

KIBRIS'TA İKİ DEVLETLİ ÇÖZÜM:
TARİH, KİMLİK VE SİYASET

KIBRIS'TA İKİ DEVLETLİ ÇÖZÜM: TARİH, KİMLİK VE SİYASET

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN

TÜRK AKADEMİSİ
Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı

KIBRIS'TA İKİ DEVLETLİ ÇÖZÜM: TARİH, KİMLİK VE SİYASET

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN

Araştırma-İnceleme Dizisi No. 18

ISBN 978-605-71986-7-9

1. Baskı: Temmuz 2024 (1000 adet)

Yayın Hakları © TASAV, 2024

Tüm yayın hakları TASAV'a aittir. TASAV'dan izin alınmadan kitabın tümünün ya da bir kısmının herhangi bir yöntem ile basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz.

TÜRK AKADEMİSİ SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI (TASAV)

Redaksiyon ▪ Konur Alp KOÇAK

Sertifika No: 49150

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara

Tel: +90 (312) 460 1779 ▪ Faks: +90 (312) 460 1789

www.tasav.org ▪ iletisim@tasav.org ▪ editor@tasav.org

Tasarım, Dizgi ve Baskı:

Vega Basım Hizmetleri – Bahadır Levendoğlu ▪ Sertifika No: 43714

Necatibey Cad. Lale Sokak No: 21/ A Çankaya-Ankara ▪ +90 (312) 230 0723

Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

Türkiye’de ve dünyada, yaşanmış ve yaşanmakta olan olayları; siyasî, sosyal, tarihî ve kültürel derinlik içinde ve stratejik bir bakış açısıyla değerlendiren, yeni tasarımlar ortaya koyarak gelecek vizyonu oluşturan bir düşünce kuruluşudur.

TASAV, bilimsel kıstasları esas alarak ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde araştırma, inceleme ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çalışmalarını hiçbir kâr amacı gütmekten ilgililerle paylaşan TASAV; tarafsız, doğru, güncel ve güvenilir bilgiler ışığında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmaktadır.

TASAV’ın amacı; ülkemizin ekonomik, sosyal, siyasî, kültür ve eğitim hayatının geliştirilmesine; millî menfaat ve birlik anlayışının, insan hak ve özgürlüklerinin, demokrasi kültürünün, jeopolitik ve jeostratejik düşünce biçiminin yaygınlaştırılmasına; toplumda millî, vicdanî ve ahlâkî değerlerin hâkim kılınmasına ve Türkiye’nin dünyadaki gelişmelerin belirleyicisi olmasına bilimsel faaliyetler aracılığıyla katkı sağlamaktır.

İsmail ŞAHİN

Prof. Dr. İsmail Şahin, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Önceki yıllarda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ile Karabük Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Şahin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunudur. Kıbrıs konusunda hazırladığı tezlerle, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktora derecesi almaya hak kazandı. 2017 yılında Siyasal Tarih alanında doçent, 2022 yılında ise profesör unvanı aldı. Bir dönem Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu'nda Doğu Akdeniz ve Jeopolitik üzerine dersler veren Şahin, Kıbrıs meselesi, Doğu Akdeniz sorunu, enerji güvenliği ve Türk dış politikası konularında akademik çalışmalar yürütmektedir. Bunların yanı sıra düşünce kuruluşları ile ulusal gazete ve televizyonlara uzmanlık alanlarına ilişkin analiz, görüş, teknik rapor ve köşe yazılarıyla katkı sunmaktadır.

TÜRK AKADEMİSİ
Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	10
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
 BİRİNCİ BÖLÜM:	
KIBRIS'IN İSLAMLAŞMASI VE TÜRKLEŞMESİ	21
A. Kıbrıs'ın Fethinin Nedenleri	23
1. Politik ve Stratejik Nedenler	23
2. Ekonomik Faktörler	26
3. Dinî Nedenler	27
3.1. Kıbrıs'ın İslamlaşma Süreci	27
3.2. Hala Sultan Tekkesi'nin Mahiyeti	32
B. Kıbrıs'ın İskânı ve Türkleşmesi	35
1. Sürgün ve İskân Süreçleri	35
2. Osmanlı Adaleti ve Hoşgörüsü	38
C. Kıbrıs'ı Geri Alma Planları ve Kilise	40
1. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Güçlenmesi	40
2. Kilisenin Kıbrıs'ı Türklerden Geri Alma Faaliyetleri	44
3. Yunanistan'ın Bağımsızlığı ve Kıbrıs Başpiskoposluğu	49
 İKİNCİ BÖLÜM:	
KIBRIS'TA İNGİLTERE DEVRİ VE ENOSİS (1878-1931)	55
1. Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devrinin Politik ve Stratejik Sebepleri	56
2. Kıbrıs Konvansiyonu (4 Haziran 1878)	62
3. Kıbrıs'ta Yönetim Değişikliğinin Enosis Hareketine Yansıması	65
4. Kıbrıs'ın İlhakı ve Lozan Antlaşması'na Giden Süreç	76
5. Millî Mücadele ve Kıbrıs Türkleri	80
6. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs'ın Geleceği	83
7. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs Türkleri	92
8. 1931 İsyanı	98
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE KIBRIS	103
1. İkinci Dünya Savaşı'nın Kıbrıs Üzerine Etkileri	104
2. Kıbrıs Türklerinin Siyasî Örgütlenme Faaliyetleri	112
3. Oniki Ada'nın Yunanistan'a Katılmasının Enosis'e Yansımaları	117
4. Soğuk Savaş Dönemi'nin Başlangıç Yıllarında Türkiye ve Kıbrıs	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE KIBRIS	125
1. Soğuk Savaş'ın Kıbrıs'a Etkileri	126
2. Kıbrıs Meselesinin Kamuoyunun Gündemine Girmesi	130
3. Kıbrıs Meselesi, Birleşmiş Milletler ve EOKA'nın Kuruluşu	135
3.1. Makarios ve Grivas'ın Rolü	144
3.2. Londra Konferansı	150
3.3. Taksim Tezine Doğru	160
3.4. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Önemi	169

BEŞİNCİ BÖLÜM:

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE ÇÖKÜŞÜ	177
1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Özellikleri	178
2. 27 Mayıs Askerî Darbesi ve Kıbrıs Türk Liderliği	186
3. Yol Ayrımı: 1963 Olayları ve Sonrası	200
3.1. Türkiye'nin Müdahale Girişimleri	208
3.2. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin Kurulması	219

ALTINCI BÖLÜM:

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SONUÇLARI	223
1. 15 Temmuz Yunan Darbesi	224
2. Barış Harekâtı ve Uluslararası Politika	232
3. Barış Harekâtı'nın Diplomatik Sonuçları	237
3.1. İkinci Barış Harekâtı	246
3.2. Atlılar, Muratağa ve Sandallar Katliamı	254
3.3. Taşkent, Terazi ve Tatlısu Katliamı	258
3.4. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kurulması	259

YEDİNCİ BÖLÜM:

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU	269
1. KKTC'nin Kuruluşunu Doğuran Şartlar	270
2. KKTC'nin İlanı	273
3. Federasyon Tezinin İflası ve İki Devletli Çözüm Önerisi	281
3.1. Federasyon Tezinin Fiilî Zorlukları	287
3.2. İki Devletli Çözüm Önerisinin Politik Mantığı	291
3.3. Millî Dava Perspektifi	297

SONUÇ

KAYNAKÇA

304

306

SUNUŞ

Taşıdığı jeopolitik önemin bir neticesi olarak tarih boyunca Doğu Akdeniz'deki üstünlük mücadelesinin stratejik unsurlarından biri olagelen Kıbrıs, aynı zamanda Türk varlığının hüküm sürdüğü kadim beldelerden birisidir. Türk ve İslam tarihindeki ayrıcalıklı yeri, Kıbrıs adasının Türkiye ve Türk milleti için taşıdığı stratejik önceliği ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 tarihinde garantörlük haklarını kullanarak Kıbrıs Türklerinin hak ve hukukunu, en temel insan hakkı olan yaşama hakkını ve iki toplumun barışını temin etmek üzere başlattığı barış harekâtı ile adadaki Türk varlığının güvenliği ve siyasî hakları güvence altına alınmıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde kurucu antlaşmalardan kaynaklanan vazgeçilemeyecek ve tartışamayacak ahdî hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin etkin ve fiilî garantisinin sulandırılması ya da olumsuz etkilenmesi hiçbir şart altında kabul edilemeyecektir. "Mavi Vatan" stratejisinin kilit önemdeki unsuru da olan Kıbrıs'taki Türk varlığının hak ve hukuku dün olduğu gibi bugün ve yarın da her platformda savunulmaya kuşkusuz devam edilmelidir.

Şüphe yok ki Kıbrıs'ta dili, dini ve etnik kökeni itibarıyla farklı olan iki ayrı millet ve iki ayrı devlet bulunmaktadır. Uzun süren ve bir sonuca varamayan müzakere süreçleri ile Rumların uzlaşmaz tutumları neticesinde geldiğimiz nokta itibarıyla Kıbrıs'ta tek gerçekçi, uygulanabilir ve yaşayabilir çözümün iki devletli bir yapılanma olduğu açıktır. Nitekim, hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hem de Türkiye Cumhuriyeti, bu yöndeki politikasını her platformda kararlılıkla gündeme getirmektedir.

Önümüzdeki süreçte Kıbrıs Türk halkını, haksız yere uygulanan izolasyonlardan ve egemenlik haklarını kullanmaya dönük kısıtlamalardan kurtarmak üzere, KKTC'nin egemenliğinin ve uluslararası alanda eşit statüsünün tanınmasını temin edecek politikaların izlenmesi en akla uygun yol olacaktır. Bu çerçevede, stratejik bir adım

atılarak KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesi, fark yaratan ve ses getiren önemli bir gelişme olmuştur. Bununla beraber, Türk Devletleri Teşkilatı'nın KKTC'yi tam üye olarak kabul etmesi, KKTC'yi tanıyan devletlerin sayısının artmasını da kolaylaştıran bir gelişme olacaktır.

Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TA-SAV) olarak; Kıbrıs Barış Harekâtının 50'nci yılı münasebetiyle, Kıbrıs davasına ilişkin bir çalışma ile Kıbrıs'ın tarihi ve kültürel yapısı, adadaki Türk varlığı, tarihî süreç içinde yaşanan gelişmeler, barış harekâtı ve sonrası uygulanan tecrit ile meselenin siyasî, askerî ve diplomatik boyutlarının değerlendirilmesi amacıyla bir çalışma yapılmasını kararlaştırdık. Bu doğrultuda, genellikle siyasî ve diplomatik boyutlarıyla gündemde yer bulabilen Kıbrıs konusunun tarihî ve kültürel çerçeveyi de dikkate alarak bu günlere nasıl geldiğini ve bundan sonraki sürdürülebilir çözümün nasıl olabileceğine dair önerileri kapsayan değerlendirmelerimizi bir kitap çalışmasıyla hayata geçirmeyi amaçladık.

Bugün önemli bir küresel aktör olan Türkiye, bölgesel gelişmelere yön veren, egemenlik haklarına yönelik oyunları bozma gücüne sahip, ahdî haklarından taviz vermeden millî politikalar istikametinde "Lider Ülke Türkiye" ülküsünü gerçekleştirmek, Türk ve Türkiye yüzyılının altyapısını inşa etmek amacıyla gayret göstermektedir. Bu iddialı hedefe giden yolda, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklüğünün bekâsının temini ve KKTC'nin bağımsız bir egemen devlet olduğunun tescili büyük önem arz etmektedir. Doğu Akdeniz'in stratejik değerinin arttığı bir dönemde, Kıbrıs'ta "iki devletli çözüm" en makul ve gerçekçi seçenek olarak belirmiş durumdadır. Dolayısıyla, kalıcı çözüm için Türk tarafının daha gür bir sesle dile getirmeye başladığı iki devletli çözüm formülünün irdelenmesi ve iki devletli çözümün neden en gerçekçi yol olduğunun izah edilmesi gerekmektedir.

Bu düşüncelerden hareketle, Barış Harekâtı'nın 50'nci yıldönümü münasebetiyle değerli bilim insanı Sayın Prof. Dr. İsmail ŞAHİN'in

kaleminden “*Kıbrıs’ta İki Devletli Çözüm: Tarih, Kimlik ve Siyaset*” adlı bu kitap hazırlanmıştır. Literatüre önemli katkı sunacağına ve referans bir eser olacağına inandığımız kitap, bu alanda güçlü bir birikime sahip Sayın Şahin’in çok kıymetli bilimsel çabasıyla vücut bulmuştur.

Kitabın okuyuculara yararlı olması ve bu alandaki araştırmacılara yeni ufuklar açması dileğiyle, başta kitabı hazırlayan Prof. Dr. İsmail ŞAHİN olmak üzere TASAV çalışanlarına ve kitabın hazırlanması ile yayınında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Bu vesileyle, Kıbrıs mücadelesinin şehit ve gazilerine, Türk tarihinin herhangi bir evresinde vatan, millet, mukaddesat için hayatını kaybeden aziz ecdadımıza Allah’tan rahmet niyaz ediyor, hürmet ve minnetle anıyorum. Ruhları şâd, mekânları Cennet olsun.

İsmail Faruk AKSU
TASAV Başkanı

ÖNSÖZ

Kıbrıs, Akdeniz’in ortasında yer alan stratejik konumu, zengin tarihi ve karmaşık sosyo-politik yapısıyla asırlardır bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgi odağı olmuştur. Adanın tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve güçlerin çatışma sahnesi olması, Kıbrıs meselesini günümüzde de sıcak ve çözülmesi zor bir problem hâline getirmiştir. Bu bağlamda, Kıbrıs’ta iki devletli çözüm önerisi, tarihî, siyasî ve güvenlik perspektiflerinden ele alınması gereken kritik bir konudur.

Bu çalışmada, Kıbrıs’taki mevcut durumu anlamak için adanın siyasî tarihi, jeopolitik önemi ve burada yaşanan çatışmaların kökenleri, okuyucuya yeterli bir fikir verebilecek düzeyde kitaba aktarılmıştır. Ayrıca, federasyon ve iki devletli çözüm önerilerinin Kıbrıs Türkleri ve Rumları için ne anlama geldiği, bu çözüm modellerinin hangi avantajları ve potansiyel riskleri barındırdığı tartışılmıştır. Kıbrıs’ta barışın ve istikrarın sağlanabilmesi için atılması gereken adımların neler olduğu, uluslararası toplumun bu süreçte üstlenebileceği roller ve tarafların karşılıklı tezleri analiz edilmiştir.

Kitabın genel amacı, adadaki iki toplumun tarihsel arkaplanı, uluslararası hukukun sağladığı çerçeve ve siyasî gerçekler göz önünde bulundurularak, iki devletli çözüm önerisinin neden en makul ve sürdürülebilir yol olduğunu tartışmaya açmaktır. Ayrıca, adadaki Türk varlığının tarihî ve kültürel gelişimi, millî dava olarak Kıbrıs’ın siyasî, diplomatik ve askerî mücadelesine yer vermeyi amaçlayan bu kitap, Kıbrıs Barış Harekâtı’nın 50’nci yıldönümü münasebetiyle Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) tarafından çıkarılmıştır. Kitapta, siyasî ve diplomatik açmazların Kıbrıs Türkleri üzerinde yarattığı zorluklar, karşı karşıya bıraktığı tehditler ile 21. yüzyılda uygulanan yaptırımlar, ambargolar ve dışlanma yoluyla uğradıkları eziyet ve bunlarda uluslararası aktörlerin rolü detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu kitabın yazılmasında, Kıbrıs meselesi üzerinde yıllardır yapılan çalışmalar, akademik araştırmalar ve sahada gerçekleştirilen

gözlemlerden yararlanılmıştır. Kitabımız, hem akademisyenler ve politika yapıcılar için hem de Kıbrıs sorununa ilgi duyan genel okur kitlesi için kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Umu-yoruz ki, bu çalışma Kıbrıs'ta barış ve istikrarın sağlanmasına yöne-lik tartışmalara katkıda bulunur ve adada kalıcı bir çözüme ulaşıl-masında yeni bakış açıları sunar.

Son olarak, barış harekâtının 50'nci yılı gibi tarihî bir dönüm nok-tasında böylesi bir çalışmayı projelendiren TASAV'a, kitabın hazır-lanmasına destek olan TASAV çalışanlarına, kıymetli eşim Cemile ve sevgili kızım Fatma Ayza'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu vesileyle, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında şehit düşen ve gazi olan kahramanlarımızı, mücahit ve mücahidelerimizi rahmet ve minnetle anıyorum. Onların fedakârlıkları sayesinde Kıbrıs Türkle-rinin adada barış ve özgürlük içinde yaşadığı asla unutulmamalıdır.

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN
Bandırma, 2024

GİRİŞ

Kıbrıs sorunu, yarım yüzyılı aşkın bir süredir hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde önemini koruyan, çözümü zor bir mesele ola-rak varlığını sürdürmektedir. 1963 yılında başlayan toplumlararası çatışmalar, 1974'teki Türkiye'nin askerî müdahalesi ve ardından ya-şanan gelişmeler, adanın siyasî ve demografik yapısını köklü bir bi-çimde değiştirmiştir. Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasında ya-şanan anlaşmazlıklar, sadece iki toplumun geleceğini değil, aynı za-manda Doğu Akdeniz'in istikrarını ve barışını da doğrudan etkile-mektedir.

Bu kitap, uzun bir tarih aralığını referans alarak, Kıbrıs adasında iki ayrı siyasî yapının varlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Kitapta, Kıbrıs'ın kültürel ve siyasî hafızası kadar Kıbrıs Türklerinin karşı karşıya kaldığı siyasî belirsizliklere, ekonomik ve kültürel zorluklara da dikkat çekilmiştir.

Kitap, Kıbrıs'ın geleceğinin iki halkın karşılıklı saygı ve anlayış içinde, kendi kimliklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak iki ayrı devletin egemenlikleri altında yaşayabilecekleri bir çözüme bağlı ol-duğu tezini savunmaktadır. Bu bağlamda, adanın siyasî, tarihî ve toplumsal dinamikleri analiz edilerek Kıbrıs'ta iki devletli bir çözü-mün neden daha makul ve güvenli bir seçenek olduğu iddiası irde-lenmiş; tarihî geçmiş ve adanın mevcut gerçeklerini dikkate alan bir yaklaşımla iki devletli çözüm önerisinin Kıbrıs'ta kalıcı barış için tek alternatif olduğu savunulmuştur.

Çok sayıda belge, gazete ve akademik yayının incelendiği ve bu kaynaklar üzerinden kapsamlı bir analizin yapıldığı bu çalışmada, Kıbrıs meselesinin karmaşıklığını ve çok boyutlu yapısını anlamak için genel bir perspektif sunulmaya gayret edilmiştir. İncelenen bel-geler, tarihsel olayları objektif bir bakış açısıyla değerlendirmeyi ve tarafsız bir analiz sunmayı kolaylaştırırken gazetelerden elde edilen bilgiler, dönemin toplumsal ve siyasî atmosferini anlamaya yar-dımcı olmuştur. Bu çerçevede, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 50'nci

yıldönümü münasebetiyle kaleme alınan bu çalışma, Kıbrıs Türklerinin haklı mücadelesine ve âdil bir çözüme ulaşma çabalarına katkı sağlamayı ummaktadır.

Kıbrıs Barış Harekâtı, Kıbrıs Türk halkı için bir dönüm noktası olmuş ve adadaki Türk varlığını güvence altına almıştır. Bu harekât, Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı zulüm ve ayrımcılığa karşı bir duruş niteliği taşıyarak, adadaki iki toplumun eşit haklar temelinde yaşayabileceği yeni bir düzenin kurulmasının yolunu açmıştır. Kitap, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın sadece askerî bir müdahale olmadığını, aynı zamanda Kıbrıs Türklerinin siyasi, ekonomik ve kültürel haklarını savunmak için verilen meşru bir mücadelenin simgesi olduğunu vurgulamaktadır.

Adadaki Türk toplumunun haklarının korunması ve tanınması, uluslararası hukukun ve insan haklarının temel ilkeleriyle uyumludur. Bu bağlamda, çalışmada Kıbrıs Barış Harekâtı'nın tarihi ve hukukî temelleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve harekâtın uluslararası toplum nezdinde meşruiyeti tartışılmıştır.

Bu değerlendirmelerle Kıbrıs neresidir, Türk ve İslam tarihindeki yeri nedir, yönetimi altında bulunduğu uzun yıllarda Kıbrıs'a vurulan Türk mührünün özellikle yeni nesile anlatılması, Kıbrıs'ı bir vatan toprağı yerine bir "yük" olarak görme zilletine dikkat çekilmesi ve yeni kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir.

Kitapta ulaşılmak istenen hedeflerden biri, Barış Harekâtı'nın adayı Yunanistan'la birleştirmek (Enosis) hayali güdenler tarafından Kıbrıs Türklüğüne yönelen etnik temizlik ve soykırım girişiminin engellenmesi amacı taşıdığı gerçeğini hafızalara kazımdır. Ayrıca, Kıbrıs'ın sadece jeostratejik kaygılarla elde tutulmaya çalışılan bir alan olmayıp her çakıl taşının kan dökerek kazanıldığını anlatmak, Kıbrıs Türklüğünün ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin egemenliğinin ve ahdî haklarının korunması ve ilelebet pâyidar olması gerektiğine yönelik vurgu yapmak da hedeflenmiştir. Sonuç olarak Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 50'nci yıldönümü münasebetiyle kaleme

alınan bu eser, Kıbrıs Türk halkının geçmişteki mücadelesine ve gelecekteki hak arayışlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede; kitabın ilk bölümünde, Kıbrıs'ın İslamlaşma ve Türkleşme süreci ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmesinin ardındaki siyasi, iktisadi ve dinî sebepler incelenmiştir. Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ta uyguladığı politikalar ve bu politikaların Rum toplumu üzerindeki etkileri mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun geçirdiği süreç, Avrupalı devletlerle kurmuş olduğu ilişkiler, Kıbrıs'ı geri alma planları ve Yunan Krallığı'nın kuruluşundan sonraki rolü değerlendirilmiştir.

1878'den sonraki gelişmeleri ele alan "Kıbrıs'ta İngiltere Devri ve Enosis" başlığını taşıyan ikinci bölümde; Kıbrıs'ın Rus-İngiliz reketine nasıl çekildiği ve bu süreçte İngiliz politikalarının Kıbrıs'ta yaşayan iki ayrı halkın arasındaki farklılıkları körükleyerek Enosis söyleminin güçlenmesine nasıl katkı sağladığı incelenmiştir. Bununla birlikte İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak süreci yeniden yorumlanarak İngiltere'nin adanın yasal sahibinin Türkler olduğu tezinden vazgeçmesinin siyasi ve toplumsal sonuçları analiz edilmiştir. Bu bağlamda İngiliz siyasetinin Kıbrıs Türklerine ve Rumlarına etkileri ile Birinci Dünya Savaşı'na, Millî Mücadele'ye ve Lozan Antlaşması'na akisleri incelenmiştir. Bu noktada Enosis'in gerçekleşmesine de adanın Türkiye'ye iadesine de izin vermeyen Lozan düzeninin Kıbrıs'a ve özellikle de Türk ahalisine nasıl yansıdığı incelenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın Kıbrıs'a etkileri ise üçüncü bölümde konu edilmiştir. Savaşın ardından Birleşmiş Milletler Şartı'na dâhil edilen ve böylelikle evrensel bir ilke olarak kabulü yaygınlaşan self-determinasyon (kendi kaderini tayin) ilkesinin Kıbrıs'taki iki millete etkileri değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Rum ve Türklerin tezlerine toplumsallık kazandıracak siyasi ve sosyal oluşumlar irdelenmiştir. Ayrıca Paris Barış Antlaşması neticesinde Oniki Adanın Yunanistan'a katılmasının Enosis'e ve Doğu Akdeniz'deki güç

dengesine etkileri tetkik edilerek bunun Kıbrıs'taki tarafların pozisyonlarına nasıl yansıdığı sorgulanmıştır.

Kitabın dördüncü bölümünde ise, Kıbrıs'ın Soğuk Savaş döneminde geçirdiği süreç ele alınmıştır. Bu bağlamda Kıbrıs'ın bloklar arası rekabetten nasıl etkilendiği, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi olmasının adanın statüsüne nasıl yansıdığı kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Ayrıca, Rum-Yunan ortaklığında kurulan EOKA'nın Kıbrıs'ta yol açtığı terör faaliyetleri, Kıbrıs'ın Türkiye'de millî bir meseleye dönüşme süreci ve Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasını teşvik eden koşullar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, 1960 yılında uluslararası mutabakatla kuruluşu gerçekleştirilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel niteliği, işleyişi ve karşılaştığı sorunlar irdelenmiştir. Bu bölümde, iki tarafın kurucu unsur olarak pay sahibi olduğu ortaklık cumhuriyetinin Enosis talebinden vazgeçmeyen ve Türkleri basit bir azınlık durumuna indirgemek isteyen Rumlar tarafından kısa zaman zarfında nasıl çöktüğü izah edilmiştir. Yine bölüm boyunca Makarios'un anayasal düzeni değiştirmek üzere ileri sürdüğü tezlerin ve izlediği politikaların adada etnik çatışmalara nasıl yol açtığı analiz edilmiştir.

20 Temmuz 1974'te başlatılan Barış Harekâtı, kitabın altıncı bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde Makarios ile Yunan hükümeti arasındaki anlaşmazlık, Kıbrıs'ta gerçekleştirilen Yunan darbesi, Türkiye'nin müdahaleye yönelik tezleri, yürüttüğü diplomasi ve harekâtın siyasî sonuçları değerlendirilmiştir. Özellikle harekâta neden olan Yunan darbesinin etrafıca ele alınmasına özen gösterilmiştir. Nitekim darbenin ortaya çıkardığı yeni koşullar, Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini ortadan kaldırdığı gibi onların can ve mal güvenliğini de tehlikeye atmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu konu alan yedinci bölümde, Kıbrıs'taki toplumlararası görüşmelerin neden başarısız olduğu, Yunanistan'ın Avrupa Birliğine katılmasının Kıbrıs'a yansımaları, Kıbrıs Türklerinin self determinasyon hakkına ilişkin ileri sürdüğü tezler ile Rum tarafının uzlaşmaz tavrı ve dışlayıcı

politikaları analiz edilmiştir. Bu bağlamda KKTC'nin kurulmasını sağlayan koşullar, Türk askerinin adanın barış ve istikrarında oynadığı rol, Annan Planı ve federasyon temelli toplumlararası müzakerelerin başarısız olma nedenleri kapsamlı bir şekilde tetkik edilmiştir. Dahası federasyon tezinin zorluklarını irdeleyen kısımda, adada en makul sürdürülebilir çözüm şeklinin, iki egemen devletin varlığına dayanan bağımsız iki devletli yapı olduğu, akademik bulgular ışığında savunulmuştur.

Bu aşamalardan geçen kitap, Kıbrıs adasında hâlihazırda iki ayrı ve egemen devletin bulunduğu inkâr edilemez bir gerçek olduğunu; altmış yıldır federasyon tezine dayalı müzakereleri sürdürmenin gerçekçi ve rasyonel bir yöntem olmadığını, kalıcı bir çözüm için realist olan tek seçeneğin iki devletli çözüm olduğunu ileri süren bir sonuca varmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:
KIBRIS'IN İSLAMLAŞMASI VE TÜRKLEŞMESİ

A. KIBRIS'IN FETHİNİN NEDENLERİ

1. Politik ve Stratejik Nedenler

Osmanlı Devleti, Suriye (1516) ve Mısır'ı (1517) topraklarına katarak Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Memlûk Devleti'ne (1250-1517) son vermişti. Şekillenen yeni siyasî düzende Venedik hâkimiyetindeki Kıbrıs adası, Anadolu, Suriye ve Mısır sahillerinin neredeyse ortasında kalmıştı. Bu siyasî değişimle birlikte, Kıbrıs'ın stratejik konumu daha da belirgin hâle gelmişti. Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti sulh hâlinde olmasına karşın İstanbul, Anadolu, Suriye ve Mısır sahilleri arasında işleyen ticaret, hac ve yolcu gemileri Venedik'in müsamahasıyla Kıbrıs'ta üslenen korsanlarının sürekli saldırısına maruz kalıyordu. Bununla beraber, kötü hava koşulları nedeniyle Kıbrıs limanlarına sığınan ticaret gemilerinin mallarına da el konuluyordu.¹ Osmanlı Devleti tüm diplomatik uyarılarına rağmen Venedik'ten herhangi bir olumlu nite alamamıştı.

Kıbrıs'ı stratejik açıdan değerli kılan bir diğer hadise de Osmanlı-Safevi rekabetinde oynadığı roldü. Safevi devlet adamları, Osmanlı Devleti'ne karşı Batılı ülkelerle Kıbrıs üzerinden irtibat kurduğu gibi Venedik ile Safevi Devleti arasındaki iyi ilişkiler Osmanlı Devleti'ni ziyadesiyle rahatsız ediyordu. Bilhassa Venedik, Osmanlı Devleti'nin ilgi ve alâkasını doğuda tutabilmek için Safevileri Osmanlılara karşı kışkırtmaktan ve onlara Kıbrıs üzerinden destek sağlamaktan geri durmuyordu. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik ve askerî güvenliğinin Kıbrıs üzerinden sürekli tehdit edildiğini gösteren yerli ve yabancı çok sayıda arşiv vesikasına rastlamak mümkündür. Dolayısıyla bu durum, devletin deniz politikalarının belirlenmesinde dikkate alınması gereken bir faktör hâline gelmişti. Kaldı ki, Osmanlı idarecileri jeopolitik olarak Kıbrıs'ın

stratejik mevkiini, Anadolu ile olan bağı ve Suriye sahilleri ile Mısır kıyılarını içine alan tamamlayıcı rolünün farkındaydı.²

Haritaya bakıldığında Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz, Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in güvenliğinde oynadığı rol kolayca anlaşılabilir. Türk donanması, bu denizlere hâkim olmakla birlikte varlığını, Batı Akdeniz'de Cebelitarık'a, Hint Denizi'nde Sumatra adasına kadar hissettirebiliyordu.³ Bu stratejik bölgelerde daha güçlü bir şekilde var olabilmek için Kıbrıs'ın kontrol altında tutulması, Osmanlı deniz güvenliği bakımından ziyadesiyle önem arz ediyordu. Joseph V. Hammer başta olmak üzere birçok Avrupalı tarihçi Kıbrıs'ın fethini, adanın güzel şaraplarına veya Sultan II. Selim'in şehzadeliklerinden beri yakın arkadaşlığını yapan Portekizli diplomat Josef Nassi'nin telkinlerine bağlamaya çalışır. Gerçeklikten uzak bu yaklaşımın siyasî tarihte karşılığını bulmak oldukça güçtür. Tarihçi Nicolae Jorga'nın da ifade ettiği üzere, Osmanlılar açısından Kıbrıs seferinin gerçek sebebi, "Takımadalar'dan ve Doğu Akdeniz'den bakiye kalan son Hristiyan rakipleri, casusları ve korsan hamilerini defetmekti."⁴ Kıbrıs'ın hâkimiyet altına alınması, 16. asırda ortaya çıkan yeni siyasetin bir yansımasıydı. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirmesiyle güç mücadelesi, Anadolu'nun güney sahillerinden Kuzey Afrika kıyılarına kaymıştı. Hâliyle ortaya çıkan bu yeni vaziyet, Doğu Akdeniz'in kaderini değiştirecek yeni bir siyasetin ve buna bağlı bir stratejinin uygulanmasını mecburi kılmıştı.⁵ Kısacası Kıbrıs'ın fethi kararı, Osmanlı kurmaylarının Doğu Akdeniz politikalarına uygun bir mantık akışı içinde planladıkları uzun soluklu bir stratejinin parçası olarak ortaya çıkmıştı.

² Ferudun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 308.

³ ATASE (Haz.), *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 12.

⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 127.

⁵ Emecen, s. 302.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 13.

Lüzinyan hâkimiyeti döneminde (1192-1489) Kıbrıs, Haçlılar'ın sığınağı ve Müslümanlara karşı düzenlenecek seferlerin ileri kara-kolu idi. Lüzinyanlar, Papa ve Avrupa'daki Hristiyan devletlerin desteğiyle Memlük topraklarını yağma ve tecavüze yeltenmekten geri durmuyordu. Öyle ki Lüzinyan Kralı I. Pierre, Papa V. Urbanus'un da desteğiyle başta Venedik olmak üzere birçok Hristiyan devleti yanına alarak 1365 yılında İskenderiye'ye saldırmış ve burada büyük bir katliam gerçekleştirmişti.⁶

Lüzinyanların Memlükler ile imzaladıkları anlaşmalara riayet etmemeleri, Mısır ve Suriye sahillerine yönelik tecavüzleri, ticarî gemilere saldırıları gibi nedenler, Sultan Barsbay'ı Kıbrıs'a yönelik sefer düzenlemeye zorlamıştı. Bunun neticesinde Sultan Barsbay, Haçlıları cezalandırmak maksadıyla 1424, 1425 ve 1426 yıllarında Kıbrıs'a seferler düzenlemişti. Sonuncu seferde, Kıbrıs'ın fethi tamamlanmış; Kıbrıs Kralı Janus ele geçirilmiş ve diğer değerli köleler ve savaş ganimetleriyle birlikte Kahire'ye getirilmişti.⁷ Böylece Kıbrıs Krallığı, Memlükler'e yıllık vergi ödemek zorunda kalan tâbi bir devlet hâline gelmişse de Memlükler, Kıbrıs'ta sürekli bir asker bulundurma veya adaya Müslüman nüfus naklederek Kıbrıs'ı İslamlaştırmak gibi kalıcı politikalara yönelmemişti. Buna rağmen Kıbrıs artık Memlük hâkimiyetindedir ve Kıbrıs kralları da Memlük sultanının adadaki naibleridir.⁸ Başka bir ifadeyle Kıbrıs Krallığı, Memlük Devleti'nin bir vassalı ve bir eyaleti hâline getirilmiştir. Bu siyasi ilişkiden dolayı, Kıbrıs adası Memlükler tarafından herhangi bir güçlük olmadan askerî bir üs olarak da kullanılabilirdi. 1489 senesinde Kıbrıs'ta Venedik idaresi başlayınca, Venedikliler Memlükler'e vergi ödemeyi devam ettirdiler. Venedikliler, Memlük Devleti'nin Osmanlılar tarafından yıkılmasından sonra,

⁶ Fatih Yahya Ayaz, *Memlük-Kıbrıs İlişkileri, Kıbrıs'ta İlk Türk Hakimiyeti*, TTK Yayınları, Ankara, 2016, s. 62-63.

⁷ Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar; İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 134.

⁸ Ayaz, s. 114.

bu defa 8 bin duka tutarındaki vergilerini Osmanlı Devleti'ne ödemeye başlamışlardı.

2. Ekonomik Faktörler

Kıbrıs'ın fethedilmesi, Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki deniz ticaret yollarının güvenliğini sağlama açısından da kritik bir adım olarak görülüyordu. Bu, ticaretin kesintisiz ve güvenli bir şekilde devam etmesi anlamına geliyordu. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki en önemli ticaret yollarının kesişim noktasında yer alıyordu. Ada, Mısır, Suriye, Anadolu ve Avrupa arasındaki deniz ticaret yollarını kontrol etmek için stratejik bir konumdaydı. Kıbrıs, korsanlar için stratejik bir sığınak ve operasyon üssü olarak kullanılmaktaydı. Adanın konumu, korsanların burayı üs olarak kullanmalarını ve çevredeki ticaret gemilerine saldırılar düzenlemelerini kolaylaştırıyordu. Kıbrıs, Mısır, Suriye, Anadolu ve Avrupa arasındaki deniz ticaret yollarının kesişiminde bulunduğu için bu durum korsanların, ticaret gemilerine saldırmak için ideal bir fırsat sunuyordu. Korsan saldırıları, Osmanlı ticaret gemilerine büyük zararlar veriyordu. Malların çalınması, gemilerin batırılması veya mürettebatın esir alınması gibi olaylar, ekonomik kayıplara ve ticaretin aksamasına neden oluyordu.

Osmanlı Devleti, adayı fethederek korsan faaliyetlerini azaltmayı ve deniz ticaretinin güvenliğini artırmayı hedefliyordu. Nitekim diplomatik girişimler yoluyla ticaret gemilerinin korsan saldırılarından korunmasını tesis etmeyi bir türlü başaramamıştı. Korsan tehdidinin azalması yoluyla ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması, ticaret hacminin yükselmesini ve buna bağlı olarak vergi gelirlerinin de artmasını beraberinde getiriyordu. Dolayısıyla Akdeniz ticaretinin güvenli hâle getirilmesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücünün daha da artmasına yol açacaktı. Sonuç itibarıyla Kıbrıs'ın fethi, korsan tehdidini azaltma açısından hem ekonomik hem de stratejik olarak büyük bir önem taşımaktaydı. Bu hamle, Osmanlı Devleti'nin

Akdeniz'deki ticaret yollarını güvence altına almasına ve bölgesel hegemonyasını sağlamlaştırmasına yardımcı olacaktı.

3. Dinî Nedenler

İslâm'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer devrinde (634-644) Anadolu'nun güneyi, Suriye, Filistin ve Mısır, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'ndan alınarak İslâm Devleti'nin topraklarına dâhil edilmişti. Bizans İmparatoru Herakleios (610-641), stratejik zekâsıyla oldukça zorlu bir dönemden geçen imparatorluğu yeniden canlandırmış ve Sâsânîler'e karşı önemli başarılar elde etmiş olmasına rağmen hâkimiyeti altındaki bu toprakların Müslümanların eline geçmesini bir türlü önleyememişti. İslâm Devleti'nin sınırlarını Akdeniz'e ulaştıran bu toprak kazanımları, Antakya, Suriye, Filistin ve Mısır'ın güvenliğinde hayati bir role sahip olan Kıbrıs adasını daha değerli bir hâle getiriyordu. Ancak Hz. Ömer döneminde Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki üstünlüğüne karşı koyabilecek ölçüde güçlü bir donanma vücuda getirme fikri henüz olgunlaşmamıştı. Bu nedenle Kıbrıs'ın fethedilmesi ve İslâm'a kazandırılması, Hz. Ömer'den sonra devletin başına geçen Hz. Osman devrinde ve özellikle Suriye (Şam) Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ısrarlı gayretleri sonucunda gerçekleşecekti.

3.1. Kıbrıs'ın İslamlaşma Süreci

Devletin sınırlarının Akdeniz kıyılarına ulaşması, denizlerden gelebilecek tehditlere karşı caydırıcı ve önleyici nitelikte güçlü bir donanmanın varlığını zorunlu kılıyordu. Bu bağlamda İslâm Devleti açısından Akdeniz'de iki büyük tehdit söz konusuydu. Bunlardan birincisi, Akdeniz'deki en güçlü donanmaya sahip Bizans İmparatorluğu, ikincisi ise yağmacı korsanlardı. Her iki tehdidin olası saldırılarından korunabilmek için deniz gücünün oluşturulması ve deniz seferlerinde tecrübe kazanılması gerekiyordu. Şam Valisi Muâviye, ciddi bir deniz gücü olmadan Suriye'den Mısır'a kadar uzanan yeni fethedilmiş toprakların güvenliğini sürdürülebilir

şekilde tesis etmenin mümkün olmadığı farkındaydı.⁹ O yüzden Muâviye için öncelikli jeopolitik hedef, Bizans gemilerine ve Hristiyan korsanlara ikmal ve iâşe desteği sunan Kıbrıs adasını kontrol altına almaktı. Muâviye öngörülerinde haklıydı, zira Suriye'den Mısır'a uzanan toprakların deniz ticareti ve deniz güvenliği açısından Kıbrıs'ın oynadığı stratejik rol oldukça fazlaydı. Ancak bu politikanın hayata geçirilebilmesi için Devlet Başkanı Hz. Ömer'in ikna edilmesi gerekiyordu. Müslümanların deniz seferleri konusundaki tecrübesizliği ve de denizlerin barındırdığı tehlike, Hz. Ömer'i ziyadesiyle endişelendiriyordu.¹⁰ Bu hususu Taberî şöyle anlatmıştır:

“Ömer b. el-Hattab döneminde [Muaviye] Humus şehrine yakın Rumların¹¹ üzerine harekete geçmek ve deniz seferine çıkmak hususunda ısrar etmiş ve şöyle demiş: Humus şehrinin bazı köylerinde insanlar Rumların [Kıbrıslıların] köpeklerinin sesini ve horozlarının ötüşünü duymaktadırlar. Muaviye bu mesajla Ömer'in yüreğini neredeyse ağzına getirmişti. Bunun üzerine Ömer, [Mısır Valisi] Amr b. el-As'a yazarak: “Bana deniz ve denizde seyreden bir denizciyi anlat. Zira kalbim bu hususta mutmain değil,” dedi. Ubade ve Halid de şöyle dediler: Amr, Ömer'e şöyle yazdı: “Ben büyük bir su dünyası ve içinde seyreden küçük varlıklar gördüm. Durgun olduğunda kalbi hoplatır. Dalgalandığında aklı çeler. Güven duygusu içinde zayıflar. Güvensizlik hissi artar. İçinde seyredenler bir ağaç parçasına yapışmış kurtlar gibidir. Eğilirse batır. Kurtulursa parlar.” Ömer bu mesajı okuyunca Muaviye'ye yazdığı mektupta: “Muhammed'i hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki Müslümanları deniz seferine asla göndermeyeceğim,” dedi.¹²

⁹ Hakan Özkaya, “İlk İslâm Donanması ve Hz. Osman'ın Rolü”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2020), S. 69, s. 492.

¹⁰ Corci Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Cilt I, Çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 265.

¹¹ Rum kelimesi, Arap-İslâm kaynaklarında Romalıları veya Bizanslıları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu dönemde Kıbrıs, Bizans idaresinde olduğu için bu şekilde ifade edilmiştir.

¹² İbn Cerîr et-Taberî, *Tarihu't-Taberî (Taberî Tarihi- Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi)*, Çev. Cemalettin Saylık, C. 4, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021, s. 287.

Hız. Ömer'in yerine gelen Hız. Osman da başlangıçta denizlere açılma konusundaki şüpheciliği devam ettirdi.¹³ Fakat Muâviye'nin de pes etmeye niyeti yoktu. Kıbrıs, Müslümanların idaresi altındaki topraklara en yakın adaydı; bu nedenle deniz seferlerine başlangıç için iyi bir fırsat sunuyordu. Müslümanların denizcilikte tecrübeleri yoktu ama Suriye ve Mısır'daki tecrübeleri denizcilerden bu konuda istifade edilebilirdi. Dahası Kıbrıs'ın düşman ellerinde bulunmasının güvenlik açısından dezavantajları söz konusuydu. Muâviye'ye göre, "düşman horoz sesi mesafesi kadar yakındı" ve vakit kaybetmeden bunun üstesinden gelinmeliydi. Hız. Osman halife olunca, Muâviye ona bir mektup yazarak Kıbrıs seferi için yeniden izin talebinde bulunmuştu. Muâviye mektubunda "adanın yakınlığından ve işinin kolaylığından"¹⁴ bahsediyordu. Hız. Osman Muâviye'ye verdiği yanıtta, Hız. Ömer'in kararında ısrar ettiğini bildiriyordu. Ancak 645 yılında Bizans'ın İskenderiye'ye düzenlediği saldırı, Hız. Osman'ın deniz seferlerine ilişkin görüşlerinin değişmesine yol açmıştı.¹⁵ Bu olaydan sonra Muâviye deniz yoluyla Kıbrıs'a gitmenin kolay olduğunu ileri sürerek sefer için Hız. Osman'dan yeniden izin istemişti. Hız. Osman Muâviye'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Eğer gemiye karınla birlikte binersen git izinlisin; yoksa gitme!"¹⁶ Hız. Osman ayrıca Kıbrıs'a yapılacak seferin "gönüllülük" esasına dayanmasını şart koşuyordu.¹⁷ Buna göre hiç kimse isteği dışında, zorla deniz savaşına götürülmeyecekti. Bu hususta şunları emretmişti: "Bu sefer için adam seçme, kur'a da çekme. Onları muhayyer bırak. Kim gönüllü olarak gazaya çıkmak isterse onu taşı ve ona yardımcı ol."¹⁸

¹³ Murat Öztürk, "Hız. Osmân (23-35/644-656) Döneminde Denizcilik Faaliyetleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2021), S. 18, s. 199.

¹⁴ el-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 218.

¹⁵ Öztürk, s. 202.

¹⁶ el-Belâzurî, s. 218.

¹⁷ Zeydan, s. 266.

¹⁸ Taberî, s. 289-290.

Kıbrıs'ı fethetme arzusu, özünde büyük bir donanma kurma hayâlini besliyordu. Akdeniz'de güçlü bir donanmanın teşekkülü, Kıbrıs konusunda alınacak karara bağlıydı. Bu yüzden Kıbrıs'a sefer düzenleme kararı, İslâm denizcilik tarihi açısından da hayâtî bir öneme sahiptir. Nitekim Kıbrıs'a düzenlenecek sefer, Müslüman denizciler tarafından Akdeniz'de yapılacak ilk deniz seferi olacaktı. Dolayısıyla buradan elde edilecek netice, ileride deniz seferlerine katılıp katılmama konusunda kritik bir rol oynayacaktı. Bu nedenle Muâviye, Kıbrıs seferine özel bir önem veriyordu. Bizans'tan ele geçirilen Suriye ve Mısır'daki gemilere ilaveten ıslah edilen Akkâ ve Sûr tersanelerinde inşa edilen gemilerle¹⁹ güçlü ve büyük bir donanma meydana getirilmişti. 13. asırda yaşamış Gregory Abû'l Farac'ın Kıbrıs seferine katılan gemilerin sayısını 1700 olarak bildirmesi²⁰, Muâviye'nin ne kadar hummalı bir hazırlık içine girdiğini ve bu sefere ne denli kıymet verdiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından Abdullah b. Kays komutasındaki donanma, Hristiyan mürettebattan ve gönüllü Müslümanlardan oluşan bir askerî kuvvetle 28-29/648-649 kışında Akkâ'dan Kıbrıs'a doğru harekete geçmişti.²¹ Orta Çağ tarihçisi Prof. Dr. Osman Turan'ın Kıbrıs seferine ilişkin tespitleri şöyleydi:

"İslâmlar az bir zaman zarfında, mucizevî bir kudretle, YakınŞark'ın Sasanî ve Bizans İmparatorluklarını yere serdikten sonra da hayrete şayan bir süratle denizlere açılmışlar ve Akdeniz'e hâkim olmuşlardı. Gerçekten Hazreti Ömer zamanında denize yaklaşmaktan korkan Araplar, Hazreti Osman zamanında artık denizlere açılmak ve fetihlere girişmek kudretini kazandılar. Halife Osman zamanında Şam vâlisi bulunan Mu'âviye, vücuda getirdiği bir donanma ile, M. 650 yılında, Kıbrıs'a bir sefer yaptı ve Ada'yı yıllık 7200 dinar (altın) vergi ile İslâm devletine bağladı. Bizanslıların adayı istirdat

¹⁹ Mustafa Çavuşoğlu, "İlk Dönem İslâm Tarihinde Deniz Seferleri ve Donanma", *Tokat İlmîyat Dergisi*, (2023), 11/2, s. 561.

²⁰ Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1945, s. 180.

²¹ Zeydan, s. 266.

*teşebbüsleri üzerine o 653'te 500 gemi ile tekrar bir sefer yaparak adayı fethetmiş; adaya Suriye'den halk nakletmiş; adada camiler ve hattâ bir rivâyete göre bir şehir inşa etmiştir.*²²

Akkâ ve İskenderiye'den hareket eden gemilerin sayıca çokluğu ve gücü karşısında direnç gösteremeyeceğini anlayan Kıbrıs Valisi, Muâviye ile antlaşma yapmaya mecbur kalmıştır. Muâviye, elde ettiği ganimet ve esirler yanında, bazı şartlar çerçevesinde Kıbrıs Valisi ile antlaşma yapmaya rıza göstermiştir. el-Belâzurî yapılan antlaşmayla ilgili şunları nakletmiştir:

“Oranın (Kıbrıs) valisi Müslümanlara bir Elçi gönderip halkının da muvafakatiyle sulh istedi. Muaviye her yıl yedibinikiyüz dinar ödemek şartıyla onlarla andlaştı. Rumlar [Bizanslılar] da Kıbrıslılarla aynı miktar üzerine andlaşmışlardı. Böylece onlar iki vergi veriyorlardı. Onlar, Rumlarla yaptıkları andlaşmanın şartlarını yerine getirmelerine Müslümanların mâni olmamalarını şart koştular. Müslümanlar da başkalarıyla savaştıklarında onların kendileriyle savaşmamalarını; ayrıca Rum düşmanlarına karşı hareket eden Müslümanlara izin vermelerini şart koştular. Bu andlaşmadan sonra Müslümanlar denizde dolaştıklarında onlar Müslümanlara tecavüz etmiyorlar; Kıbrıs halkı onlara yardım etmedikleri gibi aleyhlerine de başkalarına yardım etmiyorlardı.”

Aktarılan metinden de kolaylıkla anlaşılacağı üzere Muâviye hem Kıbrıs'ı vergiye bağlamıştı hem de onların Müslümanlara karşı Bizans'a verdikleri lojistik desteği sonlandırmıştı. Ayrıca Müslümanlar, Bizans'la bir savaşa girmeleri durumunda adadan serbestçe istifade edebileceklerdi. Kıbrıs'ın aynı miktarda Bizans'a ve İslâm Devleti'ne vergi verecek olması, ada üzerinde kurulacak müşterek hâkimiyete işaret ediyordu. Öyle ki yapılan antlaşmayla elde edilen bu statü, 964 yılına kadar devam etmişti. Kıbrıs seferi, İslâm tarihi açısından son derece önemli bir olaydı. Bir dönüm noktasıydı. Öncelikle tatbik edilen sefer sayesinde, Müslümanların denizlerde seyrüsefer yapma korkusu kırılmıştı. Ayrıca Müslümanlar sadece karada değil aynı zamanda denizlerde de etkili olduklarını kanıtlamışlardı.

²² Osman Turan, “Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”, *Belleten*, (1964), 28/110, s. 209.

Bu sayede Müslüman güçlerin Akdeniz'deki etkileri ve stratejik konumları güçlenmişti. Bu, İslam dünyasının genişlemesi ve nüfuzunun artması açısından önemli bir başarıydı.

Kıbrıs'ın fethiyle Suriye'den Mısır'a kadar uzanan toprakların siyasi ve askerî güvenliği de emniyete alınmıştı. Kıbrıs'ın fethine ilişkin İslam tarihi uzmanı Philip K. Hitti'nin değerlendirmeleri şöyledir:

*“649 yılında Muâviye Kıbrıs (Kubrus) adasını ele geçirmiştir ki burası, Bizanslıların bir diğer deniz üssü olup, icabında askeri bir çıkarma bakımından Suriye sahillerine pek tehlikeli bir şekilde yakın bulunmaktaydı. Bu başarı, İslam tarihinde kazanılan ilk deniz zaferi ve Kıbrıs ise, İslam Devletine katılan ilk ada olmuştur.”*²³

Kaynaklar, yapılan antlaşmanın uzun sürmediğini işaret etmektedir. Antlaşma, Müslümanlara karşı Kıbrıs'ın Bizans'a yeniden yardım etmesiyle bozulmuştu. Bunun üzerine Muâviye 653 yılında bu defa 500 gemiden mürekkep bir donanmayla Kıbrıs'a sefer düzenlemişti. İlkinden farklı olarak Muâviye sadece Kıbrıs Valisi ile antlaşma yapmakla yetinmemiş; ayrıca Kıbrıs'a hem 12 bin kişilik bir ordu hem de Lübnan dağlarının eteğinde bulunan Ba'lebek'ten (Baalbek) nüfus nakletmiş ve böylece Kıbrıs'ta Müslümanlara ait bir şehir kurulmuştu.²⁴ Böylece Müslümanların Kıbrıs üzerindeki hâkimiyeti daha kuvvetli hâle getirilmişti.

3.2. Hala Sultan Tekkesi'nin Mahiyeti

Kural gereği Müslümanlardan ancak gönüllüler Kıbrıs seferlerine katılabiliyordu. Bu nedenle Muâviye, Şam'dan Kudüs'e kadar tüm beldelere haberciler yollayarak Müslümanları gazâyâ davet etmişti. Kısa zaman zarfında çok sayıda gönüllü çıkmıştı. Gönüllüler arasında Ebu'd-Derda, Ebu Zerri'l-Gıfarî, Fudale bin Ubeyd el-Ensari, Mikdad bin el-Esved, Ubade bin Samit ve hanımı Ümmü Harâm binti Milhan gibi sahâbenin ileri gelenlerinden pek çok zat

²³ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi I*, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 253.

²⁴ el-Belâzurî, s. 219.

da bulunuyordu.²⁵ Ümmü Harâm, Medineliler arasında İslâm'a ilk katılan dolayısıyla Hz. Peygambere ilk biat eden hanımlar arasında yer alıyordu. O, belki ilk deniz gazâsına katılacağı müjdesiyle Kıbrıs seferisine iştirak etmişti, fakat savaşlar konusunda oldukça tecrübeliydi. Nitekim Uhud ve Huneyn savaşlarına katılarak geri hizmetlerde görev yapmış, bu sayede erzak işleriyle ilgilenmiş, yaralı askerlere hizmet etmişti. Yaşı epey ilerlemiş olmasına rağmen Kıbrıs seferine katılmasının bu defa farklı bir hikâyesi söz konusuydu. Kaynaklara göre Ümmü Harâm, Hz. Peygamber'in annesi Âmine hatunun süt kardeşi, dolayısıyla sütteyzesiydi. Ayrıca baba tarafından da yakın akrabalıkları bulunuyordu. Bu sebeple Hz. Muhammed Kubâ Mescidi'ni ziyarete gittiğinde evlerine misafir olur, yemek yer, öğle uykusuna yatar, hazır bulunanlara nâfile namaz kıldırırdı.²⁶ Ümmü Harâm'ı yaşlılığına rağmen Kıbrıs seferine gönüllü olarak katılmaya teşvik eden olay kaynaklarda şöyle rivayet edilmiştir:

“Bir gün Resûlullah (s.a.v.), Ümmü Harâm'ın evinde uyurken gülererek uyanmış ve Ümmü Haram “Niçin güldün ey Allah'ın Resulü!” deyince “Ümmetimden bir topluluğun tahtlar üzerindeki hükümdarlar gibi denize bindiklerini görüp hayret ettim” buyurmuş. Ümmü Haram “Ey Allah'ın Resulü! Dua et ki, yüce Allah beni de onlardan kılsın” deyince “Sen de onlarla bilesin” deyip yine uykuya dalmış ve yine gülererek uyanmış ve Ümmü Haram “Niçin güldün?” deyince önceki gibi cevap vermiş. O da yine “Ey Allah'ın Resulü! Dua et Allah beni de onlardan kılsın” deyince “Sen ilk öncekilerdensen, sonrakilerden değilsin” demiş.”²⁷

Rivayet edildiğine göre Ümmü Harâm, uzun yıllar bu seferi beklemiştir. Hatta bu amaçla, Humus'a taşınmıştır. Ümmü Harâm'ın gayesi çok açıktır: Hz. Peygamber'in müjdesine nail olabilmek. Ümmü Harâm savaş sırasında katırının tökezlemesi sonucu düşmüş ve Hz.

Peygamber'in müjdelediği şekilde orada şehit olmuştur.²⁸ Ümmü Harâm Kıbrıs'ta şehit düşmüş ilk kadın sahâbe olarak bilinir. Larnaka civarında bulunan tuz gölünün yakınlarına defnedilen Ümmü Harâm, Hz. Peygamber'e yakınlığı, Peygamber'in Kıbrıs müjdesine nail oluşu ve ilk şehitlerden olması gibi nedenlerle Kıbrıs'ın İslâmî kimliğinin oluşumunda önemli bir mayadır.

Türkler 1571 yılında Kıbrıs'ı fethedince kabri ihya edilmiş ve 1760 yılında da Şeyh Hasan Efendi tarafından üzerine bir türbe inşa edilmiştir. Zaman içerisinde yapılan eklemelerle “Sâliha Kadın Türbesi” veya “Hala Sultan Türbesi” olarak bilinen yapı küçük çaplı bir külliye halini almıştır. Türklerin Ümmü Harâm'a “hala hatun” veya “hala sultan” demesinin nedeni, teyze kelimesinin Arapçası olan “hâle” dolayısıyladır.²⁹ Hala Sultan Türbesi, İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi gibi Kıbrıs'taki İslâm varlığının en eski izini teşkil etmesi, ayrıca Hz. Muhammed'in bir yakınına ait olması sebebiyle Kıbrıs'ın fethinden günümüze adada yaşayan Müslüman Türklerin en önemli dinî simgesi ve ziyaretgâhı olmuştur.³⁰

Hz. Osman devrinde Kıbrıs'a yapılan seferler ve buna bağlı olarak adada meydana gelen maddî ve manevî gelişmeler, Padişah II. Selim (1566-1574) zamanında Venedik Cumhuriyeti'nin hâkimiyetinde olan Kıbrıs adasına yönelik fethin dinî nedenlerini oluştuyordu. Kıbrıs'ın fethine ilişkin Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin fetvası incelendiğinde bu vaziyet kolaylıkla anlaşılabilir. Nitekim Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin seferle ilgili fetvasında, adanın daha önce dârülislâm toprağı olduğu, buradaki medrese ve mescit gibi İslâm eserlerinin tahrip veya tahkir edildiği gerekçe gösterilmekteydi.³¹ Bununla birlikte bir diğer önemli faktör de hac yolunun güvenliği idi. Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında barış

²⁸ el-Belâzurî, s. 220.

²⁹ Kandemir, s. 322.

³⁰ M. Baha Tanman, “Hala Sultan Tekkesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 225.

³¹ İdris Bostan, “Fetvanın Osmanlı Yönetimi ve Toplum Üzerindeki Etkisi: Ebüssuûd Efendi'nin Kıbrıs ve İnebahtı Fetvaları”, Tarih Dergisi, (2022), S. 76, s. 41-42.

²⁵ Ali Çelik, Tarihçe Kıbrıs ve Hala Sultan, Işık Yayınları, İzmir, 2005, s. 54-55.

²⁶ M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Harâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 321.

²⁷ Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, C. I, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 436.

olmasına rağmen, kutsal vazifelerini yerine getirmek için deniz yoluyla Mısır'a giden hacılar, Venedik'in korsanlık hareketlerini engellememesi yüzünden Kıbrıs'ı mesken tutmuş korsanların sürekli saldırılarına maruz kalıyordu.³² Bu yüzden hac yolcularının ana güvenlik yollarından biri olan Kıbrıs'ın kontrol altında tutulması, Sultan II. Selim tarafından zaman kaybetmeden çözülmesi gereken bir mesele olarak görülmüştür.

B. KIBRIS'IN İSKÂNI VE TÜRKLEŞMESİ

1. Sürgün ve İskân Süreçleri

Sultan II. Selim, adanın fethi henüz tamamlanmadan Kıbrıs'a Türk hâkimiyetini yerleştirmek ve burayı Türk yurdu hâline getirmek için gerekli tedbirleri almaya başlamıştı. Öncelikle adada yeni bir idare sistemi teşekkül ettirilmiş bu doğrultuda Lefkoşa alınır alınmaz burası merkez olmak üzere Baf, Mağusa ve Girne sancaklarından oluşan Kıbrıs Beylerbeyliği tesis edilmişti. Ayrıca Kıbrıs'a Tarsus, Alaiyye, İçel ve Sis sancakları da bağlanarak adanın idare yapısı güçlendirilmeye çalışılmıştı. Fethin tamamlanmasıyla birlikte Arnavutluk sınırları içinde bulunan Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa Kıbrıs'a ilk beylerbeyi olarak tayin edilmiştir. Fetih sonrasında Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta iktisadî, toplumsal ve demografik bilgilerin tespiti için kapsamlı bir tahrir çalışması başlatmış; bu çerçevede 1572 yılında yapılan sayımda Mesarya ve Mazoto bölgesinde bulunan 76 köyde kimsenin yaşamadığı tespit edilmişti.³³ Bunun üzerine Kıbrıs'ın iktisadî, toplumsal ve ziraî kalkınmasını sağlamak adına sürgün usulü kapsamında adaya nüfus nakli başlatılmıştır.

³² İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. I, Ankara, 1981, s. 343.

³³ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s. 93.

Kıbrıs'ın fethini öncekilerden ayıran en temel fark, devamında gelen iskân siyasetiydi. Osmanlılar yeni fethedilen bölgelerin hem iktisadî kalkınmasını hem de güvenliğini sağlamak amacıyla, iyi hazırlanmış bir iskân ve toplu sürgün sistemi kullanıyorlardı.³⁴ Halil İncalcık'ın da vurguladığı üzere, Osmanlı Devleti fethedilen topraklara Türk nüfusun yerleştirilmesine büyük önem veriyordu. Bu çerçevede bir taraftan Kıbrıs'ın Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamak diğer taraftan da adanın iktisadî, siyasî ve askerî güvenliğini tesis etmek amacıyla, iyi hazırlanmış bir iskân ve toplu sürgün sistemi kullanılarak Anadolu'nun birçok vilayetinden Kıbrıs'a nüfus aktarılmıştır. 24 Eylül 1572 tarihli sürgün hükmüne göre, Anadolu, Rum (Sivas), Karaman ve Zülkadiriye vilayetlerindeki her on aileden birinin Kıbrıs'a gönderilmesine karar verilmişti.³⁵ Kıbrıs'a yapılan iskâna ilişkin, İncalcık'ın arşiv belgelerine dayanarak ulaştığı tespitler şöyledir:

*"Bu özel sürgünün çıkış nedeni, adanın tarım ve güvenliğinin sağlanmasıydı. Göçmenler, toplumun her tabakasından köylü, zanaatkar arasından seçilecekti. Adaya ilk gönderilenler yetersiz ya da verimsiz toprakları olan köylüler ile fakirler, serseriler ve göçebelere. Gerekli alet edevatla teçhiz edilen bu insanlar, defterlere kaydedilip adaya nakledileceklerdi. Sürgünlere iki yıl süreyle vergi muafiyeti tanınmıştı. Bu insanlar genellikle evlerini terk etmekten hoşlanmadıkları için, ilgili memurlara bu önlemleri kati bir şekilde uygulamaları emredilmişti. Sonraki bir tarihte, hüküm giymiş tefeciler ve suçlular ceza olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir."*³⁶

Bununla birlikte Osmanlı Devleti, savaş nedeniyle yerlerini bir şekilde terk eden ahalinin de güvenli bir şekilde mülklerine geri dönebilmesi için her türlü kolaylığı sağlamaya gayret etmiştir. Hatta Kıbrıs'a dönerek eski evlerini isteyen gayrimüslimlerin malları satılmış ise geri verilmesine dair hükümler çıkarılmıştır. Osmanlı siyaseti, adanın hiçbir şekilde nüfusunun azalmasına, ahalinin adayı terk

³⁴ Halil İncalcık, *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 82.

³⁵ İncalcık, s. 83.

³⁶ İncalcık, s. 83.

etmesine rıza göstermiyordu. Zira ahalinin güven içinde adada yaşaması ve üretimi devam ettirmesi Kıbrıs'ın güvenliği ve istikrarı için son derece önemli bulunuyordu. Sürgün hükmü kapsamında yapılan tetkikler ve tahrirler doğrultusunda başlangıçta adaya 12 bin hanenin göç ettirilmesi planlanmıştı. Ancak 1581 tarihli belgeden öğrenildiği kadarıyla bu sayının yalnızca 8 bini adaya nakledilmiş, 4 bin hane ise adaya hiç gelmemiştir.³⁷

Kıbrıs'a ilk nüfus nakillerine ilişkin belgeler dikkate alındığında adanın iktisadî kalkınmasına katkı sağlayacak, orayı yurt edinip sahiplenecek ve toplumsal ahenge uyum sağlayacak kişilerin belirlenmesine dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Mesela her göçmenin ahlakî durumu ile kanuna aykırı fiilleri olmadığına şahadet eden iki kefil gösterme zorunluluğu bulunuyordu.³⁸ Bununla birlikte iskân amaçlarından biri de adanın kalkınmasıydı. Bu nedenle göç ettirilenler arasına, hallaç, demirci, kunduracı, tellak, keçeci, marangoz, aşçı ve nalbant gibi bir toplumun ihtiyaç duyduğu zanaat ve meslek erbapları da dâhil edilmiştir. Mesele sadece adanın vergi gelirleri ile ekonomik potansiyelini artırmak değildi. Buradaki esas amaç, "yurt edinme" stratejisiydi. Bu strateji sayesinde yeni toprakların hem güvenliği hem de entegrasyonu sağlanıyordu. Kalkınmacı iskân politikası, yerel halkı da Osmanlı Devleti'ne bağlılık duymaya teşvik ediyordu. Nihayetinde iktisadî kalkınma ve dinî hoşgörü, Osmanlı fetih siyasetinin iki ana sütunuydu. İncalcık başta olmak üzere birçok kaynağın da belirttiği üzere Anadolu'da düzeni ve huzuru bozan kişiler de zaman içerisinde bir ceza yöntemi olarak adaya sürgün edilmiştir, ancak bunların ulaştığı sayı diğerleriyle mukayese edilemeyecek ölçüde azdı.

Kıbrıs'ın Osmanlı idaresine geçmezden evvel nüfusu, yaklaşık iki yüz bindi. Ancak savaş nedeniyle nüfus azalmıştı. Savaşlar, kuraklıklar, kıtlıklar, veba, çekirge salgınları ve depremler ada nüfusunu

azaltan başlıca faktörlerdi. Olumsuzluklara rağmen, Türklerin adaya iskânı zaman içerisinde tamamlanmış ve ada nüfusunun üçte birini teşkil edecek bir sayıya ulaşılmıştır. Bu nüfus dengesi, uzun süre değişmeden devam etmiştir. Sultan II. Mahmud zamanında ada genelinde yapılan ilk genel nüfus sayımı da bu durumu açıkça ortaya koymuştur. 1831 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Kıbrıs adasının erkek nüfusu 45.365 kişidir.³⁹ Bunlardan 29.780'i gayrimüslim, 15.585'i de müslimdir. Rakamlardan da görüleceği üzere, Kıbrıs'ın genel nüfusu içerisinde gayrimüslimlerin oranı yüzde 65,6 iken Müslümanların oranı ise yüzde 34,4'tür. Ancak adadaki nüfus dengesi, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredildiği 1878 yılından itibaren Müslüman Türk nüfusunun maruz kaldığı baskılar, ayrımcılık ve siyasî belirsizlikler gibi nedenlerden dolayı Ortodoks Rumların lehine değişmeye başlamış ve böylece bu tarihten sonra Türk nüfusu hızla azalma sürecine girmiştir.

2. Osmanlı Adaleti ve Hoşgörüsü

Mağusa kalesi hariç, adanın fethinde büyük zorluklar yaşanmamıştı. Başarıyla yürütülen askerî planların yanında önemli bir neden de Venedik idaresinden hoşnut olmayan Ortodoks Hristiyan ahalinin Türk ordusuna sunduğu yardımlardı. Bu yardımlardan dolayı bazı şehirler ve kaleler, silâh çekilmeden kolay bir şekilde Türklerin hâkimiyetine geçmişti. Ahalinin bu yardımları, karşılıksız bırakılmamıştı. Gösterdikleri yardımlardan dolayı adanın yerli Ortodoks ahalisine iyi muamele edilmesi ve onlara her türlü kolaylığın gösterilmesi için Sultan Selim tarafından adanın yöneticilerine emirler verilmişti. Adanın fethedilmesi, Ortodoks Rum ahalisi için tarihî bir olaydır. Zira Ortodoks Rum ahali, Lüzinyan ve ardından gelen Venedik hâkimiyeti döneminde büyük bir dinî baskıya maruz bırakılmıştı. Yaklaşık dört yüz yıla yakın bir süre Katolik boyunduruğu altında

³⁷ Orhonlu, s. 97.

³⁸ Orhonlu, s. 95.

³⁹ Detaylı bilgi için: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Yayın No: 43, Ankara, 2000.

ezilen Ortodoks ahaliye Osmanlı Devleti tarafından sunulan adalet ve hoşgörü, Latin boyunduruğundan kurtuluş anlamına geliyordu.

Ahali içerisinde büyük çoğunluğu oluşturan köylüler de adanın fethinden oldukça hoşnut kalmıştı. Latin idaresi döneminde Kıbrıs'ta kurulan katı feodal düzen, insanları canından bezdirmişti. Türk idaresiyle birlikte ağır vergilerin, serflik ve angarya gibi köylülerini köleleştiren düzenin yürürlükten kaldırılması, adada büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı.⁴⁰ Fethin hemen akabinde, Kıbrıs Beylerbeyine gönderilen fermanlarda savaştan dolayı zayıf düşen reaya, baskı ve zulüm uygulanmaması ve de adaletli davranılması gerektiği emredilmişti. Padişah açıkça, reayanın korunup kollanmasını ve onların güvenliği için gerekli adımların atılmasını buyuruyordu. Fermanlarda kargaşaya, zulüm ve eziyete mahal verilmesi; bunun için de ölçülü ve adil bir şekilde hareket edilmesi tembih ediliyordu.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelerde adaletin sağlanması ve yerel halkın korunması önemli bir ilkeydi. Bu, genellikle fethedilen bölgelere gönderilen fermanlar ve emirlerde açıkça kendini gösterirdi. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki halk, "reaya" olarak adlandırılırdı ve onların haklarının korunması oldukça önemliydi. Fermanlar ve emirler genellikle reayanın korunmasını vurgular ve onlara zulüm veya baskı uygulanmamasını emrederdi. Kıbrıs'ın fethinden sonra da benzer uygulamaların yaşandığına dair çok sayıda arşiv vesikası bulmak hayli mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli dinî ve etnik toplulukları barış içinde bir arada tutma ve toprakların bütünlüğünü koruma çabaları Kıbrıs'ta da devam etmişti. Fetihle birlikte atılan önemli bir adım da Latinler döneminde lağvedilen Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun yeniden kurulmasıydı. Ortodoks Hristiyanlara geniş ayrıcalıklar tanıyan bu anlayışın temelinde, Osmanlı Millet Sistemi bulunuyordu.

⁴⁰ Molly Greene, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 106.

⁴¹ George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 21.

Osmanlı Devleti'nin "millet" terimi, din temelinde örgütlenen toplulukları ifade ederdi. Her millet kendi işlerinde özerkti ve özel hukuk işlerini kendi dinî kurallarına göre yerine getirirlerdi. Rum milleti olarak adlandırılan Ortodoks Hristiyanlar Patrik tarafından temsil edilirdi. Kilise temsilcileri, kendi milletlerinin işlerini yönetmekle ve mahkemelerde dinî ve bazı sivil davaları çözmekle sorumluydu. Kendi kiliselerini inşa edebilme ve ibadetlerini özgürce yapabilme imkânına sahip olan gayrimüslimler askerlik yapmak zorunda da değildi. Esasında Millet Sistemi, gayrimüslimlerin asimile olmasını engelleyen bir yapıydı. Şüphesiz Millet Sistemi, farklı dinlere ve etnik kökenlere sahip gruplara, kendi işlerini yönetme ve kendi kültürel kimliklerini koruma özgürlüğü sunuyordu. Millet Sistemi altında, farklı milletlere mensup topluluklar kendi dillerini konuşabilir, kendi geleneklerini sürdürebilir ve kendi dinî inançlarını özgürce yaşayabilirlerdi. Bu, farklılık onların kendi kimliklerini korumasını sağlayarak asimile edilmelerini engellemişti. Böylece adada fetihle birlikte Ortodoks Hristiyanların dinlerini ve kültürlerini özgürce yaşamalarını sağlayacak bir düzen tesis edilmişti.

C. KIBRIS'I GERİ ALMA PLANLARI VE KİLİSE

1. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Güçlenmesi

Osmanlı Devleti'nin Millet Sistemi kapsamında verdiği imtiyazlar sayesinde Kıbrıs Ortodoks Kilisesi zaman içerisinde adanın en ayrıcalıklı kurumuna dönüşmüştü. Lüzinyan ve Venedik zamanında Kıbrıs'ta Katolik (Latin) Kilisesi egemendi ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi bu dönemde önemli dinî, toplumsal ve ekonomik yetkilerini kaybetmişti. Ortodoks ayinlerine müdahale edildiği gibi Ortodoks Kilisesinin mülklerine, gelirlerine, dinî mekânlarına el konulmuş ve Ortodoks cemaatin ibadet özgürlüğü kısıtlanmıştı. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi lağvedildiği gibi Ortodoks ruhbanların Roma (Latin) Kilisesine bağlılık yemini etmeleri şart koşulmuştu. Bu, Ortodoks

cemaatin dinî ve kültürel kimliğinin yok edilmesi anlamına geliyordu. Papa'nın emrine karşı gelenler halk önünde ölüm cezasına çarptırılırken dinî baskılara dayanamayanlardan bazıları da çareyi adayı terk etmekte arıyordu. Bunca zulmün nedeni, Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Ortodoks Kilisesi arasındaki teolojik kavga ve kindi. 1054 yılında, Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasında meydana gelen büyük ayrışmadan sonra iki Kilise arasında büyük bir nefret ortaya çıkmıştı. Nitekim bu kin ve nefret IV. Haçlı Seferi'nde (1202-1204) tüm haşmetiyle ortaya çıkmış ve Papa III. Innocent'in emriyle Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis yağmalanarak işgal edilmişti.⁴² Neticede Bizans İmparatorluğu parçalanmış ve Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu kurulmuştu. IV. Haçlı Seferi ile başlayan Latin baskısı, Bizans'ın kontrolü altındaki diğer Ortodoks kiliselerine de yansımış, bu çerçevede bir taraftan kilise mülklerine el konulurken diğer taraftan Ortodoks kiliseleri ile manastırları Latinleştirilme sürecine girmişti.

Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilmesi, Kıbrıs ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. İşgal sonrasında, Kıbrıs'taki Bizans etkisi ve bağları büyük ölçüde zayıflarken adanın dinî ve kültürel kimliği de büyük bir değişime maruz kalmıştır. Bu vaziyet, Orta Çağ boyunca devam etmiş ve bu süre zarfında adada etkili bir feodal düzen inşa edilmiştir. Papalık, Ortodoks halkın nasıl Katolik yapılabileceği konusunda çalışmalar yapmak üzere Kıbrıs'a elçiler göndermiştir. Bizans'ın tüm girişimlerine rağmen Papalık, Ortodoks Kilisesinin ruhban sınıfını tamamen kendi kontrolü altına alma, onlara yönelik küçük düşürücü ve aşağılayıcı politikalarından geri adım atmamıştır.⁴³ Kaldı ki Papa IV. Alexander tarafından Kıbrıslı Ortodokslara yönelik 1260 yılında yayınlanan emirname ile Ortodokslar üzerindeki şiddet ve baskı

dalgası daha da arttırılmıştır. Bu hadiseden sonra Kıbrıs'taki halkın Latin baskısından kurtulma beklentileri de artık kalmamıştır. Orta Çağ Avrupa'sının tahammülsüzlüğü ve zulmü tüm bileşenleriyle bir bulut misali adanın üstünü kaplamıştı. Ortodoks ahali için inanç hürriyeti tamamen ortadan kalktığı gibi Bizans'ın dinî ve siyasî yardımından da ümit kesilmiştir. Ortodoks ruhban sınıfı, Latinlerin baskısı altında, dinî inançlarını ve geleneklerini korumak için çaba sarf ederken, hapis, sürgün, müsadere ve ölüm gibi cezalarla karşı karşıya gelmişlerdi. Latinlerin dinî kanunlarına ve ritüellerine karşı gelmeyip onlara tâbi olanları ise bu defa başka bir ceza bekliyordu: Aforoz. Nitekim Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun dinî hiyerarşide bağlı olduğu Konstantinopolis Patrikliği, Roma Kilisesi'nin kurallarına itaat edenlerin aforoz edileceğini bildirmişti.

Lüzinyanlar sonrası Venedikliler döneminde de Ortodokslara yönelik uygulamaların aynen devam ettiği görülmektedir. Nihayetinde adada uygulanan baskı ve şiddet sarmalı, Kıbrıs halkını Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye kadar götürmüştür. Takdir edileceği üzere, bu baskıcı ve ayrımcı politikalar, Kıbrıs halkının yaşam şartlarını zorlaştırmış ve halk arasında büyük hoşnutsuzluklara yol açmıştı. Ortodoks ahali, Latin baskısı ve zulmünden ancak Türklerin yardımıyla kurtulabileceklerine inanmışlardı. Bu nedenle, adada yaşayan Ortodoks Hristiyanlar, dinî hoşgörüyü sahip Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye ve onun yönetimi altına girmeye heveskâr olmuşlardı. Bilindiği gibi dinî hoşgörü ve çoğulculuk, Osmanlı Devleti'nin temel yapı taşlarından biriydi. Osmanlı Devleti'nin farklı dinî ve etnik gruplara geniş bir özerklik tanınması ve onların kendi dinî inançlarını ve kültürlerini özgürce tatbik etmelerine imkân tanınması, Orta Çağ Avrupası'nda pek görülmeyen bir uygulamaydı. Bu uygulamalar zamanının çok ötesindeydi ve farklı din ve etnik kökenlere mensup topluluklar arasında barış ve uyumun sağlanması açısından tarihi bir örnek teşkil ediyordu.

Orta Çağ Avrupası'nda tek bir dinin ve kültürün egemen olduğu monolitik toplumlar söz konusuydu. Bu nedenle farklı dinlere veya

⁴² Detaylı bilgi için: Semavi Eyice, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşünün Başlangıcı", *DİVÂN İlmi Araştırmalar*, (2004), 16/1, ss. 183-208.

⁴³ Münir Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2008, s. 42-43.

etnik gruplara mensup olanlar, genellikle dışlanma, ayrımcılık ve zulme maruz kalıyordu. Orta Çağ Avrupası'nda tek egemen din olarak Katolik Hristiyanlık kabul ediliyordu ve Katolik Kilisesi diğer inançlara ya da mezheplere asla tolerans göstermiyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nde durum çok farklıydı. Osmanlı topraklarında, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler barış içinde bir arada yaşayabiliyorlardı. Her bir dinî grubun kendi işlerini yönetme ve kendi inançlarını özgürce uygulama hakkı vardı. Uygulamadaki Millet Sistemi, farklı dinî toplulukların kendi dinî liderlerini seçmelerine, dinî ibadetlerini gerçekleştirmelerine ve dinî-hukukî konularda kendi işlerini yönetmelerine olanak tanıyarak bu dinî toplulukların özerkliğini destekliyordu. Nihayetinde yürütülen istimâlet politikası, Osmanlı Devleti'nin genişlemesinde ciddi bir rol oynamıştı.

Kıbrıs'ın fethi sonrasında Osmanlıların genel politikası olan, dinî hoşgörü ve çoğulculuk ilkesi çerçevesinde Kıbrıs Ortodoks Kilisesine dinî özerklik, mülkiyet hakkı, yargı yetkisi, eğitim ve kültürel faaliyetler gibi çeşitli yetkiler ve haklar tanınmıştır. Böylece kendi dindaşlarının baskısı altında bir hayat sürmeye mahkûm olan Kıbrıslı Ortodokslar, Türk hâkimiyetiyle birlikte geniş bir özgürlüğe kavuşmuşlardı.⁴⁴ Latinlerin gasp ettiği yetkiler ve mülkler, yeniden Ortodoks Kilisesine verilmiş; adadaki idarî teşekkülün tam anlamıyla tesis edilmesinden sonra, bu defa başpiskoposa reaya vekili payesi bahşedilmişti. Bu sayede başpiskopos gayrimüslim halkın şikâyetlerini ve taleplerini doğrudan İstanbul'a iletebilme hakkına kavuşmuştu.⁴⁵ Ayrıca başpiskopos düzenlediği resmî evraklara, "Kıbrıs başpiskoposu" şeklinde ve kırmızı mürekkeple imza atma, başpiskoposluk esas taşıyabilme ve geleneksel mor pelerin giyebilme imtiyazlarına yeniden kavuşmuştu. Tüm bu ayrıcalıklar, Latinler döneminde kaldırılmıştı. Padişah III. Osman devrinde (1754-1757)

⁴⁴ Franz G. Maier, *Cyprus From Earliest Time to the Present Day*, London, Elek Books Limited, 1968, s. 117.

⁴⁵ Philip, Newman, *A Short History of Cyprus*, Longmans, Green & Co., London, 1953, s. 176.

başpiskopos ve yardımcısı üç piskoposun devlet tarafından "Koca-baş" veya "Millet Başı" olarak tanınması, Kıbrıs tarihinde bir dönüm noktası sayılabilir.⁴⁶ Zira Kıbrıs Başpiskoposluğu Babıalî'yle doğrudan iletişim kurma, adanın idarî işleri hakkında söz söyleme imkânına kavuşmuştu. Artık Başpiskopos, Milletbaşı olarak adadaki Ortodoksların resmî temsilcisiydi ve milletin Osmanlı hükûmeti ile iletişim kurmasından, yasal işlerini takip etmesine kadar bir dizi yetki ve ayrıcalığa sahip olmuştu.

2. Kilisenin Kıbrıs'ı Türklerden Geri Alma Faaliyetleri

Fetihden sonra Kıbrıs'ta Ortodoks Kilisesinin gücü ve etkisi bir hayli artmıştı. Çok sayıda tarihî vesika, bu gücün reaya vekilleri olan başpiskopos ve piskoposlar tarafından kötüye kullanıldığına işaret etmektedir. Yetki ve görevlerin kötüye kullanımı, üç şekilde ortaya çıkmıştır. Birincisi, reayanın yasal temsilcileri olarak bu otoritelerini kendi kişisel zenginliklerini artırmak için kullanmışlardır. Maier'e göre piskoposlar cahil ve fakir halkı son paralarına kadar soyuyorlardı.⁴⁷ Bu suistimaller zamanla öyle bir noktaya varmıştı ki Ortodoks ahali, adalet aramak için kendi kilise mahkemeleri yerine kadıya gitmeyi daha uygun bulmaya başlamışlardı. Ayrıca uygulanan dinî baskıya rağmen, Hristiyan reayadan bazıları, piskoposların adaletsizliklerini ve zulümlerini Babıalî'ye şikâyet etmekten geri durmamıştır. İkincisi, reaya vekilleri, halktan zorla para toplamalarının ve onlara kötü muamelede bulunmalarının nedenini, Türklerin "kötü idaresine" bağlamaya çalışmışlardı. Bu sayede hem kendi suistimallerini meşrulaştırmışlar hem de Osmanlı Devleti ile Ortodoks halk arasındaki aidiyet bağlarını yıpratmışlardır. Fakat din adamlarının tüm olumsuz propagandasına rağmen Ortodoks ahali, sorunun esas kaynağının iddia edildiği gibi Türk idaresi değil, reaya vekilleri olduğunu gözden kaçırmamıştır. Dönemin Ortodoks din adamı ve kronikçisi Kyprianos bu durumu şöyle anlatmıştır:

⁴⁶ Hill, s. 266.

⁴⁷ Maier, s. 121.

*“Kuraklık her yeri pençesine almış, işler kâr getirmez ve son derece riskli hale gelmişti. En başta da halk yaşadığı talihsizlikleri ve borçlarının artmasının sorumluluğunu kalpsiz açgözlü valilerde değil düşüncesizce ruhani pederlerinde ve kilise ileri gelenlerinde aramıştı. Üstelik sadece şimdikini değil geçmiş talihsizlikleri de onların üstüne atmışlardı. Maalesef bu nankörlük, Kıbrıslılar arasında eski bir mirastır. Hemşerilerine duydukları sevgi nedeniyle kendi hayatlarını tehlikeye atan bu kişilere yardım elini uzatmak nedense kimsenin işine gelmemiştir.”*⁴⁸

Kıbrıs'ın fethinin hemen akabinde, Osmanlı donanması ile müttefik Haçlı donanmaları arasında meydana gelen ve Haçlıların zaferiyle sonuçlanan İnebahtı Deniz Savaşı, Avrupa'da büyük bir coşkuya ve heyecana yol açmıştı. Bu zafer, Türklerin Avrupa devletlerine karşı olan üstünlüğünün sona ermesi şeklinde yorumlanıyordu. Bir başka ifadeyle, elde edilen zafer, Osmanlı hegemonyasının sonu olarak değerlendiriliyordu. Bu bağlamda Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı cesaretleri daha da artmış; Türklere karşı ortak bir cephe oluşturma ve kaybedilen toprakları geri alma düşüncelerini daha da güçlendirmişti. 17. yüzyılın başlarında Osmanlı'ya karşı yeni bir Hristiyan birliği kurulması fikrinin Avrupa'da şiddetli tartışmalara neden olduğu bir ortamda, bazı Avrupalı devletler Kıbrıs'ı Türklerden geri alma planları yapmaya başlamışlardı. Kıbrıs Başpiskoposluğunun bu çerçevede üçüncü suistimali, Latin döneminde çektikleri zulmü hızlıca unutarak Avrupalı devletlerin planlarına alet olmalarıydı.

Kıbrıs'ı geri almaya çalışanların başında, kuzey İtalya şehir devletlerinden Floransa başkentli Toskana Büyük Dükü gelirdi. Toskana Grandükü I. Ferdinando, Lübnan'daki Dürzi isyanlarını da fırsata çevirip Doğu Akdeniz'de büyük bir hâkimiyet kurmak için Kıbrıs'ı Türklerden geri almayı planlıyordu. Kıbrıs'tan alınan gizli istihbarat, Grandük I. Ferdinando'yu adadaki 6.000 Rum'un isyan edeceğine inandırmıştı.⁴⁹ Marki Francesco del Monte kumandasında

oluşturulan filo 1608 yılında Mağusa şehrine başarısız bir kuşatma gerçekleştirmiş ve sonunda yaklaşık yüz kişinin ölümüne yol açan kayıpla, işgal harekâtına son vermek zorunda kalmıştı. Saldırı, devlet yöneticilerinin hem sivil düzeyde hem de askerî düzeyde aldığı tedbirlerle büyük olaylara neden olmadan def edilmişti. Ferdinando'yu bu harekâta sevk eden önemli nedenlerden birisi de Suriye-Lübnan bölgesinde baş gösteren Canbolat Bey İsyanı'ydı. Grandük, Padişaha karşı alenen isyan bayrağı çeken Canbolat Bey ve Dürzi Emiri II. Fahrettin'le çoktan anlaşmıştı.⁵⁰ Kaldı ki bu tarihlerde, Osmanlı Devleti bir taraftan İran savaşlarını diğer taraftan da Avusturya savaşlarını bir neticeye bağlamaya çalışıyordu. Ferdinando, bu karışıklığı fırsata çevirip Kıbrıs'ı almaya çalışmış fakat başarılı olamamıştı.

17. yüzyıl boyunca Kıbrıs Başpiskoposluğu Kıbrıs'ı Türklerden geri alma planlarının bir parçası hâline gelmişti. Piskoposlar en ciddi mesaiyi, başkenti Torino olan Savoy Dükü'ne ikna etmek için harcamıştı. 1600'lerin başında başlayan mektuplaşmalar, 1670'lere kadar devam etmişti. Başpiskopos ve diğer piskoposların imzasıyla Savoy Dükü'ne gönderilen mektuplarda, Baf'tan Karpaz'a kadar tüm adada silahlanmış durumda bulunan Kıbrıslı Hristiyanların kendilerini kafir düşmandan kurtarması için Savoy Dükü'ne yardım etmeye hazır olduğu yazılmıştı.⁵¹ Mektuplarda kale planları, adada kaç Türk askerinin bulunduğu, limanların durumu, savaşmaya hazır Kıbrıslı sayısı, adayı ele geçirmek için ne kadar gemi ve asker gerekeceği şeklinde detaylı bilgiler de bulunuyordu.

Savoy Dükü tarafından adanın geri alınması durumunda Kıbrıslı Hristiyanlara birtakım vaatlerde bulunulmuştu. Bunlar içerisinde en dikkati çekenlerden birisi şuydu: *“Kıbrıs başpiskoposu ile dördüncü dereceye kadar akrabaları, her türlü vergiden muaf olacak ve kraliyetin saygı-değer soyluları gibi muamele görecektir.”*⁵² Göze çarpan bir diğer vaat

⁵⁰ Hill, s. 45.

⁵¹ Hill, s. 50.

⁵² Hill, s. 59.

⁴⁸ H. C. Luke, *Cyprus Under The Turks*, C. Hurst & Company, London, 1969, s. 59.

⁴⁹ Hill, s. 46.

ise şöyleydi: “Dük adadaki Ortodoks inancına hiçbir şekilde karışmayacaktı. Başpiskoposun belirleyeceği bir kişiye uygun bir gelirle beraber Trablus Kontu unvanını verecekti ve bu kişi unvanı kendi oğluna miras bırakma hakkına sahip bulunacaktı. Başka iki unvana kimin sahip olacağına da başpiskopos karar verecekti.”⁵³ Yapılan pazarlıklardan da anlaşılacağı üzere, başpiskopos ve piskoposların öncelikli amacı, kendi makamlarını, statülerini ve gelirlerini korumaktı. Ama bunun yanında, Latinler döneminde olduğu gibi yeniden Katolik zulmüne maruz kalmak istemiyorlardı. Zira oldukça ilgi çekici bir maddede şunlar yazıyordu: “Parici⁵⁴ artık Venedik dönemindeki muameleyi görmeyecek, sadece yılda dört esküdo’luk vergiyi ödeyecekti. Önceden efendilerine vermek zorunda oldukları (haftada iki günlük) iş yükünden ve diğer vergilerden muaf tutulacaklardı. Satılmaları, kumarda kullanılmaları, başkasına verilmeleri ve takas edilmeleri yasaklanacaktı.”⁵⁵ Esasında bu maddede yazılanlar, Latin döneminde Kıbrıs halkının içinde bulunduğu koşulları özetlemeye yetiyordu. Halbuki Ortodoks ruhban sınıfının Savoy Dükü’nden talep ettiği sosyal ve dinî şartlar, zaten Türk hâkimiyetiyle adaya getirilmişti. Fakat piskoposlar bir kez daha hırslarına yenik düşmüştü.

Başpiskopos ile Avrupalı devletler arasında yapılan yazışmalardan başpiskopos ve diğer piskoposların adadaki Hristiyanları Türklerle karşı ayaklandırma ve silahlandırma sözü verdiği anlaşılmaktadır.⁵⁶ Bu bilgi, Ortodoks ruhban sınıfının Osmanlı Devleti’ne duyduğu sadakatın ve aidiyetin çerçevesini anlamak bakımından oldukça değerlidir, çünkü Ortodoks ruhban sınıfının Osmanlı

⁵³ Hill, s. 58.

⁵⁴ Parici, sosyal sınıf içerisindeki en geniş sınıfı ve en alt tabakayı oluşturuyordu. Bunlar ürettikleri ürünün üçte birini bağlı bulundukları lorda vermek zorundaydı. Ayrıca lordun kişisel hizmetlerini de yerine getirmekle yükümlüydüler. Lordun yasal egemenliği altında olan paricilerin bir mal gibi alınıp satılması mümkündü.

⁵⁵ Hill, s. 59.

⁵⁶ Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, Çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 159-161.

yönetimine karşı nasıl bir tutum içinde olduğunu ve nasıl bir siyasî davranış sergilediğini gösterir. Şurası tarihî bir gerçek ki, Kıbrıs’ın Türklerden geri alınması için Avrupalı devletlerden ciddi bir girişim ortaya çıkmamıştır. Olayları ilgi çekici kılan, piskoposların tutumlarıdır. Belki de 17. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nin adadaki Ortodoks ruhban sınıfının yetki ve ayrıcalıklarını kademeli bir şekilde artırmasının nedeni, onların yabancı düşmanla iş birliği yapmasının önüne geçmektir.⁵⁷ Dışarıda büyük sorunlarla mücadele eden Osmanlı devlet ricali, adadaki ruhban elitin sürekli ve gizli muhalefetinden ve toplumu idareye karşı kıskırtmasından kurtulmak için onların adadaki gücünü artırmasına müsaade etmiş olabilir. Bu bağlamda Avrupalı devletlerle ilişki kurmalarının önüne set çekebilmek adına başpiskoposluğu adanın yönetimine ortak yapmak etkili bir strateji olarak düşünülmüştür denilebilir. Her ne nedenle olursa olsun, Kilise temsilcilerine sunulan ayrıcalıklar ve fırsatlar, onların adadaki güç ve iktidarlarını zaman içerisinde İstanbul’dan atanan valileri azlettirebilecek ölçüde güçlenmelerine neden olmuştu.

Elde edilen ayrıcalıklar sayesinde Kilise, adanın yerel idaresinde etkili bir konuma gelmişti. Bu durum onların, İstanbul’dan atanan yöneticilere karşı daha bağımsız bir pozisyon elde etmelerine ve onları azlettirebilecek ölçüde güçlenmelerine yol açmıştı. Bilhassa 1754 tarihinde elde edilen yetkiler, Kilisenin adadaki güç ve iktidarını iyiden iyiye kuvvetlendirmişti. Zira, reayanın vergilerinin toplanması işi de onlara bırakılmıştı.⁵⁸ Buna göre, Ortodoks başpiskopos ve yardımcıları, kendi halklarından vergi toplamak ve bu vergileri adanın idarecisine teslim etmek üzere yetkilendirilmişlerdi. Bu vergiler, başpiskoposun payı çıkarıldıktan sonra teslim edilecekti.⁵⁹ Vergi toplama yetkisi, Kilisenin maddî kaynakları kontrol etmesine ve bu

⁵⁷ Bu konudaki bir araştırma için: Nuri Çevikel, “Değişim Döneminde Bir Osmanlı Eyâleti Kıbrıs (1750-1800), *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu (Haz.), Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2001, ss. 99-120.

⁵⁸ Çevikel, s. 111.

⁵⁹ Newman, s. 179.

kaynakları kendi amaçları doğrultusunda kullanmasına imkân sağlamıştı. Ayrıca Kilise liderlerinin politik alanda daha etkili olmasını ve adanın idarecisiyle olan ilişkilerinde daha fazla ağırlığa sahip olmasını temin etmişti.⁶⁰ Böylece Kilise, adanın yönetiminde ve karar alma süreçlerinde güçlü bir pozisyona kavuştu. Artık başpiskoposlar kendilerinin ya da halkın şikâyetlerini ya da taleplerini daha rahat ve kolay bir şekilde sadrazama götürebiliyorlardı.

3. Yunanistan'ın Bağımsızlığı ve Kıbrıs Başpiskoposluğu

Başpiskopos ve yardımcıları, Kıbrıs Ortodoks cemaatinin dinî ve dünyevî lideri olarak onların idaresinden ve ödeyecekleri vergilerden padişaha karşı doğrudan sorumluydu. Bununla birlikte toplumun barış ve istikrarını sağlamak, toplumsal uyumu teşvik etmek, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirmek, toplum içindeki anlaşmazlıkları ve çatışmaları çözmek ve onların devlete olan aidiyet bağlarını güçlendirmek gibi sorumlulukları da bulunuyordu. 19. yüzyılın başına gelindiğinde artık Kilise, adadaki gücünün zirvesine ulaşmıştı. Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand, 30 Haziran 1807 tarihli bir mektubunda şöyle yazıyordu: “*Türklere bağlı eyaletler içinde en kötü yönetilenler ve isyana en yatkın olanlar Rumların iktidarda olduğu eyaletlerdi ve bunlar içinde en rezil durumda olanı Kıbrıs'tı; çünkü yönetimi başpiskoposun elindeydi.*”⁶¹

Kilise'nin artan gücünün önemli bir nedeni, şüphesiz Osmanlı Devleti'nin zayıflayan otoritesiydi. Bu durum, yerel toplulukların ve kurumların kendi güçlerini artırmalarına ve daha fazla özerklik kazanmalarına sebep olmuştu. Dahası Osmanlı'nın, güç mücadelesinde Avrupalı rakiplerinin gerisine düşmesi, gayrimüslim tabayı dış etkenlerin müdahalesine açık hâle getirmeye başlamıştı. Osmanlı hükûmeti, bir taraftan Avrupalı devletlerin Osmanlı Hristiyanları üzerinden devletin içişlerine müdahalesinin önüne geçmek diğer yandan da gayrimüslimlerin devlete olan aidiyet bağlarını

⁶⁰ H. T. F. Duckworth, *The Church of Cyprus*, Elibron Classics, London, 1900, s. 43.

⁶¹ Hill, s. 103.

güçlendirmek maksadıyla gayrimüslim cemaatlere daha geniş idarî, iktisadî ve dinî ayrıcalıklar ve haklar verme yoluna girmişti.

Bu bağlamda uzun yıllar İngiltere'nin Halep ve Kıbrıs konsolosluğunu yapan Michael de Vezin'in 18. yüzyılın son dönemlerine ilişkin yaptığı tespitler dikkate değerdir. Vezin, adanın en kıdemli konsoloslarından biriydi ve görevini, 1792'de Larnaka'da ölene kadar devam ettirmişti. Vezin'e göre Kıbrıs'a tayin olunan Türk paşaları başpiskopos ve vergi toplayıcısı olan saray tercümanının tavsiyelerini uygulamaktan başka bir şey yapamıyordu.⁶² Dragoman olarak da bilinen saray tercümanları, valilerin gayrimüslim toplumla iletişim kurmasını sağlıyordu. Başlangıçta sadece mütercim vasfında bir memur görünümünde iken, zamanla halktan alınacak vergilerin miktarlarının tespitinde ve toplanmasında görev almalarından dolayı halk nezdinde nüfuzlu bir mevkiye sahip olmuşlardı.⁶³ Osmanlı döneminde vergi toplama ve vergi politikaları, adanın ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkileyen başlıca sorunlarından biriydi. Tayin edilen vergi miktarları, adanın ekonomik durumuna ve halkın gelirin uygun olmayabiliyordu, hâliyle bu da halk arasında memnuniyetsizliğe yol açıyordu. Ayrıca vergi toplama sürecinde ortaya çıkan usulsüzlükler ile keyfi vergi alınması gibi sorunlarla da karşılaşılıyordu. Örneğin Kıbrıs Şeriye Sicillerinde yer alan bir kayıta, 1745 yılı başlarında Kıbrıs Alaybeyi Abdülğafur, Baştercüman Hristofaki ve Başpiskopos Filotios'un iş birliği yaparak halktan masraf adı altında fuzuli vergi topladığı yazıyordu.⁶⁴ Bu keyfilik kadar işin bir de şiddete varan yönü bulunuyordu. Aşağıdaki örnek olay, durumun vahameti gözler önüne sermesi bakımından alıntılanmaya değerdir:

Rumlar kendi başpiskoposlarının yönetiminde yaşamaktansa ülkelere terki edip Türklerin yönetimi altındaki bölgelere kaçmayı tercih

⁶² Claude Delaval Cobham, *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908, s. 368-369.

⁶³ Güven Dinç, “Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816)”, XVI. *Türk Tarih Kongresi* (20-24 Eylül 2010), Cilt 4, 1. Kısım, Ankara, s. 423.

⁶⁴ Dinç, s. 424.

ediyorlardı. Özellikle son yıllarda korkunç derecede sertleşen dragomanın, yani başpiskoposun maşasının, grammateis'in⁶⁵ ve haraç tahsildarlarının falakaya yatırdığı veya başka işkencelerden geçirdiği ödeme yapamayan kişiler kaçmaya kalkarlarsa, bu sefer de karılarına, göğüslerini kalasla ezmeye varıncaya dek çeşitli işkenceler uygulanıyordu. Bu gibi yöntemlerle para tahsil edemedikleri zaman, evlerin kapılarına varıncaya dek alıp götürüyorlardı. Böyle böyle zenginleşmiş olan başpiskopos ve piskoposlar, Nizam-ı Cedit'in geçici olarak ortadan kalkmasının ardından adanın para kaynaklarının büyük bölümünü har vurup harman savurdular.⁶⁶

Kıbrıs'ta kilise temsilcilerinin halka kötü muamelede bulunması ve onlardan zorla vergi adı altında para toplaması, Kilisenin toplumdaki itibarını zedelemişti. Bu tür uygulamalar, halk arasında güvensizlik ve memnuniyetsizlik yaratmış, piskopos taifesine olan güveni ziyadesiyle sarsmıştı. Kilise temsilcilerinin adalet ve dürüstlük ilkelere uymamaları, halkın gözündeki saygınlıklarını ve otoritelerini sorgulanır hâle getirmişti. Halk, başpiskopos, piskopos ve dragomanların kendi çıkarları için halkı sömürdüğünü ve adaletsizlik yaptığını düşünmeye başlamıştı. Yukarıdaki birinci örnekten de açıkça görülebileceği üzere adanın bazı Türk yöneticileri de keyfi uygulamalarla gayrimüslim halkın mali yükünü artırmıştı. Adanın yöneticilerinden hoşnut olmayan Müslim ve gayrimüslimlerin ortak bir şekilde 1804 yılında adanın Türk yöneticisi ile başpiskopos ve dragomana karşı bir isyana kalkışması, konuya tamamlayıcı bir mahiyet katabilir.

Mart 1821'de Mora'da patlak veren Yunan İsyanı, Kıbrıs'ta prestijlerini yitiren Kilise temsilcileri için kullanışlı bir araç hâline getirilmişti. Çünkü Yunan İsyanı, Kilise temsilcilerine, isyanı destekleyerek ve hatta öncülük ederek, halk nezdindeki itibarlarını yeniden tesis etme ve güçlerini yeniden kazanma fırsatı sunuyordu. Nitekim Yunan İsyanı, adanın Ortodoks halkı arasında milliyetçi duyguların yükselmesine ve Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesine

olan desteğin artmasına neden olmuştu. İsyan, Kıbrıs için de yeni bir siyasî kapı aralamıştı. Kıbrıslı Ortodoks Rum ahalinin ve onların temsilcilerinin isyana destekleri az sayıda gönüllü, toplanan erzak ve paralarla sınırlıydı. Ancak bunlar bile, adanın yöneticileri ile İstanbul'u tedirgin etmeye yetmişti. Osmanlı yönetimi, isyanın daha geniş alana yayılmasını önlemek amacıyla adada gerekli tedbirleri almaya özen gösteriyordu. Özellikle Kilise temsilcilerinin halkı isyana teşvik etmesinden bir hayli endişe duyuluyordu. Bu doğrultuda, Kilisenin faaliyetleri ve ilişki kurdukları kişiler yakın takibe alınmıştı. Bununla birlikte halk arasında isyanın propagandasını yapabilecek kişiler de gözlem altında tutulmuştu. Ayrıca İstanbul'dan gelen talimatla, adadaki tüm gayrimüslimlerin silahsızlandırılması emredilmişti.

Bunlar boş kuruntular değildi. Nitekim isyanda büyük rolü olan Filiki Eterya Cemiyeti, Kıbrıs'ı da mücadeleye katmak için elçilerini adaya göndermişti. Dahası Başpiskopos Kyprianos, Filiki Eterya'nın Mısır ve Kıbrıs temsilcilerinden Dimitri Hipatro'nun teşvikiyle 1818 yılında cemiyete üye olmuş ve bu görüşmede başpiskopos, eski bir papaz olan Hipatro'ya maddî ve manevî destek sözü vermişti.⁶⁷ Filiki Eterya'nın 1 Ekim 1820'de toplanan büyük kurulunda, Kıbrıs'ın mücadeleye katılacağı yönünde karar alınırken Kyprianos'un maddî yardım yapma yönünde verdiği taahhüt üzerinde durulmuştu.⁶⁸ Toplantıda alınan kararlar, Anton Pelopida tarafından başpiskoposa iletilmişti. Hill'in aktardığına göre Kyprianos, Kıbrıs'ın mücadeleye etkin bir şekilde dâhil olmak için Yunanistan'dan fazla uzak, Anadolu, Suriye ve Mısır'daki Osmanlı topraklarına ise fazla yakın olduğunu ileri sürerek maddî ve manevî destekten ötesini yapamayacağını söylemişti.⁶⁹ Kyprianos'un bu tutumu, Kıbrıs Kilisesinin ve temsilcilerinin Yunan İsyanı'na olan bağlılığını ve katılımını işaret ediyordu. Ancak, Kıbrıs'ın coğrafi konumu ve Osmanlı Devleti'nin

⁶⁵ Piskoposların vergi tahsilatında kullandıkları görevlileri.

⁶⁶ Hill, s. 103-104.

⁶⁷ Hill, s. 110.

⁶⁸ Hill, s. 111.

⁶⁹ Hill, s. 111.

kontrolü altındaki durumu, Kilise temsilcilerinin mücadeleye etkin bir şekilde katılımını sınırlayan önemli bir faktördü.

Bu süreçte herkes Başpiskopos Kyprianos kadar soğukkanlı hareket etmiyordu. Kyprianos'un yeğeni olan Arhimandrit Theophilos Kıbrıs'ı da isyanın içine çekmek için yaşadığı Marsilya'dan Nisan ya da Mayıs 1821'de adaya gelerek Larnaka'da halkı isyana teşvik eden yazılar dağıtmıştı. Kısa süre zarfında, ada genelinde türlü türlü şayialar dolaşmaya başlamıştı. Bunlar arasında en ciddi ve hassas olanı, başpiskoposun adaya mektuplar dağıttığı, bu mektuplarda Hristiyanları isyana teşvik ettiği ve Lefkoşa'daki bir topun ateşlenmesiyle birlikte Türklerin katledilmeye başlanacağına dair söyleniydi. Bu söylentiler, toplumdaki gerilimi artırdığı gibi halk arasında büyük korku ve endişeye yol açmıştı. Dinamiti ateşleyen olay ise, Hacı Petro Bosko'nun Filiki Etery'a'dan başpiskoposa mektup götürürken yakalanmasıydı. Artık olaylar, iyice raydan çıkmıştı. Konstantin Kanaris meselesi de bardağı taşıyan son olay olarak kayıtlara geçmişti. Mısır'dan Kıbrıs'a geçen Kanaris'e, Kıbrıslı Rumlar, isyana destek amacıyla paranın yanı sıra üç gemi dolusu koyun, büyükbaş hayvan, mısır ve arpa gibi erzaklar vermişlerdi.⁷⁰ Tüm bu gelişmeler, Kıbrıs Başpiskoposluğu ile Ortodoks cemaat üyelerinin Yunan İsyanı'na bulaştığına dair kanaati güçlendiriyordu. Bunun üzerine Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet, adadaki durumdan İstanbul'u haberdar ederek olası bir isyanın önüne geçebilmek adına hem Kıbrıs'a takviye askerî kuvvet gönderilmesini hem de isyana bulaşmış kişilerin tutuklanarak cezalandırılması için kendisine izin verilmesini talep ediyordu.

Valinin talebi, Padişah tarafından kabul görmüştü. Sultan II. Mahmud gönderdiği talimatnamede, Kıbrıs Başpiskoposu Kyprianos'un beraberinde Baf, Tuzla ve Girne metropolitlerinin Rum halkını isyana teşvik ve kargaşaya yol açma ihanetinden dolayı

benzerlerine ibret olması için asılıp cezalandırmalarını emretmişti.⁷¹ Yapılan tahkikatların neticesinde aralarında din adamlarının ve adanın önde gelen varlıklı, nüfuz sahibi kişilerinin de bulunduğu 486 kişilik bir idam listesi hazırlanmıştı. İlk infaz edilenler Kilise temsilcileriydi. 9 Temmuz 1821 günü, başpiskopos ile piskoposlar Lefkoşa meydanında idam edilmişti. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, geriye kalanların idamları, ağustos ayının ortalarına kadar sürmüştü.

İdamlar, Kıbrıs'ta uzun yıllardır devam eden Kiliseye yönelik olumsuz algıyı tersine çevirmesi bakımından önemli bir araç hâline getirilmişti. Böylece din adamlarının tüm hataları, toplumun hafızasından süratle silinmiş ve yerine zihinlerde yeni bir hafıza inşa edilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda başpiskopos ve piskoposların idam edilmesi, onları birer "dinî ve millî şehit" hâline getirmişti. İdam edilenlere karşı gelişen millî ve dinî hissiyatlar sayesinde toplumsal bir kahramana dönüşen din adamları, Kiliseye ve din adamlarına duyulan saygıyı ve aidiyeti yeniden yükseltmişti. Tarihsel süreç ele alındığında, bu tarihten sonra Kilisenin Kıbrıs'ta millî bir kimlik oluşturma rolünün daha da güçlendiği söylenebilir. İdamlar, Kiliseyi tartışılmaz bir lider hâline getirmişti. Artık Kilise ve onun temsilcileri, toplum nezdinde tartışılmaz bir otoriteye dönüşmüş; Kilisenin dinî rolü kadar siyasî rolü de yükselişe geçmişti.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet hâline gelmesi, Kıbrıs için de bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra Kıbrıs Başpiskoposluğunun en büyük amacı, adanın Yunanistan'a bağlanması (*Enosis*) olacaktır. Bu düşünce doğrultusunda, Yunan millî kimliğinin güçlendirilmesi ve Yunanistan'la etnik ve kültürel bağların kurulup kuvvetlendirilmesi için adada yoğun bir faaliyet başlatılmıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığı öncesinde adanın Türklerden geri alınması için Avrupalı devletlerle irtibatlar kuran Kilisenin yeni ve değişmez hedefi artık Yunanistan'la birleşmektir. Dolayısıyla Yunan İsyanı ve ardından

⁷⁰ Hill, s. 112.

⁷¹ Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000, s. 357.

gelen bağımsızlık, Kilisenin hedeflerine nihai bir şekil vermiştir. Bu noktada şunu da dikkate almak önemlidir. Yunan bağımsızlık mücadelesi, ortak bir dil ve kültüre sahip Kıbrıs Rumlarını da ziyadesiyle etkileyerek Yunanistan'la birleşme fikrini daha çekici hâle getirmiştir. Bu durum Kilisenin işini bir hayli kolaylaştırmıştır. Çünkü Yunan bağımsızlık mücadelesi, Kıbrıs Rumlarının milliyetçi duygularını ve ulusal kimliklerini güçlendirmiştir. Ortak bir dil ve kültür paylaşımı, Kıbrıs Rumlarını Yunanistan'la duygusal bir bağ kurmaya teşvik etmiştir. Bu vaziyet, Kilisenin Yunanistan'la birleşme fikrini destekleyen bir toplumsal desteğe sahip olmasını sağlamıştır. Kilise temsilcileri bu sayede, Yunanistan'la birleşme fikrini daha kolay bir şekilde topluma aktarmışlar ve kabul ettirmişlerdir. Zira Yunan bağımsızlık mücadelesi, Kıbrıs Rumlarının kendi toplumsal beklentilerini karşılama konusundaki moralini ve inancını artırmıştır. Kilise, toplumun artan moral ve inancını dikkate alarak Yunanistan'la birleşme hedefini daha ikna edici bir şekilde sunmuş ve böylece toplumu etkilemiş ve yönlendirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: KIBRIS'TA İNGİLTERE DEVRİ VE ENOSİS (1878-1931)

1. Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devrinin Politik ve Stratejik Sebepleri

19. yüzyıl boyunca Rusya'nın güçlenmesi ve yayılmacı politikalara yönelmesi, Avrupa güç dengesini tehdit ettiği gibi İngiltere'nin doğudaki çıkarları için de endişe verici bir gelişme olarak değerlendiriliyordu. Londra açısından öncelikli hedef, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etki alanını sınırlandırmaktı. Yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti iyice zayıflamıştı ve Rusya bu zayıflıktan azamî ölçüde yararlanabilmek için tüm seçenekleri değerlendirmekten geri durmuyordu. Akdeniz'e ulaşmak ve burada yerini pekiştirmek Moskova için tarihî bir hedefti. Akdeniz stratejik bir bölgeydi. Ticaret yolları, deniz güzergâhları ve önemli limanlar burada bulunuyordu. Dünya deniz ticaretinde Rusya dezavantajlı bir konuma sahipti. Rusya'nın tüm mevsimler kullanabildiği tek deniz Karadeniz'di. Dolayısıyla Çarlık, hâkimiyet alanını Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yayarak deniz yolları üzerindeki kontrolünü güçlendirmeye çalışıyordu. Boğazlara yönelik siyasetini de bu düşünce besliyordu. Akdeniz'e ulaşmak, Rusya'ya sıcak denizlere açılma ve bu sayede uluslararası ticaretini ve jeopolitik gücünü geliştirme fırsatı sunacaktı.

Rusya uzun yıllardır takip ettiği Panslavizm ve Ortodoks birliği politikalarıyla Balkan coğrafyası üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Balkanlardaki Slav halklarının birliğini ve dayanışmasını savunan Rus İmparatorluğu, Balkanlar'daki Slavların desteğini kazanarak bölgedeki siyasî dengeyi kendi lehine değiştirmeyi hedefliyordu. Balkanlar, Rusya'nın jeopolitik ve stratejik açıdan önemli bir bölgesiydi ve Rusya, bu bölgedeki etkisini artırarak hem deniz aşırı ticaret rotalarına erişimi güçlendirmek hem de Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanmak istiyordu. Bu, Rusya'nın Balkanlar üzerinden Akdeniz'e inmesi anlamına geliyordu. Diğer taraftan Rusya, Ortodoks Hristiyanlık dinini ve Ortodoks Kilisesini destekleyerek Ortodoks nüfusun koruyucusu ve savunucusu olduğunu iddia ediyordu. Bu politika, Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı topraklarında

ve diğer Ortodoks nüfusun yoğun olduğu bölgelerde politik ve dinî etkisini artırması anlamına geliyordu.

Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde hâkimiyet kurabilmek için yakınlık kurmaya çalıştığı bir diğer topluluk Ermenilerdi. Bu politika, Rus İmparatorluğu'nun genel stratejisi olan Panslavizm ve Ortodoksluk politikalarıyla uyumluydu ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç zayıflıklarından faydalanmayı hedefliyordu. Rusya, Ermeni topluluğunu destekleyerek, Osmanlı Devleti'nin içindeki etnik ve dinî çatışmalardan yararlanmayı ve böylelikle Osmanlı yönetiminin zayıflamasını ve çözülmesini hızlandırmayı planlıyordu. Ermenileri desteklemenin birçok nedeni söz konusuydu. Ama içlerinde en dikkat çeken, Ermenilerin meskûn olduğu toprakların Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bir koridor açabilecek nitelik arz etmesiydi. Bu koridor, Rusya'nın sıcak denizlere, Akdeniz'deki ticaret rotalarına ve stratejik bölgelere doğrudan erişimini sağlayacaktı. Ruslar, bu koridoru aktif hâle getirebilmek için Ermeni milliyetçileriyle iş birliği yaparak bir taraftan Osmanlılara karşı isyanlar ve ayaklanmalar organize etmişler diğer taraftan da Ermenilerin Rusya'ya olan bağlılığını güçlendirmeye çalışmışlardı.

Ermeni meselesi, uluslararası diplomasi sahasına "93 Harbi" olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesiyle girmişti. Fakat İngiltere, Rusya'nın stratejilerini fark edince Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle Ermenileri Rusya'nın elinden almayı başarmıştı. İngiltere'nin siyaseti çok açıktı. O, Ayastefanos Antlaşması'yla Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki artan gücünü Berlin Antlaşması'yla kırarak, Rusya'yı kendi çıkar bölgelerinden uzak tutmaya uğraşıyordu. Bu çerçevede İngiltere, Rusya'nın Ermeni topluluğu üzerindeki etkisini azaltarak Rusların genişlemesini kontrol altında tutma amacıyla hareket ediyordu. İngiliz hükûmeti, Rusya'nın Akdeniz'e erişimini sınırlamak ve bölgedeki stratejik dengeyi korumak istiyordu. Ermenilerin yaşadığı toprakların Rusların kontrolünde olması, Rusya'nın Karadeniz'den

Akdeniz'e olan erişimini güçlendirebilirdi. Böylesine bir gelişme, İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit edebilirdi. Londra tüm bunları güç dengesi siyasetini gözeterek planlıyordu. Nitekim Berlin Antlaşması, Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki rekabeti yansıtan bir belgeydi. İngiltere hem kendi çıkarlarını korumak ve hem de Rusya'nın Avrupa güç dengesini kendi lehine bozmaması için Berlin Kongresi'nde aktif bir rol oynamıştı.

İngiltere'nin Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutma politikası sadece Akdeniz'le sınırlı bir konu değildi; bu bölge aynı zamanda Hindistan'ın güvenliği için de ehemmiyet arz ediyordu. Babiali, Ayastefanos Antlaşması gereğince Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını Rusya'ya bırakmıştı ki bu gelişme İngiltere'nin aleyhineydi. Zira bu topraklar sayesinde Rusya'ya İran'ın kapıları açılmış oluyordu. Aynı zamanda bu toprak kazanımları, Rusya'nın Dicle ve Fırat deltasına sarkması manasına geliyordu.⁷² İngiliz İmparatorluğu, Hindistan'ı Asya'daki en önemli kolonisi olarak görüyordu ve bu bölgenin güvenliğini sağlamak İngiltere için stratejik bir öncelikti. Dolayısıyla Hindistan'ın kuzeybatısında yer alan Mezopotamya bölgesinin güvenliği de oldukça mühim görülüyordu. Bu bölge, Hindistan'a doğru bir istilaya veya tehlide maruz kaldığında, Hindistan'ın güvenliğini tehlikeye atabilirdi. Bu yüzden İngiltere, Rusya'nın Mezopotamya bölgesine olan etkisini sınırlamak ve onun Asya'daki genişlemesini engellemek istiyordu. Ermenilerle yakından ilgilenmesinin bir sebebi de buydu. İngiltere'nin Mezopotamya'daki çıkarlarından bir diğeri de bölgedeki petrol kaynaklarıydı. Bölgenin güneyinde yer alan Basra Körfezi ve çevresi, zengin petrol rezervlerine sahipti. Rusya'nın Mezopotamya'ya olan ilgisi, petrol kaynaklarının kontrolüyle ilgili endişeleri de beraberinde getirmişti. Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlayarak onu petrol kaynaklarından uzak tutmak, Londra'nın bir başka politikasıydı. İngiltere'nin Kıbrıs'ı hâkimiyeti

⁷² Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 68.

altına alma düşüncesi, Ayastefanos Antlaşması'yla başlayan diplomatik süreçte olgunlaşmıştı. İngiltere'yi buna sevk eden Rusya'ya karşı caydırıcı bir üs arayışıydı. Bu durum, İngiltere Başbakanı Disraeli'nin Kraliçe Viktorya'ya göndermiş olduğu 5 Mayıs 1878 tarihli mektuptan açıkça anlaşıyordu. Mektubun içeriği şöyleydi:

*"Eğer Babiali Kıbrıs'ı Majestelerine verecek ve karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarını Rus istilasına karşı İngiltere'nin savunacağını taahhüt eden bir antlaşma yapacak olursa, İngiltere'nin Akdeniz'deki kudreti büsbütün artacak ve Majestelerinin Hindistan İmparatorluğu da son derece kuvvetlenecektir... Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarıdır... Bu konu hakkındaki detayları Huzura kabulümde açıklayacağım."*⁷³

Aslında bu mektubun içeriği, İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik stratejisini özetliyordu. Başbakan Disraeli, Dışişleri Bakanı Salisbury ve İstanbul Büyükelçisi Layard, Kıbrıs'ı, Batı Asya'yı Rusya'dan koruyabilecek stratejik bir ada olarak görüyorlardı. Yukarıda da vurgulandığı üzere, Batı Asya'nın güvenliği, İngiltere'nin doğudaki çıkarları bakımından bir hayli değerli bulunuyordu. Kıbrıs, bu açıdan biçilmiş bir kaftandı. Nihayetinde, Batı Asya'nın kıyılarındaki tek ada Kıbrıs'tı ve bu yönüyle Akdeniz adaları içerisinde Mezopotamya'ya en yakın olanıydı. Diğer taraftan Kıbrıs, İskenderun Körfezi'ni de kontrol etme potansiyeline sahipti. İngiltere açısından bu, önemli bir detaydı. Zira Akdeniz'in doğusunda yer alan İskenderun Körfezi, Asya'nın Akdeniz'e açılan kapısıydı. Akdeniz'deki stratejik konumunu güçlendirmek isteyen İngiltere açısından İskenderun Körfezi'nin kontrol altında tutulması bir hayli önem arz ediyordu. Nitekim Rusya'nın Ermeniler üzerinden açacağı bir koridorla İskenderun üzerinden Akdeniz'e inme tehlikesi söz konusuydu. İngiliz hükûmeti, Kıbrıs'ı hâkimiyeti altına alarak tüm bu risklerin önüne geçmeyi planlıyordu. Bu plan doğrultusunda Dışişleri Bakanı Salisbury tarafından İstanbul Büyükelçisi Layard'a gönderilen talimatta zaman kaybetmeden Babiali ile bir ittifak antlaşması yapılması

⁷³ Kurat, s. 82.

isteniyordu. Talimata göre, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını Rusya'ya karşı korumak karşılığında Kıbrıs geçici olarak İngiltere'ye bırakılacaktı. Ayrıca Babıali, idaresi altındaki Hristiyanlara ihtiyaç duyulan reformları yapmayı taahhüt edecekti. 30 Mayıs 1878 tarihli talimatında Salisbury, Layard'a şöyle yazıyordu: “*Ayrıntılara girme, reform taahhüdünü ve Kıbrıs'ı elde etmeye çalış...*”⁷⁴ Salisbury, gizli ve hızlı bir şekilde antlaşmanın yapılmasını istiyordu; hatta Layard'a bu konuda gerekirse Babıali'yi ve Padişah'ı tehdit edebileceğini söylemişti.

Büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin topraklarının görüşüleceği Berlin Konferansı'nın arifesinde İngiltere'nin yaptığı teklifi, Sultan II. Abdülhamid'in geri çevirme imkânı pek bulunmuyordu. İçeride ve dışarıda meydana gelen tüm gelişmeler devletin aleyhine sonuçlar vermeye devam ediyordu. 93 Harbi'nin yıkıcı ve yıpratıcı sonuçları hâlâ canlıydı. İçeride ise tüm payitahtı altüst eden kanlı bir hadise patlak vermişti. 20 Mayıs 1878 tarihinde cereyan eden Çırağan Vakası, Osmanlı Devleti'ndeki siyasî çalkantıların ve iktidar mücadelesinin bir neticesiydi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi, fikir adamı ve gazeteci olan Ali Suâvi, 93 Harbi'nin yenilgisi sonucunda İstanbul'da toplanmış bulunan Rumeli muhacirlerini Sultan II. Abdülhamid'e karşı kışkırtmayı kafaya koymuştu. Onun iyi bir hatip olması en büyük avantajıydı; böylece insanları kolayca tesir altına alabiliyordu.

Ali Suâvi'ye göre, Sultan Abdülhamid'in yerine V. Murad'ın tahta çıkması hâlinde Ruslara kaybedilen ne varsa hepsi geri kazanılacaktı. V. Murad, aklî dengesinin bozulması yüzünden tahta çıktıktan üç ay sonra 31 Ağustos 1876'da hal'edilerek tahtan indirilmiş; yerine de kardeşi Abdülhamid getirilmişti. V. Murad'ın taraftarları ise onun sağlığının iyi olduğu ve haksız yere tahtan indirildiği yönünde söylenti yaymaktan geri durmuyorlardı. Hatta Cleanti-Aziz

⁷⁴ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 119.

Bey Komitesi adında bir mason örgüt, Sultan II. Abdülhamid'i bir suikastta öldürerek V. Murad'ı tekrar tahta geçirmek için gizli çalışmalar yürütmeye başlamıştı. Ali Suâvi peşine taktığı kalabalık bir muhacir grubuyla Çırağan Sarayı'nı bastı. Baskınla ilgili yapılan tahkikatlar neticesinde olaya karışan bazı kimselerin Ali Suâvi'nin arkasında hükûmet üyelerinin olduğunu iddia etmesi, II. Abdülhamid'i daha büyük bir endişeye sevk etmişti. Nihayetinde bu iddialar, hükûmet içindeki muhalif grupların varlığına ve II. Abdülhamid'e karşı potansiyel bir tehdidin mevcudiyetine işaret ediyordu. Öyle ki Babıali içerisindeki güvensizlikten dolayı Sultan Abdülhamid, Mehmed Sâdık Paşa'yı 28 Mayıs 1878 tarihinde; onun yerine atadığı Mütercim Rühdü Paşa'yı da 4 Haziran'da Sadrazamlık görevinden azletmişti.⁷⁵

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki Kıbrıs müzakereleri, Babıali'de iç karışıklıkların hüküm sürdüğü böyle bir döneme denk gelmişti. Osmanlı açısından zor bir zamandı. Hükûmet bunalımı, Padişah'ın tahtan indirileceği yaygaraları ve 93 Harbi'nin yol açtığı diğer sorunlar, Babıali'nin İngiltere karşısındaki pazarlık gücünü ve diplomatik manevra alanını bir hayli zayıflatıyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury İstanbul Sefiri Layard'a yolladığı talimatlarda açık bir şekilde şöyle diyordu: “*Osmanlı Devleti ya bizimle anlaşacak ya da parçalanacak.*”⁷⁶

Yukarıda da bahsedildiği üzere, İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarları arasında en değerli olanı, Hindistan, Mezopotamya ve Basra Körfezi arasındaki ilişkide yoğunlaşmıştı. Dolayısıyla İngiliz hükûmeti buradaki çıkarlarını ne tehlikeye atma niyetindeydi ne de buradaki üstünlüğünü Rusya'ya kaptırma. İngiltere'nin büyüklüğü etkili donanmasına, uluslararası ticarî gücüne ve özellikle imparatorluk tacının incisi Hindistan'ı da kapsayan denizasırmı sömürgelelerine dayanıyordu. 19. yüzyılın sonlarında İngiliz devlet adamlarının

⁷⁵ Cevdet Küçük, “Çırağan Vak'ası”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8: 306-309. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

⁷⁶ Kurat, s. 83.

önceliği, İngiltere'nin gücünün azalmasını önlemekten ziyade, artan Rus tehdidine karşı statükoyu ve dolayısıyla Avrupa güç dengesini korumaktı. Kıbrıs'ın hâkimiyet altına alınmasının İngiltere'nin bu stratejisine hizmet edeceği varsayılıyordu.

2. Kıbrıs Konvansiyonu (4 Haziran 1878)

Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile İngiltere Sefiri Layard arasında yapılan görüşmelerin sonunda, taraflar 26 Mayıs'ta bir mutabakata varmışlar ve ardından da 4 Haziran 1878 tarihinde bu iki devlet arasında iki maddelik Kıbrıs Konvansiyonu imzalanmıştır. Konvansiyona göre Kıbrıs geçici olmak kaydıyla İngiltere'ye bırakılıyordu. Antlaşmanın birinci maddesi şöyleydi:

Rusya Devleti Batum ve Ardahan ve Kars veyâhûd mevâkı-i mezkûreden birini yed-i zabtında tutup da ileride her ne vakit olursa olsun mu'âhede-i kat'ıyye-i sulhiyye ile ta'yîn olunan Asya memâlik-i şâhânesinden bir kısmını daha zabt ve istîlâya tasaddî edecek olursa ol hâlde İngiltere Devleti memâlik-i mezkûreyi silâh ile muhâfaza ve müdâfa'a etmek üzere Saltanat-ı Seniyye ile birleşmeyi ta'ahhüd eder ve buna mukâbil zât-ı hazret-i pâdişâhî dahi Memâlik-i Mahrûse'de bulunan teba'a-i Hristiyânîyye vesâ'irenin hüsn-i idâre ve himâyelerine müte'allik ileride devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslâhât-ı lâzimeyi icrâ edeceğini İngiltere Devleti'ne va'd ile berâber devlet-i müşârun-ileyhâyi ta'ahhüdât-ı vâkı'asının icrâsınca lâzım gelen vesâ'iti te'mîn edebilecek bir hâle koymak için kendisine Kıbrıs cezâiresini tahsîs ve asker ikâmesiyle cezâireyi idâre etmesine muvâfakat eyler.⁷⁷

Berlin Konferansı başlamadan İngiltere, Kıbrıs antlaşmasını yapmayı başarmıştı. İkinci madde teknik konuları içeriyordu. O yüzden buraya aktarılması uygun görülmemiştir. Birinci maddede açık bir şekilde vurgulandığı üzere bu bir ittifak antlaşmasıydı. Buna göre Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarına saldırması durumunda İngiltere, Osmanlı Devleti'ne askerî yardım sağlayacaktı. Bu yardımın sağlıklı ve zamanında yürütülebilmesi için

⁷⁷ Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, s. 23.

İngiltere'nin Kıbrıs adasına yerleşmesine müsaade ediliyordu. İngiltere'nin bu yardımına karşılık, Padişah Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan ve öteki uyrukların iyi yönetilmesi ve korunması ile ilgili ileride iki devlet arasında kararlaştırılacak olan gerekli reformları yapacağına dair söz veriyordu.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın bölgesel genişlemesiyle oluşan tehdit karşısında toprak bütünlüğünü korumak amacıyla stratejik bir adım olarak İngiltere'ye Kıbrıs'ı bırakmak zorunda kalmıştı. Bu dönemde, iç ve dış zorluklarla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti için İngiltere'nin siyasî ve askerî desteği oldukça önemliydi. Ayrıca, Osmanlı hükûmeti, iç siyasî istikrarsızlık ve gayrimüslim topluluklar arasında, özellikle de Ermenilerin, yayılan hoşnutsuzlukların artması nedeniyle bilhassa Rusya'nın gayrimüslimler üzerinden Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmesinin önüne geçebilmek amacıyla kendi topraklarında yaşayan gayrimüslimlere reform vaadinde bulunmuştu. Kuşkusuz bu reform sözleri, devletin iç dengelerini korumaya ve toplumsal huzursuzlukları önleme amacı taşıyordu. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa kamuoyunda artan Ermeni propagandalarından dolayı Türklere karşı önyargı ve tepki giderek artırıyordu. İngiliz hükûmetinin antlaşmaya reform vaadini eklemesinin altında yatan faktörlerinden biri de buydu. Diğer taraftan İngiltere, Rusya'nın genişleme politikalarına karşı Osmanlı Devleti'nin bölgede güçlü kalmasını istiyordu. Osmanlıların iç karışıklıklarla uğraşması veya toprak bütünlüğünü korumakta zorluklar yaşaması, İngiltere'nin çıkarlarına zarar verebilecek ölçüde Rusya'nın bölgedeki etkinliğini artırmasına yol açabilirdi.

Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılmıştı ancak adanın egemenlik haklarında herhangi bir değişiklik söz konusu değildi. Bir başka ifadeyle Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'nin kullanımına vermesi, adanın egemenliğinin İngiltere'ye devredilmesi anlamına gelmiyordu. Kıbrıs Konvansiyonu'na 1 Temmuz 1878 tarihinde ilave edilen Ek Antlaşma ile Kıbrıs'ın geçici surette İngiltere'ye bırakıldığı bir kez daha kayıt altına alınmıştı. Ek Antlaşma'nın 6. maddesine

göre, Rusya'nın 93 Harbi'nde işgal ettiği toprakları Osmanlı Devleti'ne iade etmesi hâlinde, 4 Haziran 1878 tarihli antlaşmanın yürürlüğü kendiliğinden ortadan kalkacaktı.⁷⁸ İngiltere'nin aceleci ve baskıcı tavrına rağmen, Sultan Abdülhamid, Kıbrıs Antlaşması'nın resmî onay sürecini Berlin Konferansı'nın neticelerini görene kadar ağırdan almış; antlaşmayı ancak 15 Temmuz'da, Kıbrıs Antlaşması'nın üzerine kendi el yazısıyla ilave ettiği, "Hukuk-u Şahaneme asla hâlel gelmemek şartı ile muahedeyi imza ederim" notuyla onaylamıştır.⁷⁹ Ayrıca, Kraliçe Viktorya'nın onayıyla Büyükelçi Layard'dan da "Britanya Elçisi, Majesteleri Padişah Hazretlerinin de anladığı gibi, savunma ittifakı antlaşmasının 15 Temmuz 1878 tarihi ile onanması sonucunda, Padişahın hükümlerine hiçbir şekilde zarar gelmeyeceğini beyan eder" sözlerini içeren bir "senet" alınmıştır.⁸⁰

Sultan Abdülhamid'in antlaşmayı onaylama sürecini ağırdan alması ve kendi el yazısıyla belirli şartları dile getirerek imzalaması, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını, toprak bütünlüğünü koruma ve Kıbrıs'ın hukukî statüsünü muhafaza etme çabasının somut bir yansımasıydı. Ayrıca, Sultan Abdülhamid'in Büyükelçi Layard'dan aldığı "senet"te İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'nin hükümlerine haklarına zarar vermeyeceğini beyan etmesi, Osmanlıların egemenlik haklarını güvence altına alan başka bir teminatı. Açıktır ki Sultan Abdülhamid, başından itibaren Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasına razı değildi. Zaten İngiltere'ye de pek fazla güvenmiyordu. Süreci ağırdan almasının bir nedeni de buydu. Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak için çaba gösteriyordu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesinin bu çabaları zayıflatabileceğini düşünüyordu. İngiltere bu durumun farkındaydı. Padişahın Kıbrıs Antlaşması'nı onaylama

⁷⁸ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Cilt I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s. 25.

⁷⁹ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçiş ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1975, s. 44.

⁸⁰ Gürel, s. 27.

sürecini uzattığını ve antlaşmayı imzalamak konusunda tereddüt ettiğini fark eden İngiltere, antlaşmanın resmî onay sürecinin tamamlanmasını beklemeden, Berlin Kongresi'nin oturumları biter bitmez, 12 Temmuz 1878 tarihinde Kıbrıs'a ayak basmıştı.

İngiltere, yürüttüğü çok yönlü diplomasiyle Kıbrıs işini şansa bırakmamıştı. İngiliz hükûmeti, Berlin Konferansı öncesi hem Osmanlı Devleti ile hem de Rusya'yla eşanlı diplomatik görüşmeler yapıyordu. Dışişleri Bakanı Salisbury, 1878 Mayıs ayı sonunda bir taraftan İstanbul'da Kıbrıs Antlaşması için görüşmeleri takip ederken diğer taraftan Rus hükûmetiyle Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için pazarlıklar yürütüyordu. 30 Mayıs'ta İngiliz ve Rus dışişleri bakanları arasında imzalanan protokole göre, Rusya'nın Kars ve Batum dışında 93 Harbi'nde işgal ettiği Doğu Anadolu topraklarından çekilmesi ve Rusya'nın bundan sonra Doğu Anadolu'da yayılma girişiminde bulunmama yükümlülüğü altına girmesi kararlaştırılmıştı.⁸¹ Görüldüğü üzere İngiliz hükûmeti, Rusya'yla yaptığı antlaşmayla Osmanlı Devleti'ne vermiş olduğu taahhütlerinin gerçekleşmemesi için gerekli altyapıyı önceden oluşturmuş oluyordu. Başka bir ifadeyle İngiliz hükûmeti, Rusya'nın gerçekleştirmeyeceği eylemleri üzerinden Osmanlı hükûmetine sözler vermişti.

3. Kıbrıs'ta Yönetim Değişikliğinin Enosis Hareketine Yansıması

Yunanca "birleşme" anlamına gelen Enosis, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etme veya Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılma fikrini ifade eden bir terimdir. Enosis, Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin öncülüğünde dinî, siyasî ve toplumsal bir akıma dönüşmüştü. Kıbrıs Kilisesi, Enosis fikrini teşvik ederek toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştu. Kilise, Enosis fikrini yaymak için okulları ve dinî kurumları etkili bir şekilde kullanmayı ihmal etmiyordu. İngiltere'nin Kıbrıs'ta yönetimi devralmasını, Enosis taraftarları memnuniyetle karşılamıştı.

⁸¹ Gürel, s. 26.

Nitekim bu olay, Enosis'e kapı aralayan bir adım olarak görülüyordu. Hâkim görüşün yaydığı propagandaya göre, Kıbrıs tıpkı Girit gibi eninde sonunda Yunanistan'a bırakılacaktı.⁸² Benzer duygu ve düşünceler, Enosis ülküsünün savunuculuğunu yapan Yunan taraftarı İngiliz politikacılar arasında da söz konusuydu. Bu nedenle, adanın Ortodoks Rum temsilcileri, 1878 yılından itibaren Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması için yoğun bir mesai harcamaya başlamıştı. Türlü bahanelerle hem adadaki İngiliz temsilcisine hem de Londra'ya Enosis talebini içeren dilekçeler iletmek, Rumların neredeyse gündelik davranışları hâline gelmişti. Bu dilekçelerin çoğunda, "Yunanistan'la birleşmek Yunan nüfusun büyük özlemidir", şeklinde ifadeler yer alıyordu. 1895 tarihli bir dilekçe, dönemin ruhunu yeterince yansıtıyordu:

*Leymosun [Limasol] kazasının Helen ahalisi, ada nüfusunun çoğunluğunu teşkil diğer Helen ahalisiyle beraber tek ve biricik çözüm yolunu arzu etmiştir, etmektedir ve edecektir. Kan ve soy açısından bağlı olduğu Hellas [Yunanistan] ile tez elden birleşmek, bugüne dek bu ahalinin büyük arzusu olmuştur. Bu hedef gerçekleştirilinceye kadar, adanın Helen ahalisi, istediği çözüme ulaşılmasına katkı sağlayan liberal ve eşitlikçi İngiliz yönetimine sabırla katlanacaktır, ancak başka bir devletin yönetimine bırakılmasına yönelik her türlü plana şiddetle karşı çıkmaktadır.*⁸³

Kraliçe Viktorya'nın emriyle, General Sir Garnet Wolseley 12 Temmuz'da resmî gazetede yayımlanan atama emriyle, Kıbrıs'ın ilk Yüksek Komiseri ve Başkomutanı olmuştu. General Wolseley, sadece askerî güvenlik işlerinden değil aynı zamanda yasama, yürütme ve yargı yetkilerine de sahip kılınmıştı. 1878-82 tarihleri arasındaki geçiş yönetiminin ardından 1882 yılında yapılan kapsamlı düzenlemeyle Yüksek Komiser'e yönetim işlerinde yardımcı olmak amacıyla atanmış ve seçilmiş üyelerden oluşan Yasama (Kavanin) Meclisi kurulmuştu. Kavanin Meclisi, bir parlamento değildi. Danışma kurulu niteliği arz eden ve bu yönüyle aldığı kararların tavsiye

niteliğinde olduğu bir kurumdu. Meclisin başkanı Yüksek Komiser'di. 1882 yılında yapılan nüfus sayımı doğrultusunda seçimle gelecek üyelerin cemaatlara göre dağılımı tespit edilmişti. Buna göre Kavanin Meclisinin başkan hariç toplamda 18 üyesi olacaktı. Bunlardan 6'sı doğrudan hükûmet tarafından atanacak memur üyelerdi. Geriye kalan 12 üye ise Ortodoks Rumlar ile Müslüman Türkler arasında nüfus oranına göre paylaştırılmıştı. Bu çerçevede nüfusun üçte iki çoğunluğunu oluşturan Rumların 9, Türklerin ise 3 üyesi olması kararlaştırılmıştı. Meclisin temsil yapısı incelendiğinde, temsilcilerin etnik/dinî esasa göre belirlendiği görülür. Bu şekilde Kıbrıs'taki nüfus bakımından iki büyük cemaatin çıkarlarının temsil edilmesi amaçlanmıştı.

Etnik veya dinî esaslara dayalı temsiliyet, İngilizlerin sömürgelelerinde sıklıkla başvurduğu böl, parçala ve yönet stratejisinin bir uzantısıydı. Bu strateji, farklı etnik veya dinî gruplara sahip Türkler ve Rumlar arasında bölünmeler yaratmayı, böylece gücü elinde tutmayı veya kontrol etmeyi amaçlıyordu. Başka bir ifadeyle İngiliz hükûmeti, adadaki etnik veya dinî kimlikleri kendi siyasî çıkarları uğruna kullanma peşindeydi. Nitekim adada kurulan yeni siyasî düzenin temelinde, Türkler ile Rumların birbirleriyle rekabet etmesi veya çatışması düşüncesi bulunuyordu. Bu vaziyet, Kavanin Meclisinin sandalye dağılımından rahatlıkla anlaşılabiliyordu. Mesela Türklerin, Rumların Enosis kampanyasını engelleyebilmesi için İngiliz memur vekillerle iş birliği yapması zorunluydu. Ancak böylelikle Rum vekillerin oy gücü dengelenebiliyordu. Benzer biçimde, Rumların Enosis fikrinin kabulü için de İngilizlerle iş birliği şarttı. İngilizlerin kurduğu sistem, büyük ölçüde Rum temsilcilerin en büyük arzusu hâline gelen Enosis üzerine inşa edilmişti. Enosis'e karşı ya da taraftar olanlar, birbirleriyle iş birliği yapamayacaklarına göre İngilizlerle iş birliği yapmak mecburiyetindeydi. Sistemin, toplumların çatışması üzerine kurulu olduğu tezi, buradan kaynaklanıyordu. Nihayetinde Enosis, iki toplumu birbirinden uzaklaştıran ana itici gücü.

⁸² Hill, s. 424.

⁸³ Hill, s. 428.

Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra, Kıbrıs Ortodoks toplumu, Yunanistan'dan gelen yoğun bir milliyetçi dalgayla yüzleşmek durumunda kalmıştı. Bu milliyetçi dalga, Ortodoksluğun Yunanlıların millî taleplerinin savunuculuğunu yaptığı düşüncesini kolaylıkla yıkmayı başarmıştı. Mavratsas'ın ifadesiyle, "*Ortodoksluk, milliyetçiliğin yayılmasını durdurmada zayıfkalmıştı.*"⁸⁴ Bunun sebeplerinden birinin, milliyetçilik çağında İstanbul Fener Rum Patrikhanesinin evrensel gücünü yitirmesi ve buna mukabil ulusal kiliselerin güç kazanması olduğu ileri sürülebilir. Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesine paralel olarak Patrikhane de açık bir şekilde nüfuz kaybetmişti. Milliyetçilik çağında Balkanlarda kurulan yeni devletlerle birlikte ortaya çıkan ulusal kiliseler Patrikhanenin dinî sınırlarının daralmasına neden olmuştu. 1833 Yunan Kilisesi, 1865 Romen Kilisesi, 1870 Bulgar Kilisesi ve 1879 Sırp Kilisesinin kurulmasıyla Patrikhane eski gücünün büyük kısmını yitirmişti.⁸⁵ Ulusal kiliselerin kurulmasıyla birlikte din ile devlet arasındaki ilişki de tersyüz olmuştu. Bundan sonraki süreçte dinin öncelikli vazifelerinden birisi, devletin çıkarlarına hizmet etmek olacaktı. Nitekim yeni dönemin anlayışında devlet, din için değil; din, devlet için var olacaktı. Böylece hiyerarşide köklü bir değişiklik meydana gelerek, ulusal kiliseler devletin gücünün altında örgütlenme imkânı bulmuşlardı.

Ortodoksluğun giderek azalan tümleyici etkisine, ulusal kiliselerin ardından ciddi bir darbe de milliyetçilik çağında ulusal devlete aidiyet yaratmaya çalışan eğitim kurumlarından gelmiştir. Bu noktada 1837 yılında kurulan Atina Üniversitesinin önemi büyüktür.⁸⁶ Üniversiteyle birlikte eğitimin yönelimi, dinî olmaktan uzaklaşarak ulusal bir karakter edinmişti ve en önemli hedefi, Yunan ulusal

aidiyetini güçlendirmektir.⁸⁷ Üniversite, ulusal hedefi gerçekleştirmede tarihî bir rol oynayarak Osmanlı coğrafyasındaki Yunanlıları yeniden Helenleştirmek üzere özel bir görev üstlenmişti.⁸⁸ Bu bağlamda Yunan kültürü, dili ve tarihine ilişkin eğitim vererek ulusal bilincin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Atina Üniversitesi, Yunan kültürü, dili ve tarihine odaklanarak, öğrencilerin ulusal bilincini güçlendirmeye yönelik eğitim veriyordu. Özellikle Osmanlıların egemenliği altındaki Yunanca konuşan Ortodokslar için ulusal bir kimlik oluşturma ve güçlendirme açısından önemli bir rol oynamıştı. 1860'lı yılların sonlarında Yunanistan'da görev yapan ABD elçisi Aleksander Rangavis, bu durumu raporuna şöyle yansıtmıştı:

*"Bilgi arayışıyla Yunanistan Üniversitesine gelenlerin yarısı Türkiye'nin Rum vilayetlerinden gelenlerden oluşuyor. Gençlere eğitim veren hocalar, ahlak dersleri veren rahipler, bütün mahallelere ulaşan doktorlar, konsolosluk mahkemelerinde yer alan avukatlar Atina'daki Üniversite'den mezun oluyorlar ve burada edindikleri fikirleri, ilkeleri yayıyorlar."*⁸⁹

Rangavis'in de belirttiği üzere, Atina Üniversitesinin sağladığı eğitim, Yunan kültürü ve ulusal kimliğin güçlenmesine önemli bir katkı sağlamış, bu da Osmanlı topraklarındaki Yunanca konuşan Ortodoks toplumun ulusal bilincinin ve birliğinin oluşturulmasında kilit bir rol oynamıştı.

Osmanlı topraklarının dört bir yanına dağılmış Ortodoks Rumları, yeniden Helenleştirmek için çıkılan yolda, derneklerin, tüccarların ve konsolosların da katkısı üst düzeyde olmuştu. Billhassa Yunan konsolosları millî eğitim misyoneri gibi çalışmış; okulların kurulmasında, öğretmenlerin temininde ve her türlü mali desteğin

⁸⁴ Kaysar V. Mavratsas, *Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs'taki Yönleri*, Çev. Öztürk Yıldırım-bora, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2000, s. 53.

⁸⁵ Kapsamlı bir çalışma için: Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

⁸⁶ Salahi Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 79.

⁸⁷ Haris Eksertzoğlu, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912*, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 99.

⁸⁸ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 49.

⁸⁹ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Avcı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 249.

sağlanmasında aktif bir vazife üstlenmişlerdi.⁹⁰ Osmanlı topraklarında Rum cemaatine ait okulların çoğunluğu ilkokul seviyesindeydi. Tahsilini devam ettirmek isteyenler ya ülkedeki eğitim kurumlarına devam etmek ya da yurtdışına gitmek zorundaydı. İşte bu ihtiyaç, Yunanistan'daki yüksek öğretim kurumlarına büyük bir fırsat sağlamıştı. Nihayetinde, Rum cemaatleri bir taraftan Atina'ya yüksek tahsil için insan kaynağı sağlarken diğer taraftan da buradan mezun olanlara geniş bir pazar olanağı sunuyordu.⁹¹ Kurulan bu bağ sayesinde, 19. yüzyılın son çeyreğinde, Yunan milletinin üç bin hatta dört bin yıllık bir süre boyunca, yani Homeros efsanelerinden bu yana kesintisiz devamlılığını savunan anlatım, yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştı.⁹² Bu aynı zamanda Bavyeralı ünlü tarihçi J. P. Fallmerayer'in 1830 yılında ortaya attığı, "*Yunanistan'da yaşayanların Bizans döneminde Grekleştirilen Slavlar olduğu ve bu nedenle şimdiki Yunanlıların Eski Yunanla organik bir bağının olmadığı*"⁹³ iddiasına da bir reddiye niteliğindedir. Yeni yoruma göre Yunanlılar, üç bin yıldır tarih sahnesinde olan bir ulustu ve atalarının temel kültürel özelliklerini taşıyorlardı.⁹⁴

Yunan Krallığı büyük bir ümitle kurulmuştu. Fakat kısa zamanda beklentileri karşılayabilecek durumda değildi. Beşerî, iktisadî ve siyasî sorunlarla boğuşan yapısı sebebiyle pek de umut olabilecek gibi görünmüyordu. Osmanlı Devleti ile mukayese edildiğinde her yönüyle yetersiz ve fakirdi. Serüvenciler ve kendine yeni bir hayat kurma peşinde olanların dışındakiler, Yunanistan'a gitme niyeti taşımıyordu. Dahası, 1840'ların başında binlerce Rum fakirliğin ve düzensizliğin kol gezdiği Yunanistan'dan Osmanlı topraklarına göç

etmeyi tercih etmişti.⁹⁵ Bu duruma çare arayan Yunanistan, çözümü Yunanca konuşan nüfusun yoğun olduğu verimli Osmanlı topraklarına göz dikmekte bulmuştu. Bulunan çözüm çok akılcıydı. Buna göre bir taraftan Yunan Krallığı'nın sınırları dışında kalmış "kurtarılmamış Yunanlılar", Osmanlı "boyunduruğundan" kurtarılacak diğer taraftan da Türkler tarafından "işgal edilmiş" zengin ve verimli ve aynı zamanda "tarihsel olarak Helen olan" toprakların Yunanistan'a katılması gerçekleştirilecekti.

Öncelikle, "kurtarılmamış Yunanlılar" olarak adlandırılan ve Yunan Krallığı'nın sınırları dışında kalan Rum topluluklarının Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden kurtarılması ve Yunan ulusal devletiyle birleştirilmesi hedefleniyordu. Bu, Yunan ulusal kimliğinin güçlenmesi ve Yunanistan'ın siyasî açıdan genişlemesi anlamına geliyordu. Diğer yandan, Osmanlıların egemenliği altındaki "işgal edilmiş" olarak görülen zengin ve verimli toprakların, tarihsel olarak Yunan olduğu iddia edilen bölgelerin Yunanistan'a katılması öngörülüyordu. Bu sayede Yunanistan'ın toprak bütünlüğü sağlanmış olacaktı. Megali İdea, (Büyük Ülkü) olarak tanımlanan bu düşüncenin temelinde hem iktisadî kalkınma hem de siyasî genişleme bulunuyordu. Ekonomik olarak gelişmiş ve verimli toprakların Yunanistan'a katılması, ülkenin ekonomik gücünü artıracak ve halkın refahını yükseltecekti. Aynı zamanda siyasî genişleme, Yunan ulusal kimliğinin güçlenmesini ve Yunanistan'ın uluslararası alanda daha etkili bir konuma gelmesini sağlayacaktı. Bu nedenle, Megali İdea hem ulusal bir hedefi gerçekleştirmeyi hem de Yunanistan'ın kalkınmasını ve güçlenmesini gerçekleştirmeyi amaçlayan bütüncül bir programı temsil ediyordu. Yunan ulusal kimliğinin güçlendirilmesi ve Yunanistan'ın sınırlarının genişletilmesini savunan Megali İdea, ilk kez 14 Ocak 1844 tarihinde Başbakan

⁹⁰ Augustinos, s. 249.

⁹¹ Augustinos, s. 252-53.

⁹² Alexis Heraclides, *Yunansitan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye*, Çev. Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50.

⁹³ Detaylı bilgi için: Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, Çev. Hüseyin Salihoğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

⁹⁴ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 166-7.

⁹⁵ Augustinos, s. 43.

Kolettis'in Ulusal Meclis'te yaptığı konuşmayla resmiyet kazanmıştı.⁹⁶ Şöyle diyordu Kolettis:

*Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul, ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur.*⁹⁷

Megali İdea'nın ilan edilmesiyle birlikte, Yunanistan'ın dış politika hedeflerinin ana hatları da kesinlik kazanmış oldu. Bu tarihten sonra Megali İdea, Büyük Yunanistan'ın kurulması hayalinin açık bir ifadesi olarak Yunan ulusunun varoluş sebebi hâline getirilmişti.⁹⁸ Başbakan Kolettis'in meclis konuşmasında, Megali İdea tanımlanırken açıkça Kıbrıs'tan bahsedilmemişti, fakat “*Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunandır*” vurgusu, Kıbrıs'ı da kapsayabilecek ucu açık bir ifadeydi. Daha da ötesi, Helenizm damgası bir çırpıda tüm bölgenin üzerine vurulmuştu. Şimdi sıra, Büyük Yunanistan olarak nitelendirilen bölgelerde, Megali İdea ruhunu mayalamaya gelmişti. 1878 yılında adanın İngiliz idaresine girmesiyle, Yunanlılar Kıbrıs için aradıkları fırsatı yakalamışlardı. İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesiyle başlayan liberal havayla birlikte, burada örgütlenen, Yunanlı diplomatlar, öğretmenler, dernekler ve basın kuruluşları, Kıbrıs Başpiskoposluğuyla iş birliği içinde ada genelinde Megali İdea fikirlerine sağlam bir zemin oluşturmayı başarmışlardı.⁹⁹ Bu mayanın tutmasında, Yunanistan'dan Kıbrıs'a gönderilen

⁹⁶ Outkou Kırılı Ntokme, “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, (2010), s. 413.

⁹⁷ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 17.

⁹⁸ Ntokme, s. 413.

⁹⁹ Pierre Oberling, *Bellapais'e Giden Yol*, Çev. Mehmet Erdoğan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1987, s. 11-17.

Helenistik gururun havarileri olarak görülen öğretmenlerin payı büyüktü.¹⁰⁰ Yunan irredantizmi Kıbrıs'ta, orta vadede, şiddete meşruiyet kazandırmada bir araç vazifesi görmeye başlamıştı. Milliyetçiliğin giderek şiddeti onaylayan yüzünün devreye girmesiyle, 16. yüzyıldan beri adada barış içerisinde bir arada yaşayan cemaatlerin arasına toplumsal çatışmanın tohumları da ekilmiş oldu.

Tarihî kayıtların da açık bir şekilde ortaya koyduğu üzere, Kıbrıs hiçbir zaman Antik Yunanistan'ın asli unsurlarından biri hâline gelmemişti. Bunun yanında Kıbrıslı Ortodoks Rumların ırksal açıdan Helen kavmiyle gerçek bir bağı olduğu yönünde herhangi bir kanıt bulunmuyordu.¹⁰¹ Belli bir etnik gruba ait olduğunu düşünen bir topluluk, o etnik grubun dilini konuşup inancını taşıdığı sürece, ne kadar mantıklı iddialar ileri sürülürse sürülsün, o milletten olmadığını kolay kolay kabul etmeyecektir. Kaldı ki bir insanın kendisini hangi millete ait hissettiği konusundaki derin duyguları, genellikle kişinin kimliğini belirler ve bu duyguları değiştirmek oldukça zordur. Modern Yunan ulus anlayışına göre, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı ve Yunan dilini konuşan herkes Yunandı ve tüm bu parçalar tek çatı altında toplanarak bir bütün oluşturmalıydı. Tek ve birleşik bir Yunanistan fikrinin temelinde bu düşünce yatıyordu.¹⁰² Bu temel düşünce, Yunan dış politikasının irredantizm ekseninde gelişmesini sağlıyordu. Irredantizm, bir ulusal grup veya milletin, tarihî veya kültürel bağları olduğunu iddia ettiği, ancak başka bir devletin egemenliği altında bulunan toprakları talep etmesi veya geri almayı amaçlamasıdır. Dolayısıyla bu anlayış, Yunanistan'ın sınırlarının ötesindeki topraklara, özellikle Osmanlı'nın hâkimiyeti altındakilere, yönelik genişlemeci bir politika izlemesine yol açmıştır.

1878 yılından sonra görünürlüğü artan Enosis kampanyasının itici gücü, “Kıbrıs'ın üç bin yıllık Helen adası” olduğu iddiasıydı. Bu

¹⁰⁰ Sir Harry Luke, *Cyprus: A Portrait and an Appreciation*, Harrap, London, 1965, s. 177.

¹⁰¹ Hill, s. 417-418.

¹⁰² Hill, s. 418.

düşünce ve inanç, öğretmenler, din adamları, sivil toplum örgütleri, gazeteler ve diplomatlar tarafından hızlı ve sistematik bir şekilde Rum toplumuna yukarıdan aşağıya doğru empoze edilmişti. Yürütülen yoğun Enosis propagandası, Rum toplumu içinde milliyetçi duyguları ve Yunan ulusal kimliğiyle ilişkilendirilmiş derin tarihî bağlantıları canlandırmayı hedefliyordu. Bilhassa öğretmenler, genç nesilleri bu ulusal kimlik ve tarihî bağlam üzerinde eğiterek, gelecek kuşaklarda Enosis kampanyasına destek olacak bir bilinç oluşturmayı amaçlıyorlardı. Din adamları, bu iddiayı dinî referanslarla destekleyerek, toplumda daha fazla kabul görmesi için özel bir çaba harcamışlardı. Bu bağlamda din, milliyetçi ideolojinin meşruiyetini artırmak için kullanışlı bir araca dönüştürülüyordu.

Kıbrıs'ın yakın tarihine damga vuran George Theodore Grivas'ın hayatında, yukarıda anlatılan olayların somut yansımaları kolaylıkla gözlemlenebilir. 1898 yılında varlıklı Ortodoks bir Rum ailenin dördüncü çocuğu olarak Kıbrıs'ın Trikomo köyünde dünyaya gelen Grivas, çocukluk ve gençlik yıllarında milliyetçilik ve ulusal kimlikle bağlantılı deneyimlerini hatıratında şöyle anlatıyordu:

*“Köy okulu sıkı ve disiplinliydi. (...) Elen tarihinin ihtişamının da-
ima birinci sırada olduğu derslerimi çok seviyordum. Özellikle İskender'in imparatorluk sınırlarının yarı mitolojik muhafızı Dighenis Akritas'ın efsanelerine kendimi kaptırmıştım. (...) Annem sık sık onun kahramanlıklarını anlatan halk şarkıları söylerdi. Benimki mutlu bir çocukluktu ve en mutlu olanı, milli bir günde mavi beyaz bayrakların arkasında yürüdüğüm ve hepimizin içinde yanan Elen hürriyet tutkusunu hissettiğim zamandı. On bir yaşında Pancyprian Lisesi'ne devam ettiğim Lefkoşa'daki akrabalarımınla yaşamaya gittim. Orası, Kıbrıs'ın bütün ortaokullarında olduğu gibi, Yunanistan'dan gelen ve milliyetçiliğimize yeni bir hareket getiren öğretmenlerle doluydu. (...) Bir gün kendi doğduğum ülkenin kurtuluşuna yol açacağı umuduyla asker olmaya ve bu mücadelede rol almaya karar verdim.”¹⁰³*

¹⁰³ General Grivas, *Hayatım*, (Ed.) Charles Foley, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

Alıntılan metinden de anlaşılabilceği üzere mitoloji, folklor, inanç ve millî kimlik tüm bunlar Yunanistan'dan gelen ve milliyetçiliği körükleyen öğretmenler vasıtasıyla adada Yunan kültürü ve kimliğinin gelişmesine, en nihayetinde Enosis'e hizmet ediyordu. Genel olarak değerlendirildiğinde Yunanistan'dan gelen başta öğretmenler ve konsoloslar olmak üzere tüm propagandistlerin temelde üç ortak amacı bulunuyordu: Ulusal kimliği güçlendirmek, milliyetçilik hareketini desteklemek ve Yunanistan'a duyulan aidiyet bağlarını kuvvetlendirmek. Enosis çerçevesinde yüceltilen ulusal onur, millî duygular, Yunan ulusal kimliğine ve devletine duyulan sadakat zamanla Kıbrıs Türklerinin ötekileştirip dışlanmasına uygun toplumsal bir zeminin oluşmasına neden olmuştu. Hâliyle ortaya çıkan bu toplumsal dönüşümler, Kıbrıs Türklerini kendi millî ve kültürel kimliklerini korumak ve savunmak amacıyla örgütlenmeye teşvik etmişti. Bu örgütlenme girişimlerinin başlıca amacı, Kıbrıs Türklerini siyasi, kültürel ve toplumsal olarak bilinçlendirmek ve yükselen Enosis kampanyasına karşı direnç göstermekti.

Şurası çok açık ki Enosis hareketi, Kıbrıs Türklerinin ulusal kimliklerini ve haklarını koruma ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Nitekim 1878 sonrası dönemde bir taraftan Kıbrıs'ta yerleşen İngiliz idaresinin etkisi diğer taraftan büyüyen Enosis kampanyası, Kıbrıs Türklerinin üzerindeki göç baskısını artırmıştı. Bunun nedenlerinden biri de Enosis'le birlikte büyüyen Türk düşmanlığıydı. 1904 yılında Larnaka'ya bağlı Kalavoso köy okulunda okul müdürünün himayesinde yapılan törende, erkek öğrenciler Yunan bayrakları taşıyıp ulusal şarkılar söyledikten sonra, *“Türklerin kafasını kesmeli ve bedenlerini çöpe atmalı”* diye bağırıyorlardı.¹⁰⁴ İstisna olmayan bu söylemler adada büyümekte olan nefret ve şiddetin habercisiydi. Bu yüzden Kıbrıs Türklerinin örgütlenme ihtiyacı her geçen gün daha da artıyordu. 1879-1919 yılları arasında Kıbrıs'ta yayımlanan Türkçe gazeteler incelendiğinde ortak amaçlarının Enosis ile mücadele etmek

¹⁰⁴ Hill, s. 677, dipnot 80.

olduğu görülür. Adanın İngilizlerin eline geçmesiyle, Kıbrıs'ta Rum milliyetçiliği ve Enosis hareketi güçlenmiş, Yunanistan'la birleşme hedefiyle birçok etkinlik ve kampanya düzenlenmişti. Türkçe gazeteler bu süreçte, Kıbrıs Türk toplumunu bilinçlendirmek, birlik ve dayanışma duygularını güçlendirmek ve Enosis'e karşı direnişi örgütlemek amacıyla önemli bir rol oynamıştı. Bu gazeteler, Enosis'e karşı çıkan görüşleri yayarak, Kıbrıs Türklerini millî kimlikleri etrafında bir araya getirmeye çabalamıştı. Ayrıca, kaleme alınan yazılarda, Enosis hareketinin tehlikeleri ve Kıbrıs Türklerinin haklarını savunma gerekliliği vurgulanmıştı.

4. Kıbrıs'ın İlhakı ve Lozan Antlaşması'na Giden Süreç

İngiltere 1878 yılında geçici olmak kaydıyla yönetimini devraldığı Kıbrıs'ı, Birinci Dünya Savaşı'nı bahane göstererek 5 Kasım 1914'te ilhak ettiğini duyurmuştu. İngiltere bu kararla, 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu'nu ve buna bağlı öteki uluslararası anlaşmaları da feshettiğini ilan etmişti. Bir oldubittiyle Kıbrıs adası, İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçası hâline getirilmişti. İngiliz hükûmetinin bu davranışı, her ne kadar 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı olsa da gücün hukuka üstün geldiği bir dönemde cereyan ettiği için geniş çapta dikkatleri üzerine çekmemişti. İngiltere, Osmanlı Devleti ile savaşın karşı cephesinde olmasını ileri sürerek ilhakı meşrulaştırmaya çalışmıştı. Burada önemli olan ilhakın Enosis üzerindeki etkisiydi. İngiltere, 1878-1914 arası dönemde Rumların Enosis taleplerini, adanın yasal sahibinin Osmanlı Devleti olduğunu öne sürerek geri çevirmişti. Şimdi ise bu yasal bahane ortadan kalkmıştı.

İlhak kararı, Rumları ve Yunanlıları Enosis konusunda daha da cesaretlendirmişti. Enosis'e bir adım daha yaklaşıldığına ilişkin genel bir kanaat oluşmuştu. Bazıları, Yunanistan'a katılmanın son aşamasına gelindiğini düşünmeye başlamıştı. Bunlardan biri de Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'tu. Venizelos bir Yunan gazetesinde yer alan demecinde, "Kıbrıs'ın ilhakı, bu büyük Yunan

adasının millî iadesinde geline son aşama olarak görülmelidir. Hükûmetin sahip olduğu gizli istihbarata göre, Enosis'in yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemeldir."¹⁰⁵ diyordu.

Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesi, Enosis kaygısından dolayı, Türklerde büyük bir endişeye sebebiyet vermişti. Bu yüzden Türklerin ileri gelenleri, 20 Kasım'da Yüksek Komiser'e bir mektup göndererek adanın daimî surette İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalacağına dair teminat verilmesini istemişlerdi.¹⁰⁶ İlhakın ardından esas olay, Ekim 1915'te meydana gelmişti. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Yunanistan'ın bir hafta içinde kendi saflarında savaşa katılması ve Bulgaristan'ın saldırısına uğrayan Sırbistan'a yardım etmesi şartıyla, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmayı teklif etmişti. İngiltere'nin Atina'daki elçisi Sir Francis Elliot, 18 Ekim'de Zaimis hükûmetine teklifi bildirmişti. Grey'in bu önerisinden hükûmet üyelerinin çoğunun haberi bile yoktu. İş aceleye gelmişti.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a teklif edilmesi, İngiltere'nin askerî açılarından Yunanistan'a şiddetle ihtiyaç duyduğu bir havanın eseri olarak doğmuştu. Zaimis hükûmetinin savaşa katılmaya pek niyeti yoktu, bu nedenle teklife sıcak yaklaşmamıştı. Hatta İngiliz hükûmeti, yapılan teklifi Yunanistan'a kabul ettirebilmek için başta başpiskopos olmak üzere adadaki Enosis taraftarlarını Yunan hükûmetine baskı yapması için devreye bile sokmuştu. Neticede Yunanistan yapılan teklifi kabul etmedi. İngiliz hükûmeti de savaş koşulları içerisinde aldığı bu karara uzun süre bağlı kalmadı ve değişen konjonktürle birlikte Enosis fikrinden hızla uzaklaştı. Fakat teklifin oluşturduğu siyasî hava, Enosis taleplerini beslemeye devam etmişti.

Tarihsel açıdan teklif, iki açıdan önem arz ediyordu. Öncelikle İngiltere Dışişleri Bakanlığı, bu teklifle adayı elinden çıkarma iradesine ve hürriyetine sahip olduğunu göstermişti. İkinci olarak Enosis'e bir meşruiyet alanı açılmıştı. Nitekim İngiliz hükûmeti, ilk kez

¹⁰⁵ Hill, s. 446.

¹⁰⁶ Hill, s. 446.

Kıbrıs'tan yükselen Enosis taleplerine resmî düzeyde onay vermişti. Elbette İngiliz hükûmeti bu teklifi, Enosis taraftarlarının taleplerini kabul etmek amacıyla gerçekleştirmemişti. Teklifin doğmasında savaş sırasında ortaya çıkan jeopolitik faktörlerin belirleyiciliği çok açıktı. Ama yine de İngiltere, Enosis konusunda meşru bir alan oluşturmuştu.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredilme teklifi, Kıbrıs'taki Türk toplumu arasında büyük tepkilere ve hayal kırıklıklarına neden olmuştu. Kıbrıs'ın Müslüman Türk nüfusu, Yunanistan'ın yönetimi altına girmek istemiyordu ve bunun pek çok nedeni vardı. Bunlar arasında, Girit'in Yunanistan'a katılma sürecinde, oradaki Türklerin yaşadığı baskı, zulüm ve göç gibi acı felaketler başı çekiyordu. Sözün kısası, Kıbrıs Türkleri, Girit Türkleriyle ortak kaderi paylaşmaktan korkuyordu. Bu yüzden adadaki İngiliz idaresinin devamından yana tavır alıyorlardı. Bir başka ifadeyle, Girit ve diğer adalarda Müslüman Türklerin karşılaştığı katliam ve sürgünlerden dolayı, İngiliz idaresini Yunanistan'a yeğliyorlardı. Türklerin Kıbrıs'ın statüsüne ilişkin görüşleri çok açıktı. Onlar, İngiliz idaresinin devamından yanaydılar. Kesin bir şekilde Enosis'e karşıydılar. İngilizlerin adayı terk etmesi hâlinde adanın eski sahibi Türkiye'ye iade edilmesini savunuyorlardı.

Adanın ilhakı, Kıbrıs Türkleri açısından zor bir dönemin habercisiydi. Adanın geçici olarak İngiltere'ye bırakıldığı düşüncesi artık sona ermişti. Ekonomik, toplumsal ve siyasî olarak Rumlardan geri durumda olan Türkler için tek çıkar yol, İngilizlerle birlikte hareket etmektir. Rum nüfusun ekonomik, siyasî ve toplumsal olarak üstünlüğü, Kıbrıs Türklerini dezavantajlı bir konuma sokuyordu. Dolayısıyla Rumların gücünü ancak İngilizlerin desteğiyle dengeleyebilirlerdi. Bu nedenle, adanın İngiltere'nin hâkimiyetinde kalması yönünde bir yaklaşım benimsemişlerdi. Esasında bu, zorunlu bir tercihtir. Adanın yeniden Türkiye'ye katılma ihtimali zayıftı. Batı kamuoyu, Yunanistan ve Rumlar bu seçeneğin karşısında yer alıyordu. Tek ihtimal, Osmanlı Devleti'nin savaştan galip çıkmasıydı. Nitekim

Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanması, uluslararası alanda daha fazla güç ve nüfuz elde etmesine olanak sağlayabilirdi.

İlhak sadece jeopolitik ya da devletlerarası hukuku ilgilendiren sonuçlar doğurmamıştı. Adada yaşayanların uyrukluğuna bile değışmişti. İlhak neticesinde çıkartılan yasal düzenlemelerle insanlar, Osmanlı tabiiyetinden çıkartılıp İngiliz tabiiyetine geçirilmişti. 27 Kasım 1917 tarihli kararnameye göre 5 Kasım 1914 itibarıyla Kıbrıs'ta sürekli ve fiilen ikamet etmekte olanlar ile geçici olarak adadan ayrılmış bulunan bütün Osmanlı vatandaşları İngiltere vatandaşı sayılıyorlardı.¹⁰⁷

Tabiiyet değışikliğiyle, adadaki yerel nüfusun kimlik ve bağlılıklarında da derin bir değışikliğin ortaya çıkacağı varsayılmıştı. Başka bir ifadeyle, İngiliz vatandaşı olmanın Türk ve Yunan kimliğini zayıflatacağı düşünölmüşü. Önceden Osmanlı tabiiyetine sahip olan Rumlar ve Türkler, İngiliz tabiiyetine geçirilerek yeni bir siyasî gerçeklikle karşı karşıya kalmışlardı. Bu doğru olsa da söz konusu değışiklik, yerel nüfusun sosyal, kültürel ve siyasî hayatında önemli bir değışim ve uyum sürecini beraberinde getirmemişti. Zira bilindiği üzere, kimlik ve ulusal aidiyet duyguları genellikle derin köklere sahiptir ve kolayca değışmeyen unsurlardır. İnsanların kimlikleri ve bağlılıkları, uzun bir süreç boyunca şekillenir, dolayısıyla bir siyasî değışiklik ya da yönetim dönüşümü, bu derin kimlik bağlarını hemen değıştirmeyebilir.

Tabiiyet değışimi, Kıbrıs'taki nüfusun ulusal arzularını da dizginleyememişti. Enosis ya da Türkiye'ye iade edilme düşüncesi, canlılığını korumaya devam ediyordu. Bu çok doğaldır. Çünkü Enosis ve Türkiye'ye katılma gibi millî hedefler, sadece siyasî ve toplumsal faktörlerle değil, aynı zamanda tarihî, kültürel ve duygusal faktörlerle de ilişkilidir. Bu hedefler, yıllar boyunca oluşmuş olan millî hafızayı ve hissiyatı yansıtıyordu. Bu nedenle, siyasî değışimler olsa bile, insanların millî hedeflerinde anında bir değışiklik olması

¹⁰⁷ Hill, s. 353.

beklenemezdi. Daha da önemlisi, siyasî değişimlerin ardından, toplumlar genellikle kendi millî kimliklerini ve bağlılıklarını güçlendirmek için daha fazla çaba sarf ederler. Zira, dış baskılara ve değişimlere karşı direnç gösterme eğilimleri böyle dönemlerde güçlenir. Bu yüzden Kıbrıs'taki siyasî değişikliklerin ardından Türk ve Yunan toplulukları kendi millî kimliklerini ve bağlılıklarını güçlendirmeye yönelmişlerdi. Kaldı ki kısa zaman zarfında, Kıbrıs'ın refah seviyesinin artırılmasının Türk ve Rumların kimliklerinde ciddi bir değişime yol açacağı tezinin de geçerli olmadığı anlaşılmıştı. Şurası çok açıktı ki Yunanistan veya Türkiye'yle birleşme talebinin ardında herhangi bir maddî beklenti söz konusu değildi. Bir başka deyişle, bu bir refah arayışı değildi. Hatta böyle bir birleşme, refah kaybına da yol açabilirdi. Türklerin korkusu Enosis'ti; Rumların ise Türkiye'ye iade. Tercihlerden biri Enosis ya da Türkiye'ye iade olduğunda, o vakit İngiliz idaresinin devamı savunuluyordu. Bunun dışında her iki toplum da yabancı bir gücün altında müreffeh bir hayat sürmeye sıcak yaklaşıyordu.

5. Millî Mücadele ve Kıbrıs Türkleri

Anadolu'da sürdürülen Millî Mücadele, Kıbrıs Türkleri tarafından da yakından takip ediliyordu. Kıbrıs Türkleri, Kurtuluş Savaşı'nı Türk milletinin millî kimliğini ve bağımsızlığını korumak için verilen bir mücadele olarak görüyordu. İşgallere karşı başlatılan mücadele aynı zamanda yabancı bir hâkimiyete karşı bir duruşun bir parçası olarak algılanıyordu. Kıbrıs Türkleri kendilerini haklı olarak Türk milletinin doğal bir uzantısı olarak tanımlamaktan ve bu kimlikleriyle gurur duymaktan geri durmuyordu. Kıbrıs Türkleri ayrı bir millet değildi. Bütünün bir parçası olarak Türk milletinin tarihi, kültürel ve dinî bağlarıyla Türk ulusal kimliğine sıkı sıkıya bağlanmışlardı. Bu bağlılık, Kıbrıs Türklerinin Anadolu'daki mücadeleye güçleri nispetinde destek vermelerini sağlamıştı. Türkiye'nin bağımsızlığını kazanması, Türk ulusal kimliğinin korunması ve Türk milletinin devamı için kritik bir öneme sahipti. Tersî durumun Kıbrıs

Türklerine birçok açıdan olumsuz etkileri olabilirdi. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin bağımsızlığını kaybetmesi, Kıbrıs Türk kimliğinin de tehlikeye girmesine ve hatta yok olmasına neden olabilirdi. Kıbrıs Türklerinin de millî kimliklerini koruma mücadelesini olumsuz etkileme potansiyeli, bir hayli yüksekti. Kıbrıs Türkleri bu yüzden Anadolu'daki mücadeleyi büyük bir heyecanla yakından takip etmeye çalışıyordu. Bunlar yersiz endişeler değildi. Kaldı ki Türkiye'nin mücadeleden zaferle çıkması, Kıbrıs Türk kimliğinin güçlenmesini beraberinde getirmiş ve bu çerçevede adadaki Türk varlığı ve kimliği, Türk ulusal kimliğinin bir parçası olarak kurumsallaşarak kuvvetlenmişti.

Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yardımı kolay olmamıştır. Bir taraftan fakirlik, kıtlık, kuraklık ve savaş ekonomisi gibi kötü iktisadî koşullar, maddî yardımları zorlaştırırken diğer taraftan İngiliz idaresi ile Rumların baskısı, yardımların sağlıklı bir ortamda toplanabilmesini oldukça güçleştirmiştir. Bu nedenle, Kıbrıs Türklerinin bütün zor şartlara rağmen yaptıkları yardımlar oldukça anlamlı ve bir o kadar takdire şayandır. Söz konusu yıllarda Söz, Ankebut, Doğru Yol, Davul, Hakikat ve Vatan gazeteleri gibi adanın önde gelen Türk basını, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor şartlara dikkat çekerek halkı yardımda bulunmaya teşvik etmiştir. Bununla birlikte gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarda, Türk milletinin mücadelesine daha fazla bağlılık duymak ve millî mücadele ruhunu canlı tutmak adına Anadolu için sıklıkla "son vatan" vurgusu yapılmıştır. Bu, bir abartı değildi. Nitekim Anadolu, Türk milletinin son direniş noktasıydı. Doğru Yol gazetesinin 12 Ocak 1920 tarihli nüshasında Mehmet Remzi Okan imzalı "Felaketzede Kardeşlerimize Muavenet" başlıklı yazıda şu ifadeler yer verilmişti:

"Anadolu, Türk'ün son yurdu, son melceidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde olmalarına seyirci kalırsak, dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felaketler hepimize büyük bir ders-i intibah olsun. Şu hâlde vaziyetimiz iki katlıdır. İzmir civarında yedi ay zarfında 60.000 Türk şehit edilmiş, 40.000 Türk terk-i diyar etmeye mecbur kalmış ve 200 milyon liralık servet gasp

olunmuştur. İşte bugün yersiz yurtsuz kalmış bu binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor.”¹⁰⁸

Kıbrıs’taki basın, millî çıkarların korunması ve vatanın savunulması için Anadolu’daki mücadelenin mutlaka başarıya ulaşması gerektiği üzerinde duruyordu. Bundan dolayı halkı, topyekûn bir şekilde mücadeleye katkıda bulunmaya, millî birlik ve dayanışma içinde olmaya davet ediyordu. Yardım çağrılarını ek olarak gazete ve dergilerde, işgalci güçlerin propagandasına karşı durmak, mücadelenin haklılığını ve vatanseverliğini vurgulamak, Kıbrıs Türklerinin mücadeleye olan inancını güçlendirmek ve onları direnişe teşvik etmek amacıyla, coşkulu yazılar da kaleme alınmıştır. Anadolu’daki mücadelenin başarısı için halkın katılımının ve desteğinin hayati öneme sahip olduğunu belirten yazılardan birisi de 22 Temmuz 1922 tarihli Söz gazetesinde yer almıştı:

“Anadolu’da askerlerimizin yaralarını sarmak, onların iâşe ve tedavilerini temin etmek bütün Müslümanlara farzdır. Ahval-ı siyâsiye dolayısıyla harbe bilfiil iştirak edemeyen bizim gibilerin mutlaka iane vermeleri lazımdır. Anadolu’daki hareket-i askeriye yi yalnız sözle takip etmek ve maddi muavenetten yüz çevirmek bir nevi zaaf-ı din ve açık riyakârlıktır. Cephelerde tekrar kuvvetli düşmanlarla çarpışmak anı tekrar hulûl ettiğinde arkasında gözleri yaşlı nişanlısını veya haremmini din ve vatanın selameti namına terk eden ve düşmanın ateş saçan güllerine göğüslerini siper yapan Mehmetçiklerin fedakârlıklarını takdir ettiğimizi ianelerimizle ispat etmeliyiz. Zekât vermek ve kurban kesmek emiri şerifine ittiba eylemek isteyenlerin şeran vermekle mukellef oldukları mebalîği Hilal-i Ahmer’e verirlerse indullah dahi ziyade nail-i ecir ve sevabat olacakları şüphesizdir.”¹⁰⁹

Kıbrıs Türkleri, Anadolu’ya yardım toplayabilmek amacıyla ada genelinde tiyatro, müsamere ve müzayede gibi etkinliklerle yoğun bir kampanya başlatmışlardı. Bu etkinliklerin yanı sıra kutsal gün ve gecelerde de camilerde Türkiye’ye gönderilmek üzere Hilal-i Ahmer

Cemiyeti adına bağışlar toplanmıştı. 1919-1922 arası dönemde cemaat temsilcileri, öğretmenler, vakıf yöneticileri, din adamları, gazeteciler ve toplumun önde gelen diğer zatları büyük bir dayanışma içerisinde, Türkiye’ye yardım toplamak için sıkı bir iş birliği yapmışlardı. Gerek camilerde yapılanlar gerekse de tiyatro, müsamere ve müzayede gibi etkinlikler, yardım kampanyalarına daha fazla katılım sağlama, toplumsal duyarlılığı artırma, millî birlik ve bütünlük duygusunu pekiştirme gibi toplumsal rollere de hitap etmesi açısından kıymetliydi. Tüm bunlar, Kıbrıs Türk toplumunun fazlasıyla ihtiyaç duyduğu kültürel ve siyasî kimliği güçlendirme çabaları açısından da çok önemliydi. Zira bu gibi etkinlikler, bir taraftan Kıbrıs Türkleri ile Türkiye arasındaki bağları kuvvetlendirirken diğer yandan da Kıbrıs Türkleri arasındaki toplumsal bütünleşmeyi güçlendiriyordu.

Yardım kampanyaları kapsamında gazetelerde kullanılan ifadeler de oldukça dikkat çekiciydi. Bu kapsamda, *“kardeşlik borcunu öde, çocuklarınız aç kalacak olsa bile oruç tutunuz ve bir bilet alınız, sen ve çocukların o gün aç kalın ama tiyatro biletlerinden almayı unutma, mazlum kardeşlerine sahip çık”* gibi duygusal tonu ağır ama bir o kadar dengeli ve doğru vurgularla, Kıbrıs Türkleri Türkiye’ye acil bir şekilde yardım etmeye davet edilmiştir.

6. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs’ın Geleceği

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması’nın 16, 20 ve 21. maddeleriyle Türkiye, İngiltere’nin Kıbrıs adası üzerindeki hükümler hakkını resmen tanımıştı. Böylece 1571 yılında başlayan Kıbrıs’taki Türk hâkimiyeti, Lozan’da atılan imzalarla hukuken sona ermişti. 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan, daha sonra Rusya’nın da katıldığı Sykes-Picot Anlaşması, Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılmasını öngörmektedir ve bu anlaşma, İngilizlerin Kıbrıs’tan vazgeçmeyeceğini açıkça ortaya koymaktaydı. Anlaşma, Fransa’ya Suriye, Antakya ve Kilikya’yı bırakırken, İngiltere için Kıbrıs’ın jeopolitik önemi daha da

¹⁰⁸ Beria Remzi Özorun, “İstiklâl Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası”, *Kıbrıs Mektubu*, (2001), 14/6, s. 42.

¹⁰⁹ Ulvi Keser, *Kıbrıs 1914-1923: Fransız Ermeni İngiliz esir kampları ve Atatürk’ü Kıbrıs Türkü*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa 2000, s. 120.

artmıştı. Bu stratejik dinamiklerin evrimi sonucunda Kıbrıs meselesine Fransa da dâhil olmuştur. Kıbrıs, Mersin-Antakya-Suriye bölgesinin güvenliği açısından son derece kritik bir öneme sahipti. Bu nedenle Fransa, adanın İngiltere dışında herhangi bir rakip devletin eline geçmesini istemediğini açıkça İngiltere'ye iletmıştır. Fransa, bu kaygısını yalnızca İngiltere'ye iletmekle kalmamış, aynı zamanda Sykes-Picot Anlaşması ve 23 Aralık 1920 tarihinde İngiltere ile imzaladığı ikili antlaşma ile endişelerini kayıt altına almıştır. Her iki antlaşma da İngiliz hükümetinin, Fransız hükümetinin önceden onayı olmaksızın Kıbrıs adasının temlik veya devri hususunda herhangi bir müzakere başlatmamayı taahhüt ettiğini içermektedir.

Büyük Savaş'ın sonunda savaşın galipleri, savaşın mağluplarına uygulanacak barış şartlarını görüşmek ve yıkılan düzeni yeniden ayağa kaldırmak üzere Paris'te bir barış konferansının toplanmasına karar vermişlerdi. 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'na, mağlup devletlerin temsilcileri davet edilmemişti. Paris'te İngiltere'yi temsil eden Başbakan Lloyd George'un en büyük amacı, İngiltere'nin savaşta kazandıklarını mümkün olduğu ölçüde elinde tutmaktır. Barış Konferansı'nın en talepkâr gruplarından biri, Başbakan Eleftherios Venizelos liderliğindeki Yunan delegasyonuydu.¹¹⁰ Yunanistan, Venizelos'un ısrarına rağmen Haziran 1917'ye kadar savaşta tarafsız kalmayı başarmıştı. Venizelos ile Kral Konstantin arasında Birinci Dünya Savaşı'na katılıp katılmama konusundaki anlaşmazlık, Venizelos'un haziranda tekrar iktidara gelmesiyle, savaşa katılma lehine sonuçlanmıştı. Girit'te, varlıklı bir tacirin oğlu olarak dünyaya gelen Venizelos, Girit'in Yunanistan'a ilhakı konusunda verdiği mücadele ve Balkan Savaşları'nda ülkesine kattığı topraklarla tanınan bir politikacıydı. Megali İdea projesini hayata geçirmek yani Yunanlıları tek bir ulus çatısı altında toplamak, Venizelos'un en önemli dış politika hedefiydi.

¹¹⁰ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 27.

Venizelos, 30 Aralık 1918 tarihinde "*La grece devant le Congres de Paris*" başlığıyla hazırladığı ve Paris Barış Konferansı'na sunduğu dosyada, Anadolu ve İzmir'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da Yunan nüfusunun çoğunlukta olduğu tezini ileri sürerek adanın Yunanistan'a bırakılmasını savunuyordu. Ancak Venizelos bu konuda oldukça pragmatist ve diplomatik davranıyordu. Kıbrıs konusunda ısrarcı değildi.¹¹¹ Yunanistan için Kuzey Epir, Trakya, Adalar ve Anadolu daha öncelikli topraklar arasındaydı. Bu nedenle Kıbrıs için İngiltere'yle karşı karşıya gelip bir çuval inciri berbat etmek istemiyordu. Nihayetinde Yunanistan delegasyonu, Onlar Konseyi'ne Şubat 1919'da resmî taleplerini ilettiğinde, talep edilen topraklar arasına Kıbrıs adasını koymamıştı. Kıbrıs Rumları da Paris Barış Konferansı sürecinde İngiltere'yi baskı altında tutmak adına yoğun bir kampanya yürütmüştü. 5 Aralık 1918 tarihinde Başpiskopos Cyril (Kyrrillos) liderliğinde piskoposlardan ve Kavanin Meclisi üyelerinden oluşturulan temsil heyeti, Enosis lehine lobi faaliyetlerinde bulunmak için Londra'ya gitmek üzere Kıbrıs'tan ayrılmıştı. Heyet, ertesi yılın başında Londra'ya ulaşmıştı. Bir yılı aşkın bir süre burada zaman geçiren heyetin amacı, İngiliz politika yapıcılarını ve kamuoyunu Enosis'e ikna etmektir. Heyet bu doğrultuda, self determinasyon hakkını ve Wilson Prensipleri'ni öne çıkaran çok sayıda bildiri, broşür ve mektup kaleme alarak hükûmete, parlamentoya, gazetelere ve önde gelen diğer kuruluşlara göndermişti.

Paris Konferansı'nın kararlarını etkilemek üzere Londra'da Enosis kampanyası yürüten Rumların faaliyetlerinden endişe duyan Kıbrıs Türkleri de kendi haklı taleplerini İngiliz hükûmetine ve Avrupa kamuoyuna duyurmak üzere ciddi bir hazırlık içerisine girmişlerdi. Müftü Ziyaeddin Efendi ve Öğretmen Mehmet Remzi Okan liderliğinde, Kıbrıs Türkleri ilk olarak köy ve kasabalarla iletişime geçerek geniş katılımlı millî bir kongrenin toplanmasını

¹¹¹ Margaret MacMillan, *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ay*, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 349.

sağlamışlardı. Meclis-i Millî olarak bilinen kongre, 10-12 Aralık 1918 tarihlerinde Lefkoşa'da Müftü Ziyaeddin Efendi'nin başkanlığında toplanmıştı. Kongrenin neticesinde, Kıbrıs Türklerinin mukaddera-tına ve adanın yasal statüsüne ilişkin oybirliğiyle iki önemli karar alınmıştı:

Birinci Karar: Her fırsatta adanın Yunanistan'a ilhak sorununu or-taya atarak adanın İslam halkını inciten Rum vatandaşlarımız, bu kez de Genel Barış Daimi Kongresi'nin toplanacağı vesilesiyle o milli duygularını yine belirtmeye giriştiklerinden, biz Kıbrıs Müslüman-ları, Rum vatandaşlarımızın bu hareket, iddia ve isteklerini şiddetle red ve protesto eder ve buna karşılık biz Müslüman ahali de kendi milli duygularımızı ve üstün vatanperverliğimizi belirterek, adanın geleceği Barış Kongresinde söz konusu olduğu esnada adanın, yasal sahibi olan ve İslam hilafetiyle yüce Osmanlı Saltanatını içeren yüce devletimize terk ve geri verilmesinin tek milli emelimiz olması nede-niyle bunu dilemekte ve rica etmekteyiz.

İkinci Karar: 12 Aralık 1918 tarihinde toplanan ve tüm Kıbrıs İslam ahalisini temsil eden biz tüm temsilciler, dünkü genel toplantıda oy-birliği ile alınan karar gereğince, Rum vatandaşlarımızın hareketleri, iddia ve isteklerine ilişkin protestomuzu ve adanın yüce Osmanlı Devleti'ne terk ve geri verilmesi hakkındaki kararımızı gerekli yüksek makamlara ulaştırmak ve bunun temini yönünde gerekli olacak ön-lemeleri ve girişimleri Osmanlı delegeleri aracılığı ile ve onların öğüt-lerine uygun şekilde uygulamaya koymak ve kongreye gidip görev yapmak üzere ulusal liderimiz Kıbrıs Müftüsü faziletli Mehmed Zi-yaeddin Efendi hazretlerini oybirliğiyle tek ve mutlak temsilci ve de-lege seçip atadığımızı bildiren bu genel temsiliyet belgesi tarafımız-dan imzalanmıştır.¹¹²

Kongrenin kararları çok açıktı. Türkler, Rumların Enosis taleplerini protesto ettiklerini bildirdikten sonra şayet adanın hukukî statü-sünde bir değişiklik olacaksa adanın yasal sahibine geri verilmesini talep ediyorlardı. Meclis-i Millî bu ihtiyaçtan doğmuştu. Türklerin Enosis'e karşı birleşmekten ve örgütlenmekten başka çareleri yoktu. Kaldı ki, Türk toplumu Rumlar kadar örgütlü değildi. Toplumda

¹¹² Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Mer-kezi, Lefkoşa, 2000, s. 185-186.

ciddi bir bölünme ve liderlik sorunu bulunuyordu. Başlıca iki grup ön plana çıkıyordu. Birinci grup, Babialı tarafından görevlendirilen ancak İngiliz yönetimi tarafından yetkileri kısıtlanmış Baş Kadı'nın etrafında toplanmıştı. İkinci grup ise Evkaf Murahhası'nın yanında yer alıyordu. Bu kısım daha çok İngiliz yönetimine yakınlık duyu-yordu. Evkâf grubu ile Kadı grubu birbirlerini sürekli Babialı'ye şikâyet ediyor ve bu durum Türk toplumunda ciddi bölünmelere yol açıyordu.¹¹³ Türkler, Rumlarla kıyaslandığında Avrupa diplomasi-sinde daha dezavantajlı bir statüye sahipti. Mensubu oldukları mil-letin ve devletin Avrupa'da sahip olduğu imaj, Rumlarla mukayese edilemeyecek ölçüde zayıftı.¹¹⁴ Bu yüzden parçalanma ve bölünme gibi bir lüksleri olmamalıydı. Bu yüzden Kıbrıs Türklerinin Enosis'e karşı ilk kapsamlı toplumsal beyanı olan Meclis-i Milli kararları, Kıb-rıs Türk toplumu arasında millî duygu ve düşüncelerin yayılması açısından çok kıymetliydi. Dolayısıyla, Kıbrıs Türklerinin varoluş mücadelesinde Meclis-i Millî, hayatî bir dönüm noktasını temsil eder.

Meclis-i Millî çerçevesinde yakılan millî uyanış ve örgütlenme ar-zusu, sömürge yönetimini bir hayli rahatsız etmiştir. Zira Meclis-i Millî'de Paris'e gitmesi planlanan Müftü Ziyaeddin Efendi'nin ada dışına çıkması yasaklanırken, kurultayın mimarlarından Mehmet Remzi Okan'ın Sarayönü Erkek Okulu'ndaki Başöğretmenlik gö-revine de son verilmiştir. Sömürge yönetimi, Meclis-i Millî kararları-nın kendi egemenliğine zarar vereceğini düşünüyordu. Müftü Ziya-eddin Efendi'ye seyahat yasağı getirilmesi ve Mehmet Remzi Okan'ın görevden alınması, Kıbrıs Türkleri arasında millî uyanışın önüne geçmek için alınmış bir tedbirdi. Nitekim İngiliz idaresi, Türklerin adada güçlü bir şekilde örgütlenmesini istemiyordu. Tüm engellemelere rağmen Kıbrıs Türkleri haklı davalarını

¹¹³ İsmail Şahin, "Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi", Ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması* 100. Yıl, Sentez Yayınevi, Bursa, 2023, s. 394.

¹¹⁴ Şahin, "Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi", s. 398.

muhataplarına iletebilecek yasal ve diplomatik yolları denemeye devam etmişlerdi. Mayıs 1919'da Türk temsilciler, Kıbrıslı 60 bin Müslüman adına İngiliz Koloniler Bakanı Lord Milner'e gönderdikleri dilekçede, Rumların Enosis isteklerine karşı konulmasını ve adanın İngiliz yönetimi altında tutulmasını talep etmişlerdi.¹¹⁵

Kıbrıs Türk temsilcilerinin bu süreçte attıkları en önemli adımlardan birisi de Hint Müslümanları ile temasa geçmeleriydi. Zira Hindistan'daki Müslüman nüfusun büyüklüğü ve siyasî etkisi, İngiliz sömürge yönetimi için önemli bir faktördü. Bu durum, İngilizlerin Hindistan'daki siyasî dengeyi koruma ve Müslüman topluluğunun tepkilerini kontrol altında tutma ihtiyacını doğuruyordu. Hint Müslümanları arasında, İngiltere'ye karşı büyüyen bir tepkinin dalga dalga yayılma potansiyeli söz konusuydu. Nihayetinde İngiltere, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip imparatorlukuydu. Bu nedenle sömürgelerinde Müslümanların ortak tepkilerine yol açabilecek sorunlardan kaçınma eğilimindeydi, çünkü bu tür sorunlar İngiliz sömürge yönetimini ciddi şekilde zorlayabilir ve egemenliğini sarsabilirdi. Sömürgelerindeki Müslüman nüfusunun büyüklüğü ve potansiyel siyasî etkisi, doğal olarak İngiliz yönetiminin dengeli bir politika izlemesini gerektiriyordu.

Öncelikle, İngiltere, Müslümanların ortak tepkilerine yol açabilecek sorunlardan kaçınıyordu çünkü bu tür tepkiler, koloni yönetimine karşı birleşmiş ve etkili bir muhalefet oluşturabilirdi. Özellikle Hindistan gibi büyük ve stratejik öneme sahip bir sömürge için, Müslümanların birlikte hareket etmesi ve ortak taleplerde bulunması, İngiliz kontrolüne ciddi bir meydan okuma oluşturabilirdi. Ayrıca Hindistan'da Hindu çoğunluğu ile Müslüman azınlık arasındaki çatışma ve ayrışma birçok yönden Kıbrıs'takine benziyordu. Bu durumun farkında olan Kıbrıs Türklerinin temsilcilerinden oluşturulan bir heyet, İngiltere'de bulunan Hint Müslümanlarının temsilcisi Ağa Han'ı ziyaret ederek Londra Müslüman Birliği (*London*

Moslem League) aracılığıyla Enosis karşıtı mücadelelerine destek talebinde bulunmuştu. Londra Müslüman Birliği, Türklerin talebini olumlu karşılamış ve Türklerin Enosis'i protesto eden tepkilerini 25 Temmuz 1919 tarihinde Sömürgeler Bakanlığına iletmıştır.

Bu diplomatik girişim Kıbrıs Türkleri açısından olumlu neticeler doğurmuştu. Nitekim Londra Müslüman Birliğinin mektubunun Sömürgeler Bakanlığına ulaştığı gün, *The Times* gazetesinde yer alan bir haberde, hükûmetin Kıbrıs'ı İngiltere bayrağı altında tutmaya karar verdiği yazmaktaydı.¹¹⁶ Kıbrıs Türkleri adına bir diğer olumlu gelişme ise, Rum heyetin 15 Eylül ve 21 Ekim 1919 tarihlerinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'a gönderdikleri Enosis talebini yineleyen dilekçelerine, 14 Kasım'da Lloyd George'un, "*Orta Doğu'daki belirsiz durum sebebiyle Kıbrıs'la ilgili bir karara varmanın mümkün olamayacağını*"¹¹⁷ içeren bir yanıt vermesiydi. Kıbrıs'ın statüsünü değiştiren herhangi bir sonuç, Paris Barış Konferansı'nda ortaya çıkmamıştı. Aslında bu, beklenen bir sonuçtu. İngiltere, Orta Doğu'daki yeni güç dengesinden dolayı Kıbrıs'ın statüsünün değiştirilmesine karşı çıkıyordu. Bu yüzden Paris'te adanın statüsünü müzakereye dahi açmamıştı. İngiliz hükûmetinin bu dönem zarfında en büyük hedefi, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın 115, 116 ve 117'nci maddeleriyle 5 Kasım 1914'ten (Kıbrıs'ın ilhakı) itibaren tartışmalı olan adanın hukukî statüsüne ilişkin süreci, çok taraflı uluslararası bir antlaşma ile sonlandırmaktı. Tüm çabası bundan ibaretti.

İsmet İnönü başkanlığında Lozan Konferansı'na katılacak Türk heyetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti tarafından 14 maddelik bir talimat verilmişti. TBMM'de Lozan'a ilişkin yapılan görüşmelerde bazı milletvekilleri, Kıbrıs'ın da geri alınmasına ilişkin görüşlerini bildirmiş olmalarına rağmen, Kıbrıs konusu 14 maddelik talimatnameye dâhil edilmemişti. Talimatnameden de anlaşıldığı

¹¹⁶ Gürel, s. 104.

¹¹⁷ Gürel, s. 99.

¹¹⁵ Gürel, s. 102.

kadarıyla, Türkiye açısından öncelikli olan Batı Anadolu kıyılarına yakın olan adaların Türkiye'ye kazandırılmasıydı. Kaldı ki İngiltere'nin Kıbrıs'tan vazgeçmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Doğu Akdeniz'de oluşan yeni siyasî dengede pek olası değildi; Fransa'nın Kilikya ve Levant'ta kurmaya çalıştığı nüfuz ile İtalya'nın Doğu Akdeniz'de artan siyasî ve askerî varlığı, Kıbrıs'ı İngiltere için daha da vazgeçilmez kılıyordu.¹¹⁸ Zaten daha evvel de bahsedildiği üzere, İngiltere'nin Sykes-Picot Antlaşması'yla Kıbrıs'tan vazgeçmeyeceği anlaşılmıştı.

Kıbrıs'a ilişkin bir diğer ilginç gelişme, 3 Mart 1918 tarihinde Almanya, Rusya, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında imzalanan Brest Litovsk Barış Antlaşması ile ortaya çıkmıştı. Antlaşmayla Rusya, Osmanlı Devleti'ne Kıbrıs Konvansiyonu'nu ortadan kaldıracak toprak iadelerini yapmış olmasına rağmen İngiltere, Kıbrıs'ı Türkiye'ye iade etmekten kaçınmıştı. İngilizlerin ileri sürdüğü bahane bir hayli tuhaftı. İngiliz hükûmeti Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya tarafından doğrudan Osmanlı Devleti'ne bırakılmadığını, vilayetlerde yapılan halk oylaması sonucu hâkimiyetin el değiştirdiğini öne sürerek adanın iadesinden kaçınmıştı.¹¹⁹

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın 115, 116 ve 117'nci maddeleri Kıbrıs bahsine ayrılmıştı. İngiltere'nin buradaki maksadı, 5 Kasım 1914'den (Kıbrıs'ın ilhakı) itibaren tartışmalara konu olan adanın hukukî statüsüne ilişkin süreci çok taraflı uluslararası bir antlaşmayla sona erdirmektir.¹²⁰ Adanın hukukî statüsü konusunda tartışmalar ve belirsizlikler sürüyordu. İngiltere zaman kaybetmeden uluslararası kabul görmüş bir anlaşmayla Kıbrıs'ın hukukî statüsünü netleştirmek istiyordu. Bu bağlamda Sevr Antlaşması, bu belirsizliği gidermek ve Kıbrıs'ın geleceğini

uluslararası bir çerçevede düzenlemek amacıyla önemli bir adım olarak görülüyordu. Maddeler açık bir şekilde yazılmıştı. Buna göre Kıbrıs adasının egemenliği kayıtsız şartsız bir şekilde İngiltere'ye geçiyordu. Bu defa, adanın statüsüne ilişkin değişiklik, ikili bir antlaşmayla değil ada üzerinde hak iddiasında bulunan Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın da taraf olduğu çok taraflı bir antlaşmayla yapılmıştı. Kıbrıs'taki hâkimiyetlerini hukukileştiren İngilizler için bir sonraki aşama, vakit kaybetmeden Sevr Antlaşması'nı Türklerin kabul etmesini sağlamaktı. Fakat evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele, Paris'teki hesapları tersyüz etmişti.

Lozan Konferansı'nda yukarıda da bahsedildiği üzere, Türk heyetinin önceliği, Türkiye'nin sınırları, egemenliği ve ulusal güvenliği gibi daha acil ve kritik konulardı. Kıbrıs, bu acil konular arasında yer almıyordu. Kıbrıs, 1878'de İngiltere'ye devredilmiş, 1914'te de resmen ilhak edilmişti. Dolayısıyla, Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin topraklarına dönmesi gibi güçlü bir beklenti veya talep söz konusu değildi. Ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs'ı Lozan Konferansı'nda müzakere etme ihtiyacı duyması da beklenmiyordu. Tüm bunlardan dolayı Türkiye, Kıbrıs yüzünden İngiltere'yi karşısına almak istemiyordu. TBMM'de yapılan müzakerelerde, Batı Trakya, Ege adaları ile Rodos ve Oniki Ada'nın Türkiye'ye bırakılması istenirken İzmit Mebusu Sırrı Bey gibi bazı milletvekilleri, Kıbrıs'ın da alınmasını ısrarla talep ediyordu. Ancak Lozan'daki görüşme tutanakları ve diğer dokümanlar referans alındığında, taraflar arasında "Kıbrıs'ın egemenliğine" ilişkin herhangi bir tartışmanın yapılmadığı söylenebilir.

Lozan Antlaşması'nın 16, 20 ve 21'inci maddeleri Kıbrıs'a ayrılmıştı. Türkiye 20'nci maddeyle, Kıbrıs'ın İngiliz hükûmeti tarafından 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıyordu. Madde 21, uyruk-luk ve tabiiyet konularını ele alıyordu. Türk heyetinin Lozan Konferansı'nda Kıbrıs'ın hukukî statüsüne ilişkin yaptığı en kıymetli diplomatik müdahale, 16'ncı maddeye koydurduğu, "ki bu toprak ve adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır" ibaresiyle,

¹¹⁸ İsmail Şahin, "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi", *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2023), 12/39, s. 262.

¹¹⁹ Şahin, "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi", s. 265.

¹²⁰ Şahin, "Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi", s. 400.

Türkiye'nin ilerleyen yıllarda Kıbrıs meselesine müdâhil olmasının önünü açmasıydı. Lozan Antlaşması ile birlikte 1878 yılında başlayan adanın statüsüne ilişkin belirsizlik sona eriyordu. Ada ne eski sahibine iade edilmiş ne de Enosis yoluyla Yunanistan'a bırakılmıştı.

10 Mart 1925 tarihinde İngiltere Kralı V. George tarafından imzalanan bir emirnameyle Kıbrıs, Taç Kolonisi (*Crown Colony*) hâline getirildi. Kıbrıs'ın Taç Kolonisi ilan edilmesiyle anayasasında da birtakım değişiklikler yapıldı. Böylelikle Yüksek Komiserlik makamı Valilik statüsüne dönüştürüldü. 18 üyeden oluşan Yasama Meclisinin toplam üye sayısı, Rum üye sayısının 9'dan 12'ye; hükûmetin atadığı resmî üye sayısının da 6'dan 9'a yükseltilmesiyle 24'e çıkarıldı. 3 olan Türk üye sayısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştı. Artan sayılar Kavanin Meclisindeki dengeyi değiştirmemişti. Ancak yapılan bu haksızlık, Türkleri ziyadesiyle rahatsız ettiği gibi onları, gelecek için büyük bir karamsarlığa itmmişti.

7. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs Türkleri

Kıbrıs Türkleri, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasını memnuniyetle karşılamıştı. Dönemin basında yer alan bilgilere göre, adanın birçok yerinde sevinç gösterileri ve kutlamalar yapılmıştı. Bunun nedeni, Türkiye'nin yeniden bağımsızlığına ve barış şartlarına kavuşmasıydı. Anavatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı kutlanıyordu. Ancak bu durum, Kıbrıs Türkleri için geçerli değildi. Bunun sebebi, Lozan Antlaşması'nda Türkiye'ye iade gerçekleşmediği için Kıbrıs'taki İslam ahalisinin mağdur edildiğini düşünmeleriydi. Yine de Kıbrıs Türkleri, kendileri için ehven-i şer bir vaziyetin ortaya çıktığı konusunda neredeyse hemfikir di. Kıbrıs eski sahibine iade edilmemişti ama Enosis de gerçekleşmemişti. Türkiye'ye iadenin olmamasının oluşturduğu hüznün ve burukluk, Enosis'in gerçekleşmemesiyle telafi ediliyordu. Bu nedenle "Kıbrıs Türkleri Lozan Antlaşması'nı memnuniyetle karşıladı" şeklindeki yargının manasını, "Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasından duyulan memnuniyet" biçiminde

algılanmaması oldukça ehemmiyet arz eder.¹²¹ 6 Ekim 1923 tarihinde Kıbrıs'ta yayınlanan Hakikat gazetesinin "Sulh ve Biz" başlıklı yazısı yukarıdaki vaziyeti özetlemek için güzel bir örnek olabilir:

*"Bizi esaretten kurtarmak için canlarını esirgememiş dindaş ve kardeşlerimiz her türlü ihtimali hesaba katarken Kıbrıs Müslümanlarını da hesaba dâhil ettiklerini biliyoruz. Ancak umduklarımız çıkmadı ve kurtuluş gününü göremedik. Bizim derdimize çare bulunamadı. Ancak elde ettiğimiz zaferlerden dolayı iftihar etmemek mümkün değil. Milletimizin meydana getirdiği bağımsız hükûmet çok önemlidir. Lozan'da yapılan antlaşma hükûmetimize doğrudan ulaşabilmek için önümüzdeki engelleri kaldırmamışsa da anavatanla aramızdaki istibdat zincirlerini koparabilmek için önemli bir durumdur. Milletimizin bu zaferi bize de buradaki dertlerimizin tedavisi için çalışmaya başlamak imkanını verdi. Kıbrıs ile Anadolu arasındaki din ve millet bağları koparılamaz. Bu bağlarımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz."*¹²²

23 Ağustos 1923'te TBMM'de onaylanan Lozan Antlaşması, tüm imzacıların onaylamasının ardından 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girmişti. Lozan Antlaşması'yla Kıbrıs Türkleri, antlaşmanın 21'inci maddesi uyarınca geleceklerine ilişkin bir seçim yapmak durumunda bırakılmıştı. Antlaşma kapsamında Türk tabiiyetini tercih eden Kıbrıs Türklerinin on iki ay içerisinde adadan ayrılmalari zorunlu hâle getirilmişti. Madde 21'in adadaki nüfus dengesini bozacağı, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve devamı bakımından hasarlara yol açacağı belliydi. Ada üzerindeki etnik dengenin bozulması, beraberinde Kıbrıs Türklerinin, sosyal, ekonomik ve siyasî açıdan güçsüzleşmesine sebep olacağı kesindi. Sonuçta, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve devamı ciddi şekilde tehdit altına girecekti. Nitekim Türklerin adadan ayrılması, Kıbrıs'taki Türk kültürünün, dilinin ve kimliğinin de korunmasını zorlaştıracaktı. Doğal olarak böyle bir netice, Türk topluluğunun adadaki varlığının

¹²¹ Şahin, "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi", s. 267.

¹²² Meryem Birmeç, "Kıbrıs Türk Basını'nda Lozan Barış Antlaşması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 32-33.

sürdürülmesini büyük bir tehlikeye sürükleyecekti. Söz konusu 21'inci madde şöyleydi:

*"5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirttiği şartlara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlanarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır. İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunup da yerel yasanın belirttiği şartlara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır."*¹²³

Antlaşma metninde de açık bir şekilde görüldüğü üzere, Kıbrıs Türkleri iki seçenekten birini tercih etmek zorunda bırakılmıştır. Birinci seçenek, İngiltere tabiiyetine geçmek ve Türk uyrukluğundan vazgeçmek; İkinci seçenek ise Türk uyrukluğunu seçmek ve on iki ay içinde adadan ayrılmak. Böylece tarihte ilk defa, Kıbrıs Türkleri kendilerini adadan göç etmeye zorlayan uluslararası bir antlaşmayla karşı karşıya kalmıştı. Karar vermek sanıldığı kadar kolay değildi. Zira aile üyelerinden reşit yaşta birisi, Türk tabiiyetini tercih ederse, ailesini terk etmek zorundaydı. Birçok Kıbrıs Türkünün ailesi, bu uygulamadan dolayı parçalanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin de teşvi kiyle, bu dönemde Kıbrıs'tan Anadolu'ya bir göç dalgası başlamıştı. Bu süre zarfında kesin olarak ne kadar kişinin göç etmiş olduğu bilinmese de konu üzerine yapılan araştırmalar ve ulaşılabilen resmî belgeler bu sayının asgarî beş bin azamî yirmi bin olduğunu işaret etmektedir. Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göçü, 21'inci maddenin son bulmasından sonra da devam etmiştir. Özellikle, 1929 Dünya

¹²³ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt I (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 99-100.

Ekonomik Krizi'nin adada meydana getirmiş olduğu iktisadî buhran, 1931 İsyanı'nın neden olduğu istibdat ve diğer toplumsal meseleler, ada Türklerinin Anadolu'ya göçünü teşvik etmiştir. Toplumsal geri kalmışlık, kimlik bunalımları, köylünün tefecilerin faiz yükü altında ezilmesi gibi olumsuz koşullar, Türklerin Türkiye'ye göç etmesinin başlıca nedenleri olarak belirtilebilir.

İki savaş arası dönemde, Kıbrıs'tan Türkiye'ye yapılan göçler adadaki nüfus dengesini Türkler aleyhine bozmuştu. Öyle ki bu vaziyetten İngiliz idaresi dahi rahatsızlık duymuştur. Zira İngiliz arşivlerinde yer alan 17 Mayıs 1935 tarihli bir belgede, adadan yapılan Türk göçünün durdurulması için pasaport işlemlerinin zorlaştırılmasının tavsiye edildiği görülmektedir.¹²⁴ Nihayetinde yaşanan göç dalgası, Enosis lehine sonuçlar doğurma ihtimalinden ötürü İngiltere'nin arzu ettiği bir durum değildi. İngiltere'nin bu dönem zarfında önem verdiği husus, adadaki nüfus dengesinin korunmasıdır. İlerleyen yıllarda, Rumların ve Yunanistan'ın yoğunlaşan Enosis isteklerine karşı İngiltere'nin adadaki Türk varlığını işaret ederek bu talebe karşı durmaya çalışması, bu politikanın önemini doğrulamak bakımından dikkate değerdir. 1930'lu yılların sonuna doğru, Türkiye'nin de bir süre sonra Kıbrıs'tan göçmen başvurularını kabul etmemeye başlayarak göç politikasında köklü bir değişikliğe gittiği anlaşılmaktadır. Bu değişikliğin, kuvvetle muhtemel, en önemli nedenlerinden birisi, Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde ortaya çıkan yeni jeopolitik denklemdir.

Kıbrıs Türk toplumuna yönelik göçlerin en önemli sonucu, genç, dinamik, üretken, aydın ve meslek erbabı nüfusun adadan ayrılmasının, toplumda meydana getirdiği gerilemedir. Bu durum sadece geçmişle sınırlı değildir; günümüzde de devam etmektedir. Kıbrıs'ta eğitim olanaklarının kısıtlı yapısından dolayı çok sayıda kimse, ortaokul, lise ve yüksek öğrenim için başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeye göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların önemli bir kısmının

¹²⁴ Gürel, s. 185.

geri dönmemesi, Kıbrıs Türklerinin tarih boyunca karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olmuştur. Bu göçün sadece eğitimli bireyleri değil aynı zamanda esnaf ve zanaatkarları da içermesi, göçün toplum üzerindeki şiddetini daha da artırmıştır. Mesela, 1921 yılından itibaren yayın hayatına devam eden Doğru Yol gazetesi, sahibi Raşid Bey'in 21'inci madde kapsamında Türk vatandaşlığına geçmesi ve Türkiye'ye göç etmesi üzerine kapanmıştır.¹²⁵ Yine bu dönemde, imtiyaz sahibi Hüseyin Hüsnü Cengiz'in hukuk tahsili yapmak üzere İstanbul'a gitmesi ve sonrasında Türkiye'ye yerleşmesiyle, 1920'den beri yayın hayatında olan Vatan gazetesi de 1925 yılında kapanmak zorunda kalmıştır.¹²⁶ Doğru Yol ve Vatan gibi önemli yayın organlarının kapanması, sadece gazetelerin sahipleri ve çalışanları için değil, aynı zamanda Kıbrıs Türk toplumu için de ciddi entelektüel kayıplara yol açmıştır. Bu gazeteler, Kıbrıs Türklerinin sesini duyurduğu, kültürel ve siyasî tartışmaların yaşandığı, hak ve menfaatlerinin savunulduğu, fikirlerini ve endişelerini dile getirdiği önemli platformlardı. Kapanmalarıyla birlikte, Kıbrıs Türk toplumunun kamuoyu oluşturma gücü de ciddi ölçüde zayıflamış; toplumun birlikte hareket etme ve ortak sorunlarına çözüm bulma kapasitesi de olumsuz yönde etkilenmiştir. Doğal olarak bu durum, Kıbrıs Türklerinin Rumlar karşısında ekonomik, sosyal ve siyasî hayatta geriye düşmesine yol açmıştır. Kıbrıs Türklerinin verdiği beyin göçüne ilişkin Kıbrıs Konsolosluğu'na ait 14 Eylül 1938 tarihli bir raporda şu tespitlere yer verilmişti:

"Yalnız diğer bir kısım muhacirler vardır ki bunların hicretleri devam etmektedir. Bunlar da tahsillerini ikmal için Türkiye'ye gidenlerdir ki hemen bilâ-istisna Türkiye'de kalmakta ve yavaş yavaş Kıbrıs'la alakalarını fek eylemektedirler. Tabii ırkdaşlarımızın okuyup münevver bir ferd olarak yetişmeleri gerek kendileri için ve gerek memleketimiz için çok fâidelidir. Fakat neticede Kıbrıs'ta münevver

*zümresinden kimse kalmamaktadır ki ileride bu cihet, Kıbrıs Türklerinin yalnız esnaf ve köylüden ibaret bir kitle olarak kalmalarını mücip olacaktır."*¹²⁷

Konsolosluk raporunda, Kıbrıs Türklerinin yalnız esnaf ve köylüden ibaret bir kitle olarak kalacağı söyleniyordu. Ancak dönemin şartları, Kıbrıs Türklerinin yalnız esnaf ve köylüden mürekkep değil topraksız köylülerden oluşacak bir topluma ilerlediği yönünde güçlü işaretler sunuyordu. Çünkü söz konusu rapor, Kıbrıs Türklerinin yaşanan göç olgusu yanında iktisadî vaziyetlerinin de çok kötü olduğunu bildiriyordu. Raporun belirttiğine göre, ada ticaretinin büyük bir kısmı Rumların elindeydi. Ciddi anlamda ekonomik sıkıntı içerisinde bulunan Kıbrıs Türkleri, çoğunlukla gaflet, cehalet ve sermayesizlik yüzünden arazilerinin çoğunu, Rum tefecilere kaptırıyorlardı. Böylece nüfus dengesi yanında servet ve mülkiyet dengesi de Türklerin aleyhine değişiyordu. Bunun yanında meslek erbabı konusunda da büyük bir sıkıntı çekiliyordu. Okul ve öğretmen sayısının yetersizliği, ticaret ve diğer meslek erbabının azlığı ve bunlara ek olarak siyasî ve toplumsal örgütlenmenin kifayetsizliği, Kıbrıs Türklerinin üstesinden gelmek zorunda olduğu sorunlar olarak öne çıkıyordu. Bu yetersizlikler, ekonomik ve toplumsal kalkınmayı engelliyor ve neticede iş imkanlarının kısıtlı olmasına neden oluyordu. Ayrıca, siyasî ve toplumsal örgütlenmenin yetersizliği, Kıbrıs Türklerinin kendi haklarını savunmak ve çıkarlarını temsil etmek için şiddetle ihtiyaç duydukları etkili bir siyasî yapının ve toplumsal örgütlenmenin oluşmasını da ziyadesiyle engelliyordu.

Adadan göç etmenin birçok nedeni bulunuyordu. Her şeyden önce, siyasî, iktisadî ve toplumsal belirsizlik, Kıbrıs Türklerini büyük bir karamsarlığa itiyordu. Dönemin gazeteleri de göçü destekleyenler ve karşı çıkanlar olmak üzere kabaca ikiye bölünmüştü. Göçü destekleyen Hakikat ve Doğru Yol gazetelerinde kaleme alınan yazılarda, Kıbrıs Türklerini adadaki esaretten kurtarabilecek tek yolun Türkiye'ye göç etmek olduğu savunuluyordu. 27 Temmuz 1925

¹²⁵ Orhan Turan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2013, s. 66-67.

¹²⁶ Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 433-434.

¹²⁷ BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Belge No: 030.10.124.887.3, 14 Eylül 1938.

tarihli nüshasında Hakikat gazetesi Kıbrıs Türklerine iki seçenek sunuyordu. Birincisi adada kalıp kahrolmuş ve aşağılanmış olarak yaşamak; ikincisi de bunlara katlanmamak için Türkiye'ye hicret etmek. Göçü savunan gazetelere ve diğer görüşlere göre, adadaki belirsizlikten kurtulmanın yegâne yolu, güven ve istikrar vadeden Türkiye'ye göç etmektir. Lozan Antlaşması ile birlikte Kıbrıs, artık yabancı bir yönetim altına girmişti. Yeni dönemde Kıbrıs Türklerinin en büyük endişesi, etnik, dinî veya kültürel olarak baskıya maruz kalmaktı. Belirsizliğin tohumları bu noktalarda gizlenmişti. Her ne kadar Lozan Antlaşması Kıbrıs'taki İngiliz hâkimiyetini resmîye kavuşturmuş olsa da Rumların iflah olmaz Enosis talebi, Kıbrıs'ın siyasî geleceği konusunda belirsizlik doğurmaya devam ediyordu.¹²⁸ Şüphesiz Enosis, Türk toplumunu ve kimliğini tehdit eden en büyük tehlike olarak adada varlığını korumaya ve güçlendirmeye devam ediyordu. Türkler arasındaki kafa karışıklığının bir nedeni de buydu. Nitekim Ekim 1931'de kilise temsilcileri önderliğinde patlak veren "Enosis İsyanı" Türklerin şüphelerinde çok da haksız olmadıklarını bir kez daha gösterecekti.

8. 1931 İsyanı

1931 yılında patlak veren isyanın gerisinde çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasî faktörler bulunuyordu. 1929 yılında tüm dünyada etkisini gösteren Büyük Buhran bir tarım ülkesi olan Kıbrıs'ta da işsizlikten borçlanmaya ciddi ekonomik sıkıntılarla yol açmıştı. Hâliyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, adanın Rum ve Türk sakinleri arasında giderek büyüyen hoşnutsuzluğa ve huzursuzluğa kapı aralamıştı. Türk ve Rumların İngiliz yönetimine karşı büyüyen tepkisinin nedeni çok açıktı. Her iki toplum iktisadî ve toplumsal sorunlara acil çözümler üretilmesini talep ediyordu. Fakat halk arasında büyüyen bu hoşnutsuzluğu, Enosis yanlısı örgütler ve liderler kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmeye başlayınca olayın çerçevesi, niteliği

¹²⁸ Şahin, "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi", s. 271.

ve taraftarları hızlıca değişmişti. Dolayısıyla Enosis talebi, 1931 İsyanı'nın asıl sebebi değildi. Fakat isyanın büyümesinde ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştı.

Hoşnutsuzluğun Enosis lehine sloganların atıldığı büyük bir isyana dönüşmesinde, Yunanistan'ın Kıbrıs Konsolosu Alexander Kyrou'nun etkisi bir hayli yüksekti. Kyrou zaten açık bir şekilde Enosis'i destekliyordu. Bu yüzden Enosis taraftarlarıyla sıkı ilişkiler geliştirmişti. Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs da Londra'ya gönderdiği gizli mesajlarında bu ilişkiye dikkat çekiyordu. Storrs, Şubat 1931'deki bir yazısında, Kıbrıs'taki Enosis eylemleriyle Yunanistan'ın ve onun Kıbrıs'taki konsolosunun organik bağı bulunduğunu söylüyordu.¹²⁹ Enosis faaliyetleri, Lozan Antlaşması sonrasında da yoğunluğunu yitirmemişti. Gerek meclis üyeleri gerekse de Kilise temsilcileri her fırsatta Enosis taleplerini İngiliz idaresine iletmekten, bu konuda yoğun bir propaganda yapmaktan geri durmuyordu. Rumların dinî ve siyasî temsilcilerinin taleplerinin odağında iki mesele bulunuyordu. Birincisi Enosis. Şayet bu gerçekleşmezse adada yapılacak anayasa değişikliğiyle Rumlara daha fazla temsil hakkı ve yetki verilmesi.

Rum temsilciler bu amaçlarına ulaşabilmek için Lefkoşa'dan Londra'ya kadar Kıbrıs'la ilgili her makama ulaşmaya çalışıyordu. Bu amaçla, Kıbrıs'tan Londra'ya giden bir heyet, Avam Kamarasında bir takım lobi faaliyetleri yürüttükten sonra 25 Ekim 1929 tarihinde Sömürgeler Bakanı Lord Passfield'le görüşmeyi başarmıştı.¹³⁰ Heyetin talepleri, yukarıda bahsedilen konulardan oluşuyordu. Enosis konusunda ümitvar konuşmayan Sömürgeler Bakanı, anayasa değişikliğiyle daha iyimser bir tablo çizmişti. Halbuki Rumlar, 20 Temmuz 1929 seçimleri sonucunda iktidara gelen İşçi Partisi'nin Enosis'e yeşil ışık yakabileceğini düşünüyordu. Fakat evdeki hesap çarşıya uymamış, ümit edilen destek İşçi Partili İngiliz

¹²⁹ İzzet Öztoprak, Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları, *Belleten*, (1998), 62/233, s. 211.

¹³⁰ Öztoprak, s. 209.

hükûmetinden de alınamamıştı. Rum temsilcilerin İngiliz hükûmetinin olumsuz tutumuna rağmen, 1930 ve 1931 yıllarında Enosis ve anayasal değişiklik taleplerini sürdürmeye devam ettikleri görülmüyordu. Yunanistan'ın bağımsızlığının 100. yıl dönümünü münasebetiyle, 1930 yılına özel bir önem verilmişti. Kıbrıs Rum halkının Enosis taleplerini içeren yaklaşık beş yüz imzalı dilekçe, başpiskoposun mektubuyla birlikte Sömürge Sekreteri Sir John Henniker Heaton'a sunulmuştu. Kıbrıs'tan 2 Temmuz 1930 tarihinde Londra'ya gönderilen toplu dilekçelere, Sömürge Bakanı Lord Passfield'in cevabı oldukça netti: *"Daha önce söylediklerime ilave edecek bir şey yoktur. Majestelerinin hükûmeti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması isteğine boyun eğmez."*¹³¹ Rum temsilcilere her ne yanıt verilirse verilsin onlar, Yunanistan ile birleşmenin Kıbrıs Rum halkının vazgeçilmez arzusu olduğu sözünden geri adım atmamakta ısrar ediyorlardı.

1931 Kıbrıs İsyanı'nı tetikleyen olay, İngiltere'nin Kıbrıs'a yeni bir gümrük vergisi koyma girişiminde bulunmasıydı. Yeni vergi girişi, halk arasında İngiliz yönetimine ve politikalarına karşı daha fazla tepkiye neden olmuştu. Vergi teklifi, Mayıs 1931'de toplanan Kavanin Meclisinde ele alınmış fakat Türk üye Mısırlı zade Necati Özkan'ın Rumlarla birlikte hayır oyu vermesiyle kabul edilmemişti. İngilizler, Türk üyenin Rumlarla birlikte hareket edeceğine ihtimal vermemişti. Vali Storrs konuya ilişkin anılarında şöyle diyordu: *"Küçük Türk, On üçüncü Rum, maalesef ırkının ezeli düşmanlarıyla birlikte oy kullanmıştı."*¹³² Necati Özkan'ın desteğiyle reddedilen Gümrük Vergisi Yasası, 11 Ağustos 1931 tarihinde bir "Order in Council" ile yürürlüğe sokulmuştu.¹³³ Bunun üzerine Kavanin Meclisinin Rum üyelerinden ikisi istifa ederken Limasol'da konuşan Kitium Piskoposu Nikodemos Mylonas halkı, *"ahlak yoksunu sefil İngiliz yönetiminin gayrimeşru yasalarına karşı direnişe, itaatsizliğe ve onları*

¹³¹ Öztoprak, s. 210.

¹³² Sir Ronald Storrs, *The Memoirs of Sir Ronald Storrs*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1937, s. 532.

¹³³ Gürel, s. 136.

*adadan kovmaya ve Enosis'i gerçekleştirmeye"*¹³⁴ davet ediyordu. 18 Ekim'de Milli Kıbrıs Radikaller Birliğinin kurulduğu ilan edildi; birliğin amacı, Enosis'ti.¹³⁵ 21 Ekim'e gelindiğinde Kavanin Meclisinin Rum üyelerinin tamamı istifa etmişti. Rum önderlerin işaretiyle, kilise çanları eşliğinde 21 Ekim günü Lefkoşa'da toplanan beş bin kişilik bir topluluk Hükümet Konağı'na doğru harekete geçmişti. Tüm uyarılara rağmen dağıtılamayan kalabalık, önce polis arabalarını ardından da Hükümet Konağı'nı ateşe vermişti. İngilizlerin adadaki kuvveti isyanı bastırmaya yetmeyince, Vali Storrs, Mısır'dan hava yoluyla takviye kuvvet yollanmasını talep etmek zorunda kalmıştı. Kısa sürede ada geneline yayılan olaylar neticesinde, büyük bir tahribat ortaya çıkmıştı. Storrs'un bildirdiğine göre, 70 köyde isyanın tahribatı görülebiliyordu. İsyan, adaya gönderilen takviye kuvvetlerle ancak bastırabilmişti. Ekim ayının sonlarına kadar süren olaylarda, toplam altı kişi ölürken otuzdan fazla kimse de yaralanmıştı.¹³⁶

İngiliz yönetimi ayaklanmaya son derece sert bir tepki göstermişti. İki bin civarında kişi tutuklanırken olayların elebaşları olarak tespit edilen otuz kişi de sürgün cezasına çarptırılmıştı. Sürgüne yollananlar arasında, Kavanin Meclisinin Rum üyeleri, Kitium Piskoposu Nikodemos Mylonas ve Girne Piskoposu Makarios Myriantheus da bulunuyordu. Sürgün cezasına çarptırılanların çoğu Londra'ya, pek azı ise Cebelitarık'a gönderilecekti. Sürülenlerden Kitium Piskoposu Nikodemos Mylonas 1937 yılında Kudüs'te ölürken, Girne Piskoposu Makarios Myriantheus ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'a dönerek Başpiskopos olacaktı.¹³⁷ Sürülenler arasında bulunan Savvas ve Sokrates Loizides kardeşler ise 1950'li yıllarda Enosis davasının güçlü temsilcileri olarak yeniden görünürlük kazanacaklardı. Ayaklanma, anayasal düzeni de etkilemişti.

¹³⁴ Hill, s. 467.

¹³⁵ Hill, s. 467.

¹³⁶ Gürel, s. 137.

¹³⁷ Gürel, s. 141.

Öncelikle Kıbrıs Anayasası askıya alınmış ve 9 Kasım 1931’de yürürlüğe giren bir kararla, Kavanin Meclisi kaldırılarak Vali’nin idarî ve yasa koyucu gücü artırılmıştı. Bunların yanı sıra Bayrak, Köy Yöneticileri ve Kilise Çanları yasaları kaldırılarak yerlerine getirilen yeni düzenlemelerle konsoloslukların dışında yabancı bayrakların kullanılması, kilise çanlarının toplumu heyecana getirmek amacıyla çalınması yasaklanmıştı; ayrıca köylere muhtar atama yetkisi de Vali’ye bırakılmıştı.¹³⁸ Yasaklar veya değişiklikler bunlarla sınırlı değildi. Basına sansür getirilmesi, posta-telgraf işlerinin kısıtlanması, siyasî partilerin kapatılması, okullarda millî tarih, kültür, sembol ve simgelerin yasaklanması öne çıkan yasaklar arasında yer alıyordu. Bilhassa 1933 yılında çıkartılan İlköğretim Yasası ile birlikte Vali’nin eğitim ve okullar üzerindeki yetkileri artırılmış ve bu çerçevede 1935-36 öğretim yılından itibaren Kıbrıs dışından kitap getirilmesi yasaklanmıştı. Dikkat çeken bir diğer gelişme ise Lefkoşa’daki Kıbrıs Türk Lisesi’nin adının 1936-1937 eğitim-öğretim döneminde, “İslam Lisesi” olarak değiştirilmesiydi. Bu değişikliğin en önemli nedeni, İngiliz hükûmetinin Kıbrıs Türklerini, “Türk” olarak değil de “İslam Cemaati” olarak tanımasıydı.

1931 İsyanı’nın sonuçları değerlendirildiğinde, sömürge hükûmeti tarafından getirilen yasakların ve yapılan yeni düzenlemelerin en çok Kıbrıs Türklerine zarar verdiği söylenebilir. İngiliz idaresinin aldığı tedbirler nedeniyle, Kıbrıs Türkleri ile Türkiye arasındaki kültürel ve millî bağlar bir hayli zayıflamıştır. Zaten Kıbrıs Türk toplumu, toplumsal sıkıntılar içerisinde ciddi bir millî kimlik mücadelesi veriyordu. Eğitim, basın ve siyasî örgütlenme konusunda getirilen yasaklar, Kıbrıs Türklerinin kendi kültürlerine, tarihlerine ve millî kimliklerine olan bağlarını koruma ve geliştirme konusunda yaşadıkları zorlukları daha da artırmıştır. İngiltere’nin Kıbrıs’taki bu baskıcı tutumu, İkinci Dünya Savaşı’nın başlarına kadar devam edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE KIBRIS

¹³⁸ Öztoprak, s. 229.

1. İkinci Dünya Savaşı'nın Kıbrıs Üzerine Etkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın Kıbrıs'ı ilgilendiren en önemli sonuçlarından birisi, self-determinasyon hakkının Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın temel ilkelerine dâhil edilmesi idi. Ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı olarak da bilinen self-determinasyon ilkesi, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un çabalarıyla Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda devletlerin gündemini meşgul etmeye başlamıştı. Başkan Wilson'ın tüm gayretlerine rağmen, self-determinasyon prensibi Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne dâhil edilmediği gibi uluslararası hukukun kabul edilen bir ilkesi hâline de getirilmemişti. Bunun nedenleri oldukça açıktı. Self-determinasyon ilkesi, sömürgeci devletlerin çıkarlarına ters düşüyordu. Bu yüzden kendi emperyalist çıkarlarına zarar verebileceğini düşündükleri için bu ilkeye karşı çıkıyorlardı. Bununla birlikte, işin bir de uygulamadaki zorlukları vardı. Özellikle, çok uluslu veya etnik olarak karmaşık bölgelerde, bu ilkenin nasıl uygulanacağı konusundaki belirsizlikler ve uyuşmazlıklar devletleri tedirgin etmeye yetiyordu. Bazı devletler ise kendi içişlerine karışılmasından duydukları endişeyle self-determinasyon ilkesinin kabul edilmesine sıcak bakmıyordu. Ancak İkinci Dünya Savaşı, bu düşüncüyü tersine çevirmeyi başarmış ve self-determinasyon ilkesi BM Sözleşmesi'ne dâhil edilmişti.

Bu ilkeye göre bütün halklar, self-determinasyon hakkına sahiptir ve bu hak sayesinde kendi politik statülerini özgürce belirleme ve yine özgürce kendi ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarını sürdürebilirlerdi.¹³⁹ BM Antlaşmasının 1. ve 55. maddelerinde kendine yer bulan bu ilke, savaş sonrası düzende sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması mânâsına gelmeye başlamıştı. Savaş sonrasında sömürgeci devletler, uzun süre sömürgelerini self-government (özerk siyasal yönetim) ilkesine razı etmeye çalışmışlar ancak bu konuda ciddi bir başarı elde edilememişti. Sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması

¹³⁹ Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, Çev. İbrahim Kaya vd., Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018, s. 192.

hususunda kabul edilen bu ilkenin, toprak bütünlüğünün ve siyasal birliğin korunması prensibi doğrultusunda egemen ve bağımsız bir ülkeye uygulanamayacağı kabul edilmişti. Dolayısıyla bu hakkın, mevcut bağımsız bir devletten ayrılma hakkı şeklinde talebine uluslararası ilişkilerde sıcak yaklaşılmaz. Bunun temel nedeni, birçok ülkede etnik, dinî ve kültürel açıdan çok çeşitli bir nüfusun bulunmasıdır. Bu olgudan hareketle, azınlıkların self-determinasyon hakkına sahip olamayacağı, genellikle kabul edilir. Zira azınlıkların bu hakka başvurması, devletlerin toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve ulusal birliğini tehdit edebilir. Hâliyle devletler, ülkedeki etnik, dinî ve kültürel çeşitliliği korumak ve birlik içinde tutmak için azınlıkların tam bağımsızlık taleplerine karşı çıkarlar. Uluslararası hukuk da bu konuda büyük ölçüde devletleri destekler. Nihayetinde uluslararası hukuk açısından devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü en temel ilkelerden biridir ve bu nedenle uluslararası hukuk, devletlerin egemenliğine, ülkenin iç barışına ve istikrarına zarar verebileceği düşüncesiyle azınlıklar tarafından bu ilkenin kullanılmasına yeşil ışık yakmaz. Bu, oldukça makul bir yaklaşımdır. Nitekim azınlıkların self-determinasyon taleplerinin kabul edilmesi, çatışma ve istikrarsızlığa yol açabilecek potansiyel riskler taşır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, sömürgeci Avrupa devletleri savaşın yıkımından ve artan uluslararası baskılardan dolayı sömürgelerinden çekilme kararı almaya başlamışlardı. Savaşın yol açtığı yıkım, Avrupa'nın sömürgelerindeki egemenlik iddialarını zayıflattığı gibi sömürgeci devletlerin kendi topraklarını yeniden inşa etme çabalarına odaklanma ihtiyacını da beraberinde getirmişti. Bu ortam içinde birçok sömürgeci milliyetçi liderler ve hareketler, kendilerine self-determinasyon hakkı tanınması için sömürgeci devletlere baskılarda bulunmaya başlamıştı. Savaş sırasında ve sonrasında Avrupalı devletlerin ekonomik ve askerî gücünde ortaya çıkan bu zayıflama, sömürgeci devletlerin sömürgelerindeki kontrolünü iyiden iyiye zorlaştırıyordu. Doğal olarak sömürgeci güçlerin bu zayıflığı, sömürgelerin bağımsızlık mücadelelerini destekleyen

bir ortamın oluşmasına önemli fırsatlar sunuyordu. Soğuk Savaş Dönemi'nin başlaması da sömürgelerin lehine sonuçlar doğurmuştu. İki kutuplu sistemin liderleri ABD ve Sovyetler Birliği, kendi etki alanlarını genişletmek için bağımsızlık talep eden sömürgeleri ve onların başlattığı bağımsızlık hareketlerini desteklemişlerdi. Sağlanan uluslararası destek sayesinde, sömürgelerin bağımsızlık kazanma süreci epeyce hızlanmıştı. Bağımsızlık süreci her ülkede farklı şekillerde cereyan etmişti. Bazı ülkeler barışçıl yollarla bağımsızlık kazanırken bazıları bağımsızlık için uzun ve kanlı bir mücadele vermek zorunda kalmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları yalnızca sömürgeci güçleri değil aynı zamanda sömürgeleri de fazlasıyla yıpratmıştı. Ciddi sorunlar yaşayan sömürgelerden biri de Kıbrıs'tı. Alman uçakları arada bir Kıbrıs'ı bombalasa da Kıbrıs'ta savaş yoktu ama ada, ağır savaş tehdidi altındaydı. Her an işgal edilebilirdi. Bu nedenle cephe gerisinin tüm sıkıntılarını yaşıyordu.¹⁴⁰ Bu yüzden ada sathında geceleri karartma yapılıyordu ve zorunlu olmadıkça ışık yakılması yasaklanmıştı. Savaş boyunca Kıbrıs'ta ekonomik sıkıntılar alıp yürümüştü. Mesela adada az sayıda motorlu araç olmasına rağmen benzin istasyonlarının önündeki kuyruklar uzayıp gidiyordu. Savaşın hemen ertesinde, 1948 yılında, Kıbrıs'ı ziyaret eden Çorum Milletvekili Hasene Ilgaz, adada şeker ve benzinin karneyle dağıtıldığına şahit olmuştu.¹⁴¹ Adanın önemli gelir kapılarından Amerikan CMC şirketi (Kıbrıs Maden Şirketi), savaş patlak verince Alman pazarının kapanması üzerine yaklaşık sekiz bin çalışanın yarısını işten çıkarmak zorunda kalmıştı.¹⁴² İşsizliğin yanı sıra İngiliz idaresi, yoksulluk, rüşvet ve karaborsayla da mücadele etmek zorundaydı.

¹⁴⁰ Fikret Demirağ, *Şu Müthiş Savaş Yılları*, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1999, s. 25.

¹⁴¹ Hasene Ilgaz, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1949, s. 89.

¹⁴² Anastasia Yiangou, *II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıs*, Çev. Kıyal Eresen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2016, s. 77.

Avrupa'da patlak veren savaşın Akdeniz'e yayılması Kıbrıs ekonomisini de derinden etkilemişti. Ada zaten 1929 Krizi'nin yaralarını sarmakla meşguldü. Bu yüzden savaşın etkisiyle iktisadî koşullar hızla kötüleşmişti. Bir taraftan işsizlik artarken diğer taraftan da bankalardaki varlıkların panikleyen mudiler tarafından geri alınması ekonomik koşulları daha da ağırlaştırıyordu. 1939 yazında hükûmetin Lefkoşa ve Limasol'da yapılmasını engellemeye çalıştığı kırkı aşkın sendikanın gösterisi, Mağusa'da yapılabilmisti. İngiliz hükûmeti sendikal hareketlerin içinde gizlice büyüyen komünizmden ciddi şekilde endişe duyuyordu. Savaş, işsizlik ve komünizm üçlemesinin başlatacağı bir hareket, adayı anında ateş topuna dönüştürebilirdi. Savaş, Kıbrıs'a her geçen gün daha da yaklaşıyordu. İktisadî sorunlar, işgal korkusunun yol açtığı kaygılarla birleşince İngiliz hükûmeti, halk üzerindeki baskıyı azaltabilmek adına 1931 İsyanı sonrasında getirdiği kısıtlamaların sertliğini yavaş yavaş yumuşatmaya başlamıştı. Bu ortam içinde yerel seçimlerin 1941 yılında yapılacağı duyurulmuştu. Sömürge yönetimi hem halk üzerindeki baskının azaltılmasını hem de kamuoyunun gündemini değiştirmek istiyordu.

Mart 1940'a gelindiğinde adanın büyük şehirlerinde sendikaların öncülüğünde ciddi grevler patlak vermiş ve yaşanan gerilimler nedeniyle onlarca kişi tutuklanmıştı. Kıbrıs Valisi Sir William Denis Battershill'e göre olayların gerisinde artan işsizlik kadar sendikalar içerisindeki sömürge karşıtı komünistler de bulunuyordu. Vali, haksız sayılmazdı. 1931 İsyanı sonrasında yasaklanan siyasî faaliyetler ve partiler nedeniyle insanlar meşru ve yasal bir örgüt olan sendikalara yönelmişlerdi. Kıbrıs Komünist Partisi (KKP) de bunlardan biriydi. KKP, 1931 olaylarından sonra yasaklanmıştı fakat yer altında faaliyetlerini devam ettiriyordu. Yerüstünde ise sendikal faaliyetler içerisinde varlığını korumaya çalışıyordu. Sendikalar, işçi sınıfının haklarını savunmak ve toplumsal değişimi teşvik etmek için önemli bir platformdu. Dolayısıyla, KKP'nin yerüstünde sendikal faaliyetler içerisinde varlığını sürdürme çabası, siyasî ve toplumsal mücadeleyi

farklı bir platforma taşımak ve hükûmetin baskısına karşı direniş göstermek açısından anlamlıydı.

Savaş, işsizlik kadar yeni iş fırsatlarını beraberinde getirmişti. İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain 3 Eylül 1939 günü Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, hızlıca üstesinden gelinmesi gereken en önemli ihtiyaç, asker tedarikinin karşılanmasıydı. İngiltere'nin bu kapsamda kapısını çaldığı yerlerin başında sömürgeleri geliyordu. Savaşın henüz ikinci haftasında, Binbaşı Davidson-Houston Kıbrıs'a kuvvet toplamak üzere gönderilmişti. İngiltere'nin şiddetle askere, ada halkının ise işe ihtiyacı vardı. Ekim 1939'da 54 kişiyle başlayan Kıbrıs gönüllüleri, savaşın sonunda 12.216 kişiye ulaşmıştı.¹⁴³ İnsanlar, işsizliklerine bir çare bulmak ve geride kalan ailelerini askerî olanaklardan istifade ettirebilmek için İngiliz ordusuna asker olarak yazılmışlardı. İhtiyacın ve gönüllü sayısının artması üzerine, 17 Şubat 1940 tarihinde çıkan bir krallık emriyle gönüllülerden oluşan taburlar Kıbrıs Alayı altında toplanmıştı. Gönüllüler, tedarik, nakliye, destek ve ulaşım gibi geri hizmetlerde görevlerini ifa edeceklerdi. Başvurular sıkı bir elemeye tabiydi. Her başvuru kabul görmüyordu. Özellikle komünistlerin alınmamasına özel bir önem veriliyordu. Temmuz 1944 itibarıyla 23.861 başvurunun yüzde 55'i reddedilmişti. İngilizler nüfus dengesine uygun bir alım yapmaya özen gösteriyorlardı. Askere alım işlerinden sorumlu Binbaşı Davidson-Houston, "Türklerin bir kısmı alınacak, çünkü yerel politika açısından Kıbrıslı Türklerin de dâhil edilmesi şarttır"¹⁴⁴ diyordu.

Kıbrıs Alayı'nda görev alanlar Fransa, Etiyopya, Filistin, Mısır, Libya ve İtalya'da görev yapmışlardı. Buralarda araçların erişemediği bölgelere katırlarla ekipman taşıyarak müttefik kuvvetlere önemli hizmetler vermişlerdi. Savaş sırasında başbakanlık koltuğunu Chamberlain'den devralan Winston Churchill, 1943'te Kıbrıs'a yaptığı kısa bir ziyarette, "Libya'dan Dunkirk'e kadar pek çok sahada

¹⁴³ Marios Siammas, *Cyprus and its Regiment in the Second World War*, Palgrave Macmillan, London, 2023, s. 18.

¹⁴⁴ Siammas, s. 12-14.

onurlu bir şekilde görev yapan Kıbrıs Alayı" mensuplarına övgüler yağdırmıştı. Komünistlerin ve Enosis taraftarı milliyetçilerin baskılarına rağmen askere yazılmaya ilgi artarak devam ediyordu. Bu tarihlerde ada genelinde kulaktan kulağa dolaşan en bilindik laf, "Yunanistan'a aitken neden İngiltere için ölelim"¹⁴⁵ sözüydü. Yine de insanlar, kötü ekonomik koşullardan dolayı askere yazılmaktan geri durmuyordu. Türkçe ve Rumca gazetelerde askerî münhal ilanları eksik olmuyordu. Bilhassa askerlerin sivil işçilere kıyasla iki üç kat daha fazla maaş alacağı sözü, başvuruya cazibeyi yükselten en önemli faktördü. İngiliz basını da gönüllülerden övgüyle söz etmeyi ve onlara gelecekte daha iyi koşullar vaat etmeyi ihmal etmiyordu. The Times gazetesi 15 Nisan 1940 tarihli baskısında bu konudan şöyle bahsetmişti:

"Gönüllü sayısı, nüfusu en fazla 350.000 olan çok fakir bir adada yaşayan, uzun zamandır ihmal edilen, bu nedenle de Külkedisi Kolonisi olarak bilinen bir nüfus için inanılmaz bir rekordur. İngiliz hükûmetinin ve sömürge Bakanlığı'nın bunu savaş bittiği zaman da unutmayacağını umuyoruz."¹⁴⁶

Gönüllü yazılma konusunda dönüm noktası, 28 Ekim 1940'tı. Bu tarihte İtalya, Yunanistan'a resmen savaş ilan etmişti. Bu durum, Kıbrıs'taki Rumlar arasında büyük bir heyecana yol açmıştı. Yunanistan'ın İtalyan işgaline uğraması, Kıbrıs Rumlarında milliyetçi duyguları ve Yunanistan'a destek olma arzusunu körüklemişti. Yunanistan'ı desteklemek, aynı zamanda kendi kimliklerini ve milliyetçiliklerini pekiştirmek anlamına geliyordu. Ayrıca artık İngiltere ile Yunanistan ortak düşmana karşı aynı saftaydı. Zira 10 Haziran 1940 tarihinde İtalya diktatörü Benito Mussolini, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmişti. Dolayısıyla İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ve bu saldırıya karşı İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi, Kıbrıslı Rumlar arasında büyük bir dayanışma ve ortak düşmana karşı mücadele ruhunu teşvik etmişti. İngiltere ve Yunanistan arasındaki

¹⁴⁵ Yiangou, s. 79.

¹⁴⁶ Yiangou, s. 74.

ittifak, Kıbrıslı Rumların gözünde güçlü bir birliktelik ve dayanışma sembolüydü. Buna göre ittifakı desteklemek, Kıbrıslı Rumlar için stratejik bir anlam taşıyordu. İngiliz ordusuna katılarak hem Yunanistan'ın mücadelesine katkı sağlanmış olunuyor hem de İngiltere'nin desteği daha da pekiştiriliyordu. İngiltere-Yunanistan İttifakı, Kıbrıslı Rumlar için gelecekteki güvenlikleri ve politik beklentileri açısından da son derece önemli görülüyordu. İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi ve bu desteğin başarıya ulaşması, Kıbrıslı Rumların Enosis'e ilişkin politik hayallerini olumlu yönde etkileyebilirdi.

Önce İtalya'nın, ardından Almanya'nın Yunanistan'a saldırması (6 Nisan 1941), İngiliz ordusuna katılımları motive etmişti. Rumlar bu eylemlerinin hem Yunanistan'a hem de Enosis idealine katkıda bulunacağını düşünüyorlardı. Dolayısıyla meselenin gerçek nedeni olan iktisadî koşullar yerini millî duygu ve ideallere bırakmaya başlamıştı. Ada genelinde tertiplenen Yunanistan'a destek toplantılarında hatipler, müttefik kuvvetlerin savaştan zaferle çıkması durumunda Enosis'in gerçekleşeceğini söylüyorlardı.¹⁴⁷ Rumlara düşen ise, İngiliz ordusuna katılarak bu desteği güçlendirmeleriydi. Rumların bir diğer düşüncesi de İngiliz ordusunda görev almanın, gösterilen sadakat ve çabanın, İngiltere ile sağlayacağı stratejik ve politik ittifak nedeniyle savaş sonrası dönemde meyvelerini verecek olmasıydı. Türkiye'nin savaştaki tarafsızlığını bu yüzden kendi lehlerine hayati bir gelişme olarak değerlendiriyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Rumların Enosis taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirme nedenlerinden birisi de buydu. Rumlar, Enosis taleplerini meşrulaştırırken İngiltere'nin savaş sırasındaki müttefikliğini ve kendilerinin İngiliz ordusuna katılımını etkin bir şekilde kullanmıştır.

İtalya ve Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi, Kıbrıslı Rumlar arasında büyük bir dayanışma ve Yunanistan'a destek duygusu yaratmıştı. Yunanistan'ın mücadelesine katkıda bulunmak amacıyla

¹⁴⁷ Yiangou, s. 93.

büyük bir yardım kampanyası başlatılmıştı. Öyle ki insanlar evlilik yüzüklerini bozdurup Yunan Savaş Fonu'na bağışlayacak derecede yardım kampanyasını benimsemişlerdi.¹⁴⁸ Gösteri ve yardım kampanyalarında atılan nutuklar ve oluşan hissiyat, adadaki milliyetçi duyguları daha da pekiştirmişti. Sömürge yönetimi bu coşku karşısında daha fazla direnemeyerek 1931 kısıtlamaları arasında bulunan toplanma ve gösteri hakkı, siyasi faaliyetlerin yasaklanması ve yabancı ülkelerin bayraklarının kullanımının men edilmesi gibi kararları yürürlükten kaldırmak zorunda kalmıştı. Böylece 1931 İsyanı sonrasında baskılanmaya çalışılan Enosis daha güçlü bir şekilde geriye dönmüştü. Gösteriler ve artan milliyetçi duygular, Enosis hareketinin daha da güçlenmesine yol açmıştı. İngiltere, Kıbrıs'taki stratejik çıkarları nedeniyle Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerine temkinli yaklaşmaya devam ediyordu. Ancak, savaş koşulları ve artan baskılar nedeniyle, adadaki politik ve toplumsal durumu dengelemek için bazı tavizler vermek zorunda kalmıştı.

Kıbrıs'taki Türkler, Rum milliyetçiliğinin ve Enosis hareketinin yeniden yükselişe geçmesinden bir hayli endişe duymaya başlamışlardı. Bu süre zarfında mutedil ve temkinli bir tavırla hareket etmeyi benimsemişlerdi. Bu çerçevede öncelikle, İngiltere'ye olan sadakat ve aidiyetlerini güçlendirme yolunda adımlar atmışlardı. İkinci olarak, Yunanistan'ın işgalinin karşısında yer alarak Rumlara psikolojik destekte bulunmuşlardı. Bu amaçla, camilerde düzenlenen programlarda İngiltere ve Yunanistan için dualar edilmiş hatta bağışlar toplanmıştı. Türklerin niyeti, Rumların ve İngilizlerin güvenini ve dostluğunu kazanmaktı. Karamsarlığın yoğun olduğu bu dönemde, Kıbrıs Türklerinin moralini düzelteren olay, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun İngiliz mevkidaşı Anthony Eden ile birlikte 19 Mart 1941'de adayı ziyaret etmesiydi. Bu görüşmenin Kıbrıs meselesiyle doğrudan bir ilgisi olmamasına rağmen, Türkiye ile İngiltere arasındaki yakın ilişkileri göstermesi bakımından Kıbrıs Türk

¹⁴⁸ Yiangou, s. 89.

toplumuna güven vermeye yetmişti. Öncelikle Kıbrıs Türkleri, Türkiye'nin desteğine büyük önem veriyordu. Türkiye'nin üst düzey bir yetkilisinin adayı ziyaret etmesi, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin yanında olduğu algısının oluşmasına yol açmıştı. İkinci olarak, Saraçoğlu ve Eden'in samimi ilişkileri ve yakın iş birliği, Kıbrıs Türklerine İngiltere'nin Türkiye'nin çıkarlarını gözettiğini ve iki ülke arasındaki iş birliğinin güçlü olduğunu göstermişti. Bu durum, Kıbrıs Türklerinin İngiltere'nin Türkiye'nin hilafına adanın statüsünü değiştirmeyeceği düşüncesini, Kıbrıs Türkleri arasında pekiştirmişti. Kıbrıs Türkleri, Türkiye'nin savaş dışı pozisyonunun kendi aleyhlerine sonuçlar doğurmasından endişe duyuyorlardı. Diğer taraftan ise İngiltere'nin Türkiye ile olan iyi ilişkileri ve karşılıklı çıkarları göz önünde bulundurarak, adanın statüsünü değiştirmeyeceğine inanıyorlardı. Bu karmaşık duygular içerisinde gerçekleşen ziyaret, doğurduğu olumlu algılardan dolayı Kıbrıs Türklerini rahatlatmıştı.

2. Kıbrıs Türklerinin Siyasî Örgütlenme Faaliyetleri

İngiliz sömürge yönetimi, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1941 yılından itibaren 1931 yılında ilan ettiği sıkıyönetim kurallarını gevşetmeye başlamış ve bu doğrultuda siyasî örgütlenmelere müsaade etmişti. Ortaya çıkan idarî yumuşama sayesinde Rumlar, 1926 yılında kurulan Kıbrıs Komünist Partisi'nin bir devamı niteliğinde olan Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL) adında sosyalist bir partiyi 14 Nisan 1941 tarihinde kurmuşlardı. AKEL'in kuruluşu, İngiliz idaresini kaygılandıran bir gelişmeydi. Öncelikle AKEL, adada sömürge karşıtı söylemin yayılmasına hizmet ediyordu. Bu yönüyle İngiltere'nin adada varlık göstermesine karşı fikir ve eylemler üretiyordu. Dolayısıyla AKEL'in kurulması ve toplumda karşılık bulması, Kıbrıs'ta siyasî istikrarsızlığa yol açabileceği endişesiyle İngiltere'yi tedirgin ediyordu. Zira komünist bir hareketin adada güç kazanması, İngiltere'nin adadaki siyasî ve askerî varlığına ve buna bağlı olarak bölgedeki çıkarlarının güvenliğine ciddi bir tehdit

oluşturabilirdi. Bununla birlikte dünya genelinde komünist partilerin yükselişi, komünizmin yayılmasına ve böylece Sovyetler Birliği'nin etkisinin artmasına hizmet ediyordu. İngiliz hükûmeti bundan dolayı AKEL'in kuruluşunu iyimser bir gelişme olarak yorumlamamıştı. Nitekim Sovyetler Birliği ile yakın ideolojik bağlar kuran bir komünist partinin Kıbrıs'ta faaliyet göstermesi, İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki kontrolünü ve Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarlarını tehlikeye atabilirdi.

Zaman, AKEL konusunda İngiltere'yi haklı çıkarmıştı. Mart 1943'te adada yapılan belediye seçimlerinde AKEL büyük bir başarı göstermiş, beş büyük kentten ikisinde (Limasol ve Mağusa) belediye başkanlıklarını kazanmıştı. AKEL'in seçim başarısında sendikal haklar, ezilmişlik, sömürü gibi anti-kolonyal söylemlerin etkisi büyük olmuştu. Seçim sonuçları, İngiltere'nin adadaki otoritesini zayıflatabilecek ve bu bağlamda koloni yönetimine karşı direnişi artırabilecek nitelikteydi. Dahası AKEL'in Kıbrıs'ta güçlenmesi, Yunanistan'daki komünist hareketlerle ve Sovyetler Birliği ile daha güçlü bağlar kurulmasına neden olabilirdi. Bu nedenle İngiliz sömürge idaresi, 1943 seçimlerinde Lefkoşa, Larnaka ve Baf belediye başkanlıklarını kazanan Milliyetçi Cephe ile AKEL'i dengelemek adına daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu doğrultuda İngiliz hükûmeti AKEL ile Milliyetçi Cephe arasındaki ideolojik rekabeti derinleştirip bir çatışmaya dönüştürebilmek amacıyla sıkı bir mesai harcamıştır. Bu yıllarda Kilisenin önündeki yasakların kaldırılmasının ve toplumda görünürlüğünün artırılmasının bir nedeni de hükûmetin AKEL'e karşı denge arayışydı.

İngiltere, Kıbrıs'ta kendi yönetimini ve çıkarlarını sürdürmek için adadaki siyasî dengeleri gözetmeye ziyadesiyle önem veriyordu. AKEL'in gücünü dengelemek, adada tek bir grubun aşırı derecede güçlenmesini engellemeye yönelik bir adımdı. Bu, yeni bir strateji değildi. Aşağı yukarı İngilizlerin tüm sömürgelerinde uygulanan bir politikaydı. Sömürge'deki farklı gruplar arasındaki güç dengesini korumak, siyasî istikrarı sağlamak ve kendi

yönetimini sürdürebilmek adına vazgeçilmez bir yöntem olarak kabul ediliyordu. Kıbrıs'ta da İngiltere, komünist hareketlerin etkisini azaltmak ve AKEL'in güçlenmesini engellemek için Enosis taraftarı Kilise ve milliyetçi grupları bir denge unsuru olarak kullanmaya çalışmıştı. Sömürge yönetimi, AKEL'in etkisini azaltmak için karşısında durabilecek güçlü bir başka grubu destekleme ihtiyacı hissediyordu. Enosis taraftarı Kilise ve milliyetçi gruplar, bu amaca hizmet edebilecek potansiyele sahipti. Bu yıllarda Kıbrıs Türk toplumu, İngiliz idaresinin müsaadesiyle "Müslüman" kimliği yerine "Türk" kimliğini kullanma hakkı elde etmek üzereydi. İngilizlerin buradaki niyeti yine aynı amaca hizmet ediyordu. Nihayetinde güçlenen Türk milliyetçiliği, AKEL ve Enosis taraftarı gruplara karşı bir denge unsuru oluşturabilirdi.

1930'lu yılların sonlarına doğru gelindiğinde, Kıbrıslı Türkler tüm ekonomik sıkıntılara rağmen, Türk şemsiyesi altında toplanmaya ve bu çerçevede Türkiye'nin yeni siyasî ve sosyal fikirlerini kolay bir şekilde benimsemeye başlamışlardı. Bu yılların sonuna doğru, Kıbrıs'taki Türk varlığına yönelik İsmet Konur (Kıbrıs Türkleri, 1938) ve Halil Fikret Alasya (Kıbrıs Tarihi, 1939) tarafından iki önemli eser yayınlanmıştı. Bu iki eser Kıbrıs Türklerine millî bir şuur aşılama açısından bulunmaz bir nimetti. Kaldı ki Türkiye'ye sosyal ve kültürel eklemlenme çabaları eskiden beri devam ediyordu. Kıbrıs Türklerinin temsilcileri, Kıbrıs'ta bir Türk varlığı ve kimliği oluşturabilmek adına başta eğitim olmak üzere tüm toplumsal araçları kullanmaktan çekinmemişti. Zaten 1878 yılından beri, 1931 yasaklarına kadar, eğitim müfredatı Türkiye'yle uyumlu gidiyor, ders kitapları Türkiye'den temin ediliyordu. Böylece okullar vasıtasıyla yeni nesillere anavatan, vatanseverlik, Atatürk, Türklük gibi millî ve manevî duygular aşılanıyordu. Bu bağlamda Rauf Raif Denktaş'ın, çocukluk dönemi hatıralarını anlatırken okulda öğretmenlerinden öğrendikleri millî şiirleri köylülere okuduklarını ve onların da bu sayede kimi zaman millî bir coşkuya

kapıldıklarını kimi zamanda ağladıklarından bahsetmesi¹⁴⁹, dikkate değer bir ayrıntıdır.

1920'li yıllardan itibaren Türkiye'deki gelişmelerin etkisiyle milliyetçi aydınlar Kıbrıs'ta da güçlenmeye başlamıştı. Bu aydınlar, Kıbrıs Türk Toplumunu sadece Müslüman olarak değil, aynı zamanda Türk olarak tanımlamaya başlamışlardı. Ancak "Kıbrıs Türkü" tabiri, İngiliz hükûmeti tarafından 1940'lı yılların sonuna kadar bilinçli olarak kullanılmamıştı. İngilizlerin bu politikasına muhalif olarak, Kıbrıs Türk milliyetçiliğini adada geliştirip güçlendirmenin modernleşmenin çok ötesinde, Enosis'e karşı durmak ve Türkiye Cumhuriyeti'yle yakın bağlar tesis etmek gibi iki özel amacı söz konusuydu. Bu çerçevede ilk iş olarak, yasal bir düzenleme gerektirmeyen kılık kıyafet ve harf inkılâbı gibi değişimlere öncelik verilmişti. Mesela 1929 yılı gibi erken bir vakitte, Kıbrıs Türkleri Latin alfabesine geçmeyi başarmıştı.

Kıbrıs'ta başlayan Türk milliyetçiliğine yönelik faaliyetler, 1940'lı yıllarda daha da yoğunlaşmıştır. Bunda İngiliz idaresinin sıkıyönetim uygulamalarını gevşetmesi etkili olmuştur. 1943 yılında "Lefkoşa İslâm İddihar Bankası"nın adı, "Lefkoşa Türk Bankası" olarak değiştirilirken, yine aynı yıl Lefkoşa'nın merkezinde yer alan "Sarayönü Meydanı"nın adı "Atatürk Meydanı" olarak değiştirilmişti. Bununla birlikte önemli siyasî ve toplumsal adımlar da bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu (1942), Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK, 1943), Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği (1943), Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (1944), Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (1945) ve Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu (1949) gibi siyasî tarihe damga vuracak kurumların temeli bu yıllarda atılmıştır. Bu kurumların üç amacı bulunuyordu. Birincisi, Kıbrıs Türklerini sömürge yönetimine karşı örgütlemek. İkincisi, Kıbrıs Türklerini Enosis'e karşı teşkilatlandırmak. Üçüncü ise Türkiye ile kurumsal bağları kuvvetlendirmek. Tüm bu çabaların sonucunda, İngiliz

¹⁴⁹ Rauf R. Denktaş, *Karkot Deresi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 12.

yönetiminin “Kıbrıs Müslümanları” yerine 1949 yılından itibaren “Kıbrıs Türkleri” tabirini kullanmaya başladığı görülür. Bu, Kıbrıs Türkleri adına kazanılmış önemli bir başarı olarak toplum içerisinde büyük bir coşkuya neden olmuştu.

Siyasal ve toplumsal örgütlenmenin ardından Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs meselesine Türkiye’yi taraf yapabilmek üzere hummalı bir çabanın içerisine girmişlerdi. Dr. Fazıl Küçük başta olmak üzere, Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin dikkatini çekmek için kalabalıkların doldurduğu meydanlardan Türkiye’ye seslerini duyurmaya çalışmışlardır. İlk 28 Kasım 1948’de, ikincisi de 11 Aralık 1949’da Lefkoşa’da gerçekleştirilen “Ayasofya Mitingleri”nde, Enosis’e karşı ortak mücadele, Türkiye’ye bağlılık ve Kıbrıs’ın eski sahibi Türkiye’ye iade edilmesi çağrısı yapılmıştı. 28 Kasım 1948 tarihli mitinginin ardından Kıbrıs Türkleri, Dr. Fazıl Küçük imzasıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Hasan Saka’ya bir telgraf göndermişti. Telgraf aynı zamanda, İngiltere Başbakanı, Sömürgeler Bakanı, ABD Dışişleri Bakanı ve Kıbrıs Valisi’ne de iletilmişti. Telgrafta şunlar yazıyordu:

*“28 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa’da onbeş bin Türkün yapmış olduğu Ayasofya mitinginde bir kere daha Kıbrıs Rumlarının Yunanistan’a İlhak ve Muhtariyet taleplerinin şiddetle reddedilmesi oy birliği ile kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Türkleri İlhak ve Muhtariyetin tamamıyla Türklüğün mahvına sebep olacağına ve adanın asayişini bozacağına inanıyoruz.”*¹⁵⁰

Kıbrıs Türk toplumu, Enosis hareketine karşı birleşerek ortak bir mücadele başlatma kararı almıştı. Bu mitingler, Kıbrıs Türklerinin Enosis’e karşı kararlı bir duruş sergilediğini işaret etmesi bakımından oldukça değerliydi. Sonraki yıllarda da mitingler, Türklerin Enosis’e karşı direnişlerini organize edip güçlendirmede önemli bir platform vazifesi görecekti. Mitinglerde, Türkiye’ye bağlılığın vurgulanması, Kıbrıs Türklerinin Türkiye’nin desteğine duydukları ihtiyacı ifade etmeleri açısından dikkat çekiyordu. Adanın Türkiye’ye

iade edilmesi talebi, hamasi bir çağrı değildi. Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki tarihî haklarının saklı olduğunu ifade ediyordu. Yine, adanın gelecekteki statüsüne ilişkin görüşü alınması gereken aktörlerden birinin de Türkiye olduğu hatırlatılıyordu. 28 Kasım 1948 mitinginde Dr. Küçük’ten sonra halka hitap eden kişilerden biri de 25 yaşında genç bir avukat olan Rauf R. Denktaş’tı. Denktaş heyecan dolu o günlerden bahsederken şunları söylüyordu:

*“Kasım 1948’de Selimiye Camiinin önündeki meydana tertiplenen büyük anti-Enosis mitinginde ilk kez halka hitap etmişim. İrticalen konuşmuştum. Heyecan yüklüydüm ve bu heyecanı halka iletebildiğimi hissediyordum. Yoğun alkışlar arasında kürsüden indim. Mitinge beklenenin çok üstünde bir halk kitlesi katılmıştı. O gün Dr. Fazıl Küçük’ün keyfine diyecek yoktu. Büyük bir imtihan verilmişti ve Türk Halkı bu imtihandan alınının aklı ile çıkmıştı. Enosis’e hayır sesi ilk kez bu kadar güçlü bir ses olarak yükseliyordu.”*¹⁵¹

Ayasofya mitingleri, Rumların Enosis hedeflerine ulaşmalarının kolay olmayacağını ve böyle bir talebin adada ciddi bir toplumsal çatışmaya yol açabileceğini gösteriyordu. Türkler, ilk defa kitlesel olarak bir araya gelip, güçlü bir şekilde seslerini yükseltmişti. Enosis, iki toplum arasındaki kutuplaşmayı iyice derinleştirmişti. Adadaki Türk toplumunun bu derece organize olup kitlesel eylemler düzenlemesi, İngilizleri, Türklerin ve Rumların taleplerini dengelemek için daha dikkatli politikalar izlemek durumunda bırakmıştı.

3. Oniki Ada’nın Yunanistan’a Katılmasının Enosis’e Yansımaları

Anadolu kıyılarına yakın konumda yer alan ve Menteşe Adaları olarak da tabir edilen ve irili ufaklı birçok adadan oluşan Oniki Ada, 1912’deki İtalyan işgali neticesinde Türklerin hâkimiyetinden çıkmıştı. Paris Barış Konferansı’nda Batı Anadolu’nun Yunanistan’a verilmesi kararlaştırınca, Yunanistan Başbakanı Venizelos, İtalya’nın hâkimiyeti altında bulunan Rodos ve Oniki Ada’nın da kendilerine

¹⁵⁰ Hür Söz, 30 Kasım 1948.

¹⁵¹ R. R. Denktaş, *Kıbrıs: Elli Yılın Hikayesi*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2008, s. 120-121.

verilmesini talep etmişti. Çok ilginçtir ki Venizelos bu talebini, Osmanlı Devleti'nin ve bugünkü Türkiye'nin de ileri sürdüğü, adaların Anadolu'nun ayrılmaz parçaları olduğu tezine dayandırıyordu. Yunanistan'ın tüm ısrarına rağmen Rodos, Oniki Ada ve Meis'in hâkimiyeti İtalya'da kalmaya devam etmiş ve bu durum Lozan Antlaşması'yla resmîleştirilmişti. İsmet Paşa'nın Lozan'daki adaların iadesine yönelik diplomatik çabaları da bir sonuç getirmemişti. İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile müttefik olması ve savaştan mağlup çıkmasıyla adalar meselesi, tekrar tartışılmaya açılmıştı. İtalyan hâkimiyetindeki adalar, savaş sırasında önce Almanya'nın, savaşın sonuna doğru da İngiltere'nin kontrolüne girmişti. Adalarda İngiliz askerî idaresi kurulmuş olmasına rağmen yönetimin her kademesinde, Yunanlıların çoğunluğu dikkat çekiyordu. Yunanistan'ın da desteğiyle Oniki Ada temsilcileri hızla örgütlenip Yunanistan'la birleşmek istediklerine yönelik Avrupa ve ABD'de yoğun bir kampanya başlatmışlardı.

Savaşın sonunda imzalanan ve Türkiye'nin temsil edilmediği Paris Barış Antlaşması (10 Şubat 1947) ile Rodos, Oniki Ada ve Meis, İtalya'dan alınıp Anadolu kıyılarına yakın adaların askerden ve silahtan arındırılması şartıyla Yunanistan'a devredilmiştir. Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması, Yunanistan'ın topraklarını genişlettiği ve uluslararası alanda başarı elde ettiği bir gelişme olarak görülmüştü. Kaçınılmaz bir şekilde bu durum, Kıbrıs'taki Enosis taraftarlarını da umutlandırmıştı. Onlara göre Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması, artık an meselesiydi. Oniki Ada'nın Yunanistan'a katılması, Atina'nın bir başarısı değildi. Savaşın galiplerinin İtalyan ve Alman işgaline uğrayan Yunanistan'a bir nevi "geçmiş olsun" hediyesiydi. Enosis taraftarları bu yüzden, uluslararası toplumun ve büyük güçlerin Kıbrıs'ın da Yunanistan'a katılmasına olumlu bakabileceğini düşünmeye başlamışlardı. Bu noktada yapmaları gereken, seslerini çokça duyurabilmeleriydi. Zira Oniki Ada örneği, Kıbrıs'ın da benzer bir süreçten geçerek Yunanistan'a katılabileceği yönündeki umutları canlandırmıştı. Bu gelişmeyle Kıbrıs'ta da benzer bir

durumun yaşanabileceği beklentisi artmıştı. Rum halkının Enosis hareketine olan inancını ve desteğini artıran bu olay sayesinde Enosis ülküsü, daha geniş bir tabana yayılma fırsatı yakalamıştı. İşin bir de stratejik ve jeopolitik yönü bulunuyordu. Oniki Ada'nın Yunanistan'a katılması, bölgedeki stratejik dengelerin Yunanistan lehine değiştiğini gösteren bir işaret olarak yorumlanıyordu ve bu değişimden Kıbrıs'ın da faydalanabileceği düşünülüyordu.

Buna göre Doğu Akdeniz'de güç dengesi Yunanistan'ın lehine değişmişti. İngiltere'nin İtalyan endişesi ortadan kalkmıştı. Ayrıca Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması, Türkiye'de ciddi bir krize yol açmamıştı. Sözün kısası Rum halkı, tüm koşulların Enosis lehine döndüğünü düşünüyordu. Dönemin resmî açıklamaları ve basını değerlendirildiğinde, Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasının Türkiye'de büyük bir krize yol açmadığı söylenebilir. Hatta bazı gazeteler bu gelişmeyi, memnuniyetle karşılayan haberlere ve yazılara yer vermişti. Türkiye'deki bu atmosfer, Kıbrıs'ın da Yunanistan'a katılmasının Türkiye'de ciddi bir tepkiye neden olmayacağı şeklindeki bir algının Kıbrıs Rumları arasında yayılmasına katkı sağlıyordu. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasına tepkisiz kalması, Kıbrıs Rumları için olumlu bir işaret olarak algılanmış ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda da benzer bir tutum sergileyebileceği kanaati adada giderek güçlenmişti. Dolayısıyla Yunanistan'ın stratejik olarak güçlenmesi, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki endişelerinin azalması ve Türkiye'nin tepkisizliği şeklinde ortaya çıkan yeni gelişmeler, Enosis hareketini güçlendiren faktörler olarak görülmüştü. Tüm bu hadiselerin Enosis için elverişli bir ortam yarattığını düşünen Rumlar, Enosis için harekete geçme konusunda daha cesaretli ve kararlı davranmaya başlamışlardı.

4. Soğuk Savaş Dönemi'nin Başlangıç Yıllarında

Türkiye ve Kıbrıs

1924-1954 döneminde Türkiye, Kıbrıs'ta yaşanan olayları ve Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili tartışmaları İngiltere'nin bir iç meselesi olarak

değerlendirmiştir. Bu tutumun ardında yatan nedenler oldukça açıktır. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye, Kıbrıs üzerinde İngiliz egemenliğini tanımıştır. Bu bağlamda, Türkiye Lozan Antlaşması çerçevesinde Kıbrıs'taki gelişmeleri izleyerek, adadaki olayları İngiltere'nin iç meselesi olarak değerlendirmeye devam etmiştir. Türkiye'nin adadaki gelişmelere resmî düzeyde müdahil olmamasının temel nedeni bu yaklaşımdır. Ayrıca, 1923 sonrası Türkiye Cumhuriyeti, iç politikada kapsamlı reformlar ve modernizasyon süreçleriyle yoğun bir şekilde meşgul olmuştur. Bu dönemde devletin öncelikli konuları, devletin yeniden inşası ve bu doğrultuda siyasi, sosyal ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi olmuştur. Bu nedenle Türkiye, dış politikada daha az müdahaleci ve sorunlara mesafeli bir yaklaşım benimsemiştir. Tatbik edilen dış politika, irrédantist (yayılmacı) bir nitelik taşımamıştır. İki savaş arası dönemde uluslararası ilişkilere damgasını vuran idealist düşüncenin savunduğu temel değerlere eklenme ve bu değerleri savunma çabaları ön plana çıkarken, Türkiye bu çerçevede Lozan kazanımlarını muhafaza edebilecek statükocu bir politikaya yönelmiştir.

Türkiye, iki savaş arası dönemde uluslararası konjonktürden kaynaklanan iki istisna (Boğazlar ve Hatay) hariç, savaş sonrası kurulan düzeni desteklemiş; barışı, iş birliğini ve uluslararası hukuku ön plana çıkaran idealist düşünceye "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesiyle karşılık vermişti. Lozan sonrası dönemde, millî birliğin muhafazası, iç ve dış egemenliğin tesisi ve toprak bütünlüğünün korunması yönündeki statükocu bir dış politikanın içerisinde Kıbrıs'ın olmaması gayet doğaldı. Lozan Antlaşması'nın ardından Türk dış politikasının özünde, aldığıyla yetinmesini bilen, içte güçlenmeyi hedefleyen ve uluslararası sistemle uyumlu çalışmayı sürdürecektir anti-revizyonist bir strateji bulunuyordu.¹⁵² Bu nedenle 1923-1950 arası dönemde Türkiye'de yaşayan ya da tahsil başta olmak üzere çeşitli

¹⁵² Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 104-105.

nedenlerle adadan gelen Kıbrıs Türklerinin çeşitli gazete ve dergilerde kaleme almış oldukları yazılar dışında Kıbrıs, Türk kamuoyunu meşgul edecek düzeyde gündeme gelmemiştir.

İç faktörler kadar dış faktörler de Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin tutumunu belirliyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünya yepyeni bir güne uyanmıştı. Soğuk Savaş Dönemi'nin başladığı bu yıllarda, ortak dış tehditler, komünizmle mücadele ve hür dünyanın parçası olma gibi siyasi gelişmeler Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine son derece yaklaştırmıştır. İki devletin öncelikli konuları, iki kutuplu sisteminin ağırlığı nedeniyle büyük ölçüde değişmişti. İktisadi kalkınma, demokratikleşme ve millî güvenliği sağlama öncelikli konuların başında geliyordu. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştı. Müttefik devletlerin savaş boyunca uyguladığı tüm baskılara rağmen Ankara, savaş dışı pozisyonunu korumayı başarmıştı. Fakat bu durum, savaşın sonlarına doğru iyiden iyiye gün yüzüne çıkan Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin yalnız direnme kaygısını da beraberinde getirmişti. Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye verdiği notayla, 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacağını bildirmesi, Boğazlar üzerinde revizyon istemesi ve Türkiye'den toprak talepleri, Türk dış politikasının üstesinden gelmek zorunda kaldığı başlıca acil meselelerdi.

İşin bir de iktisadi yönü bulunuyordu. Savaşın bitiminde Amerikan ve İngiliz yardımlarının sona ermesi, Türkiye'yi ekonomik olarak da zorlu bir döneme sokmuştu. Türkiye'nin Batı'nın desteğini aradığı bu dönemde, Yunanistan da komünizmin tehdidiyle başa çıkmaya çalışıyordu. Savaş sonrasında, savaşın yıkıcı etkileriyle sarsılan Yunanistan'da milliyetçiler ile komünistler arasında bir çatışma patlak vermiş ve bu çatışma, SSCB'nin etkisi altındaki Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk rejimlerinin desteğiyle kısa sürede üç buçuk yıl sürecek (1946-1949) bir iç savaşa dönüşmüştü. İmparatorluğu siyasi, ekonomik ve askerî açılardan iyice yıpranan İngiltere, savaş boyunca mali ve askerî olarak desteklediği Türkiye ve Yunanistan'a

Mart 1947'den itibaren artık yardımda bulunamayacağını, Şubat 1947'de ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyla bildirmişti. İngiliz Hükûmeti'ne göre, Batı'nın çıkarlarının savunulması bakımından Türkiye ve Yunanistan'ın desteklenmesi gerekiyordu ve bu görevi bundan böyle ABD yerine getirmeliydi.¹⁵³ Aslında İngiltere, bölgeden çekileceğini ve ortaya çıkacak boşluğun ABD tarafından doldurulmasını savunuyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri ile Yunan İç Savaşı'na müdahil olması, SSCB'nin genişleme stratejisinde Türkiye ve Yunanistan'ın yer aldığını işaret ediyordu. Bu yeni vaziyet, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidine karşı ön cephede yer alan kritik ülkeler konumuna getirmişti. Sovyetler Birliği'nin yayılmasından endişe duyan ABD için bu, kabul edilemez bir gelişmeydi.

Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Balkanlar gibi stratejik bölgelerde yer alan Türkiye ve Yunanistan, Sovyet genişlemesine karşı doğal bir bariyer oluşturunuyordu. Bu nedenle, bu ülkelerin Batı bloğuna kazandırılması, Sovyetlerin ilerlemesini durdurmak açısından önemliydi. İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım edemeyeceğini açıklaması üzerine, ABD, Batı Avrupa'nın yeniden inşasını ve Sovyet yayılmasını durdurmayı amaçlayan Truman Doktrini ile Marshall Planı'nı devreye sokmak zorunda kalmıştı. Her iki program, Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardım sağlanmasını öngörüyordu. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, ABD ve Sovyetler Birliği arasında dünya genelinde bir nüfuz mücadelesinin başlaması, ABD'nin Batı ittifakını genişletmek ve güçlendirmek amacıyla Türkiye ve Yunanistan'la yakın ilişkiler kurmasının önünü açmıştı. Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO'ya birlikte kabul edilmesi, bu stratejinin bir parçasıydı. NATO üyeliği, her iki ülkenin Batı bloğuna entegrasyonunu ve Sovyet tehdidine karşı korunmasını amaçlıyordu. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan'ın Batı bloğuna dâhil

¹⁵³ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 213.

edilmesi, Sovyet yayılmacılığına karşı bölgede bir güvenlik çemberi oluşturma stratejisinin de bir yansımasıydı. Bu savunma hattı sayesinde, Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Orta Doğu'da Sovyet etkisinin dengeleneceği düşünülüyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği, Türkiye'den Kars ve Ardahan gibi toprak taleplerinde bulunmuş ve Boğazlar üzerinde kontrol talep etmişti. Bu durum, Türkiye'nin dikkatini ve kaynaklarını, Sovyet tehdidine yoğunlaştırmasına neden olmuştu ki bu çok normaldi. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı Türkiye'nin öncelikli olarak kendi toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamaya çalışmasından daha doğal ne olabilirdi? Sovyet tehdidi karşısında Türkiye, Batı ittifakı ile daha yakın ilişkiler kurma arayışına yönelmişti. Kore Savaşı'na asker gönderme ve NATO üyeliği gibi hamleler bu stratejinin bir parçasıydı. Ayrıca Türkiye, Batı'nın desteğini kazanmak için dış politikada daha dikkatli ve temkinli davranmaya özen gösteriyordu. Dolayısıyla bu yıllarda Türk dış politikası, Kıbrıs gibi ikincil meselelerde daha az müdahaleci bir tutum sergiliyordu. Kaldı ki başlangıçta Kıbrıs meselesi, Türkiye için doğrudan bir tehdit unsuru olarak algılanmıyordu. Adanın statüsü'nün değiştirilmesi yönünde ciddi bir girişim olmadığı inancı ve İngiltere'nin ada üzerindeki kontrolü, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarında daha rahat olmasına neden oluyordu. Bir başka ifadeyle Ankara, adada statükonun değişmeyeceğini varsayıyordu. Ancak, 1950'lerin ortalarından itibaren Kıbrıs'ta Enosis hareketinin güçlenmesi ve Yunanistan'ın meseleyi Birleşmiş Milletlere taşıma gayretleri, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını gözden geçirmesine neden olacaktı.

Türkiye'nin 1945-1954 arası dönemde, Kıbrıs meselesinden resmî olarak uzak durmaya çalışması, Soğuk Savaş Dönemi'nin bir stratejisi olarak değerlendirilebilir. Dikkat edilecek olursa, Türkiye'nin Batı bloku içerisindeki yerini sağlamlaştırana kadar Kıbrıs meselesinden uzak durmayı tercih ettiği görülür. Türkiye, NATO üyeliğini elde edip uluslararası konumunu sağlamlaştırdıktan sonra, Kıbrıs

meselesine tüm gücüyle dâhil olmaya başladığı kolaylıkla tespit edilebilir. Başlangıçta ABD şemsiyesi altında, ortak tehdit SSCB'ye karşı, Türk-Yunan dostluğuna aşırı derecede ihtiyaç duyuluyordu ve bu nedenle her iki ülkeyi karşı karşıya getirebilecek uyuşmazlıklardan olabildiğince uzak duruluyordu. Bu dönem biter bitmez Türkiye, Kıbrıs'taki Türk toplumunu koruma gerekliliği, uluslararası arenada artan rolü ve iç politikadaki milliyetçi baskılar nedeniyle Kıbrıs konusunda daha aktif ve müdahaleci bir politika izlemeye yönelmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE KIBRIS

1. Soğuk Savaş'ın Kıbrıs'a Etkileri

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini şekillendiren en önemli olaylardan biridir. Doğu ve Batı blokları arasındaki ideolojik, politik ve askerî rekabet, birçok ülkenin iç ve dış politikalarını derinden etkilemiştir. Kıbrıs da bu etkilerden fazlasıyla payını alan yerlerin başında geliyordu. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de sahip olduğu stratejik konum, Soğuk Savaş boyunca hem Batı hem de Doğu blokları arasındaki güç mücadelesi nedeniyle büyük bir önem arz ediyordu. Bu dönemde Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki askerî faaliyetler ve istihbarat operasyonları için stratejik bir üs olarak görülmüştür. Kıbrıs'ta yükselen Türk ve Yunan milliyetçiliği, adadaki tansiyonu yükseltirken etki ve gücünü hızla artıran komünizm, Doğu blokunun lideri Sovyetler Birliği'ne stratejik fırsatlar sunuyordu. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılması, Kıbrıs sorununu yeni bir boyuta taşımıştır. NATO, Batı blokunun savunma örgütü olarak, Kıbrıs'ta bir çatışma çıkmasını ve bu çatışmanın Türkiye ve Yunanistan'ı bir savaşa sürüklemesini istemiyordu. Bununla birlikte NATO, adada komünist hareketlerin güçlenmesine de sıcak yaklaşmıyordu. Bu yüzden bir taraftan ABD diğer taraftan da NATO, Türkiye ve Yunanistan'la olan stratejik ilişkilerini dengede tutarak, adada komünist bir yönetimin oluşmasını engellemeye çalışıyordu.

Bu arada SSCB de adada boş durmuyordu. Kıbrıs'taki komünist hareketleri ve AKEL gibi sol eğilimli örgütleri destekleyerek bir taraftan Kıbrıs'ta diğer yandan da Doğu Akdeniz'de nüfuz kazanmayı hedefliyordu. Doğal olarak SSCB'nin bu desteği, sol hareketlerin Kıbrıs'taki etkisini ve gücünü hızla artırdığı gibi İngiltere'nin adadaki gücünü ve otoritesini de zayıflatıyordu. İngiltere'nin ada üzerindeki gücünü yitirmesi aynı zamanda bölge üzerindeki Batı kontrolünün zayıflamasına anlamına geliyordu. Nihayetinde SSCB'nin Kıbrıs'ta etkin olması, Orta Doğu'daki deniz yolları, hava sahası ve askerî üsler üzerindeki Batı kontrolünün tehlikeye düşmesi demektir. SSCB'nin Kıbrıs'taki sol eğilimli hareketleri desteklemesi,

komünizmin Doğu Akdeniz bölgesine yayılmasını hızlandırma riski taşıyordu. Zaten ABD ve NATO'nun Soğuk Savaş stratejilerinin merkezinde komünizmin yayılmasının engellenmesi bulunuyordu. Kıbrıs'ta komünist bir hükûmetin kurulması, komşu ülkelerde de benzer hareketlerin güçlenmesine yol açabilirdi. Böyle bir domino etkisi, bölgede Batı yanlısı rejimlerin varlığını ve istikrarını büyük bir tehlikeye atabilirdi.

Kıbrıs sorunu, NATO'nun iki önemli üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında zaten gerilim yaratıyordu. SSCB'nin Kıbrıs'taki etkisini artırması, bu gerilimleri daha da şiddetlendirebilir ve ittifakın genel stratejik uyumunu bozabilirdi. İki ülke arasındaki bir gerilim, NATO'nun güneydoğu kanadında ciddi bir kırılmaya ve bu da ittifakın kolektif savunma kabiliyetlerinin zayıflamasına yol açabilirdi. Dahası, NATO'nun içindeki dayanışmayı, stratejik uyumu, uluslararası imajı, kaynakların etkin kullanımını ve kolektif savunma kapasitesini doğrudan etkileyebilme bakımından Türk-Yunan ilişkileri ziyadesiyle önem arz ediyordu. NATO, üye devletler arasında dayanışma ve kolektif savunma ilkeleri üzerine kurulmuştu. Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir çatışma, ittifakın içindeki güven ve dayanışma duygusunu zedeleyebilir ve böylece ittifakın kolektif savunma kabiliyetini ve caydırıcılık kapasitesini olumsuz etkileyebilirdi. NATO'nun Doğu blokuna karşı başarılı olabilmesi için üye devletler arasında stratejik uyum ve koordinasyonun korunması gerekiyordu. Üyeler arasındaki çatışma, ortak amaçlara ve operasyonlara büyük zararlar verebilirdi.

Türkiye ile Yunanistan arasında patlak verebilecek olası bir çatışma, NATO'nun uluslararası alandaki imajına ve siyasi duruşuna darbe vurabilirdi. Doğu bloku, NATO'nun içindeki bölünmelerden ve uyumsuzluklardan stratejik kazanımlar elde edebilir ve bu durum, NATO'nun caydırıcılığını ve güvenilirliğini cıvılaştırabilir; hatta ittifak içindeki çatlakları daha da derinleştirebilirdi. Böyle bir vaziyet, büyük bir enerji kaybını da beraberinde getirecekti. Nitekim iki ülke arasındaki çatışma ve gerilimler, ittifakın kaynaklarının iç

çatışmalara harcanmasına yol açacaktı. Bu, NATO'nun ana misyonu olan kolektif savunmaya yönelik kaynakların azalmasına ve genel savunma hazırlıklarının düşmesine neden olacaktı. ABD ve NATO için felaket anlamına gelen bu senaryonun gerisinde Kıbrıs bulunuyordu. Bu yüzden ABD hem Türkiye'den hem de Yunanistan'dan Kıbrıs'ta gerçek tehdit olarak görülen komünizmle mücadele etmelerini talep ediyordu.¹⁵⁴ Buna göre Yunanistan ve Türkiye, adada komünizmin yayılmasını önlemek için birlikte hareket etmeliydi.

Bu bağlamda ABD ve NATO'nun her iki ülkeden üç temel talebi söz konusuydu. Birincisi, komünizmle mücadele. ABD, Türkiye ve Yunanistan'dan adadaki komünist hareketlerle etkin bir şekilde mücadele etmelerini istiyordu. Böylece bir taraftan Kıbrıs'ın Batı bloku içerisindeki yeri güçlendirilecekti ve diğer taraftan adadaki Sovyet etkisi de sınırlandırılmış olacaktı. İkincisi, NATO'nun bütünlüğünün korunması. ABD, iki ülkeden ittifakın içindeki dayanışmayı ve güveni artırmalarını istiyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın iş birliği yaparak komünizmle mücadele etmesi, bu doğrultuda atılmış önemli bir adım olacaktı. Üçüncüsü, bölgesel istikrara katkı sunmaları. ABD açısından bölgesel istikrar, fevkalade önemli görülüyordu. Doğu Akdeniz'de statükonun ve istikrarın korunması, NATO'nun güneydoğu kanadının güvenliği açısından mühim bir role sahipti. Bu nedenle iki ülke, enerjilerini Kıbrıs'ta istikrarın ve statükonun korunması için harcayarak bölgesel istikrarın korunmasına katkı sunabilirlerdi. ABD'nin bu doğrultuda Türkiye ve Yunanistan'a önerisi, adadaki etnik çatışmaların önlenmesi ve toplumlararası barışın güçlendirilmesi yoluyla komünizmin alanının daraltılmasıydı.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs politikası, genel olarak Kıbrıs'ta komünist hareketleri ve sol eğilimli örgütleri desteklemek şeklindeydi. Moskova'nın yürüttüğü bu siyasetin birçok hedefi bulunuyordu. Bunlar genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir.

¹⁵⁴ Cemile Şahin, İsmail Şahin, "Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Kıbrıs'ta Komünizm Kaygısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (2023), 19/45, ss. 299-332.

Birincisi, Kıbrıs'ta komünist hareketleri ve sol eğilimli örgütleri destekleyerek adadaki Batı bloku karşıtlığını güçlendirmek. Bu amaçla, AKEL başta olmak üzere sol örgütlere mali ve siyasî destekler sağlanmış ve adadaki komünist propaganda ve ideolojik etkinliklere destek verilmişti. İkincisi, adadaki komünist hareketleri güçlendirerek adadaki istikrarsızlığı artırmak. Böylece İngiltere'nin adadaki otoritesini zayıflatarak ABD ve NATO'nun bölgedeki çıkarlarına zarar vermeyi planlıyordu. Üçüncüsü ise Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz'deki nüfuzunu tahkim etmek. Komünist hareketlerin ve sol eğilimli örgütlerin desteklenmesi, SSCB'nin bölgedeki etkisini genişletmeye yönelik bir stratejiydi. Moskova birçok coğrafyada yaptığını Kıbrıs'ta da yapıyordu. En genel hâliyle, Batı'nın bölgedeki çıkarlarını zayıflatmak amacıyla Kıbrıs üzerinden bir karşıt cephe oluşturmaya çalışıyordu. İngiltere'nin adadaki otoritesinin istikrarsızlık yoluyla zayıflatılmasının Batı'nın bölgedeki pozisyonunu sarsacağı düşünülüyordu. Böylece Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisi de güçlendirilmiş olacaktı.

Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bir NATO üssüne dönüşmesini, bölgesel çıkarlarından dolayı sakıncalı bir gelişme olarak değerlendiriyor ve bu çerçevede buna karşı çıkıyordu. Böyle bir gelişme, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu ve Akdeniz'deki stratejik konumunu zayıflatılabildi. Bundan dolayı hem adanın Türkiye'ye iade edilmesine hem de Enosis'e karşı çıkıyordu. Bunların yanında İngiltere'nin adada kalmasını da desteklemiyordu. Moskova'ya göre ada için en ideal siyasî çözüm, NATO'nun etkisinden uzak bağımsız Kıbrıs'tı. Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve egemenliğini koruyarak, NATO'nun bölgedeki etkisini zayıflatma ve kendi çıkarlarını güvence altına alma amacını güdüyordu. Bu bağlamda Sovyetler Birliği, AKEL'in güçlendirilmesi, sendikal hareketlerin desteklenmesi, medya ve propaganda faaliyetlerinin artırılması ve uluslararası dayanışma ve destek gibi birçok alanda Kıbrıs'taki sol hareketlerin güçlenmesi adına önemli katkılar sunuyordu. Sovyetler Birliği'nin bu ataklarına karşı İngiliz yönetimi, yasal reformların

yapılması, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, komünizmin kontrol altında tutulması ve komünist ideolojinin yayılmasından rahatsızlık duyan ve halk üzerinde büyük bir etkiye sahip Kiliseyi komünizme karşı bir panzehir olarak kullanmak dâhil birçok tedbirler almaya çalışıyordu.

2. Kıbrıs Meselesinin Kamuoyunun Gündemine Girmesi

Kıbrıs meselesinin Türk kamuoyunun gündemine girmesinde 1 Mayıs 1948'de yayın hayatına başlayan Hürriyet gazetesinin etkisi büyüktü.¹⁵⁵ Kısa zaman zarfında, Türkiye'nin en tirajlı gazetesine dönüşen Hürriyet, Kıbrıs meselesini yoğun bir duygusallıkla kamuoyunun takdirine takdim ediyordu. Bunun nedeni, gazetenin sahibi ve başyazarı Sedat Simavi'nin Kıbrıs meselesinin takibinde ve takdiminde gösterdiği hassasiyetti. Sedat Simavi, idealist bir vatanperver olarak Kıbrıs'ın, Türkiye'ye bırakılması gerektiği yönünde yayınlar ve haberler yapmaktan geri durmuyordu. Türkiye'de çağdaş ve popüler gazeteciliğin duayeni olarak tüm bilgi birikimini ve gazetecilik tecrübesini, Kıbrıs meselesine aktarmış ve bu davranışıyla diğer gazetelere de örnek olmuştu. Simavi, Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki haklarını ilk kez, 18 Ağustos 1948 tarihli başyazısında dile getirmiş ve sonraki yazılarında da Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin haklarını konu alan yazılar yazmaya devam etmişti. 10 Mayıs 1951 tarihli Hürriyet gazetesinde çıkan bir başmakalesinde şöyle yazıyordu: "Kıbrıs ve On İki Ada konusunu Türkiye'nin milli davası olarak görüyoruz. Er geç bu vatan topraklarının, asıl sahibi olan Türkiye'ye döneceğine inanıyorum. Şuna kaniyim ki, bu adalar Türkiye ile dostluk pahasına da olsa Yunanistan'ın elinde kalmayacaktır."¹⁵⁶ Simavi, yazılarında sadece kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışmıyordu, aynı zamanda Türk hükümetini ve özellikle Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü de Kıbrıs sorununa ilgisiz kalmakla eleştiriyordu.

¹⁵⁵ Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 175.

¹⁵⁶ Hürriyet, 10 Mayıs 1951.

Kıbrıs meselesinin Türk kamuoyuna tanıtılmasında, Türkiye'de yaşayan Kıbrıs Türkleri de etkin bir rol oynamıştır. Bu kişilerin öncülüğünde, 1932 yılında "Kıbrıs Türk Talebe Birliği", 1946 yılında "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti", 1948 yılında "Kıbrıs Türk Kültür Derneği" ve 1950 yılında da "Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti" şeklinde sivil toplum örgütleri Ankara ve İstanbul merkezli olarak kurulmuştu. Bu sivil yapılar, 1948 yılından itibaren Türkiye genelinde düzenlenen Kıbrıs mitinglerinin organizasyonunda aktif roller üstlenmişlerdi. 1948 yılının sonlarında başlayan ve dalga dalga Anadolu'ya yayılan mitingler, Türkiye'deki kamuoyunun Kıbrıs meselesi hakkında bilinçlenmesine ve mobilize olmasına neden oluyordu. Türk milleti, Kıbrıs Türklerinin durumunu ve Enosis tehlikesini miting meydanlarından öğrenmeye başlamıştı. Mitingler ve gazete yazıları, Kıbrıs konusunun Türkiye'nin iç politikasında daha fazla yer bulmasını sağlıyordu. Halkın yoğun desteği ve baskısı, hükümeti Kıbrıs Türklerinin haklarını savunma konusunda daha kararlı adımlar atmaya zorluyordu. Bu durum, Türkiye'nin ilerleyen yıllarda, Kıbrıs meselesine daha aktif bir şekilde müdahil olmasının zeminini hazırlamıştı. Nitekim Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Nisan 1951 tarihinde Kıbrıs'a ilişkin yaptığı açıklamada şunları dile getiriyordu:

"Ülkemize nispetle coğrafi ehemmiyeti, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kitle teşkil eylemesi ve tarihî bağlarımız dolayısı ile Kıbrıs'ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet tabiidir. Ada'nın bugünkü hukukî vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmekteyiz. Fakat bu vaziyette herhangi bir değişiklik ciddi suretle bahis mevzu olacak olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı bir şekilde yapılmasına imkân bırakamayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır. Sözlerimin herhangi bir şekilde polemiklere vesile vermesini arzu etmediğim için meselenin esası hakkında daha fazla mütalaa beyanından içtinap edeceğim. Bu sebeptendir ki hükümetimiz, bu mevzu hakkındaki durumunu gereken taraflara açık ve dostane bir şekilde anlatmakla beraber ortada çalkalanan münakaşa ve gösterilerden ihtiyat ve temkinle uzak durmuştur.

Biz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun en sıkı ve samimi mahiyette olmasına büyük ehemmiyet vermekteyiz.”¹⁵⁷

Mitinglerin etkisi sadece Türkiye’yle sınırlı değildi. Türkiye’deki gösteriler, Kıbrıs sorununun sadece Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarıyla sınırlı olmadığını, Türkiye’nin de bu meselede önemli bir aktör olduğunu uluslararası kamuoyuna ve diplomatik çevrelere gösteriyordu. Yunanistan ve İngiltere, artık Türkiye’nin de tepkisini hesaba katmak zorundaydı. Türkiye’de basının ve kamuoyunun Kıbrıs meselesini sahiplenmeye başlaması, Kıbrıs Türklerini de cesaretlendirmişti. Bu durum onların kararlılığını ve mücadele azmini kuvvetlendirirken Enosis’e karşı duruşlarını da pekiştirmişti. Türk kamuoyu ve basını artık Kıbrıs ve Yunanistan’da Kıbrıs’la ilgili meydana gelen olayları ve basında çıkan haberleri ve yazıları daha yakından takip ediyordu. Bu dönemde, Kıbrıs’a ya da Türk-Yunan ilişkilerine ilişkin çıkan yazılarda genellikle şu noktalara değiniliyordu:¹⁵⁸

- Yunanistan’ın Kıbrıs meselesini ortaya atması, Türk-Yunan dostluğunu sarsacağı için, ağır bir hatadır.
- Türkiye ve Yunanistan komünist tehlikeye ağırlık vermelidir.
- Balkanlar ve Doğu Akdeniz’deki komünist tehlikeyle mücadele için Türk-Yunan dostluğu zaruridir.
- Kıbrıs adası, Türkiye’nin güvenliği bakımından hayati bir toptaktır ve bu nedenle asla Yunanistan’a terk edilemez. Kıbrıs Yunanistan’a geçtiği takdirde, bütün Anadolu kıyıları Yunanistan tarafından çevrelenecektir. Türkiye buna kesinlikle müsaade edemez.
- Türkiye’nin güvenliği bakımından Kıbrıs ya İngiltere’nin hâkimiyetinde kalmaya devam etmeli ya da İngiltere çekilecekse eski sahibi Türkiye’ye iade edilmeli.

¹⁵⁷ Ömer Tansel, “Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 29-30.

¹⁵⁸ Fahir H. Armaoğlu, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”, *SBF Dergisi*, (1959), 14/2, s. 59.

- Batı Trakya ve Oniki Adadaki Türklere yapılan kötü muamele ortada iken, Türkiye Kıbrıs’taki kardeşlerini Yunanistan’ın keyfi ve yıkıcı idaresi altına bırakamaz.
- Kıbrıs meselesinde Kıbrıs Rumları kadar Kıbrıs komünistleri de önemlidir. Türkiye, millî güvenliği açısından Kıbrıs’ın komünist olmasına müsaade edemez.

Gazetelerdeki yazılar genellikle soğukkanlı ve ihtiyatlıydı. Genelde Yunanistan’ı yatıştırmayı amaç ediniyordu. Bu, gayet doğaldı. İki ülke, Sovyet tehdidinden dolayı birbirine muhtaçtı ve ayrıca Batı ile yakın iş birliği içinde olmaları gerekiyordu. Gazetelerde Türk-Yunan dostluğunun vurgulanması, bu stratejik iş birliğini ve ittifakı güçlendirme amacını taşıyordu. Türkiye ve Yunanistan arasındaki iyi ilişkiler, bölgesel istikrarın sağlanması için önemliydi. Dostane ilişkilerin korunması, Ege ve Doğu Akdeniz’de barış ve iş birliği için gerekli görülüyordu. Türk basını, Sovyet tehdidi, komünizmle mücadele ve dostane ilişkilerin sürdürülmesi kadar Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması, onların güvenliğinin ve refahının garanti altına alınması ve Enosis’in engellenmesi konularına da sütunlarında geniş yer veriyordu. Genel itibarıyla basında yer alan yazılar hem iç politikada hem de uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin stratejik hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Fakat 50’li yılların ortalarına doğru Kıbrıs ve Yunanistan’dan Enosis lehine kışkırtıcı haberler yükselmeye başlayınca, Türkiye’deki basının Kıbrıs konusunda benimsediği üslup giderek daha da sertleşecekti.

Yunanistan’da Kasım 1952’de yapılan seçimlerden Aleksandros Papagos zaferle çıkmıştı. Tanınmış bir komutan olan Papagos, Batı Anadolu’yu işgal eden Yunan birliklerinde görev yapmıştı. Yunan İç Savaşı sırasında ise komünistlere karşı çarpışan birlikleri komuta ediyordu. Buradaki başarılarından dolayı, 1949 yılında mareşal rütbesine terfi ettirilmişti. Papagos, Mayıs 1951’de ordudan istifa ederek siyasete atılmıştı. Kısa zamanda ülkenin en önemli siyasî partisine dönüşen Yunan Diriliş Partisini kurmuş ve halkın yoğun

desteğiyle oyların yüzde 49'unu alarak 300 sandalyeli meclisin 247'sini kazanmıştı.¹⁵⁹ Papagos, 4 Ekim 1955 tarihinde ölene kadar ülkenin başbakanı olarak Yunanistan'ı yönetecekti. Papagos'un dış politikası, Batı ittifakına bağlılık, ABD ile yakın iş birliği, bölgesel güvenlik ve ittifaklar ve komünizmle mücadele üzerine kurulmuştu. Bunların yanında Papagos'un dış politika öncelikleri arasında Kıbrıs meselesi de bulunuyordu. Papagos açık bir şekilde Enosis'i destekliyordu. Ona göre Enosis, Yunan ulusal politikasının bir parçasıydı. Ne bu iddiayı dillendirmekten ne de bu yönde diplomatik ve siyasî adımlar atmaktan çekinmiyordu. Tek çekincesi, Enosis siyasetinin yukarıdaki dış politika başlıklarına zarar vermesiydi.

Papagos'a göre meselenin Yunanistan ve İngiltere dışında başka bir tarafı bulunmuyordu ve bu nedenle, iki ülke bu meseleyi kendi aralarında sulh yoluyla kolayca çözebilirdi. O, "Kıbrıs sorunu zaman kaybetmeden acil bir şekilde çözülmeli"¹⁶⁰ derken kastettiği, adanın Yunanistan'a bırakılmasıydı. Bunun için İngiltere'ye Kıbrıs, Yunanistan ve uluslararası kamuoyu üzerinden baskı yapabilmek için çok yönlü bir diplomasi yürütüyordu. Bu bağlamda Kıbrıs ve Yunanistan'daki Enosis taraftarlarını bir araya getirerek planlı ve örgütlü çalışmalar yapılmasını teşvik ediyordu. Avrupa ve ABD'deki Yunan lobileriyle temasa geçerek Kıbrıs meselesini geniş kitlelere duyurabilmek için propaganda faaliyetlerine ağırlık vermişti. Bu sayede dünya kamuoyunun desteğini almayı umuyordu. Arka planda bu faaliyetlerle meşgul olan Papagos, ön tarafta ise meseleyi İngiltere'nin gündemine sokmaya çalışıyordu. İngiltere'nin stratejik ve askerî çıkarları nedeniyle, Yunanistan'ın Enosis talebine olumsuz yaklaşması üzerine Papagos bu defa, Birleşmiş Milletler ve EOKA¹⁶¹ kartını devreye sokmuştu.

¹⁵⁹ Clogg, s. 279.

¹⁶⁰ Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Oxford University Press, New York, 1998, s. 31.

¹⁶¹ *Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* - Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü.

3. Kıbrıs Meselesi, Birleşmiş Milletler ve EOKA'nın Kuruluşu

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Ekim 1953 tarihinde, "Kıbrıs konusunda tartışılacak herhangi bir husus yoktur"¹⁶² sözleri, Yunan ve Kıbrıs kamuoyunda tam bir şok etkisi yaratmıştı. İngiltere'ye karşı büyüyen tepki, Kıbrıs ve Yunanistan'da Enosis taraftarı kitlelerin çığ gibi büyümesine yol açıyordu. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi ve diğer sivil toplum kuruluşları, Enosis mücadelesinde daha aktif bir rol almaya başlayarak İngiliz yönetimine karşı sivil itaatsizliği ve çeşitli direniş hareketlerini desteklemeye başlamışlardı. Aslında Papagos tam da bunu istiyordu. Nitekim bu tür tepkiler, Kıbrıs Rum topluluğunda ve Yunanistan'da İngiltere'ye karşı direnişi ve Enosis talebini daha güçlü bir hâle getiriyordu. Papagos'un ikinci hamlesi, Kıbrıs sorununu BM'ye götüreceğini dillendirmesiydi. Bu, İngiltere'ye yöneltilmiş ciddi bir tehditti.

¹⁶² William Mallinson, *Cyprus: A Modern History*, I. B. Tauris, London, 2005, s. 43.

Açıkçası Kıbrıs sorununu BM'ye taşıyarak uluslararası bir mesele hâline getirmek, İngiltere'nin Kıbrıs'taki yönetimini ve politikalarını küresel kamuoyunun gündemine taşımak demektir. Dahası, İngiltere'nin Kıbrıs'taki sömürge yönetiminin meşruiyetine meydan okumaktı. Bu durum, İngiltere'nin sömürge politikalarının eleştirilmesine ve önemli uluslararası baskılara neden olabiliyordu. Belki daha önemlisi, Kıbrıs'taki durumun BM'de tartışılması, diğer İngiliz sömürgeleri için de bir emsal teşkil edebilir ve bu bölgelerde benzer taleplerin artmasına yol açabilir; İngiltere'nin diğer sömürge yönetimlerinde de zorluklarla karşılaşmasına neden olabiliyordu. Kısacası Kıbrıs meselesi, diğer sömürgeler üzerinde beklenmeyen bir domino etkisi oluşturabiliyordu. Nihayetinde BM'de İngiltere'nin sömürgeci yönetim politikalarının yanında hukuk ihlalleri ile self-determinasyon ilkelerine aykırılıklar gündeme getirilecekti. İngiltere, Soğuk Savaş şartlarında sömürgelerle ilgili meseleler yüzünden uluslararası toplumun gündemine gelmeyi hiçbir şekilde doğru bulmuyordu. Sömürgelerindeki askerî üsler ve stratejik bölgeler, İngiltere ve müttefikleri için hayati bir önem arz ediyordu. Ayrıca sömürge topraklarında yaşanan istikrarsızlık ve bağımsızlık hareketleri, Sovyetler Birliği'nin bu bölgelere nüfuz etmesine ve komünizmin yayılmasına zemin hazırlayabiliyordu. Kaldı ki sömürge karşıtı bağımsızlık hareketleri, büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nden destek görüyor ve onun ideolojisinden besleniyordu.

Aslında Papagos'un Kıbrıs sorununu BM'ye götürme kararı alması, İngiltere kadar ABD'yi de tehdit eden bir davranıştı. Zira bu adım, Sovyet etkisinin artmasına, bölgesel istikrarsızlığa ve Batı bloku içindeki stratejik uyumun bozulmasına yol açacaktı. Ayrıca, sömürgecilik tartışmalarının uluslararası alanda daha fazla gündeme gelmesi, İngiltere'nin ve ABD'nin küresel stratejilerini olumsuz etkileyecekti. Sömürgecilikten kurtulma hareketlerine, anti-sömürgeci politikalarından dolayı Amerika da sempatiyle bakıyordu. Fakat Sovyet etkisi ve komünizm korkusu, ABD'yi temkinli davranmaya itiyordu. ABD, realist bir dış politika anlayışı benimsiyordu.

Bu anlayış çerçevesinde, Avrupalı müttefikleriyle ilişkileri korumak, küresel stratejik çıkarlarını ve Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü bir cephe oluşturmayı daha öncelikli görüyordu. Bu yüzden ABD, ani ve radikal değişiklikler yerine, kademeli ve kontrollü bir dekolonizasyon sürecini destekleyerek bağımsızlık kazanan ülkelerin Batı etkisinde kalmaya devam etmesini planlıyordu. Böylece bir taraftan bu topraklarda, Sovyet etkisinin yayılmasının önüne geçilecekti diğer taraftan da ABD'nin hem stratejik hem de ekonomik çıkarları korunmaya devam edecekti. İngiltere, ABD'nin Soğuk Savaş'taki en önemli müttefikiydi. İngiltere'nin Kıbrıs'taki varlığı, Batı'nın bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak için önemliydi. İngiltere'nin Kıbrıs'taki askerî üsleri, ABD ve NATO'ya Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik avantaj sağlıyordu. Bu üsler, Sovyet nüfuzunun sınırlandırılmasına, Batı'nın askerî kapasitesinin genişletilmesine ve böylelikle Batı bloğunun Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki çıkarlarının korunmasına yardımcı oluyordu. Dolayısıyla ABD'nin Kıbrıs'ta İngiltere'yi desteklemesinin temel nedeni, Sovyet etkisini sınırlamak ve komünizmin yayılmasını engellemektir. Bu nedenle, ABD, adada sömürgecilik karşıtı hareketleri desteklemek yerine, İngiltere'nin yanında pozisyon alıyordu.

İngiliz Koloniler Bakan Yardımcısı Henry Hopkinson Avam Kamarası'nda 28 Temmuz 1954 tarihinde yaptığı konuşmada Kıbrıs için şunları söylüyordu: “İngiliz Milletler Topluluğu içinde öyle topraklar vardır ki, özel koşullarından dolayı, hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olmayı bekleyemezler.”¹⁶³ Hopkinson'un bu açıklamasıyla İngiltere, Enosis konusunu bir kez daha kapatıyordu. Bu açıklamayı fırsat bilen Yunan hükûmeti, açıklamadan yaklaşık iki hafta sonra, 16 Ağustos 1954'te IX. Genel Kurul gündemine “eşit haklar ve self-determinasyon ilkelerinin, BM koruyuculuğu altında Kıbrıs adasında yaşayan nüfusa uygulanması” maddesinin konulması talebiyle, BM

¹⁶³ Melek Fırat, “1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 597.

Genel Sekreterliğine başvuruda bulundu. Başvuru, Kıbrıs konusunu uluslararası bir mesele hâline getirmesi bakımından önem arz ediyordu. Öncelikle Yunanistan, Kıbrıs sorununun yalnızca Yunanistan ve İngiltere arasındaki bir mesele olmadığını, uluslararası toplumun dikkatini çeken bir sorun olduğunu göstermeye çalışıyordu. Ayrıca, Kıbrıs'ın BM platformunda gündeme getirilmesi, Yunanistan'a BM çatısı altındaki ülkelerden uluslararası destek bulma fırsatı sunuyordu. BM üyesi ülkelerin Yunanistan'a vereceği destekler, Rumların Enosis taleplerinin daha da güçlenmesine neden olabilirdi.

Yunanistan'ın başvurusu, Türk-Yunan ilişkilerin yüksek seviyede olduğu bir dönemde gerçekleşmişti. 9 Ağustos 1954'te SSCB'den tehdit algılayan ve aralarında sorun bulunmayan üç Balkan ülkesi Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Pakti'nı bir ittifaka dönüştüren Bled Antlaşması imzalanmıştı. Balkan İttifakı'nın NATO'nun Batı savunma sistemine önemli katkılar yapacağı düşünülüyordu. Fakat Yunan hükûmeti BM'ye yaptığı müracaatla, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimi tırmandırırken Balkan İttifakı'nın da dinamiklerini olumsuz yönde etkilemişti. Hâliyle bu hadise, ittifakın uyumunu ve etkinliğini sekteye uğratmış, bölgesel iş birliğine de zarar vermişti. Papagos, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmasını sağlamak istiyordu. BM'ye başvurarak, uluslararası toplumun dikkatini Kıbrıs sorununa çekmeyi ve adanın Yunanistan'a bağlanması yönündeki taleplerini meşrulaştırmayı hedefliyordu. Nitekim BM, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki hak iddialarını küresel düzeyde tanıtaacağı ve destek toplayacağı en meşru platformdu. Esasında Yunan hükûmeti bu hamleyle, İngiltere'yi Kıbrıs konusunda taviz vermeye zorluyordu. Papagos, Soğuk Savaş'ın dinamiklerinden de yararlanmayı umuyordu. Mareşal, ABD ve NATO'nun Sovyetler Birliği'nin bölgede etkisini artırma girişimlerine karşı duyarlılığını çok iyi biliyordu. Ona göre, Yunanistan, NATO üyesiydi ve Yunan hükûmeti de komünizm karşıtıydı. O hâlde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması, ABD ve NATO'nun

çıkarlarına aykırı olamazdı. Dolayısıyla ABD ve NATO, bu konuda Yunanistan'ı destekleyip İngiltere'ye baskı yapabilirdi.

ABD ve NATO, Yunanistan'ın taleplerini destekleyerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmasını sağlamak yerine, daha geniş stratejik hesaplarla hareket ediyordu. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de kritik bir konumdaydı ve bölgedeki dengeyi korumak, ABD ve NATO için önemliydi. Aynı dönemde Mısır'la yapılan Süveyş Antlaşması sonucunda İngiltere'nin bu ülkedeki askerî varlığını çekmesi kesinleşmişti. İngiltere'nin kontrolünde Akdeniz'de Malta ve Kıbrıs dışında başka bir yer kalmamıştı. ABD bölgede, İngiltere'ye ihtiyaç duyuyordu ve bu nedenle Kıbrıs'tan tamamıyla çekilmesine sıcak yaklaşmıyordu. Zira Kıbrıs'ın aniden Yunanistan'a bırakılması, bölgede ani bir güç boşluğu oluşturabilir ve bu durumu Sovyetler Birliği tarihi bir fırsata çevirebilirdi. Kaldı ki İngiltere, Kıbrıs'taki askerî üslerini koruma konusunda kararlıydı ve ada üzerindeki egemenliğini kaybetmek istemiyordu. ABD ve NATO, İngiltere ile stratejik ortaklıklarını sürdürmek ve İngiltere'nin bölgedeki askerî varlığını desteklemek istiyordu. Bu nedenle, İngiltere'ye karşı baskı yapmak yerine, daha uzlaşmacı bir yaklaşım tercih ediliyordu.

İşin bir de Ankara yönü bulunuyordu. Türkiye, NATO için önemli bir müttefikti ve Sovyetler Birliği'ne karşı kritik bir cephe hattı oluşturuyordu. Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki endişeleri ve hak iddiaları göz ardı edilerek Yunanistan'ın taleplerinin karşılanması, Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına yol açabilirdi. ABD ve NATO, bu nedenle Türkiye'nin tepkisini minimize edecek ve dengeyi koruyacak bir yaklaşım benimsiyordu. Öyle ki Yunanistan'ın Enosis ısrarı, Türkiye'nin Kıbrıs'a millî güvenlik zaviyesinden bakmasına neden olmuştu. Ankara, Yunanistan'ın bu hamlesini Türkiye'yi çevreleme politikasının bir parçası olarak değerlendirmeye başlamıştı. Değişen bakış açısı nedeniyle, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması, Türkiye'nin güvenliği ve stratejik çıkarları açısından ciddi bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştı. Atina ve Lefkoşa'da Enosis'in daha ateşli bir şekilde savunulması ve buralarda "Kıbrıs Yunan'dır" sloganının

dillere pelesenk edilmesi, Türk kamuoyunu kamçılamaya zaten fazlasıyla yetiyordu. Türk basını, Atina ve Lefkoşa'ya bir tepki olarak, "Kıbrıs Türk'tür" sloganını kamuoyunda hararetle bir şekilde işlemeye başlamıştı. Yine de resmî açıklamalarda, mitinglerde ve basında, Türk-Yunan dostluğuna kalıcı zararlar verecek eylem ve söylemlerden kaçınmaya azami gayret gösteriliyordu.

Türk basını ve kamuoyu, Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin çıkarlarına ve Kıbrıs Türklerinin haklarına aykırı olduğu konusunda kısa sürede birleşmişti. Türk hükûmeti de Kıbrıs konusundaki sessizliğini ve izlediği temkinli siyaseti terk etmişti. Türkiye'nin "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur" ve "Türkiye ile Yunanistan arasında bir 'Kıbrıs Sorunu' yoktur" tezinden hızla uzaklaşmıştır. Yeni politika, "Kıbrıs Türk'tür" tezinin üzerine inşa ediliyordu. Buna göre Kıbrıs, Anadolu'nun jeolojik, jeopolitik, demografik ve ekonomik bir devamı ve ayrılmaz bir parçasıdır. Coğrafi yakınlık tezinden hareketle, Kıbrıs'ın Türkiye'nin askerî güvenliğinde ne denli stratejik bir rol

oynadığının muhasebesi yapılmıştır. Türk hükûmeti, Lozan Antlaşması'na atıfta bulunarak Türkiye'nin adada hukukî, siyasi ve tarihî haklara sahip olduğunu ileri sürüyordu. Türk tezine göre, Kıbrıs konusu İngiltere ve Türkiye arasında müzakere edilmiş bir meseledir; bu nedenle Yunanistan'ın bu konuda söz hakkı yoktur. Birleşmiş Milletler, 14-15 Aralık 1954 tarihlerinde Kıbrıs konusunda tarafların tezlerini savunmasını talep etmişti. Türkiye'yi Büyükelçi Selim Sarper temsil ediyordu. Büyükelçi, Türkiye'nin tezlerini savunan kapsamlı bir konuşma yapmıştı. Sarper'in konuşmasının son kısmı bir hayli dikkat çekiciydi. Büyükelçi şöyle diyordu:

*"Demecime nihayet vermeden evvel, şu hususu da dikkat nazarınıza ehemmiyetle arz etmek isterim ki, Türkiye kamuoyu ve basını Kıbrıs meselesini büyük bir duyarlılık ve heyecanla izlemekte ve kurulan örgütler aracılığıyla ilgisini şiddetle hissettirmektedir. Türk hükûmetinin bütün bu baskılara karşın izlemekte olduğu temkinli hareket hattı, onun, mevcut ahdi vaziyete ve uluslararası kurallara riayet hususundaki samimi arzusundan ve dostlarına vefakârlığından ileri gelmektedir. Fakat herhangi bir nedenle ve her ne şekilde olursa olsun, günün birinde Kıbrıs'ın mukadderatı ve geleceği söz konusu yapılırsa, bu takdirde Türkiye'nin de işbirliği ve oluru alınmadıkça hiçbir şekli, hakka dayandırılmış sayılmayacağından sonuç da sürekli olmayacaktır."*¹⁶⁴

Yunanistan'a rağmen Türk hükûmeti, soğukkanlı bir şekilde hareket etmeyi tercih ediyordu. Meselenin büyümesine ve Kıbrıs'ta statükonun bozulmasına taraftar değildi. Türkiye, Kıbrıs'taki statükonun bozulmasının bölgesel istikrarı tehlikeye atabileceğini düşünüyordu. Kıbrıs'ta yaşanacak bir çatışma, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'de geniş çaplı bir krize yol açabilir ve Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit edebilirdi. Soğuk Savaş'ın yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönemde, Türkiye'nin öncelikli güvenlik kaygılarından biri Sovyetler Birliği idi. Türkiye, Kıbrıs meselesinin büyümesi durumunda, Sovyetlerin bu durumu kendi lehine kullanarak bölgede nüfuz kazanmasından endişe ediyordu. Bu nedenle, Kıbrıs'taki

¹⁶⁴ Tansel, s. 63.

statükonun korunması, Sovyet tehdidine karşı daha güvenli bir yol olarak görülüyordu. Ayrıca Ankara, NATO üyesi olarak Batı ittifakının bir parçasıydı ve Kıbrıs meselesinin NATO içindeki uyumu bozmasını istemiyordu. Bu yüzden hükûmetin açıklamaları basındakiilere nazaran daha mutedil ve yapıcıydı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü her fırsatta, “memleketimizi pek yakından alakadar eden bu davada, dostluk ve ittifaklarımızın havasını bozmamak için azamî itidal gösteriyoruz” diyordu. Ama Kıbrıs konusunda basın ve kamuoyunun dili, her geçen gün daha da sertleşiyordu. Bu yazılardan birini de Zafer gazetesinin başyazarı ve Ankara milletvekili Mümtaz Faik Fenik kaleme almıştı. Fenik’in 15 Aralık 1954 tarihli yazısı şöyleydi:

*“Kararımız katidir. Kıbrıs Yunanistan’ın olmayacaktır. Akdeniz’de müesses nizamı ve huzuru bozmaya kimsenin hakkı yoktur. Yunanistan tahakkuk etmeyeceğini yüzde yüz bildiği münasebetsiz bir emel, ham bir hayal uğrunda kızıl tahrikçilerin ekmeğine tereyağı sürdüğünün farkında değil midir? Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı ham bir hayalden başka bir şey değildir. Kıbrıs’ı Akdeniz’de kim kaybetmiştir ki Yunanistan bulacaktır.”*¹⁶⁵

BM Genel Kurulu, Aralık 1954’te tarafların tezlerini dinledikten sonra Yunanistan’ın başvurusunu gündemine almayı reddetmişti. Bu durum Kıbrıs ve Yunanistan’da büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştı. 1950’li yılların başlarında Enosis, Kıbrıs’ın yaşamının merkezindeydi ve Rum toplumunun neredeyse tamamı bu fikri destekliyordu. Beyaz badanalı evlerin duvarlarında yazılı Enosis sloganları, adanın bir ucundan diğer ucuna kadar yayılmıştı. Radyolar, gazeteler, kahvehaneler, okullar, siyasî partiler, dernekler ve kulüpler durmaksızın bu konuyu tartışıyordu. Aynı şekilde, Atina Radyosu da adadaki atmosferi alevlendiren provokatif yayınlar yapıyordu. Ada genelinde yapılan gösteriler, boykotlar ve grevlere rağmen, Rumların çoğu İngilizlere karşı şiddet eylemlerine başvurmayı düşünmüyordu. Çoğunluk, bu sorunun diplomasi ve diğer barışçıl yollarla çözüleceğini umuyordu.

¹⁶⁵ Tansel, s. 65.

Enosis, aslında rasyonel temelden uzak bir hayaldi. Ancak Rum basını, kilise temsilcileri, siyasetçiler ve diğer demagoglar, bu konunun mantıklı bir şekilde ele alınıp tartışılmasına izin vermiyordu. Enosis taraftarları, Kıbrıs Türklerini tamamen göz ardı ediyor ve onları sadece küçük bir azınlık olarak niteliyorlardı. Ayrıca, Türkiye’nin olası bir Enosis müzakeresine vereceği tepkiyi de hiç dikkate almıyorlardı. Kıbrıs Türkleri, Enosis fikrinin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren her platformda bu fikre karşı olduklarını dile getirdiler ve Türkiye’de eğitim gören, çalışan veya sürekli olarak yaşayan Kıbrıs Türkleri aracılığıyla 1948 yılında Türk kamuoyunun Kıbrıs’a ilgi duymasını sağladılar. Türk kamuoyunun ve Kıbrıs Türklerinin tüm itirazlarına rağmen, Grivas ve Makarios liderliğindeki bir grup Enosis taraftarı, Enosis’in diplomasi ve barışçıl yollarla gerçekleştirilemeyeceğine ve bu davanın ancak silahlı mücadeleyle kazanılabileceğine ikna olduklarında tarihler, 1 Mayıs 1951’i gösteriyordu.

EOKA, Enosis’i gerçekleştirmek amacıyla Grivas, Makarios ve Yunan hükûmeti iş birliğiyle kurulan silahlı bir örgüttü. Helenizm, anti-komünizm ve irredantizm, bu örgütün temel ideolojileriydi. Enosis için Kıbrıs’ta barışçıl mücadele yollarının tükendiği inancı, EOKA’nın temel argümanını oluşturuyordu. Örgütün amacı, gerçekleştirdiği silahlı eylemlerle, dünyanın dikkatini Kıbrıs’a çekmek ve BM’nin İngiliz yönetimindeki Kıbrıs halkına self-determinasyon hakkını bir çözüm olarak sunmasını sağlamaktı. İngiltere ile Yunanistan arasında adanın devri konusunda bir anlaşmanın gerçekleşme ihtimali görünmediği için, bu süreçte uluslararası hukuk açısından en mantıklı çözüm self-determinasyon hakkının kazanılması ve ardından yapılacak bir plebisit ile Enosis’in gerçekleştirilmesiydi. Dolayısıyla, örgütün esas amacı Enosis’ti ve uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri hâline gelen self-determinasyon hakkı Enosis’e giden tek yoldu. Örgütün temel stratejisi, bu basit mantık üzerine kuruluydu.

Yunanistan, Avrupa, Amerika ve Kıbrıs’tan birçok asker, avukat, akademisyen, gazeteci, siyasetçi ve dinî lider, Enosis fikrini

desteklediği için bu örgütün oluşturulmasına ve uluslararası kamuoyunda bilinirliğinin artırılmasına maddî ve manevî olarak önemli katkılar sağlamaya hazırdı. Özellikle silahlı eylemlerde yerel halkın desteğine güveniliyordu. Çünkü halkla tam bir iş birliği olmadan ne etkili bir kampanya yürütülebilirdi ne de örgüt mutlak bir gizlilik içinde korunabilirdi. EOKA, İngilizleri Enosis'e ikna etmek için iki strateji izlemeyi planlıyordu: Kırsal alanda gerilla savaşı yürütmek ve şehirlerde sabotajlar düzenlemek. Her iki taktiğin nihaî amacı, adanın tüm yaşamını felce uğratmak ve sömürge yönetimini pes ettirmekti.

Silahlı eylemlerin yanı sıra bir diğer önemli plan, kitleleri harekete geçirmekti, bilhassa gençlik teşkilatlarını. EOKA'nın silahlı eylemlerinin yanı sıra kitleleri harekete geçirmek için özellikle gençlik teşkilatlarını hedeflemesi, gençlerin daha dinamik ve etkileyici olabileceğine inanmalarından kaynaklanıyordu. Gençlerin, özellikle idealleri ve duyguları etrafında bir araya gelme ve harekete geçme konusunda daha hevesli oldukları düşünülüyordu. Ayrıca, gençlerin enerjileri ve potansiyelleri, toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha yüksek olduğundan, onları harekete geçirmek, EOKA'nın hedeflerini daha etkili bir şekilde gerçekleştirmesine olanak sağlayacaktı. Bu nedenle, gençlik teşkilatlarına odaklanarak gençleri Enosis idealine ve EOKA'nın amaçlarına yönlendirmek, örgütün stratejik planının önemli bir parçasını oluşturuyordu. Özellikle dünya kamuoyunu etkileyebilmek adına gençlerin örgütte yer almasına, eylemlere katılmasına ve İngilizleri protesto etmesine ziyadesiyle değer veriliyordu.¹⁶⁶

3.1. Makarios ve Grivas'ın Rolü

Asıl adı Mikhaïl Christodoulos Mouskos olan Makarios, 13 Ağustos 1913 tarihinde Trodos dağlarının eteklerinde bulunan bir köyde, fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. 18 Ekim 1950

¹⁶⁶ Lawrence Durrell, *Kıbrıs'ın Acı Limonları*, Çev. Ülker İnce, Can Yayınları, İstanbul, 2007, s. 145.

tarihinde başpiskopos seçilince Makarios III adını almıştı. İlkokulu bitirdikten sonra papazlık eğitimi için Kıbrıs'ın en ünlü ve en büyük manastırı olan Cikko (Kykkos) Manastırı'na gitmişti. On iki yıl boyunca burada eğitim aldıktan sonra kazandığı yüksek tahsil burusuyla Atina Üniversitesi'nde teoloji okumaya gönderildi. Üniversite yılları, Alman işgaline denk gelmiş olmasına rağmen zamanında üniversiteden mezun olmayı başarmıştı. 1946 yılına kadar Atina'da kalan Makarios, bu süre zarfında St. Irene Kilisesi'nin rahipliğini yapmış; Grivas'ın siyasî partiye dönüştürdüğü X'in yayın organında komünizm karşıtı dinî yazılar kaleme almıştı.¹⁶⁷ Aynı yıl Boston Üniversitesi'nde teoloji eğitimi almak üzere Atina'dan ayrılan Makarios, Boston'da eğitim gördüğü 1948 yılında Kition (Larnaka) Piskoposu olarak seçilmişti.

1948 yılında Kition Piskoposu seçilmesi, Makarios'u karizmatik bir hatip ve dinî liderden daha öteye taşıyarak kendi güç tabanını hızla pekiştiren sağlam bir politikacı yapmıştı.¹⁶⁸ Piskoposluk pozisyonu Makarios'a hem dinî liderlik hem de siyasî etkinin bir araya geldiği bir platform sağlıyordu. Böylece, kilise temsilcisi olarak kitlelere hitap etme ve toplumda güçlü bir ses olma fırsatı bulmuştu. Makarios'un karizmatik liderlik becerileri ve etkileyici hitabeti, onun halk arasındaki şöhretinin ve nüfuzunun hızla yayılmasına neden oluyordu. O, tüm yeteneklerini ve birikimini, Enosis davası için kullanma niyetindeydi. Nitekim öyle de yapmıştı. Kilise temsilciliği pozisyonunu siyasî alanda etkin bir şekilde kullanarak Kıbrıs'taki milliyetçi duyguları harekete geçirmiş ve böylelikle Enosis hareketine hiç olmadığı kadar bir ivme kazandırmıştı. Bu durum, kısa zamanda Makarios'u Kıbrıs siyasetinde önemli bir figür hâline getirmişti.

Makarios, Kıbrıs'ta 15 Ocak 1950 tarihinde düzenlediği gayri-resmî plebisitle, halk nezdindeki otoritesini pekiştirmişti. Plebisit her ne kadar gayri resmî olsa da son derece iyi örgütlenmişti. 15 Ocak

¹⁶⁷ Grivas, s. 36.

¹⁶⁸ İsmail Şahin, "Düşünceden Eyleme EOKA", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (2020), 37, s. 32.

Pazar gününden 22 Ocak Pazar akşamına kadar tüm kiliselerde oy verme işlemi yapılabiliyordu. 18 yaşından büyük herkesin katılabildiği oy verme işlemi, oldukça basit tutulmuştu. Kişilerden sadece, “Enosis istiyoruz” yazılı defteri imzalamaları isteniyordu.¹⁶⁹ Yaklaşık 225 bin kişi, kiliselere gidip oy kullanmıştı. Kilise, plebisit sonrası yaptığı açıklamada, oylamaya katılanların yüzde 96’sının Enosis lehine oy verdiğini duyurmuştu.¹⁷⁰

Plebisit tamamen bir güç gösterisiydi. Hiçbir yasal tarafı bulunmuyordu. İngiliz yönetimi, oylamanın yasal olmadığını ve bu nedenle hiçbir sonuç doğurmayacağını ifade ederken, Kıbrıs Türkleri de plebisiti tanımadıklarını ve şiddetle protesto ettiklerini belirtmişlerdi. Yine de Kilise, oylama sonuçlarını Yunanistan, İngiltere, ABD ile BM üyelerine göndererek Enosis lehine lobi faaliyeti yürütmekten geri durmamıştı. Türkiye’nin plebisite tepkisi öğrenci gösteriyle sınırlı kalmıştı. 16 Ocak’ta İstanbul’da, 18 Ocak’ta Ankara’da üniversite öğrencileri tarafından, “Kıbrıs’ın daima Türk kalacağı” sloganıyla protesto gösterileri yapılmıştı.¹⁷¹ Plebisiti ve öğrencilerin protestolarını 23 Ocak 1950 tarihli meclis oturumunda Başbakan Şemsettin

¹⁶⁹ Şahin, “Düşünceden Eyleme EOKA”, s. 32.

¹⁷⁰ Cypriot National Delegation, *The Cyprus Plebiscite and The Greek Parliament*, London, 1950.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 17-18 Ocak 1950.

Günaltay adına değerlendiren Dışişleri Bakanı Necmettin Sadık Sadak şunları söylemişti:

“Muhterem arkadaşlar, Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu bir müddet evvel Gazetecilerin bir sualine cevaben de söylemiştim. Kıbrıs diye bir mesele yoktur, Çünkü Kıbrıs İngiltere’nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere’nin bu adayı başka bir Devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs’ta yapılan şu veya bu hareket, bu vaziyeti değiştiremez, değiştiremeyecektir. Böyle olunca, miting tertip eden nümayişler yapan gençlerimiz beyhude heyecana kapılıyorlar boşuna yoruluyorlar.”¹⁷²

Makarios’un 18 Ekim 1950 tarihinde Başpiskopos seçilmesi, Kıbrıs tarihinde ve Enosis mücadelesinde bir dönüm noktasıdır. Halkın büyük çoğunluğun desteğini arkasına almayı başaran Makarios, otuz yedi yaşında genç bir lider olarak Rumların artık hem dinî hem de etnik lideriydi. Makarios Avrupa, ABD, Asya ve Afrika ülkelerinde Enosis lehine etkin kampanyalar yürütmeye çalışıyordu. Başlangıçta Enosis’i diplomasi yoluyla çözebileceğini düşünmüştü. Ancak son kertede BM’den de istenilen karar elde edilemeyince şiddet yoluyla Enosis’i gerçekleştirmek için Grivas ile birlikte EOKA’yı kurma kararı almıştır.

George Theodore Grivas 23 Mayıs 1898 tarihinde Kıbrıs’ın Trikomo köyünde dünyaya gelmişti. Yunan milliyetçiliğinin kutsandığı bir çağda yetişen Grivas, Lefkoşa’daki Pancyprian Lisesi’ni bitirmesinin ardından 1916 senesinde Atina Askeri Akademisine kayıt olmuştu. Akademiden mezun olduktan sonra ilk görev yeri Anadolu’ydu. Kendi ifadesiyle buradaki vazifesi, Mustafa Kemal önderliğindeki “gerillaları” temizlemektir.¹⁷³ İlk gerilla savaşını Anadolu’da tecrübe eden Grivas, ikinci gerilla savaşı deneyimini, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan’ın İtalyan ve Alman işgaline uğramasıyla Yunanistan’ın kuzeyinde, Arnavutluk sınırında bulunan Pindus dağlarında yaşamıştı.

¹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, 23 Ocak 1950.

¹⁷³ Grivas, s. 22.

İşgalin sonlarına doğru kaos içindeki Atina'ya dönen Grivas, burada güvendiği subaylardan oluşturduğu X adında bir yeraltı örgütü kurmuştu. Grivas'a göre X örgütü, 300 subay ve çok sayıda sivil görevliyle, Nazi işgaline karşı müttefik kuvvetleri için istihbarat hizmetleri, silah sevkiyatları, sivil halkı örgütlenme şeklinde faaliyetler yürütüyordu.¹⁷⁴ X'in hedefinde yalnızca Naziler yoktu, örgüt aynı zamanda komünistlere karşı da ciddi operasyonlar yürütüyordu. Hatta bazı kaynaklar, X'in ana hedefinin komünistler olduğunu iddia ediyordu.¹⁷⁵ Grivas'ın yazdıklarına bakılırsa X örgütü hem Nazilere hem de komünistlere karşı başarılı bir mücadelenin ardından Şubat 1945 tarihinde lağvedilmişti. Mart 1945'te ordudan emekli olan Grivas, sonrasında örgütünü siyasal partiye dönüştürüp mücadelesine siyaset yoluyla devam etmek istediye de siyasette umduğunu bulamayarak 1951 yılında siyasetten sonsuza dek vazgeçtiğini ilan etmişti. Bu tarihten sonra Grivas'ın tek bir amacı vardı: Enosis'i gerçekleştirmek. Grivas, 1951 yılından itibaren Kıbrıs'taki Enosis ve EOKA çalışmalarına öncülük etmeye başlamıştı. Yunan hükûmeti tarafından kendisine verilen görev, Makarios'la iş birliği içerisinde Kıbrıs'ta EOKA'yı kurarak Yunanistan'dan getirilmesi planlanan silah ve mühimmatla, Kıbrıs Rum halkını gerilla mücadelesine hazırlamaktı. Nihayetinde Grivas, 1951 yazında ön incelemelerde bulunmak amacıyla Kıbrıs'a gitmiş ve bu süre zarfında sahaya ilişkin gerekli gözlemleri yapmıştı. Aynı zamanda adada Makarios'la görüşen Grivas, silahlı mücadelenin şekli, gençlerin rolü, parasal yardımlar, silah sevkiyatı ve örgütün yapısı gibi önemli konularda karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuşlardı.¹⁷⁶ 1951-1955 arası dönemde, büyük bir gizlilik içerisinde EOKA'nın kuruluşu tamamlanmıştı. Dolayısıyla bu süre zarfında bir taraftan terör eylemleri adına hazırlıklar sürerken diğer taraftan da diplomatik çalışmalar yürütülüyordu.

¹⁷⁴ Grivas, s. 25-27.

¹⁷⁵ Roderick Beaton, *Greece: Biography of a Modern Nation*, University of Chicago Press, Chicago, 2019, s. 315.

¹⁷⁶ Şahin, "Düşünceden Eyleme EOKA", s. 37.

Yunanistan'ın Enosis nezdinde yaptığı her teşebbüs, İngiltere tarafından reddedilmişti. İngiliz hükûmeti her defasında, adanın statüsünü değiştirmeyeceğini Atina ve Lefkoşa'ya iletmiştir. Son noktayı ise yukarıda da bahsedildiği üzere BM koymuştu.

EOKA, adanın beş büyük kentinde şubeleri olan, gizli bir yeraltı örgütü olarak tasarlanmıştı. Her şubenin başında bir lider bulunuyordu. Liderlerin en temel vazifesi, büyük bir gizlilik içerisinde köylere kadar teşkilatlanmaktı. Üyelerin genç, güvenilir, yetenekli ve milliyetçi kişilerden seçilmesine dikkat ediliyordu. Komünistlerden üye kabul edilmiyordu. Kapalı devre örgütlenme modeli uygulanıyordu, bu kapsamda bir üyenin başka bir üyeyi tanması engelleniyordu. EOKA'nın kapalı devre örgütlenme modelini uygulaması, örgütün güvenliğini artırmak ve faaliyetlerinin gizliliğini korumak için tasarlanmış bir stratejiydi. Örgütün faaliyetleri, üyeler arasındaki bilgilerin sınırlı tutulması sayesinde daha gizli kalıyordu. Eğer bir üye yakalanır veya sorgulanırsa, bildiği kişi sayısı sınırlı olduğundan, örgütün geneli hakkında bilgi verme riski azalırdı. Kapalı devre örgütlenme, ihbarcı veya hainlerin örgüt içine sızmasını zorlaştırıyordu. Bir üye yakalandığında veya ihanet etmeye karar verdiğinde, sadece sınırlı sayıda kişi hakkında bilgi verebilirdi, bu da örgütün geneline zarar verme potansiyelini düşürüyordu. Her üyenin yalnızca belirli bir görev ve bağlantı ağına sahip olması, operasyonların daha kontrollü ve güvenli bir şekilde yürütülmesini sağlıyordu. Bu model, geniş çaplı operasyonlarda bile bilgi sızıntısı ve planların deşifre edilmesi riskini azaltıyordu. Örgüt, üyelerden bir veya birkaçının yakalanması durumunda bile işleyişini sürdürebiliyordu. Her üyenin sadece sınırlı bir bölümü tanması, örgütün diğer bölümlerinin faaliyetlerine devam etmesini sağlıyordu. Örgüt üyelerinin aşağıdaki yemini etmeleri zorunluydu:

"Kutsal Teslis adına yemin ederim ki, Kıbrıs'ın İngiliz boyunduruğundan kurtarılması için hayatımı bile feda edecek şekilde bütün gücümle çalışacağım. Örgütün bana verebileceği bütün talimatları sorgusuz yerine getireceğim ve bunlar ne kadar zor ve tehlikeli de olsa

hiçbir itirazda bulunmayacağım. Örgütün liderinden talimat almadıkça ve amacımız başarılmadıkça mücadeleyi terk etmeyeceğim. Yakalanıp işkence edilsem bile ne örgütün bir sırrını ne de şeflerimin ya da diğer üyelerin isimlerini asla kimseye açıklamayacağım. Bana verilen bir talimatı savaşçı arkadaşlarıma bile açıklamayacağım. Bu yemine uymazsam, hain olarak her cezaya lâıyığım ve ebedi yüzkarasına bürüneyim.”¹⁷⁷

Ocak 1955'te Makarios, Yunanistan Başbakanı Papagos'tan silahlı eylemlerin onayını aldıktan sonra Yunanistan'dan adaya dönmüştü. Gerekli bilgilerin ve talimatların Grivas'a iletilmesiyle sabotaj hazırlıklarına hızla başlanılmıştı. Mart sonuna gelindiğinde tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Artık Makarios'un son onayı vermesi bekleniyordu. Makarios'tan beklenen talimatın gelmesi üzerine, Grivas'ın emriyle, 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece, ilk eylemini yapmak üzere harekete geçen EOKA, adanın büyük şehirlerinde bulunan hizmet binalarına bombalı saldırılar düzenlemişti. Bu doğrultuda, radyo istasyonları, polis karakolları, elektrik santralleri, askerî tesisler ve mahkeme binası gibi önemli kamu binalarına sabotajlar yapılmıştı. Güne bomba haberleriyle uyanan halk, 1 Nisan 1955'te elden ele dolaşan bir bildiriyle Dighenis (Grivas'ın kod adı) önderliğinde EOKA adlı bir örgütün İngiliz boyunduruğunu sonlandırmak amacıyla bir mücadele başlatmış olduğunu ilk kez öğreniyordu. EOKA'nın 1 Nisan 1955 tarihinde başlattığı saldırılar üzerine, İngiltere meseleyi görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı, 29 Ağustos 1955'te Londra'da toplanacak bir konferansa davet etmek zorunda kalmıştı.

3.2. Londra Konferansı

Davet, Türkiye açısından tarihi bir önem ifade ediyordu. Zira İngiltere bu davetiyle, Türkiye'nin Kıbrıs'ta bir taraf olduğunu resmen kabul etmiş oluyordu. Dahası, Yunanistan da Türkiye'nin bu pozisyonunu istemeyerek de olsa kabul etmek durumunda kalıyordu. İngiltere'nin Türkiye'yi meselenin içine çekmesinin nedeni,

Yunanistan karşısında yalnız kalmamaktı. Başka bir ifadeyle İngiltere, Türkiye'yi Yunanistan'ın karşısına çıkararak adada bir denge arayışı içerisindeydi.

İngiltere, Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın tek başına baskı kurmasını önlemek ve adada bir denge oluşturmak istiyordu. Türkiye'nin katılımı, İngiltere'nin adadaki çıkarlarını korumak için daha dengeli ve kontrollü bir müzakere ortamı yaratabilirdi. Nihayetinde İngiltere, Kıbrıs'taki askerî ve stratejik pozisyonunu korumak istiyordu. Bu bağlamda Türkiye, İngiltere'nin müzakere pozisyonunu güçlendirdiği gibi, Londra'nın Atina karşısında daha güçlü bir duruş sergilemesini sağlıyordu. Zira Ankara'nın konferansta temsil edilmesi, Kıbrıs meselesinin sadece bir Yunan-İngiliz sorunu olmadığını, daha geniş bir bölgesel mesele olduğunu öne çıkarması bakımından önemli görülüyordu. Londra Konferansı bu çerçevede yapılan ilk uluslararası toplantıydı. Bu, İngiltere'nin Kıbrıs'taki varlığını ve politikasını daha meşru kılmaya yarıyordu. İşin bir de komünizmle mücadele yönü bulunuyordu. NATO, ABD ve İngiltere, Kıbrıs'ta komünizmin güçlenmesine taraftar değildi. Türk ve Yunan hükümetleri de aynı çizgideydi. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO üyesi olarak konferansta yer alması, adadaki Batı etkisinin güçlenmesine ve komünizm tehdidine karşı daha etkili bir savunma hattı oluşturulmasına imkân sunabilirdi.

¹⁷⁷ Grivas, s. 46-47.

Tüm bu düşüncelere rağmen İngiliz hükûmeti, Türkiye ve Yunanistan'a gönderilen davetiyelerde Doğu Akdeniz'in güvenliğiyle ilgili bir konferansın tertibinden bahsediyordu. İngiliz diplomasisi bu ifadeyle, Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir iç meselesi olduğu görüşünü de öne çıkarmayı ihmal etmiyordu. İngiltere'nin amacı, Kıbrıs üzerinde egemenlik iddiasını sürdürmektir. Kıbrıs'ın sadece bir İngiliz iç meselesi olarak görülmesi, İngiltere'nin adadaki kontrolünü meşrulaştırıyordu. Ayrıca bu yaklaşım, diğer devletlerin Kıbrıs'a müdahale etmesini veya Kıbrıs'la ilgili taleplerini sınırlandırıyordu. İngiltere, Kıbrıs meselesinin uluslararası bir sorun hâline gelmesini ve BM gibi uluslararası platformlarda geniş çaplı tartışılmasını engellemeye çalışıyordu. İngiliz hükûmeti, Kıbrıs meselesini kendi kontrolü altında tutarak çözüm sürecini kendi lehine yönlendirme niyeti taşıyordu. İster istemez bu durum, İngiltere'nin diplomatik girişimlerde ve müzakerelerde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlıyordu. İngiliz diplomasisinin bu dönemde öne çıkardığı husus, adadaki Enosis ve EOKA gibi tehlikelerin Sovyet tehdidine ve komünist yayılmacılığına davetiye çıkartarak Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehlikeye attığı iddiasıydı. Bu yüzden İngiltere, Kıbrıs meselesini güvenlik ekseninde tutmaya azamî gayret gösteriyordu. Böylece güvenlik kaygılarından dolayı Kıbrıs sorununun BM içerisinde ele alınmasının sakıncalı olduğunu savunuyordu. Kısacası İngiltere'ye göre Kıbrıs için öncelikli olan egemenlik tartışmaları değil güvenlik tartışmalarıydı.

Başpiskopos Makarios konferansa şiddetle karşı çıkıyordu. Ona göre meselenin çözüleceği yer Birleşmiş Milletler'di. Bu nedenle Atina'ya konferansı reddetmesi için baskı yapıyordu. Ancak İngiliz diplomasisi ve baskısı ağırlığını koyunca Yunan hükûmeti, Türkiye'nin katılma kararından beş gün sonra 7 Temmuz günü konferansa katılacağını Londra'ya resmen bildirmek zorunda kalmıştı. İngiltere, konferans hamlesiyle Yunanistan'ı BM'den uzaklaştırma stratejisi güdüyordu. Meselenin NATO üyesi üç devlet arasında kalmasına bu bağlamda fazlasıyla önem gösteriyordu. 29 Ağustos günü öğleden sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın sembolik diplomatik

merkezi Lancaster House'ta¹⁷⁸ Dışişleri Bakanı Harold Macmillan'ın açılış konuşmasıyla Londra Konferansı resmen başladığında, açılış ve başlangıç konuşmaları NATO çizgisinde ilerliyordu. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopoulos, ada halkına self-determinasyon hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu ama bunun İngiliz askerî gücünün adadan çıkması anlamına gelmediğini, İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını koruması için askerî üslerin varlığının yeterli olacağını savunuyordu.¹⁷⁹ Macmillan ise, İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paketi içinde üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirebilmesi için Kıbrıs'ta üs bulundurmasının yetmeyeceğini, adanın tümünün elinde bulunması gerektiğini ifade ediyordu.¹⁸⁰

Londra Konferansı'nda Türk heyetini Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu temsil ediyordu. Zorlu, meslekten yetişme parlak bir kariyere sahip bir diplomattı. Başbakan Adnan Menderes Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün yerine Zorlu'yu Kıbrıs meselesini takiple görevlendirilmişti. Bunun üzerine Zorlu, Dışişleri Bakanlığında Kıbrıs meselesiyle ilgili Genelkurmay İkinci Balkan Rüştü Erdelhun, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muharrem Nuri

¹⁷⁸ Lancaster House, 19. yüzyılın ortalarından itibaren birçok önemli diplomatik görüşmeye ev sahipliği yapmıştır. İngiliz hükûmeti, bu mekânı uluslararası konferanslar, anlaşmalar ve müzakereler için kullanmıştır.

¹⁷⁹ Fırat, s. 601.

¹⁸⁰ Fırat, s. 601.

Birgi başta olmak üzere kıdemli asker ve diplomatlardan oluşan bir komisyon kurmuştu. Kıbrıs Komisyonu olarak da bilinen bu komisyonun temelde iki amacı bulunuyordu. Birincisi, Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğunu belgeler yoluyla kanıtlamak ve bu durumu dünya kamuoyuna duyurmak. İkincisi ise, Kıbrıs meselesi nihayete erene kadar, Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak onların mukavemet güçlerini artırmak.¹⁸¹

Londra Konferansı, Türkiye'de büyük bir heyecana yol açmıştı. Uzun zamandır kamuoyu Türk hükûmetinden Kıbrıs meselesine aktif bir şekilde müdahil olmasını bekliyordu. Kaldı ki Yunanistan'ın BM'ye başvurusu ve EOKA'nın eylemleriyle adadaki şartlarda köklü değişiklikler meydana gelmişti. Londra Konferansı kadar Kıbrıs'tan gelen haberler de Türkiye'de heyecana neden olmuştu. Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. Fazıl Küçük, İstanbul'a göndermiş olduğu yazısında, Rumların 28 Ağustos 1955 tarihinde Kıbrıs'ta Türklere karşı toplu katliam yapacaklarına ilişkin dedikoduların ada genelinde yayıldığından söz etmişti. Katliam söylentilerinin Ankara'ya da ulaşması üzerine Türk hükûmeti, 23 Ağustos 1955 günü İngiliz Büyükelçiliğine bir nota vererek Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğinin teminat altına alınmasını talep etmişti. Bu diplomatik girişimin ardından Başbakan Adnan Menderes, 24 Ağustos 1955 tarihinde hem Türk kamuoyunu hem Kıbrıs Türklerini teskin etmek hem de dünya kamuoyuna Türk hükûmetinin Kıbrıs mesajını iletmek amacıyla Limon lokantasında (İstanbul) tarihi değeri yüksek bir açıklama yapmıştı:

“Kıbrıs meselesinde Türk hükûmetinin ne derecelerde soğukkanlı ve ihtiyatlı hareket etmiş olduğunu ve Türk hükûmetinin ve hatta bütün Türk milletinin Kıbrıs meselesinde Türk- Yunan dostluğuna ne derecelerde ehemmiyet atfeylemiş bulunduğunu burada ayrıca belirtmek suretiyle izah ve tekrara hacet yoktur sanırım. Kıbrıs meselesi

¹⁸¹ Tekin Önal, “Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954-Mayıs 1960)”, *Gazi Akademik Bakış*, (2014), 8/15, s. 165.

ortaya çıkmalı beri dünya kadar söz söylendi. Birçok güürültü yapıldı. Bugüne kadar mesul hükûmet reisi olarak benim söylediklerim birkaç cümleyi geçmez. Bu meselede bu dereceye kadar soğukkanlılığımızı muhafaza etmekle Türk-Yunan dostluğuna atfettiğimiz ehemmiyet ve kıymetin delillerini vermiş bulunuyoruz. Bu gün de yine Kıbrıs üzerinde konuşurken Türk-Yunan dostluğuna ve ittifakına aynı kıymet ve ehemmiyeti vermekte devam ettiğimizi önceden söylemeliyim. Hatta diyebilirim ki bu beyanatı Yunanlı dost ve müttefiklerimizi esaslı bir hayâdan tenzih maksadıyla yapmaktayım. İşler hiçbir tedbirin tesir etmeyeceği bir sahaya götürülmeden önce belki makul bir hal yoluna girebilir ümidiyledir ki huzurunuzda konuşmaktayım.

Bu ana kadar olan sabır ve sukutumuzun bu konuşmamıza lazım gelen haklı ehemmiyetin verilmesini icap ettirecek esaslı bir amil teşkil ettiğine de ayrıca kaniim. Kıbrıs meselesi diye bir mevzu ele aldığımız zaman bunun son bir iki senenin icadı olduğunu derhal kavrayacaksınız. İnsanlar, durup dururken kendilerine mesele çıkarmak ve dertler icat etmek itiyadından kurtulamıyorlar. Yunanlı dostlarımız, yalnız kendi için değil fakat aynı zamanda bizim için ve bütün dünya için de ortaya bir dert atmış bulunuyorlar. Yunanistan'da ve sair yerlerde bir takım tahrikçilerin sözlerine iddia ve yaygaralıklarına bakılacak olursa Kıbrıs Yunanistan'a ilhak edilmediği takdirde gökler yere çökecektir.

Hakikat halde, farzımuhal böyle bir hal vuku bulsa dahi Yunanistan'ın ne iktisaden ne siyaseten zerre kadar kuvvetlenmesi şöyle dursun hem kendisini hem de kendisinin mensup bulunduğu hür milletler camiasını zaafa uğratmaktan başka bir şey elde etmeyeceği bir hakikattir. Kıbrıs meselesinde tahrikçilerin takındıkları tavır ve vaziyetle söylenen sözler bizleri haklı endişelere sevk etmiş bulunuyor. Bu endişelerin bir kısmı istikbale muzaf olmakla beraber bugünden yarına vahim hadiselerin cereyan edebileceğine dair ortada dolaşan sözler endişelerimizin kaynağını teşkil etmektedir. Hiç ihtimal vermek istemiyoruz ve böyle olabileceğine imkân da göremiyoruz. Fakat 28 Ağustos'un Kıbrıs'taki ırkdaşlarımız için bir katliam gününü olacağını terörist bir eda ile mütemadiyen ilan edip durmaktadırlar. Biz adada hukukî meselelere dayanarak vaziyete hâkim olan ve adada vaziyetde bulunan İngiliz hükûmetinin vazifesini tamamıyla yapacağına inanıyoruz.

Ancak adadaki Rum halkının yıllardır devam eden gayet şiddetli tahrikler neticesinde galeyana haline getirilmiş olduğu ve bu halkın

silahlandırılması teşebbüs ve hareketlerinin de çok ilerlemiş bulunduğu söyleniyor. Binaenaleyh ani bir hareket şuursuz ve caniyane teşebbüs telafisi gayri mümkün neticeler doğurabilir mi, maalesef biz bu gün bu kadarını teemmül etmek mevkiine gelmiş bulunuyoruz. Hareket ani olabilir. Mahalli hükümet hazırlıksız bulunabilir. Oradaki halkımız son derecelere kadar tahrik edilmiş ve silahlandırılmış bir ekseriyet karşısında masum hareketsiz ve silahsız bulunabilir. Fakat bu hiçbir zaman onların bir an için dahi müdafaasız kalacakları manasını tazammum etmez. Bu bakımdan büyük bir endişe ve heyecan içinde bulunan Kıbrıslı ırkdaşlarımızı tatmin etmek ve müsterih kılmak isteriz. (...) Tahrikçilere göre adanın şu kadar nüfusu Türk, şu kadar nüfusu Rummuş ve onlara göre sanki bütün dünyada coğrafi hudutlar bu esasa göre çizilmiş gibi. Kıbrıs'ın kaderi de bu esasa göre tayin edilmeliymiş. Ben bu konuşmamda hukukî prensiplerin, siyasî teamül ve hakikatlerin nihayet dünya coğrafyasının göstermekte olduğu manzaranın manalarını izaha çalışmayacağım. Bunlar üzerinde yarın Londra'ya hareket edecek olan heyetimiz hükümetimizin nokta-i nazarını ve memleketimizin görüş ve düşüncesini laikiyle ve salâhiyetle teşrih ve ifade edecektir. Ben yalnız şu kadarını söyleyeyim ki nüfus ekseriyetine göre herhangi bir bölgenin kaderinin tayin edilmesi prensibi bu dünyada hele böylesine parçalı olarak tatbik yeri bulmuş değildir. Bir vatan terzinin önündeki kumaş parçası gibi ne cisimden istenilse kesilebilir bir meta değildir..."¹⁸²

Türkiye'nin bir kulağı Kıbrıs'ta, diğeri Londra'daydı. Her iki taraftan gelecek haberler büyük bir önem arz ediyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Kıbrıs konusunda Başbakan Menderes'le aynı düşünceleri paylaşıyordu. Celal Bayar'ın da odağında katliam söylentileri bulunuyordu. Bayar, o dönemde yaptığı bir açıklamada, "28 Ağustos için size teminat veriyorum, Kıbrıs'ta Yunanlılar Türklere hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Kıbrıs meselesi artık uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir"¹⁸³ diyerek kamuoyunu yatıştırmaya çalışıyordu. CHP Genel Başkanı ve Ana Muhalefet Lideri İsmet İnönü de Menderes'in açıklamalarını desteklediğini beyan ediyordu. Bu konuda İnönü şunları söylüyordu:

¹⁸² Milliyet, 25 Ağustos 1955.

¹⁸³ Akşam, 25 Ağustos 1955.

"Kıbrıs davası üzerinde hükümetin beyanatı bize ciddi bir vaziyet göstermektedir. Kıbrıs'taki kardeşlerimizin yakın günlerde umumi bir tecavüz tehlikesi karşısında bulunduğundan resmen bahsedilmiştir. Bütün vatandaşların alakası bu vahim haber üzerinde toplanmak lazımdır. Bu meseleler ve tehlikeler üzerinde iktidarın muhalefetle işbirliği yapması usulü teessüf etmemiştir. Onun için tehlike zamanlarında işbirliği yapabileceğimizi bildirmek isteriz. Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetimizin alacağı tedbirlerle beraberiz. Kıbrıs konferansında haklarımızı korumak ve kurtarmak için hükümeti bütün gayretlerimizle destekleriz."¹⁸⁴

CHP'nin yanı sıra Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) Lideri Osman Bölükbaşı ile Türkiye Köylü Partisi (TKP) Genel Başkanı Tahsin Demiray da yaptıkları açıklamalarla Türk hükûmetine Kıbrıs konusunda desteklerini açıklamışlardı. Peyami Safa, Milliyet gazetesinde yer alan 27 Ağustos 1955 tarihli "Kıbrıs, Milletin Dâvâsıdır" adlı yazısıyla Türkiye'deki siyasî atmosferi güzel bir şekilde yansıtıyordu. Yazının öne çıkan cümleleri şöyleydi:

"Kıbrıs dâvasında muhalefet, iktidarı desteklemek kararındadır. İnönü'nün de, Bölükbaşı'nın da bu beraberliği ifade eden sözleri Türkiye'de büyük memleket meselelerini her çeşit parti anlaşmazlıklarının üstünde tutan bir yüksek milli ruhun daima canlı ve taze kaldığını gösterir. İki parti liderine de bu ruhu dile getirdikleri için teşekkür etmeliyiz. Menderes'in de, İnönü'nün de, Bölükbaşı'nın da beyanatında müşterek ilham kaynağı millî vicdandır."¹⁸⁵

Menderes'in Kıbrıs hakkındaki uzun konuşması, Türkiye'de büyük bir coşkuya neden olmuştu. Farklı vilayetlerde yaşayan çok sayıda vatandaş, Menderes'e destek ve şükran telgrafları göndermişlerdi. Telgraflar, kamuoyunun hissiyatını tercüme etmesi bakımından son derece kıymetliydi. Vatandaşların büyük bir kısmı, hükûmetten savaşmak için emir beklediğini yazıyordu. Ağrı Doğubeyazıt'tan Şakir Şahiner gönderdiği telgrafta, neredeyse tüm Türkiye'nin duygularını dile getiriyordu: "Toprağımızda gözü olanlara ve öz

¹⁸⁴ Milliyet, 26 Ağustos 1955.

¹⁸⁵ Milliyet, 27 Ağustos 1955.

toprağımızdan Kıbrıs için beş yüz kişiyle canımızı vermeğe ve Türk'ün gücünü bir daha dünyaya tanıtmak üzere emirlerinizi bekler, ellerinizden öperiz.”¹⁸⁶ Tüm telgraflar yoğun bir hissiyatla yazılmış ve Türk kamuoyunun Kıbrıs meselesine olan yoğun hassasiyetini yansıtıyordu. Menderes'in konuşmasıyla sanki tüm millî duygular açığa çıkmıştı. Telgraflarda dikkat çeken bir nokta da Kıbrıs'ın Türkiye için yalnızca stratejik bir mesele olarak değil, aynı zamanda millî bir onur ve bağımsızlık simgesi olarak görülmesiydi.

Londra Konferansı'nda Türkiye'nin tezleri, coğrafi yakınlık, stratejik faktörler, tarihî ve hukukî bağlar üzerine kurulmuştu. Kıbrıs tarihin hiçbir devrinde Yunanistan'a ait olmamıştı. Bunun yanında hukukî olarak da Kıbrıs'ın bir tarafı değildi. Atina'nın yapmaya çalıştığı self-determinasyon hakkı üzerinden Kıbrıs'ı Yunanistan'ın bir toprağı hâline getirmektir. Türkiye her fırsatta, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki tarihsel ve hukukî iddialarının geçersizliğini ve meşru bir temele dayanmadığını ortaya koymaya çalışıyordu. Londra'da Türk tezlerini muhataplarına ileten Fatin Rüştü Zorlu bu bağlamda şunları ifade ediyordu:

“Kıbrıs coğrafi olarak Anadolu yarımadasının bir uzantısıdır. Bu yüzden ada Türkiye'ye ya da Türkiye çevresindeki doğulu ülkelerin kaderiyle en az Türkiye kadar yakından ilgili olan bir devlete ait olmalıdır. Savaş durumunda Türkiye'nin ikmali ancak batı ve güneydeki limanlarından yapılabilir. Ama Türkiye'nin batı limanları olası düşmanın etkinlik alanı içinde kalacaktır. Demek ki savaş durumunda Türkiye'nin ikmali ancak güney limanlarından mümkün olabilecektir ama bu limanların hepsi Kıbrıs'ın gölgesi altındadır. Eğer bu adayı elinde bulunduran aynı zamanda Türkiye'nin batısındaki adaları da elinde bulunduran bir devlet ise o zaman, Türkiye'yi etkinlikle çevrelemiş olacaktır. Hiçbir devlet kendi güvenliğini ne kadar yakın bir dostu ve müttefiki olursa olsun bir başka devlete bütünüyle teslim edemez. Türkiye statükodan hoşnuttur ama eğer durumda bir

¹⁸⁶ Nezire Yıldız, “1955 Kıbrıs Krizi ve Türkiye Kamuoyunun Tepkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2019, s. 82.

değişiklik yapılmak isteniyorsa, o zaman en doğru yol, adanın Türkiye'ye verilmesidir.”¹⁸⁷

Londra Konferansı, 6-7 Eylül hadiselerinin patlak vermesi üzerine herhangi bir sonuca varamadan dağılmak zorunda kalmıştı. Konferansta Kıbrıs'ın statüsü ve geleceği konusundaki tartışmalar, Yunanistan'ın Türkiye'yi bir rakip ve taraf olarak algılamasını pekiştirmiştir. Konferansta, Türkiye'nin adada statükonun korunmasından yana tutumu ve Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması gerektiği yönündeki kaygıları, Kıbrıs meselesinin yalnızca Yunanistan'ın tek taraflı isteklerine göre çözülmeyeceğini Yunan delegasyonuna bir kez daha göstermişti. Yunan hükûmeti, Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin de çıkarlarının dikkate alınması gerçeğini iyiden iyiye anlamaya başlamıştı. Belki daha önemlisi, Yunan heyeti, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlılığını, hissiyatını ve hassasiyetini, ilk kez yakinen görme şansını yakalamıştı. 3 Eylül 1955 tarihinde Yunanistan'ın Londra Büyükelçiliğinde Türk ve İngiliz heyetleri şerefine verilen resepsiyonda Yunan gazetelerinin sorularını yanıtlayan Fatin Rüştü Zorlu, “Yunanistan'ın en büyük devlet adamı Venizelos, Kıbrıs meselesini hiçbir zaman bahis konusu etmemiştir. Sizin şunu bilmeniz lazımdır ki, Türk-Yunan işbirliği Kıbrıs davası ile birlikte yürüyemez, Yunanistan ya Türk dostluğunu ya da Kıbrıs'ı tercih etmek zorundadır”¹⁸⁸ sözleriyle, Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki ciddiyetini ortaya koymuştu.

Londra Konferansı Kıbrıs'a huzur getirmeyi başaramamıştı. EOKA eylemleri aralıklarla devam ediyordu. Makarios ise uzlaşmaz tavrından asla geri adım atmıyor, İngiliz hükûmetinin reform önerilerini tartışmadan reddediyordu. İngiltere'nin diplomatik çabalarının yetersiz kalması üzerine sömürge yönetimi daha sert önlemler alma kararı almıştı. Bu çerçevede EOKA ile bağlantıları tespit edilen Makarios ve üç arkadaşı, Mart 1956'da Hint Okyanusu'ndaki Seyşel Adaları'na sürgün edilmiştir.

¹⁸⁷ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Cilt II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s. 108-109.

¹⁸⁸ Yıldız, s. 44.

Sömürge Valisi John Harding, Makarios'un açık ve sağlam delillerle EOKA'yı desteklediğini, adada şiddet olaylarını teşvik ettiğini ve adada barışı ve sükûneti yeniden tesis etmek için tevkif edildiğini söylüyordu.¹⁸⁹ Makarios'un İngiliz yönetimine karşı şiddetli gerilla savaşlarına ve terör eylemlerine destek verdiğini adadaki neredeyse herkes biliyordu. Makarios'un siyasî ve dinî lider olarak kendi halkı üzerinde büyük bir otoriteye sahip olması, İngiliz yönetimi için ciddi bir tehdit oluştuyordu. Harding, Makarios'un sürgün edilmesinin Kıbrıs'taki direniş hareketini zayıflatacağını varsayıyordu. Ona göre, EOKA'da liderlik boşluğunun ortaya çıkmasıyla örgütün morali ve faaliyetleri gerileyecek ve böylece adada istikrar yeniden tesis edilebilecekti. Fakat Vali Harding yanılmıştı. Makarios'un sürgün edilmesi, çatışmaların daha da şiddetlenmesinden başka da bir işe yaramamıştı.

3.3. Taksim Tezine Doğru

1956 yılının ortalarına doğru İngiltere'nin Kıbrıs politikası iki esas üzerinden ilerliyordu. Birincisi EOKA'nın söndürülmesi; ikincisi ise Türkiye ve Yunanistan'ın desteğiyle meseleye etkin bir çözümün

üretilemesiydi. Atina'nın sadece self-determinasyon prensibi temeline bir uzlaşmaya rıza göstereceği aşikârdı. Buna mukabil Türkiye'nin de Enosis'e giden kapıyı açacak self-determinasyonu kabul etmesi pek mümkün görünmüyordu. Aralık 1955'te Türkiye'de hükûmet yenilenmişti. 9 Aralık 1955-25 Kasım 1957 tarihleri arasında Türkiye'yi yönetecek IV. Menderes hükûmetinin, hükûmet programında Kıbrıs'a ilk kez yer ayrılmıştı. Kıbrıs'a ilişkin programda şunlar yazıyordu: *"Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerine büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkân yoktur. Bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu her hangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere, burada açıkça ifade etmek isteriz."*¹⁹⁰ İngiltere Kıbrıs yüzünden Türkiye'yle ters düşmek niyetinde değildi. İki ülke, NATO ve Bağdat Pakti'nda uyum içerisinde çalışıyordu. Süveyş Krizi'yle birlikte İngiltere Kıbrıs'a daha muhtaç bir hâle gelmişti. Bu dönemde Londra'da Kıbrıs için kullanılan en sık ifadelerden birisi, *"Kıbrıs yoksa petrol de yok"* sözleriydi.

Türkiye hiçbir şekilde self-determinasyon dayatmasına sıcak bakmayacağını her fırsatta dile getirmekten kaçınmıyordu. Bu doğrultuda Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'nün İngiltere'deki muhataplarına İngiltere'nin Kıbrıs'tan çıkmasının 1923 Lozan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılacağını söylemesi, işin derinliğini gösteren önemli bir tepkiydi. Zira Türk hükûmetinin Lozan Antlaşması'nı yeniden tartışmaya açacağını ifade etmesi, Türkiye'nin Ege Adaları ve Batı Trakya gibi diğer meseleleri de gündeme getireceği manasına geliyordu. Türkiye'nin bu kararlılığı karşısında İngiliz diplomatlar çözüm yolunda Türkiye'nin de kabul edebileceği bir yol bulmak üzere kolları sıvamışlardı. Bu bağlamda 30 Haziran 1956 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ivone Kirkpatrick, Ankara Büyükelçisi James Bowker'a Türklerin Taksim hakkındaki görüşlerini sorma ihtiyacı hissetmişti. Büyükelçi

¹⁸⁹ Milliyet, 10 Mart 1956.

¹⁹⁰ IV. Menderes Hükûmeti Programı.

Bowker cevabında, Taksim fikrinin o an için Ankara’da pek popüler olmadığını, ancak Türklerin Enosis’e alternatif olarak Taksim tezini düşünebileceklerini yazıyordu.¹⁹¹ Nitekim 12 Ekim 1956’da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Nuri Birgi, İngiltere Büyükelçiliği diplomatlarından Michael Stewart’a Türk hükûmetinin Kıbrıs’ta Taksim tezinden yana olduğunu belirtmişti.¹⁹² Kısa zaman içinde Türkiye’nin Taksim tezini benimsemesi üzerine, İngiliz diplomasisinde adaya çifte self-determinasyon hakkı tanınması fikri, yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştı.

Türkiye, self-determinasyon hakkını Kıbrıs Türklerine de tanıyan Taksim tezini kabul etmişti. Ankara’nın bu hakkın Kıbrıs Türkleri ve Rumları için eşit şekilde uygulanmasına herhangi bir itirazı bulunmuyordu. Her ne kadar İngiltere Taksim tezini, Enosis’i dengelemek için üretmiş olsa da Türk hükûmeti bundan sonraki süreçte, Kıbrıs Türklerinin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu savunacaktı. Ankara, Kıbrıs sorununa adil ve barışçıl bir çözüm getirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Self-determinasyon hakkının hem Kıbrıs Türkleri hem de Kıbrıs Rumları için eşit şekilde uygulanması, adada barış ve istikrarın sağlanmasının bir yolu olarak görülüyordu. Nihayetinde Taksim, adadaki her iki toplumun da kendi yönetimlerini oluşturabilmelerine olanak tanıyacak uluslararası hukuk normlarına uygun bir çözüm modeliydi. 16 Aralık 1956’da, Sömürgeler Bakanı Alan Lennox-Boyd, Ankara’da Adnan Menderes’le görüştükten üç gün sonra, zamanı geldiği takdirde Kıbrıs Türklerinin de kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkı olacağını içeren Radcliffe Anayasa Planı’nı Avam Kamarası’na sunmuştu. Burada verdiği beyanatta Lennox-Boyd, Menderes’in isteği doğrultusunda yapılan değişiklikleri şöyle açıklıyordu:

¹⁹¹ Eftal Irkıcıtal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde “Taksim” Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere’nin ‘Çifte Self Determinasyon’ Teklifi”, *History Studies: Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, (2012), s. 203.

¹⁹² Irkıcıtal, s. 207.

*“Kamaraca bilindiği üzere, Lord Radcliffe’in hazırladığı Anayasa, İngiliz hakimiyeti altında muhtar bir Kıbrıs oluşturmaktadır. Adanın muhtemel statüsüne gelince, Majesteleri Hükûmeti, kendi kaderini tayin etme prensibini tanıdığını teyid etmiş bulunmaktadır. Milletlerarası ve stratejik durum müsaade ettiğinde, muhtar idarenin de tatminkâr şekilde işlemesi şartıyla, Majesteleri Hükûmeti kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbiki meselesini tekrar tetkike hazır olacaktır. Bunu gözden geçirme zamanı geldiğinde, yeni şartlar tahakkuk ettiğinde, kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbikatının, Kıbrıs’ın hususi durumu içinde Türk cemaatine, Kıbrıs Rum cemaatinden daha az olmayacak şekilde, kendisinin müstakbel statüsünü tayin serbestisini verecek tarzda icrasını temin Majesteleri Hükûmeti’nin gayesi olacaktır.”*¹⁹³

Türk hükûmeti 1957 yılının başlarından itibaren Taksim meselesini dillendirmeye başlamıştı. Başbakan Adnan Menderes, 4 Mayıs 1957 yılında Bursa’da yaptığı konuşmasında, *“Kıbrıs’ın taksimi son fedakârlığımızdır”*¹⁹⁴ diyordu. Menderes’e göre Taksim tezi, Türkiye’nin kaygılarını gidermeye yetiyordu. Öncelikle, Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatleri güvence altına alınıyordu. İkinci olarak, Enosis tehlikesi bertaraf ediliyordu. Son tahlilde, Anadolu’nun güney kıyıları’nın güvenlik kaygıları gideriliyordu. Menderes konuşmasının devamında şunları söylüyordu:

*“Kıbrıs’ın Yunanistan’a gitmesini asla tecviz etmeyiz. Biz Kıbrıs’ta Hatta bir idarî muhtariyet namı altında ekseriyetin Türk ekalliyetini ezmek imkânına sahip olmasına asla muvafakat etmeyiz. Biz yine Kıbrıs’ın birtakım formüller birtakım tertipler altında Türk ekalliyetini orada müşkül vaziyete sokacak bir tarz şeklinin asla taraftarı olmayız. Bizim yapabileceğimiz fedakârlığın son haddi son merhalesi Kıbrıs’ın taksiminden ibarettir.”*¹⁹⁵

Çifte self-determinasyon dolayısıyla Taksim tezinin gündeme gelmesi, Kıbrıs’ın geleceğinde önemli sonuçlar doğuracaktı. Yunanistan’ın bundan sonraki amacı, Enosis’i gerçekleştirmek kadar

¹⁹³ Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950–1960)”, *Gazi Akademik Bakış*, (2012), 6/11, s. 94.

¹⁹⁴ Milliyet, 4 Mayıs 1957.

¹⁹⁵ Milliyet, 4 Mayıs 1957.

Taksim'i engellemek olacaktır. Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin Taksim ısrarı, Yunan ve Rum ikilisinin mutlak Enosis çizgisinden uzaklaşmasına ve bağımsızlık fikrine daha sıcak yaklaşımlarına neden olmuştu. Taksim tezi, adanın Türk ve Rum bölgelerine ayrılması anlamına geliyordu. Bu, Rumlar için büyük bir kayıp demektir. Çünkü Enosis hedefini ortadan kaldırıyordu. Başka bir ifadeyle Taksim tezi, Rumların adanın tamamı üzerindeki hâkimiyet iddiasını sonlandırıyor. Bu yüzden, Yunanistan ve Rumlar için Taksim'in engellenmesi öncelikli hedef hâline gelmişti. Diğer taraftan Yunanistan ve Rumlar, Türklerin Rumlarla eşit siyasî haklara sahip olduğunu kabul etmiyordu ve bundan dolayı Türklere self-determinasyon hakkının tanınmasını, adil ve meşru bir teklif olarak değerlendirmiyorlardı. Taksim tezi, Rumların Enosis'in tüm adayı kapsayacak şekilde tamamen gerçekleşmeyeceğini anlamalarına yol açmıştı. Taksim'in Enosis'i bertaraf etmesi, Rum ve Yunanlıları daha gerçekçi bir çözüm olan bağımsızlığa meyletmelerine kapı aralamıştı.

Zira bağımsızlık, en azından adanın tamamı üzerinde Rumların belirli bir ölçüde kontrol sahibi olmalarını sağlayabilirdi. Bağımsızlık, Taksim'e göre daha az kayıp anlamına geliyordu ve bu yüzden daha kabul edilebilir bir alternatif olarak değerlendiriliyordu. Uluslararası toplum da Kıbrıs'ta istikrarlı ve kalıcı bir çözüm bulunmasını destekliyordu. Taksim'in yarattığı bölünme tehdidi, adada daha barışçıl ve sürdürülebilir bir çözüm olan bağımsızlık fikrinin uluslararası arenada daha fazla destek bulmasına neden oluyordu. Yunanistan ve Rumlar, bu uluslararası desteği kaybetmemek adına bağımsızlık fikrine daha sıcak yaklaşılmaya başlamışlardı. Başlangıçta Türkiye, Kıbrıs adasında yaşayan Türk nüfusunun haklarını koruma amacıyla "Kıbrıs Türktür" tezini savunuyordu. Bu tez, adanın Türkiye'ye iadesi gerektiğini öne sürüyordu. Ancak zamanla uluslararası ilişkilerdeki değişen dinamikler, Kıbrıs sorununun karmaşıklığı ve Rum/Yunan ikilisinin self-determinasyon talepleri gibi faktörler, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değiştirmesine neden olmuştu.

Buradaki önemli husus, Taksim tezi ile self-determinasyon arasındaki ilişkiydi. Taksim tezi, Kıbrıs Türklerinin de self-determinasyon hakkına sahip olduğunu vurguluyordu ve bu çerçevede Türkiye'ye Kıbrıs sorununu çözme konusunda daha fazla diplomatik manevra alanı sağlıyordu.

Haziran 1958'e gelindiğinde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri için tek çözüm yolu artık Taksim'di. 6-7 Eylül olaylarından sonra meydanlardan çekilen Kıbrıs Mitingleri, 1958 yazında büyük bir coşkuyla geri dönmüştü. Taksim mitinginin ilki, 8 Haziran günü İstanbul Beyazıt'ta yapılmıştı. Yaklaşık üç yüz bin kişinin katıldığı tahmin edilen miting, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İÜTB) organize etmişti. İÜTB Başkanı Samet Güldoğan kürsüden yaptığı konuşmada miting tertibindeki gayeyi izah ederek şunları söylüyordu:

"Taksim değişmez kararımızdır. Taksim Menderes'in, Zorlu'nun, Türk gençliğinin ve milletinin fikridir. Bu yemin topyekûn milletin yeminidir. Şu anda 26 milyonun kararını bütün dünyaya ilan ediyoruz. Daha dün vatanın harimi ismetinde boğulanlar, bugün mübarek

*topraklarımızı kirletmek istiyorlar. Artık vazife Mehmetçik'e düşmektedir..."*¹⁹⁶

Mitingdeki konuşmacılardan birisi de Dr. Fazıl Küçük'tü. Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türkünün mücadelesine ilk sıralarda katılanlar arasında yer alıyordu. Türk halkının haklı ve meşru sesini dünyaya duyurmak için Halkın Sesi gazetesini 14 Mart 1942'de kurmuştu. Gazetenin ilk sayısında Dr. Küçük duygularını şu cümlelerle ifade ediyordu: "Memleket dilsizdir. Biz Türk cemaati, dünyanın bu karışık ve karanlık günlerinde etrafımızda olup bitenlerden habersiz, boşluk içindeyiz. İşte bu büyük noksanlığı düşünerek huzurunuzda çıkıyorum. Memleket bize, kendisine borçlu olduğumuz vazifeleri ödememizi emrediyor."¹⁹⁷ Türk toplumunun haklarını korumak, sömürge idaresi ve Rum emelleri ile mücadele etmek ve Türkiye sevgisini ve ona bağlılığı idame ettirmek, Dr. Küçük'ün ve sahibi olduğu Halkın Sesi gazetesinin temel ilkeleriydi. 1957 yılında Rumların Enosis mücadelesini hızlandırmaları üzerine, Dr. Fazıl Küçük, Türk tezlerini dünyaya duyurabilmek için Halkın Sesi'nde İngilizce baskılar da yapmaya başlamıştı. Bununla birlikte Türklerin duygu ve düşüncelerine tercüman olmak ve aynı zamanda Enosis'e bir tepki olması amacıyla başkanı olduğu Kıbrıs Milli Türk Birliği Partisi'nin adını Kıbrıs Türktür Partisi olarak değiştirmişti.¹⁹⁸ Dr. Küçük, Türklerin haklı davalarını yurt içinde ve dışında anlatmak ve bu çerçevede kamuoyu oluşturmak amacıyla İngiltere, Amerika ve Türkiye'de yapılan toplantılara katılıyor ve buralarda tertiplenen gösterilerde heyecanlı konuşmalar yapıyordu. Dolayısıyla Dr. Küçük Türkiye'nin yakından tanıdığı bir isimdi. Beyazıt meydanında kalabalıklara seslenen Dr. Küçük, Türk halkına şu mesajları iletliyordu:

"Size 120 bin Kıbrıslı kardeşimizin selamlarını getirdim. Sizden aldığımız kuvvet, bize gösterdiğiniz bağlılık mücadele hayatımızın tükenmez enerji kaynağı oldu. Kaypak politika entrikalarına ve ağır

¹⁹⁶ Milliyet, 9 Haziran 1958.

¹⁹⁷ Halil Sadrazam, *Kıbrıs Türkünün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük*, Kas-
taş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 14.

¹⁹⁸ Sadrazam, s. 28.

*baskıya, bu kuvvet sayesinde boyun eğmedik. Ancak sabrımız tü-kendi. Can vereceğiz, kan akıtacağız fakat er geç hürriyetimize kavuşacağız. Bu davamızı tahakkuk ettirmek için yaptığımız mücadelenin neticesi olarak Kıbrıs'ta her gün Türk kanı akmaktadır. (...) Sokak politikasına pabuç bırakmayacağız. İngiliz planı ne olursa olsun Ada'da Taksim'den başka fikir kabul etmiyoruz. Mücadelemize devam edeceğiz. Çünkü biliyoruz ki, bu vatan parçası şehit toprağıdır. Kıbrıs Türkünün gözünde korku ve ölüm değil hürriyet aşkı vardır. Hürriyetlerin kâğıt üzerinde alınamayacağını biliyoruz. Hürriyet ölmesini bilenlerindir. İngiliz planı ne olursa olsun biz milletimize güvenerek, size inanarak kararımızı verdik. O adadan biz değil İngiliz çıkacaktır. Biz ancak adanın topraklarını 120 bin Türkün kanı ile suladıktan sonra çıkarız."*¹⁹⁹

Beyazıt mitingi, Türk basınında ve kamuoyunda geniş bir yankıya neden olmuştu. Türkiye'nin gündemi artık Taksim'di. Nitekim İstanbul'un ardından Demokrat Parti ve gençlik örgütleri iş birliğiyle Türkiye'nin dört bir yanında peş peşe organize edilen mitinglerle Taksim fikri, tüm Türkiye'ye yayılmaya başlamıştı. Dönemin gazetelerinden elde edilen bilgiler ışığında aşağıdaki tablo hazırlanmıştır. Tablodan da açıkça görüleceği üzere, Türkiye'de yaklaşık bir ay zarfında 30 miting tertiplenmiştir. Taksim fikri, özellikle o dönemde Kıbrıs'ta yaşanan siyasî ve etnik gerilimlerin etkisiyle, Türkiye'de popülerlik kazanmıştı. Bilhassa adadaki EOKA tedhişçiliği, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin haklarını koruma ve ada üzerinde kontrol sahibi olma düşüncesini pekiştirmeye fazlasıyla yetiyordu. Zira EOKA'nın Türklere yönelik saldırılarının artması, adaya askerî müdahalede bulunma düşüncesini kamuoyunda güçlendirmişti.

Taksim Mitingleri (Haziran-Temmuz 1958)	
Vilayet	Tarih
İstanbul	8 Haziran 1958
Ankara	12 Haziran 1958
Antakya	14 Haziran 1958
Kayseri	14 Haziran 1958
Erzurum	17 Haziran 1958

¹⁹⁹ Milliyet, 9 Haziran 1958.

Antalya	19 Haziran 1958
Elâzığ	19 Haziran 1958
Samsun	19 Haziran 1958
Eskişehir	21 Haziran 1958
Konya	22 Haziran 1958
Bursa	22 Haziran 1958
İskenderun	22 Haziran 1958
Kastamonu	23 Haziran 1958
Kars	24 Haziran 1958
Çorum	25 Haziran 1958
Sivas	25 Haziran 1958
Bingöl	25 Haziran 1958
Niğde	26 Haziran 1958
Ordu	26 Haziran 1958
Tokat	26 Haziran 1958
Afyon	26 Haziran 1958
Aydın	27 Haziran 1958
Çankırı	2 Temmuz 1958
Urfa	5 Temmuz 1958
Adapazarı	5 Temmuz 1958
Çanakkale	6 Temmuz 1958
Zonguldak	6 Temmuz 1958
Uşak	6 Temmuz 1958
Diyarbakır	6 Temmuz 1958
Hakkâri	6 Temmuz 1958

Kıbrıs Türklerine yönelik EOKA tedhişinin büyüyerek çoğalması, Türk basınının ve kamuoyunun ele aldığı konuların başında geliyordu. Birçok yazar gibi Peyami Safa da Kıbrıs'ta uygulanan terörü, vaktiyle Girit'te uygulanan politikaya benzetiyordu. Bu benzetmenin, Türk kamuoyunun Kıbrıs'taki olayları daha iyi anlamasına ve değerlendirmesine yardımcı olabileceği düşünülüyordu. Türk hükûmeti, basını ve kamuoyu açık bir şekilde, Kıbrıs'ın Girit'le aynı kaderi paylaşmasına rıza gösterilemeyeceğini ifade ediyordu. Kıbrıs'ın tamamının Türkiye'ye ait olması gerektiğini uzunca zaman savunan Peyami Safa, kamuoyunun "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganıyla Taksim tezini benimsemesi karşısında, Taksim tezinden ne anlaşılması gerektiği konusunda kamuoyunu bilgilendirme ihtiyacı

hissetmişti. Usta kalem şöyle yazıyordu: "Biz taksimi en son fedakârlık olarak kabul ettik. Taksim demek adadaki idare şekillerinin paylaşımı değil, iki ayrı toprak parçası üzerinde iki ayrı devletin mutlak hükümranlığı demektir."²⁰⁰ Görüldüğü üzere, buradaki amaç, Taksim tezini fiilî bölünme şeklinde kamuoyunun zihnietine nakşetmektir. Çünkü bu sıralarda, çözüm için en ideal yolun hukukî taksim olabileceği yönünde birtakım tartışmalar yapılmaktaydı. Peyami Safa gibi birçok kanaat önderi de fiilî bölünmeden yana net bir tavır sergiliyordu. Böyle düşüncelerini sağlayan en temel sebep, EOKA'nın Kıbrıs Türklerine yönelik kanlı eylemleridir. Türk kamuoyu, EOKA'nın silahlı faaliyetlerinden dolayı, iki toplumun artık güven içerisinde birlikte yaşayamayacakları konusunda neredeyse hemfikirdir. Çok açıktır ki, EOKA'nın silahlı faaliyetleri, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini tehdit etmiş ve toplumlar arasındaki güvensizliği artırmıştır. Türk kamuoyu, bu tür şiddet eylemlerinden dolayı, Kıbrıs'ta birlikte yaşamının zorluğunu ve tehlikelerini görmüş ve fiilî bölünmenin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştı. Bu nedenle, EOKA'nın Kıbrıs Türklerine yönelik şiddet eylemleri, Türk kamuoyunda adanın bölünmesinin ve fiilî olarak ayrılmasının daha uygun bir çözüm olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Bu görüş, Türk kamuoyunda geniş bir kabul görmüş ve Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin olarak Türkiye'nin politikalarını da şekillendirmiştir.

3.4. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Önemi

Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) 1 Ağustos 1958 tarihinde Türk hükûmetin izniyle, Genelkurmay Özel Harp Dairesi ve Kıbrıs Türk toplumu liderlerinin iş birliğiyle Ankara'da kurulmuştu.²⁰¹ Üyelerinin yalnızca Kıbrıs Türk gençlerinden oluşturulmasına karar verilen teşkilatın merkezi Ankara'ydı. EOKA'ya bir tepki olarak kurulan TMT'nin üç ana amacı bulunuyordu. Birincisi EOKA'ya karşı Türk

²⁰⁰ Milliyet, 20 Haziran 1958.

²⁰¹ İsmail Tansu, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Minpa Matbaacılık, Ankara, 2002, s. 15.

halkının mal ve can güvenliğini korumak. İkincisi, Enosis'e karşı kapsamlı ve sistematik bir mücadele vermek. Üçüncüsü ise, Türkiye'nin siyasi, askerî ve stratejik çıkarları doğrultusunda kendisine verilecek görevleri yapmak. Dolayısıyla TMT'den beklenen Ankara'nın Kıbrıs politikasıyla uyumlu ve Türkiye'nin çıkarlarına uygun hareket etmesiydi. TMT'nin lideri (Bayraktar), Türk ordusuna mensup Yarbay Ali Rıza Vuruşkan'dı. Bayraktar, Genelkurmay Özel Harp Dairesi Başkanlığı'na bağlı ve ona karşı sorumluydu. TMT'nin kurucuları arasında yer alan Özel Harp Dairesi subaylarından Binbaşı İsmail Tansu, TMT'nin kuruluşuyla ilgili hatıralarında şunları yazmıştı:

*"1957 yılına yılı sonuna doğru Kıbrıs Türk toplumu lideri Doktor Fazıl Küçük ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denктаş, Kıbrıs Türk toplumunun çeşitli sorunlarını görüşmek üzere Ankara'ya gelmişlerdi. Liderler, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yaptıkları görüşmede EOKA'nın Türk toplumu için oluşturduğu tehlikeden söz ederek toplumun can güvenliğinin eli silah tutanlar tarafından bizzat korunması için, kendilerine silah yardımında bulunulmasını istemişlerdi. (...) 1958 yılı Ocak ayı başında, Dairemizin Başkanı General Daniş Karabelen, Genelkurmay başkanlığına çağrılarak, "hükümetten bir soru yöneltildi: Kıbrıs'ta EOKA'ya karşı silahlı bir örgütü, biz de kurabilirmiyiz diyorlar. Dairenizin fonksiyonu malum ancak ben sizinle görüşmeden cevaplamak istemedim. Siz de yarına kadar dairenizde konuyu gözden geçirin, ne yapabileceğinizi bana bildirin. (...) Karabelen Paşa ertesi sabah Genelkurmay'a olumlu cevabını bildiriyordu. (...) Karabelen Paşa'nın Orgeneral Salih Coşkun Paşa'ya [Genelkurmay İkinci Başkanı] Dairemizin bu göreve hazır olduğunu bildirmesinden sonra Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya gerekli bilgi veriliyor ve hazır olduğumuz bildiriliyordu. (...) 1958 Nisan ayında beklediğimiz tarihi mesajı almıştık. Başbakan Adnan Menderes'in "örgütü kurunuz" mesajı Genelkurmay İkinci Başkanı Salih Coşkun Paşa tarafından Daniş Karabelen Paşa'ya iletilmişti."*²⁰²

²⁰² Tansu, s. 27-29.

TMT'nin kurulması özel bir tecrübeyi gerekli kılıyordu. TMT önce-sinde adada "Kara Çete", "Volkan", "9 Eylül Cephesi" gibi direniş örgütleri kurulmuştu. Ancak bunlar amatör kuruluşlardı ve ne hiyerarşik yapıları vardı ne de siyasal amaçları söz konusuydu. Bunlar arasında en göz dolduran Volkan'dı, ancak o da EOKA karşısında oldukça yetersizdi. EOKA'nın karşısında daha profesyonel bir teşkilata ihtiyaç duyuluyordu. TMT'nin bu yüzden Özel Harp Dairesi (Seferberlik Tetkik Kurulu) tarafından kurulması tesadüf değildi. Daire, Türkiye'nin gayrinizami harp ve direniş faaliyetlerini organize eden birimiydi. Burada gizli harekât teknikleri eğitimi görmüş uzman ve yetenekli subaylar bulunuyordu. Nihayetinde başta Daire Başkanı General Daniş Karabelen olmak üzere önde gelen subay kadrosu Kore Savaşı'nı tecrübe etmişti. Sonuç itibarıyla TMT'yi düşünülen amacına uygun, Türkiye'de kurabilecek daha uzman bir birim yoktu. Nitekim bu birimden istenilen, TMT'yi örgütleyerek, eğiterek ve donatarak Kıbrıs Türklerinin direniş kapasitesini artırmasıydı.

Anlaşıldığı kadarıyla, Dr. Küçük ve Denктаş'ın Ankara'daki ziyaretleri sırasında, Dışişleri Bakanı Zorlu'dan EOKA'ya silah istemeleri, TMT'nin kurulmasına giden yolu açmıştı. Bu Türkiye açısından oldukça riskli ve tehlikeli bir işti. Çünkü Türkiye, kendisine ait olmayan yabancı bir ülkede silahlı bir örgüt kuracaktı. Türkiye'nin uluslararası imajını ve uluslararası ilişkilerini zedeleyici sonuçlar çıkarabilirdi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta TMT'yi kurması, uluslararası toplumdan tepki çekme potansiyeli taşıyordu. İngiltere başta olmak üzere birçok ülke, bu tür bir müdahaleyi Kıbrıs'ın içişlerine karışma olarak görebilir ve Türkiye'yi uluslararası arenada kınayabilirdi. Uluslararası hukuka göre, egemen bir devletin topraklarında yabancı bir gücün silahlı bir örgüt kurması, kabul edilebilir bir vaziyet değildi. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası alanda zor duruma düşmemesi için TMT'nin açığa çıkmaması gerekiyordu. Ayrıca TMT'nin faaliyetleri, Kıbrıs'ta silahlı çatışmaların ve etnik gerilimlerin daha da artmasına neden olabilirdi. Bu durum, adada yaşayan

Türk ve Rum toplulukları arasında ciddi güvenlik sorunlarına ve insani krizlere mahal verebilirdi. Kaldı ki Türkiye'nin Kıbrıs'ta askerî bir rol üstlenmesi, Yunanistan ile Türkiye arasında doğrudan çatışma riskini de doğurabilirdi. Hâliyle böyle bir gerginlik, iki ülke arasında geniş çaplı bir savaşa dönüşebilirdi. İşin bir de NATO yönü bulunuyordu. Türkiye'nin NATO'nun çizdiği askerî sınırlar dışında faaliyet göstermesi ve bu bağlamda Kıbrıs'ta askerî açıdan örgütlenmesi, NATO içerisinde Ankara'yı zor bir sürece sürükleyebilirdi.

Tüm bu olasılıklar yanında, İngiltere'nin Filistin'den çekildiği gibi Kıbrıs'tan da bir gecede çekilme ihtimali bulunuyordu. Yunanistan ve Rumlar, EOKA üzerinden gerekli silahlanmayı ve hazırlıkları yapmışlardı. Böyle bir atmosferde, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini kim ve nasıl koruyacaktı? Ya da oluşan kaos ortamında Enosis'i kim ve nasıl önleyecekti? Açıkçası Türkiye, adadaki olası kötü senaryolardan hareketle TMT'yi kurma kararı almıştı. Yine de Ankara ile TMT arasındaki tüm bağlar gizli tutulmalıydı ve herhangi bir krizde, TMT'nin Türk hükûmeti ile hiçbir bağı olmadığı imajı korunmalıydı. Gizliliğin korunması en mühim meseleydi ve Dışişleri Bakanı Zorlu'nun da direktifleri bu yöndeydi. Nitekim TMT'nin kurulduğu dönemde, henüz İngilizlerin adadan çekilmediğini, Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın imzalanmadığını ve Türk-Rum ortaklığına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmadığını hatırlatmak gerekiyor. Bu mahremiyetten dolayı, Türkiye'den Kıbrıs'a TMT'yi kurmakla görevlendirilecek subayların banka müfettişi ve öğretmen gibi maske görevlerle gönderilme kararı alınmıştı. Yine gizliliğin önemi gereği, TMT'nin mücahitleri ile lider kadrosunun isimleri kodlanmıştı. TMT lideri Albay Rıza Vuruşkan'ın kod adı Bozkurt, Dr. Küçük'ün Ağrı, Rauf Denktaş'ın Toros ve Daniş Karabelen'in Cankurt olarak belirlenirken silah ikmalinde çalışanlara Bereket Kurdu, mücahitlere de genel olarak Kurt deniliyordu.²⁰³ İsmail

²⁰³ Tansu, s. 52.

Tansu, TMT'nin Dr. Küçük ve Denktaş'a takdimini hatıralarında şöyle aktarmıştı:

*"1958 Haziran ayı idi. Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile Dr. Küçük ve Denktaş'ı Ankara'ya davet etmiştik. Liderlerle konuk edildikleri Kızılay mevkiindeki Modern Palas Otel'i'nde buluşmuştuk. Bu gizli toplantıya Başkanımız Daniş Karabelen Paşa, TMT liderliğine seçilen Yarbay Rıza Vuruşkan ve ben sivil kıyafetlerimizle katılmıştık. (...) Daniş Paşa toplantıda hükümetimiz Kıbrıs'ta Türk varlığını korumak için gizli bir yeraltı örgütü kurulması ve silahlandırılması görevini bize vermiştir. Örgütün organizasyonu için hazırlanan projenin uygulanması çalışmaları yoğun olarak sürdürülmektedir. Yarbay Vuruşkan Kıbrıs'taki TMT liderliği görevini üstlenmiştir. Kısa bir süre sonra öteki dört subay ile birlikte Kıbrıs'a gideceklerdir. Projenin uygulanmasını yardımcım Binbaşı İsmail Tansu yürütecek ve koordine edecektir. Örgütün kurulmasında sizlerin yardımcı olacağınızı bize Dışişleri Bakanı Zorlu bildirmiştir. Hükümetimizin güvendiği liderler olarak Kıbrıs'ta görev yapacak subaylarımıza mümkün olan her yardımı yapacağımıza inanıyoruz. Örgütün sizin dışınızda sizinle iş birliği yapmadan ne kurulması ve ne de faaliyetini sürdürmesi düşünülemez. Bu nedenle Vuruşkan sizlerle çok sıkı ve samimi ilişkiler içinde iş birliği yapacaktır. Birlikte bu çok önemli konuda başarılı olacağımız kuşkusuzdur."*²⁰⁴

Dr. Küçük ve Denktaş'ın önerisiyle Ankara'da bulunan Kıbrıslı Doktor Burhan Nalbantoğlu da TMT'nin Kıbrıs ekibine dâhil edilmiştir. Nalbantoğlu'nun en önemli görevlerinden birisi, Türkiye'deki özellikle Ankara'daki bulunan Kıbrıslı gençleri, TMT'nin mücahit kadrosuna katmaktır. 1 Ağustos 1958 günü TMT lideri Yarbay Rıza Vuruşkan tarafından Lefkoşa'da karargâhın tesis edilmesiyle, TMT Kıbrıs'taki faaliyetlerine başlamıştı. Rıza Vuruşkan "Ali Conan" adıyla Lefkoşa'daki İş Bankası'na müfettiş sıfatıyla gönderilmişti. Vuruşkan'la birlikte adaya ayak basan Yüzbaşı Mehmet Özden de müfettiş yardımcısı olarak tayin edilmiş görünüyordu. Vuruşkan'la başlatılan hücre kurma faaliyetleri, kısa süre zarfında adanın tüm Türk yerleşim bölgelerini kapsayacak şekilde genişletilmişti. TMT

²⁰⁴ Tansu, s. 49.

silahlı yeraltı örgütü olarak tasarlanmıştı ve teşkilatlanmasını bu doğrultuda gerçekleştiriyordu. Kur'an ve bayrak üzerine yapılan yeminlerin ardından kişiler, TMT'ye dâhil olabiliyordu. Arı, petek ve kovan sistemiyle desteklenen hücrel bir örgütlenme yöntemi izleniyordu. Dolayısıyla mücahitlerin ait oldukları hücrenin dışındaki öteki hücrelerdeki mücahitleri tanımalarının önüne geçiliyordu.

TMT yeraltında saklı kaldığı 1958-1963 dönemi boyunca, Kıbrıs Türk varlığını korumak üzere ciddi hazırlıklar yürütmüştü. Ankara ve Antalya'da kurulan eğitim kamplarında eğitilen mücahitler tekrar adaya gönderilirken Akdeniz kıyılarına yakın merkezlerde depolanan silahlar, sivil denizcilerin kullandığı küçük balıkçı tekneleri ve motorlarla gizlice Kıbrıs'a sevk ediliyordu. Tüm bu çalışmaların neticesinde, 1958-1960 arası dönemde yaklaşık 5 bin mücahit eğitilmiş ve silahlandırılmıştı. TMT, Kıbrıs Türklerini Rum saldırılarına karşı savunmak için örgütlenmiş bir direniş hareketiydi. Türk toplumunun silahlı savunma gücünü karşılamak amacıyla kurulmuştu. Kıbrıs'ta tarihî bir dönemde, tarihî bir rol oynamıştı. TMT'nin Kıbrıs'ta Rum milliyetçileri tarafından gerçekleştirilen saldırılar ve katliamlar sırasında, Türk köylerini ve yerleşim yerlerini koruyarak birçok sivilin hayatını kurtardığı, tarihî kayıtların doğruladığı bir gerçektir. Dolayısıyla TMT, Kıbrıs Türk toplumunun varlığını sürdürmesi açısından kritik bir vazife üstlenmişti. TMT'nin varlığı ve rolü, 1963-74 arası dönemde daha iyi anlaşılmıştır. Örgüt, Türkleri Rum saldırılarından korumak kadar Kıbrıs Türklerine moral ve güven vermesi bakımından da önemli işler icra etmişti.

Örgütün temel hedeflerinden birisi, kriz anlarında toplumun organizasyonu ve savunmasıydı. Kıbrıs Türk gençlerini disiplinli bir eğitimden geçirmesi, bu düşünceden ileri geliyordu. Bir başka ifadeyle TMT'nin eğitim kamplarında sadece askerî talim yapılmıyordu, bunun yanında, psikolojik harp teknikleri, toplumun örgütlendirilmesi, kriz anlarında nasıl hareket edilmesi gerektiği (kriz yönetimi) şeklinde geniş bir yelpazede eğitim veriliyordu. Sonuçta amaç, Kıbrıs Türklerinin toplumsal direniş gücünü artırmaktır ve bu

yüzden disiplinli ve hazırlıklı olunması gerekiyordu. TMT'nin koordinatörlüğünde büyük bir titizlik ve gizlilik içerisinde yürütülen çalışmalar neticesinde, ada genelindeki Türk köyleri ve bölgeleri kordine edilerek, zamanı geldiğinde daha etkili ve organize bir şekilde savunma yapmaları temin edilmişti. Öyle ki 1963-1974 arası dönemde, Kıbrıs Türklerini ayakta tutan en etkili kuvvet TMT olmuştur. 1958-60 arası dönemde yapılan hazırlıklar sayesinde bir taraftan Türk toplumunun dayanıklılığı ve direnci artırılmış diğer yandan da EOKA'nın emellerine ulaşması önlenmiştir. Dahası TMT'nin varlığı ve faaliyetleri, Türk toplumunun kendini daha güvende hissetmesini sağlamış, bu da günlük hayatın ve sosyal istikrarın devamlılığına büyük bir katkı yapmıştır.

TMT sadece silahlı bir savunma teşkilâtı değildir aynı zamanda Kıbrıs Türk toplumunun siyasî haklarının savunulmasında da rol oynamıştır. Örgüt, Kıbrıs Türklerinin siyasî temsilcileriyle iş birliği yaparak, Kıbrıs sorununda Türk toplumunun haklarını savunmuş ve bu hakların korunması için mücadele etmiştir. Zaten TMT'yi kendisinden önce kurulan, "Kara Çete", "Volkan" ve "9 Eylül Cephesi" gibi amatör kuruluşlardan ayıran en temel özelliklerden biri de buydu. TMT, Denktaş'ın da ifadesiyle, "*millî siyasetin silahlı koluydu.*"²⁰⁵ TMT, Türkiye'nin Kıbrıs politikasının bir ürünüydü. Teşkilâtın faaliyetlerini ve stratejilerini bu politika belirliyordu. Tamen Ankara'nın siyasetinin güdümündeydi. Mesela, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Ankara'nın TMT'ye bakışında köklü bir değişiklik olmuş ve bu nedenle TMT'ye verilen destek sonlandırılmıştı. Rauf Denktaş, 1960-63 arası dönemde Türk hükûmetinin bu politika değişikliğinin 1963-74 arası dönemde Kıbrıs Türklerini zor durumda bıraktığı görüşündedir. Nitekim TMT'nin hedefi, 10 bin kişiyi eğitip silahlandırmaktı, fakat 1960 yılında yardımların kesilmesiyle sayı 5 bin civarında kalmıştı.

²⁰⁵ Ahmet Tolgay, *Fırtına ve Şafak*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayınları, Lefkoşa, 1998, s. 25.

BEŞİNCİ BÖLÜM:
KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN
KURULUŞU VE ÇÖKÜŞÜ

1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Özellikleri

Kıbrıs sadece Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasındaki bir mesele değildi. Soğuk Savaş Dönemi'nin koşulları ve buna bağlı olarak Orta Doğu'da meydana gelen gelişmelerden doğrudan etkileniyordu. ABD'nin teşvikiyle İngiltere, aralarında Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın da bulunduğu devletlerle 1955 yılında Bağdat Paketi'nı imzalamıştı. Bağdat Paketi'nin ana hedeflerinden biri, Sovyetler Birliği'nin ve komünizmin Orta Doğu'daki etkisini sınırlamaktı. Paktin bir diğer hedefi ise, ABD ve İngiltere'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu artırmasına ve bölge ülkeleri üzerindeki siyasi, askerî ve ekonomik etkisini pekiştirmesine neden olmak ve bu sayede Batı İttifakı'nı Orta Doğu'da güçlendirmekti.

Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnâsır İngiltere'yi Mısır'dan çıkarmıştı. İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını, Arap dünyasının birliği ve bağımsızlığı için tehlikeli görüyordu. Bu nedenle, "zayıflatıcı bir unsur" olarak tanımladığı Bağdat Paketi'ne de karşı çıkıyordu. Nasır liderliğindeki Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkileri ileri düzeydeydi. Stratejik ortaklık kapsamında Moskova, Kahire'ye askerî ve ekonomik yardımda bulunuyordu.

Bağdat Paketi, Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulmuş bir ittifaktı. Bu yönüyle Mısır-SSCB ilişkilerini tehdit eden bir nitelik arz ediyordu. Bu nedenle Nasır, Bağdat Paketi'ne karşı güçlü bir duruş sergiliyordu. Bununla birlikte Batılı ülkelerin Orta Doğu üzerinde nüfuz kurmasını da engellemeye çalışıyordu. Bu doğrultuda Mısır ile Suriye arasında 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulmuştu. Benzer şekilde Nasır'ın etkisi, Irak ve Ürdün'de de yükseliyordu. Elbette bu gelişmeler, İngiltere ve ABD'de de ciddi kaygılara neden olmuştu. Kaygıların yersiz olmadığı, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Batı yanlısı hükûmeti deviren askerî darbeyle anlaşılmıştı. Darbe sırasında, Kral II. Faysal, Başbakan Nuri Said Paşa ve kraliyet ailesinin neredeyse tamamı öldürülmüştü. Orta Doğu'da Batı yanlısı politikalarıyla tanınan Irak monarşisinin yıkılması, Washington ve Londra'da bir bomba tesiri yapmıştı. ABD Dışişleri Bakanı John

Foster Dulles'e göre, şayet Orta Doğu'da gerekli tedbirler alınmazsa, Batı'nın Orta Doğu'dan tamamen tasfiyesi söz konusu olabilirdi. Orta Doğu ülkelerinde Batı İttifakı aleyhine gelişen olaylar, Kıbrıs konusunda ABD'nin baskısıyla Türkiye'nin Taksim, Yunanistan'ın da Enosis politikasında geri adım atmasına neden olmuştu. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yürütülen yoğun müzakerelerin neticesinde, 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih ve 19 Şubat'ta da Londra'da üç ülke arasında imzalanan ve Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerin de katıldığı antlaşmalarla, Türk ve Rum siyasî ortaklığında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Antlaşmalarla adadaki İngiliz hâkimiyeti resmen sona eriyordu. Bunun karşılığında İngiltere, bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla kendi egemenliğinde olmak kaydıyla adanın güneyinde yer alan Dikelya ve Ağrotur bölgelerinde iki askerî üs bulundurma hakkı elde ediyordu.

İngiltere'nin Kıbrıs'taki Üsleri

İngiltere, Kıbrıs'taki askerî varlığını Soğuk Savaş Dönemi boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma hattı olarak kullanmak istiyordu. Bu nedenle, adanın bağımsızlığı ve yönetimi üzerindeki

kontrolünden tam olarak vazgeçmemiştir. Kıbrıs'taki Dikelya ve Ağrotur üsleri, İngiltere'nin bu bölgedeki askerî varlığını ve operasyonel kapasitesini devam ettirmesi için kritik öneme sahipti. Garantörlüğün bu üslerin güvence altına alınmasına yardımcı olacağı düşünülüyordu. Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'deki etkisinin sınırlandırılması ve NATO'nun güneydoğu kanadının güçlendirilmesi için Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin varlığının devamı ile İngiltere'nin garantör devlet hakkını elde etmesi, Amerika'nın da desteklediği bir yaklaşımdı. İngiltere'nin garantörlük rolü, Kıbrıs'ta Yunanistan ve Türkiye arasındaki dengeyi korumak açısından da stratejik bulunuyordu.

Kuruluş, Garanti ve İttifak antlaşmaları ile fonksiyonel bir federasyon şeklinde bir temele oturtulan Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde ilan edilmişti. Adanın iki toplumlu yapısı dikkate alınarak tanzim edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nde; bir taraftan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasındaki denge diğer taraftan da Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasındaki denge gözetilmeye çalışılmıştı. Yani birisi dış, diğeri iç olmak üzere iki denge dikkate alınmıştı. İç denge, kurucu antlaşmalar ve anayasa ile teminat altına alınmaya çalışılırken, dış denge Garanti ve İttifak Antlaşmaları ile güvenceye alınmıştır. Türk toplumu lideri vasfını taşıyan Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na savunma, güvenlik ve dışişleri ile ilgili temel konularda veto hakkı tanınması iç dengenin en önemli aracı olarak

düşünülürken, Garanti Antlaşması ile garantör devletler olan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a Kıbrıs'ta kurulan düzeni muhafaza etmek için tanınan tek taraflı müdahale hakkı da dış ve iç dengeyi koruyucu bir araç olarak planlanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti, uluslararası antlaşmalarla kurulmuş ve iki toplum üzerine inşa edilmiş bir ortaklık devletiydi ve kurulan anayasal düzen, üç garantör devlet tarafından güvence altına alınmıştı.

Kıbrıs Cumhuriyeti, iç dinamiklerin neticesinde meydana gelmemişti; tamamen dış faktörlerin ürünüydü. Soğuk Savaş'ın özel koşullarından dolayı iç ve dış egemenliği kısıtlanmıştı. Nevi şahsına münhasır bir siyasî yapı arz ediyordu. Devlete aidiyet duyacak homojen nitelikte bir milletin varlığından söz edilemezdi. Belki daha kötüsü, ortada homojen bir millet olmadığı gibi bu milleti tanzim edecek siyasî bir düşünceye malik bir devlet de oluşturulmamıştı. Kıbrıs'ta iki ana etnik grup bulunuyordu: Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türkleri. Bu iki toplum, dil, din, kültür ve tarih açısından birbirinden oldukça farklıydı. Kıbrıs Rumları çoğunlukla Ortodoks Hristiyan, Kıbrıs Türkleri ise Müslümandı. Kıbrıs Rumlarının çoğunluğu, Yunanistan ile birleşmeyi savunurken, Kıbrıs Türkleri Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olmayı ve adanın bölünmesini savunuyordu. İki toplumu ortak bir paydada buluşturacak ortak bir siyasî vizyon da söz konusu değildi. Bu karşıt millî idealler, ortak bir ulusal kimlik ve aidiyet duygusunun oluşmasını büyük ölçüde engelliyordu. Zıt millî ideallerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin karmaşık güç paylaşım düzenini sürdürülemez hâle getireceği çok açıktı. Kaldı ki toplumlar arasında derin bir güvensizlik bulunuyordu. Hafızalar çok tazeydi. Dolayısıyla bu güvensizlik, iki toplumun ortak bir gelecek inşa etmesini önleyici bir etki yapıyordu. 1955-1960 arası dönemde Rum ve Türk toplumları birbirlerinden giderek daha fazla uzaklaşmışlardı. Sadece zihinsel bir uzaklık değildi bu; iki toplum arasındaki kurumsal ve fiziksel uçurum da derinleşmişti. 1955 sonrası dönemde başkent Lefkoşa'da, toplumlar ayrı bölgelerde yaşamaya başlamışlardı ve bu

ayrışma, korku ve endişenin yol açtığı iç göçlerle her geçen gün daha da büyüyordu.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortak bir ulus ya da kimlik oluşturma gibi inşacı bir rolü bulunmuyordu. Hatta yeni devletle birlikte iki etnik grup arasındaki farklılıklar yasalarla daha belirginleştirilmişti. Kıbrıs Cumhuriyeti ortak değer, ortak kültür ve ortak ülkü gibi toplumsal birliği ve bütünlüğü tesis edebilecek siyasal araçlardan yoksundu. Devletin inşasında, iki toplumun benzerliklerinden ziyade bilinçli farklılıkları referans alınmıştı. Başka bir ifadeyle devlet, farklılıklar üzerine bina edilmişti. Hâl böyle olunca her iki toplum, kendi millî kimliklerini koruma ve geliştirme çabasını sürdürmüş ve nihayetinde ortak bir Kıbrıs kimliği ve kültürü bir türlü gelişmemiştir. Çok açıktır ki Kıbrıs Cumhuriyeti, adada kendi yasal varlığı dışında bir değer üretememiştir. Fakat bu değer de ortak bir ülkünün veya çabanın bir mahsulü olmadığı için her iki toplum nazarında Kıbrıs Cumhuriyeti, manevi bir anlamı olmayan, maddi bir kütle olarak algılanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını değerlendiren devletin ilk Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, *"antlaşmalar Kıbrıs'ta bir devlet kurmuştur fakat bir ulus yaratmamıştır"*²⁰⁶ sözleriyle, yukarıda anlatılmaya çalışılan durumu güzel bir şekilde özetliyordu. Bu minvalde dikkate değer bir tespit de Rumların iki numaralı ismi Glafkos Klerides'e aitti. Klerides, *"dünyanın en kutsal bayrağı Kıbrıs bayrağıdır. Çünkü uğruna ölecek bir kişi bile bulamazsınız. Bir kısmı Türk bayrağı, bir kısmı da Yunan bayrağı için ölür"* ifadeleriyle tarihî bir değerlendirme yapıyordu.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin siyasal bir ulus düzeninden yoksun oluşu, etnik cemaatlerin güçlenmesine ve aidiyet bağlarının Kıbrıs Cumhuriyeti yerine anavatanlara duyulmasının devamını teşvik etmişti. Doğal olarak adadaki Türk ve Yunan kimliği güçlendirilerek sürdürülmüştür. Yine yukarıda belirtildiği gibi başta toplum

liderleri olmak üzere Kıbrıs'ta yaşayanların ezici çoğunluğu kendisini ya Türk ya da Yunan olarak tanımlıyordu. Her iki toplumda da milliyetçiliğin kaynağı, Kıbrıs'tan ziyade anavatanlardı. Bu nedenle ulusal aidiyet, Türkiye ve Yunanistan'a bağlı olarak geliyordu. Keyfiyet böyle olunca, söz konusu iki toplumda baskın ülkü, anavatanla birleşmek oluyordu. Bunun dışında adada iki halkın birlikteliğini formüle eden herhangi bir siyasî yapı, cumhuriyet kurulana kadar ciddi düzeyde tartışılmamıştı. İki etnik grubun, 1878-1960 arası dönemde girmiş olduğu yoğun kimlik mücadelesi, toplumlararası barış ve güven ortamını büyük ölçüde tahrip etmişti. Kıbrıs Türkleri, Enosis'in gerçekleşmesi durumunda Türk toplumunun yok edileceğinden korkuyordu. Bu korku, Türk toplumunu daha fazla Türkiye'ye bağlanmaya ve Taksim düşüncesini savunmaya itmişti. Rumlar da Türklerin Enosis'i engellemesinden ve Taksim'in gerçekleşmesinden ziyadesiyle endişe duymuşlardı. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti, birbirine güvenmeyen iki ortağa emanet edilmişti ve bu emanetten hoşnut olmayan kişilerin sayısı ve güçleri oldukça fazlaydı.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk ve Rumların eşit siyasî hak ve statüsüne dayandırılmıştı. Karmaşık bir siyasî sistem ve güç paylaşım düzeni arz eden bu yapı, Zürih ve Londra Anlaşmaları sonucunda şekillendirilmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasası'yla resmîyet kazanmıştı. Bir fikir vermesi bağlamında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin öne çıkan özellikleri genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:²⁰⁷

1. Kıbrıs devleti, Cumhurbaşkanlığı rejimine dayanan bir Cumhuriyet olacaktır. Cumhurbaşkanı Rum ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olacak ve genel oy verme yöntemiyle, adadaki Rum ve Türk toplumları tarafından 5 yıllık bir süre için ayrı ayrı seçileceklerdir.

²⁰⁷ Aşağıda yer alan bilgiler için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı (Zurih, 11 Şubat 1959), https://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-zurih-11-subat-1959_tr.mfa (Erişim Tarihi, 30 Mayıs 2024).

²⁰⁶ Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger*, Verso, London, 1997, s. 50.

2. Devletin resmî dilleri Rumca ve Türkçe'dir. Yasama ve idarî belgeler ve dokümanlar iki resmî dilde yazılacak ve yayımlanarak ilan edilecektir.
3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, tarafsız bir desen ve renkte, kendine özgü bayrağı olacaktır. Yetkililer ve toplumlar, bayramlarda Kıbrıs bayrağı yanında Rum ve Türk bayraklarını da aynı zamanda çekme hakkına sahiptir. Rumlar ve Türkler, Yunan ve Türk millî bayramlarını kutlama hakkına sahip olacaktır.
4. Yürütme erki, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısında toplanacaktır. Bu maksatla, 7 Rum ve 3 Türk'ten oluşan bir Bakanlar Kurulu oluşturulacaktır.
5. Yasama erki, Temsilciler Meclisi'ne aittir. Meclis, 5 yıl için yüzde 70 Rum ve yüzde 30 Türk oranında Türkler ve Rumlar tarafından ayrı ayrı seçilecektir.
6. Kamu hizmetlerini yürütmekle görevli memurların yüzde 70'i Rumlardan ve yüzde 30'u Türklerden oluşacaktır.
7. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından birlikte atanacak iki Rum ve bir Türk ve bir tarafsız yargıçtan meydana gelen bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır.
8. Her toplum, kendisi tarafından saptanacak sayıda temsilciden oluşan bir Cemaat Meclisi'ne sahip olacaktır. Cemaat Meclisleri din, eğitim, kültür ve öğretim ile kişi haklarına yönelik bütün hususlarda yetkili olacaklardır. Cemaat Meclisleri, kendi toplumunun refahını arttırmak amacıyla kurulan tesisler, hayır ve spor işleri ve cemiyetleri, üretim ve tüketim kooperatifleri veya kredi kuruluşları gibi münhasıran topluma özgü yararlar sağlayıcı kurumlara ilişkin işler hakkında da yetkili olacaklardır. Cemaat Meclisleri, toplum gereksinimlerini ve denetimi kendilerine ait bulunan kurum ve cemiyetlerin gereksinimlerini karşılamak için, kendi toplum bireylerini vergilendirme hakkına sahip olacaktır.
9. Silahlı kuvvetlerin, jandarma ve polis kuvvetlerinin Komutan ve yardımcılarını, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından birlikte atanacaklar. Bu komutanlardan birisi Türk

- olacaktır. Komutan ve yardımcılarını aynı topluma mensup olmayacaklardır.
10. Kıbrıs'ın yüzde 60'ı Rum, yüzde 40'ı Türk'ten oluşan iki bin kişilik bir ordusu olacaktır.
 11. Kıbrıs'ın en büyük beş kentinde, bu kentlerde oturan Türkler tarafından belediyeler kurulacaktır.
 12. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında yeni Kıbrıs Devletinin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasasını garanti edecek bir antlaşma yapacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir de askerî ittifak antlaşması yapılacaktır. Bu iki antlaşma, anayasa hükmünde olacaktır.
 13. Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesinin veya ayrılıkçı bir bağımsızlığın (Kıbrıs'ın iki ayrı devlet olarak taksimının) önlenmesi kabul edilecektir.
- Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Küçük, vergi, bürokrasi, askerlik, belediyeler, seçim sistemi ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto yetkisi gibi temel konularda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın Kıbrıs Türklerine adil olanın çok ötesinde haklar tanıdığını ve bu durumun devletin etkin işleyişini zorlaştırdığını iddia ediyordu. Rumların büyük çoğunluğu da Makarios gibi Kıbrıs Türklerine verilen yetki ve sorumluluğun fazla olduğunu düşünüyordu. Onlara göre Türklerle, hakkaniyeti aşan haklar verilmişti. 1961 yılından itibaren Makarios gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında katıldığı toplantılarda, antlaşmalarla Kıbrıs Türklerine fazlaca haklar verildiğini, buna karşılık Rumların haklarının gasp edildiğini ileri sürmeye başlamıştı. Rum liderin nazarında anayasa değişikliği kaçınılmazdı. Onun söylem ve iddiaları, toplumlararası huzursuzluğu arttırdığı gibi adayı içinden çıkılmaz siyasî bir krize sürüklüyordu. Makarios'un birinci amacı, devletin yönetimindeki tikanıklığı çözmekten ziyade Türklerle verilen anayasal hakları ortadan kaldırmaktı. Sonrasında ise devleti kuran antlaşmaları

geçersiz hâle getirmeyi planlıyordu. Makarios'un Enosis'e duyduğu sadakat devlete duyduğundan çok fazlaydı. Bu nedenle ilk zamanlarda, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis yolunda büyük bir sapma olarak değerlendirmişti. Sonraki yıllarda ise, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis yolunda kat edilen bir aşama şeklinde tarif etmeye başlayacaktı.

Ayrıca Makarios'a göre, Türklere azınlık haklarından öte haklar verilmemeliydi. Makarios ve birçok Rum'un nazarında Kıbrıs, tarihsel olarak Yunan kültür ve medeniyetinin bir parçasıydı. Adanın Helenistik geçmişi ile kimliğini Rum toplumunda canlı tutmaya çalışan Makarios, adanın tamamen Yunan egemenliğine girmesi gerektiğini savunuyordu ve bu bağlamda, Kıbrıs Türkleri, adanın bu idealle çelişen bir unsuru olarak realize ediliyordu.

Anayasa değişikliğini gündeme getirmesi boşuna değildi. Yaptığı açıklamalarda, Türklere verilen geniş hakların Kıbrıs Rumlarının egemenlik haklarını ve yönetim gücünü zayıflattığını iddia ediyordu. O, Kıbrıs'ın üniter bir devlet olarak yönetilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu bakış açısına göre, Türklerin azınlık haklarıyla sınırlandırılması, adanın siyasî bütünlüğünü ve yönetim etkinliğini korumak için gerekliydi. Nüfus bakımından Türklerin uluslararası hukuktaki yerinin azınlık hakları olduğunu ifade ederken, kültürel ve toplumsal hakların ilerisinde onlara verilen siyasi hakların gereksiz ve aşırı olduğunu söylemekten de geri durmuyordu. Bu bakış açısı, Kıbrıs Rumlarının Enosis ideali ve adanın yönetiminde tek egemen güç olma isteğiyle örtüşüyordu. Kaçınılmaz olarak Makarios'un bu söylemleri ve politikaları, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve adadaki etnik ve siyasî gerilimin daha da artmasına yol açmıştı.

2. 27 Mayıs Askerî Darbesi ve Kıbrıs Türk Liderliği

Siyasî tansiyonun yükseldiği böyle bir ortamda, Kıbrıs Türklerinin önemli manevi mekânlarından Bayraktar Türbesi ile Ömerye Camisi'nin bombalanması, adada 11 yıl sürecek kanlı hadiselerle sebep olacak cinin, yakında şişeden çıkartılacağına dair önemli bir işaretti.

Olay, 25 Mart 1962 tarihinde gerçekleşmişti. Olay hakkındaki haberler, Ankara'ya ulaşır ulaşmaz, Başbakan İsmet İnönü, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Turhan Feyzioğlu ve İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu, başbakanlıkta bir araya gelerek Kıbrıs'taki Türkiye Büyükelçiliğinden olay hakkında geniş izahat almışlardı. Türk hükûmeti, her ne olursa olsun adada statükonun korunması ve devam etmesi taraftarıydı. Hiçbir şekilde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin parçalanmasına ve yeniden adanın 1950'li yıllara dönmesine razı değildi. Bu politikadan hareketle Türk hükûmeti, Lefkoşa'ya gönderdiği mesajlarda olayın büyük bir krize dönüşmemesi için her türlü önlemin Kıbrıs hükûmeti nezdinde alınmasını tavsiye ediyordu. Hükûmetin yayımladığı bildiride şunlar yazıyordu:

*"25 Mart Pazar günü sabaha karşı Lefkoşa'daki Bayraktar ve Ömerye camilerinde, hüviyetleri henüz tesbit edilemeyen bazı şahıslar tarafından yerleştirilmiş olan saatli bombaların patlaması sonucunda, her iki camide de maddi hasar vukua gelmiştir. Bombalar, mabedler boş olduğu bir saatte patladığı için can kaybı olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ve umumi efkârı, hem Kıbrıs'ta Türk ve Rum cemaatleri hem de Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki iyi münasebetleri bozmakta menfaat gören ve bu faaliyetleri Türkiye hükûmetince yakinen izlenmekte bulunan bazı müfrit unsurlar tarafından girişildiği tahmin edilen bu çirkin tecavüz olayı üzerinde gereken hassasiyetle durmaktadır. Din, ırk, kültür farkları gözetmeksizin bütün vatandaşların her türlü güvenliğini korumak, her hukuk devletinin baş görevi olduğu ve üstelik Kıbrıs hükûmetinin bu hususu, anayasası ve uluslararası antlaşmalarla taahhüd etmiş bulunduğu cihetle, Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, olay faillerinin en kısa zamanda bulunması ve cezalandırılmasını ve gerekli her türlü tedbirin alınmasını, hadiselerin vahim bir seyir almaması arzusuyla ve müşterek yüksek menfaatlarımız icabı, Kıbrıs Cumhuriyet hükûmetinden beklemektedir."*²⁰⁸

Olayın 25 Mart Pazar günü meydana gelmesi, işin organize yönünü ortaya koyuyordu. Her yıl 25 Mart'ta Yunanistan'ın bağımsızlık günü kutlamaları yapılıyordu. Yunanistan'ın bağımsızlık günü gibi

²⁰⁸ Bozkurt, 26 Mart 1962.

önemli bir tarihte gerçekleştirilen saldırılar, olayın etkisini artırma ve toplumsal bellekte derin izler bırakma stratejisi bakımından sembolik bir anlam taşıyordu.

Saldırıların hedefinde, Kıbrıs Türk toplumu bulunuyordu ve onların siyasi ve toplumsal taleplerine yönelik büyük bir gözdağı verilmişti. Ayrıca saldırılarla, Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasındaki etnik gerilimler daha da körüklenmek isteniyordu. Nihayetinde varılmak istenen netice, toplumlar arasındaki güvensizliği ve düşmanlığı artırmaktı. Cumhurbaşkanı Makarios'un, Türklerin devletin çalışmasını bloke ettiğini, bu nedenle kısa zamanda devlete işlerlik kazandırmak amacıyla anayasa değişikliğine gidileceğini söylemesinden çok az bir vakit geçtikten sonra bombalar patlamıştı. İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis ve Rum basını, olayın ardından Türklerin olduğunu iddia ediyordu. Kıbrıs'ta yayımlanan ve Rauf Denktaş'ın yönettiği Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonunun yayın organı Nacak gazetesi, 30 Mart 1962 tarihli nüshasında iddialara cevaben şu uyarı yapıyordu:

"İki tarihi mabedimize bomba konulması suçunun derhal Türklerle tahmili ve Rum gazetelerinin bu yoldaki çirkin, tek taraflı tahrikkâr yazıları, her Türkün vicdanında en büyük acıyı, en geniş nefreti yaratmaktadır: Bu hadisenin hemen akabinde, MAHİ, gazetesinin Ambeliku'da cemaatararası çarpışmalarda bir kiliseciğe vukubulan zararın fotoğraflarını bugün olmuş gibi göstermesi; Lefkoşada bir Rum okulunun anbarında Türkler yangın çıkardı iddiası ile Türk sigarasının o civara atılmış olması, Bayraktar hadisesinin mühim vak'alara

*vesile olmak için meydana getirildiğini ifade eder. Her geçen gün daha vazih [açık] şekilde belirmiş oluyor ki, Kıbrıs Türkü vakar, ciddiyet ve soğukkanlılığını muhafaza ederek kendisi için kurulan bu tuzağa düşmemiştir. Tekrar ediyoruz. Bu adada sulh ve huzur istiyoruz. Bunun tek şartı ise, Enosis tahriklerinin rejim aleyhtarının, Türk düşmanlığının derhal önlenmesi ve yetkili makamlarda bulunanların kendilerine çekidüzen vermesidir. İçişleri Bakanı, makamını Türk aleyhtarlığı ve Enosis bayraktarlığı için kullandığı müddetçe, Rum gençleri polis rolüne girip Türklerle baskı yaptığı ve Rum polisleri bir Eoka şebekesi gibi hareket ettiği müddetçe Adaya sulh ve huzur zor gelecektir. Hüsnüniyet bekliyoruz. Bu çatıyı çökertecek bir iddiamız veya dâvamız yoktur; bu çatıyı çökertmek isteyenlere ise, aptalca yardım edecek değiliz. Yolumuz sulh ve sükûn yoludur. Anavatanın yoludur, hak ve hakikatların yoludur. Bu imanla bu adada yaşıyacağız, var olacağız. Bayraktarın kemikleri menfur bombalarla uçurulsa bile, onun imanı her Türkün göğsünde, onun ruhu Kıbrısımızın üzerinde ilelebet, Türklük oldukça var olacak, şad olacaktır."*²⁰⁹

Kıbrıs'ta meydana gelen cami saldırılarını kimin yaptığı hâlâ büyük bir tartışma konusudur. Bazılarına göre olayların ardında TMT bazılarına göre EOKA bazılarına göre de komünistler vardır. Bazı iddialara göre, TMT, Taksim'i gerçekleştirmek için bu tür saldırıları düzenleyerek Kıbrıs Türk toplumu içinde Rumlara karşı direnişi meşrulaştırmak ve halkı mobilize etmek istemiştir. Bir başka ifadeyle TMT, iki toplumun bir arada yaşayamayacağını dünya kamuoyuna göstermek ve Taksim'i meşru hâle getirmek için bu saldırıları tertiplemiştir. Bu iddialar bir taraftan Kıbrıs Türkleri arasında ciddi tartışmalara ve bölünmelere yol açarken diğer taraftan da Kıbrıs Türk toplum liderleri ile Türk hükûmetini karşı karşıya getirmiştir. Bu dönemde Kıbrıs Türkleri tarafından çıkartılan Cumhuriyet gazetesi yaptığı yayınlarla TMT'yi töhmet altında bırakırken Lefkoşa Büyükelçisi Emin Dırvana da ortaya koyduğu suçlayıcı tavırlarla yine Denktaş ve Dr. Küçük'ü hedef hâline getirmiştir. Dırvana'nın açıklamaları ve raporlamaları, Kıbrıs Türk liderlerine yönelik güveni

²⁰⁹ Nacak, 30 Mart 1962.

zedeleliği gibi onların Türk hükûmetiyle olan münasebetlerine de büyük bir zarar vermişti. Denktaş'a göre Dırvana, "diplomatik tecrübesi ve bilgisi olmayan, tepeden inme bir Büyükelçi idi."²¹⁰ Rumların Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkma gayretlerine inanmayan ve iki yıllık sefirliği müddetince Kıbrıs Türklerine 22 senelik bir zaman kaybettiren kişidir."²¹¹ Dırvana da Denktaş'a karşı iyimser değildi. Dırvana nazarında Denktaş, "cemaatler arası çatışma isteyen, Taksim fikrinden vazgeçmemiş bir fanatikti."²¹²

TMT'nin bu tür saldırıları düzenlediği iddiaları, Türkler arasında teşkilâtın meşruiyetini ve liderliğini sorgulayan bir kesimin oluşmasına neden olmuştu. Dahası bu tür suçlamalar, Kıbrıs Türkleri arasında güvensizlik ve ayrışmaya sebebiyet veriyordu. Toplum içinde kimlerin gerçekten kendi çıkarlarını savunduğu ve kimlerin provokasyonlarla durumu kötüleştirdiği konusunda ciddi bir bölünme ortaya çıkmıştı. Nitekim Cumhuriyet gazetesinin sahipleri ve yazarları Ayhan Hikmet ve Ahmet Gürkan'ın cami saldırılarının etkisinin devam ettiği 23 Nisan 1962 tarihinde öldürülmesi, Kıbrıs Türk toplumundaki bölünmeyi daha da derinleştirmişti. Cumhuriyet gazetesi adından da fark edileceği üzere, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını ve bütünlüğünü savunmayı ilke edinmişti. Gazetenin yayın politikasında TMT, Denktaş ve Dr. Küçük'e yönelik eleştirel ve suçlayıcı bir yaklaşım bulunuyordu. Gazete, 26 Eylül 1960 tarihli sayısında "Bu Gazetenin Mensupları" adlı manifesto niteliğinde uzunca bir yazı yayınlamıştı. Bu yazı, gazetenin yayın politikasını değerlendirmek açısından önemli bir örnek teşkil edebilir:

"Bu gazete mensupları kardeş kanına girmemiş, Türk'ü Türk'e vurdurmamış, küçük yavruların öksüz, genç kadınların himayesiz, dul kalmasına sebep olmamıştır. Bu gazete mensupları "aslan" Zorlular ve "yavuz" Mendereslerle el ele vererek medeni dünya nezdinde

²¹⁰ Rauf R. Denktaş, *Rauf Denktaş'ın Hatıraları*, Cilt 4, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 365.

²¹¹ Milliyet, 16 Nisan 1964.

²¹² Denktaş, *Karkot Deresi*, s. 129-147.

*Türkiye'nin şerefine zedelenmesine sebep olan 6-7 Eylül hadiselerinin yaratılmasında başrolü oynamamışlardır."*²¹³

1960-62 arası dönemde Cumhuriyet gazetesi ile Nacak gazetesi arasında toplumsal bölünmeye yol açabilecek ölçüde ciddi bir kavganın yapıldığı görülür. Zaman içinde iki gazete arasındaki kavga karşılıklı tehdide varacak noktaya ulaşmıştır. Cumhuriyet gazetesi, 14 Kasım 1960 tarihli baskısında Nacak gazetesini, Türkler ile Rumlar arasındaki ahengi ve karşılıklı güveni bozan yayınlar yapmakla suçlarken, 4 Ağustos 1961 tarihli nüshasında Nacak gazetesi de Cumhuriyet gazetesini Türk davasına hizmet etmemekle itham ediyordu:

*"(...) Etraflarına topladıkları 3-5 komünist bozuntusu ile halkın midesini bulandırma yolunu seçenler (...) Çıkardıkları gazete ile tenkid ediyoruz, söz hürriyetimizi kullanıyoruz zihniyetiyle hareket ediyorlar. Etsinler amenna... Fakat bu toplum için en ufak bir fayda sağlamağa çalışmadan sırf önüne geleni kirletmek ve "biz her şeyi biliriz" azametiyle her önüne gelene iftira etmekle her halde bu topluma hizmet ettiklerini iddia edemezler. (...) Sizden doğruyu, hakikati yazmayı beklemiyoruz. Çünkü siz bu davadan kaçmış millî bir kavgadan uzak kalmış canını herşeyden üstün tutan kişilersiniz. Ve bu davranışlarınızı da topluma mazur göstermek için çırpınır durursunuz. Ama bu toplum, sizi dün olduğu gibi bugün de tanımaktadır."*²¹⁴

27 Mayıs darbesi sonrası, Türkiye'nin gerek Kıbrıs politikasında gerekse de Kıbrıslı Türk liderlere bakışında ciddi bir değişim meydana gelmişti. Darbe hükûmeti katında, Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, Menderes'in adamları olarak görülmüş ve bu nedenle her iki lidere büyük bir ihtiyatla yaklaşılmıştı. Her ne kadar 27 Mayıs sonrası iki lider de Orgeneral Cemal Gürsel'i kutlamış ve darbe hükûmetine bağlılıklarını bildirmiş olsalar da yine de hükûmet nazarında itibarları artmamıştı. Ankara'nın Dr. Küçük ve Denktaş'a karşı temkinli ve ihtiyatlı tutumu, Kıbrıs'taki muhalifleri de hareketlendirmişti. Ankara'nın "yeni gözdeleleri" olmaya aday kişi ya da gruplar,

²¹³ Cumhuriyet, 26 Eylül 1960.

²¹⁴ Nacak, 4 Ağustos 1961.

Denktaş ve Dr. Küçük'ü Demokrat Parti ve Menderes üzerinden yıpratmaya ya da itibarsızlaştırmaya çabalıyordu.

Darbenin hemen akabinde sağ muhalif kanattan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Eski Başkanı Faiz Kaymak, diğer taraftan sol muhalefetin lideri Dr. İhsan Ali, Ankara'yı etkilemek üzere harekete geçmişti. Ancak 31 Temmuz 1960'ta yapılan seçimleri, Dr. Küçük ve Denktaş'ın desteklediği Milli Cephe'nin kazanması, Dr. Küçük ve Denktaş'ın adadaki koltuğunu ve liderliğini bir kez daha sağlamlaştırmıştı. Seçim sonuçlarına rağmen Ankara'nın bu iki lidere karşı siyasî rezervi devam ediyordu. Denktaş'ın "27 Mayıs ihtilal hükümeti Kıbrıs'ta olanı bilemiyordu. (...) 18 ay içinde gönderdiğim raporlara kimsenin kıymet vermediğini görmenin acısını yaşıyordum"²¹⁵ sözleri, Ankara'nın siyasî rezervini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Emekli Yarbay Emin Dırvana'nın 12 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa Büyükelçisi olarak atanmasıyla Ankara'nın Denktaş ve Küçük'e koyduğu siyasî mesafe daha da artmıştı. Ankara ve Dırvana'nın Denktaş ve Dr. Küçük'e karşı takındığı bu olumsuz tutum, iki lidere yönelik muhalif seslerin yükselmesine ve de güçlenmesine sağlam bir zemin hazırlıyordu.

27 Mayıs darbesi sonrası dönemde Türkiye, Kıbrıs'ta mevcut durumu koruma amacını güden bir politika izlemeye başlamıştı. Politika, adadaki iki toplumlu yapının ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın sağladığı dengelerin korunmasını amaçlıyordu. Bu nedenle TMT'ye doğrudan destek vermek yerine, daha temkinli ve dengeleyici bir politika izleniyordu. Türkiye'nin bu süreçte temel hedefi, Kıbrıs nedeniyle doğabilecek bölgesel veya küresel krizlerden olabildiğince uzak durulması ve çıkabilecek anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözüme kavuşturulmasıydı. Ankara'nın bu amaca ulaşabilmek için 1960-1963 arası dönemde kendisine üç yol belirlediği söylenebilir. Birincisi, Kıbrıs Antlaşmaları ile kurulan düzeni uluslararası platformlarda savunmak. İkincisi, Lefkoşa'ya Kıbrıs

²¹⁵ Denktaş, *Karkot Deresi*, s. 129-135.

Cumhuriyeti'ni koruyup kollayacak bir büyükelçi tayin etmek. Üçüncüsü ise Demokrat Parti'nin "gözdeleri" ve TMT'nin kurucuları Denktaş ve Dr. Küçük'e ihtiyatla yaklaşmak.

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik ihtiyatlı ve temkinli politikası, uluslararası hukukun ahde vefa ilkesine uygun bir çizgide ilerliyordu. Bu çerçevede imza atılan antlaşmalara sadakatle yaklaşıyordu. Adada kurulan düzeni bozmak ya da değiştirmek gibi bir düşüncesi bulunmuyordu. Fakat Makarios, Ankara'nın ihtiyatlı ve iyi niyetli politikasını kötüye kullanmaktan sakınmıyordu. Ankara ile Kıbrıs Türk liderliği arasındaki soğukluğu, Türk toplumu içerisindeki ayrışmayı ve de Türkiye'de yaşanan siyasî ve ekonomik istikrarsızlıkları, fırsata çevirmenin peşine düşmüştü. Bu bağlamda ayrı belediyelerin kurulması, Kıbrıs ordusunun oluşturulması ve kamu görevlerinde 70/30 oranının uygulanması konularında çıkardığı krizlerle, Kıbrıs Türklerinin konferans masasında kazandığı hak ve menfaatleri ortadan kaldırmaya çalışıyordu.²¹⁶ Ekonomik, sosyal ve askerî açıdan zayıf durumda olan Kıbrıslı Türkleri, devlet idaresinden uzaklaştırmak için Makarios tüm yolları deniyordu. Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Fazıl Küçük yabancı ülke ziyaretlerine dâhil edilmediği gibi kendisine ziyaretler hakkında bilgi de verilmiyordu; o, tüm olan bitenleri gazetelerden öğreniyordu.²¹⁷ Belki daha kötüsü, yurt dışı ziyaretleri sırasında Rum toplumunun görüşlerinin devletin resmî görüşü gibi sunulması²¹⁸ ve bu çerçevede Enosis için destek aranmasıydı.²¹⁹ Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Fazıl Küçük'ün yabancı ülke ziyaretlerine dâhil edilmemesi ve bu ziyaretlerle ilgili bilgilendirilmemesi, Kıbrıs Türk toplumunu rencide ettiği gibi Türklerin devlet içinde temsil edilmediği duygusunu da güçlendiriyordu.

²¹⁶ Pierre Oberling, *Bellapais'e Giden Yol*, Çev. Mehmet Erdoğan, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1987, s. 57.

²¹⁷ Oberling, s. 56.

²¹⁸ Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 49.

²¹⁹ Brendan O'malley, Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B. Tauris, New York, 2007, s. 89.

Hâlbuki her yönüyle bu vaziyet, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalara ve Kıbrıs Anayasası'nın 46. maddesine aykırıydı. Söz konusu maddeye göre, yürütme gücü Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından icra olunmak zorundaydı. Devletin dış ilişkilerini kendi uhdesinde tutması, açık bir şekilde anayasanın ruhuyla ve ilgili hükümleriyle bağdaşmıyordu. Makarios'un bu tavrı, Kıbrıs Türk toplumunun marjinalize edildiğinin ve yönetim süreçlerinden dışlandığının açık bir göstergesiydi. Benzer durum diğer bakanlıklar için de geçerliydi. Rum makamlar, devletin içişlerinden de Türkleri uzak tutmaya çalışıyorlardı. Mesela, üç Türk bakan, Rum müsteşarlara söz geçirememekten şikâyet ediyordu.²²⁰ Bürokraside, siyasî süreçlere katılımda ve temsil edilmede sorunlar çığ gibi büyüyordu. Türkler arasında en büyük mesele, kalifiyeli insan kaynağının yetersizliği idi. O dönemde adada toplam 3.274 üniversite mezunu vardı ve bunların 640'ı yani yüzde 19,5'i Kıbrıslı Türklerden meydana geliyordu.²²¹ Makarios ve diğer Rum otoriteler bu bahaneyi ileri sürerek Türklerin önemli mevkilere gelmesine sürekli engel çıkarıyorlardı.

Tüm bunların yanında Makarios, devletin tüm imkânlarını sonuna kadar kullanarak ciddi bir Helenizm propagandası yapıyordu. Okulların, kiliselerin ve gazetelerin yanı sıra Kıbrıs Radyo ve Televizyon Kurumu başta olmak üzere devletin kamu diplomasisini yürüten tüm kurumlar, Helenist propagandanın bir parçasına hâline getirilmişti.²²² Resmî kurumlar yoluyla yapılan Helenizm propagandası öyle bir noktaya varmıştı ki, 1962 yılına gelindiğinde İçişleri Bakanı Yorgacis, "*Kıbrıs'ta Rum olmayan, Rum gibi düşünmeyen ve kendini sürekli Rum gibi hissetmeyen kimselere yer yoktur*"²²³ diyebilmiştir. Yapılanlar, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki iki toplumlu yapının zayıflığını ve Rum toplumunun hegemonik tutumunu açıkça gösteriyordu.

²²⁰ Tülümen, s. 30.

²²¹ Oberling, s. 58.

²²² Oberling, s. 55.

²²³ Fazıl Plümer, *Anılar*, CYPREP, Ankara, 2001, s. 55.

Makarios, devleti yapılandırırken kadroları gelişigüzel dağıtmamıştı. EOKA'nın gözü kara adamlarına devlette önemli bakanlıklar ve mevkiler vermeyi ihmal etmemişti. Bu, bilinçli ve şuurulu bir politikaydı. Nitekim onun bu kadrolaşması, kısa zaman sonra etkilerini gösterecek ve EOKA'nın tamamıyla devleti ele geçirmesine neden olacaktı.

Makarios, EOKA üyelerine hükûmette ve bürokraside önemli pozisyonlar vererek, örgütün devletin karar alma mekanizmaları üzerinde doğrudan etki sahibi olmasını sağlıyordu. Bu strateji, EOKA'nın resmî devlet politikalarını kendi ideolojisi doğrultusunda şekillendirmesine imkân sunuyordu. Yapılan kadrolaşma, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iç siyasî yapısında radikal değişikliklere neden oluyordu. Devletin yönetiminde EOKA ideolojisinin hâkim olması, devletin tarafsızlığını ve iki toplumlu yapısını ileri düzeyde zedeliyordu. Nitekim bu hâl, Kıbrıs'ta devletin Kıbrıs Türk toplumuna yönelik dışlayıcı politikalarını ve şiddete başvurma eğilimini önemli ölçüde kuvvetlendirmişti. EOKA'nın etkisi altında olan devlet kurumları, Kıbrıs Türklerine yönelik ayrımcı politikaları daha sistematik ve kapsamlı bir şekilde uygulamaya başlamışlardı. Bu, Türk toplumunun siyasî, ekonomik ve sosyal haklarının kısıtlanması ve onlara karşı yasaların ve yönetmeliklerin keyfi bir şekilde uygulanması anlamına geliyordu. Yapısal şiddete dönen bu uygulamalar nedeniyle, Türkler kamusal alanda ve devlet hizmetlerinde hızla marjinalize edilmiştir. Türkler haklı olarak kısa zaman içerisinde, devletin kendilerini korumak yerine hedef aldığını düşünmeye başlamışlardı.

Makarios'un dünyanın değişik yerlerine yaptığı ziyaretler sırasında Rum toplumunun görüşlerini devletin görüşleri gibi sunması, Türk toplumunu azınlık mertebesine indirmeye çalışması ve onlara verilen anayasal hakları antidemokratik olduğunu ileri sürmesi ve nihayetinde EOKA'nın ideolojisini devletin hâkim ideolojisine dönüştürme çabası, Ankara'da ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştı. Gidişatın kötü olduğunun farkına varan Türkiye, Makarios'u uyarma ihtiyacı hissetmişti.

Ankara'nın diplomatik girişimleriyle Makarios, Kasım 1962'de Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirdi. Makarios'un Ankara ziyaretine, Kıbrıs'taki taraflar farklı açılardan yaklaşıyordu. Türkler, adadaki siyasal sorunların, antlaşmaların ve anayasanın harfiyen uygulanmasıyla düzeleceğini savunurken, Rumlar antlaşmaların ve anayasanın sorunların ana sebebi olduğunu iddia ediyordu. Rumlara göre Makarios, Türkiye'yi ikna etmek üzere Ankara'ya gitmişti. Türkler ise tam tersini düşünüyordu. Türkiye, Makarios'u ikaz etmek üzere Ankara'ya çağırmişti. Reuters Haber Ajansı, Makarios'un Ankara ziyaretinde beş başlığın öne çıktığını yazıyordu.²²⁴

1. Türkleri ilgilendiren bazı anayasa maddelerinin tatbik edilmesi hususunda Türklerin endişeleri,
2. Kıbrıs ordusunun kurulmasında gösterilen ilgi ve faaliyetin gecikmesi,
3. Kıbrıs'taki komünist tehlikesi ve buna karşı alınan tedbirlerin dâhili emniyeti koruyacak düzeyde yeterli olmaması,
4. Makarios tarafından son zamanlarda yapılan konuşma ve verilen söylevlerde, EOKA'nın başlattığı mücadelenin tamamlanacağına ilişkin Türklerin itirazı,

²²⁴ Reuters, 22 Kasım 1962.

5. Türkiye'nin NATO ve CENTO Paktlarına üye bulunduğu bir sırada, Kıbrıs'ın tarafsızlık siyasetine son verip Batı'ya yönelmesinin gerekliliği.

Türk ve Kıbrıs kamuoyu nefesini tutmuş, Ankara'dan yapılacak açıklamaları bekliyordu. Dört günlük ziyaret boyunca Makarios'a üst düzey resmî karşılama yapılmıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından resmî bir törenle karşılanan Makarios'a yoğun bir ilgi gösteriliyordu. Karşılama töreninde Meclis Başkanı, Başbakan, Senato ve Bakanlar Kurulu üyeleri, askerî ve mülki erkân hazır bulunmuştu. Basına yansıyan karşılıklı açıklamalara ve yapılan resmî izahatlara bakıldığında ziyaretin iyimserlik içerisinde ve olumlu bir havada cereyan ettiği söylenebilir. Genelde, iki ülke arasında iyi münasebetlerin, karşılıklı anlayış, dostluk ve iş birliği ruhunun geliştirilmesi gibi diplomatik ifadeler açıklamalarda ön planda tutulmuştu. Resmî karşılmalarda nezaket had safhadaydı. Ancak benzer durum Ankara sokakları için geçerli değildi. Kıbrıs meselesini yakından takip eden üniversite öğrencileri, Makarios'u protesto kararı almışlardı. Alınan tüm resmî tedbirlere rağmen gösteriler engellenememişti. İlk günün ardından protestoların artması üzerine, Hitit Arkeoloji Müzesi ve Çubuk Barajı ziyaretleri iptal edilmişti. Gençlik örgütlerinin temsilcileriyle görüşen Ankara Valisi Enver Kuray, kendilerinden Kıbrıs Cumhurbaşkanı aleyhinde tezahürat yapmamalarını rica etmişti.²²⁵ Türk heyetinde bulunan Büyükelçi Turgut Tülümen şahit olduğu olaylar hakkında şunları yazmıştı:

"Talebelerin gösteri yapacağı duyulmuştu. Bu yüzden biraz tedirgindik. Ulus'a kadar bir sorun çıkmadı. Ulus Meydanı'nda da fazla bir şey olduğu izlenimini almadım. Ancak Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin önüne gelindiği zaman kortej çok yavaşladı. Polisin müdahalesi yetersiz kalıyordu. Talebeler ellerinde pankartlar olduğu halde birden etrafımızı sarmıştı. Kıbrıs antlaşmalarına saygı talebini içeren bir pankart, arabalar altından geçecek şekilde yolun üstüne getirilmişti. Yer gök, yuuuuh sesleriyle inliyordu. Kortej güç bela kalabalığı yararak Çankaya'ya ulaştı. Heyet, Dışişleri Köşkü'nde misafir

²²⁵ Milliyet, 24 Kasım 1962.

*edilecekti. Giriş kapısının önünde tükürük içindeki arabalardan inerken, Makarios ile Kiprianu'nun yüzünden düşen bin parça oluyordu.”*²²⁶

Makarios'a karşı yapılan gösterilerin amacı, açılan pankartlarda açıkça yazıyordu: “Zürih ve Londra Antlaşmalarının tatbikini isteriz.” Gösteriler ve pankartlar, Makarios'un politikalarının Türk kamuoyunda yarattığı memnuniyetsizliği ve kamuoyunun tepkisini açıkça ortaya koyuyordu. Kamuoyu, Makarios'un hatalı tutumuna dikkat çekiyordu. Onun EOKA ve Enosis'i öven sözleri ile anayasa ve antlaşmalardan uzaklaşması, Türk kamuoyunun tepkisine yol açmıştı. Zürih ve Londra Antlaşmaları, Kıbrıs'ta iki toplumlu yapıyı garanti altına almayı ve her iki toplumun haklarını korumayı amaçlayan uluslararası anlaşmalardı. Bu anlaşmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu belgeleri olarak kabul ediliyordu. Makarios'un, EOKA ve Enosis yanlısı resmî duruşu, bu antlaşmaların ruhuna aykırıydı; bu durum Türk toplumunun haklarının ihlal edilmesine ve adadaki siyasî istikrarın bozulmasına neden oluyordu. Resmî görüşmelerde yer alan diplomatların aktardığına göre her iki taraf kendi penceresinden sorunları birbirine iletmeye çalışmıştı. Türk heyetinde görevli diplomat Turgut Tülümen, hatıratında, resmî görüşmelerin Kıbrıs ile ilgili kısmının basında yansıtıldığı gibi olumlu bir havada gerçekleşmediğini yazmaktadır.

Resmî görüşmelerde Makarios, anayasadan sürekli şikâyet etmiş ve Türklerin anayasayı suiistimal ettiğinden hareketle, zaman kaybetmeden anayasanın tadil edilmesi gerektiğini savunarak Türkiye'den bu konuda anlayış beklediğini açıkça ifade etmiştir.²²⁷ Makarios'un teklifini, Başbakan İsmet İnönü, tartışmaya mahal veremeyecek şekilde reddederek şunları söylemişti: “Bu Anayasa üzerinde bizim ahdi hakkımız olduğu gibi, bizim rızamız olmadan hiçbir inhiraf yapılamaz ve böyle bir teşebbüs Kıbrıs dâvasını 1959 Anlaşmalarından önceki

*devre ve onun karanlık günlerine derhal geri götürür.”*²²⁸ Bu cevabın yanında İnönü, Türk ve Yunan dostluğunun çok zor bir dönemeçten geçirilerek oluşturulduğunu ve bu durumun bilincinde olarak olabildiğince savaştan kaçınmanın yollarını aramanın gerektiğini belirtmiştir. Makarios ise, İnönü'nün bu cevabı karşısında başını sallamakla yetinmiştir.²²⁹ İnönü, bir taraftan Makarios'a Atatürk-Venizelos dostluğundan başlayan bir tarih dersi verirken diğer taraftan onu, geçmişte yapılan hataları tekrar etmemesi için ikaz etmişti.

Makarios'un Ankara ziyareti, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin kaygılarını ortadan kaldırmak için düzenlenmişti. Büyük ümitler beslenen ziyaretten her iki taraf da umduğunu elde edememişti. Resmî görüşmelerde taraflar tezlerinden geri adım atmamıştı. Ziyaret, taraflara düşüncelerini birbirlerine doğrudan iletme fırsatı sunmuştu. İnönü hükûmeti, adada statükonun devamı için antlaşmaların tatbik edilmesini, herhangi bir revizyondan kaçınılmasını Makarios'tan ısrarlı bir şekilde talep etmişti. Antlaşmaların tatbik edilmemesi veya revize edilme girişimi, adada etnik gerilimleri artırabilir ve çatışmalara yol açabilirdi. İnönü hükûmeti, Kıbrıs'ta barış ve istikrarın korunmasını öncelikli konu olarak görüyordu. Antlaşmaların uygulanmasını sağlayarak bu şiddet eğiliminin kontrol altına alınabileceği varsayılıyordu. Ayrıca Kıbrıs'ta yaşanacak olumsuz gelişmeler, Türkiye'nin iç politikasını da etkileyebilirdi. Kıbrıs'ta statükonun korunması, Türkiye'deki siyasî istikrar açısından da önemliydi. Buna karşılık Makarios anayasa değişikliği konusundaki ısrarcılığını korumuştur. Hatta bu konuda Türkiye'den anlayış beklemiştir. Sonuç olarak Ankara'daki görüşmeler, Kıbrıs'taki siyasî krizin derinleşmesini önlemeye yetmemiştir.

Geri adım atmaması konusunda Makarios'u cesaretlendiren faktörlerden birisi de Ekim 1962'de patlak veren ve dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren Küba Krizi'di. Makarios, Küba Krizi sırasında

²²⁶ Tülümen, s. 50.

²²⁷ Tülümen, s. 51.

²²⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 5 Mayıs 1964, s. 207.

²²⁹ Tülümen, s. 52-53.

ABD'nin önceliklerinin değişken olduğunu ve küresel stratejik çıkarlar doğrultusunda müttefiklerini yalnız bırakabileceğini gözlemlemişti. Krizin çözümü sırasında ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelelerini sökmeyi kabul etmişti, ancak bu karar Türkiye'nin haberi olmadan ve Türkiye'nin güvenlik kaygıları dikkate alınmadan alınmıştı. ABD'nin Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'yi yalnız bırakması, benzer bir durumda Kıbrıs'taki sorunlarda da Türkiye'ye güçlü bir destek vermeyeceği algısını güçlendirmişti. Makarios, Türkiye'nin uluslararası arenada yalnız kalmış olmasını, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki baskı gücünün zayıflayabileceği şeklinde yorumlamıştı. Bu da Kıbrıs'ta Rum toplumu lehine daha cesur adımlar atabileceği ve anayasa değişikliğine yönelik politikalarını daha rahat sürdürebileceği anlamına geliyordu.

3. Yol Ayrımı: 1963 Olayları ve Sonrası

Kasım 1963 yılına gelindiğinde Kıbrıs'ta en ciddi sorun anayasa meselesiydi. Türk tarafı anayasanın harfiyen uygulanmasını talep ederken Rum tarafı mevcut hâliyle anayasanın işlemez olduğunu ileri sürüyor ve böylece anayasayı uygulamaktan imtina ediyordu. Anayasa tartışmalarını 3 Aralık 1963 akşamı Lefkoşa'da patlayan bir bomba kısa süreliğine kesmişti. İngilizler tarafından öldürülen eski bir EOKA mensubu Markos Drakos'un heykeli önünde patlayan bomba, bu defa Rumları tedirginliğe sürüklemişti. EOKA mensupları tarafından, "Türk azınlığın barbarca bir tahriki" şeklinde yorumlanan olaya Türkler, "failleri, Türkler arasında değil Rumlar arasında aramak gerekir" ifadesiyle tepki vermişti. Kıbrıs'ta cemaatlerin hissiyatlarını hedef alan olayların ortak bir amacı bulunuyordu: Toplumlararası çatışmalara yol açmak suretiyle mevcut siyasî rejimi ortadan kaldırmak. Fakat her şey bu kadar kesin değildi. Mesela olayların arkasında gerçekte kimlerin olduğu tespit edilemiyordu. Olaylar yeni şüpheleri, onlar da başka şüpheleri beraberinde getiriyordu. Kıbrıs hızlı bir şekilde, faili meçhul olaylar sarmalına sürüklenmek üzereydi. Drakos heykeline yapılan saldırıyı protesto eden

Rum gençlerin, düzenledikleri gösterilerde, "vandallar kahrolsun, yaşasın Enosis, yaşasın EOKA" sloganları atmaları, cemaatler arası yaşanabilecek çatışmalarda Rum gençlerin hangi amaç uğruna çarpışacaklarını gözler önüne seriyordu.

Hadisenin sıcaklığını koruduğu günlerde, Eleftheria adlı Rum gazetesinin, Türkiye'nin Kıbrıs'a silah ve asker sevk etmek için Amerika'nın müsaadesini istediğine dair bir haberi yayımlaması, yeni bir provokasyonun işaretiydi. Çünkü yukarıda da bahsi geçtiği üzere, bu yıllarda Ankara'nın Kıbrıs politikası, adadaki mevcut statükoyu korumaktı. O sebeple, Türkiye'nin bu tarihlerde Lefkoşa'dan beklentisi antlaşmalara ve anayasaya bağlı kalmasıdır. Türk hükûmetinin bu uyarısının muhatabı hem Türklerdi hem de Rumlar. Ankara iki taraftan da adadaki düzeni koruyup kollamasını bekliyordu. Karışmanın arttığı hatta cemaatler arası küçük çaplı kavgaların yaşandığı yüksek gerilim ortamında, Makarios 30 Kasım'da hazırladığı Kıbrıs Anayasası'nın 13 maddesinde değişiklik yapılmasını öngören tasarısını, 5 Aralık günü üç garantör ülkeye, (İngiltere, Türkiye, Yunanistan) resmî olarak bildirmişti. Böylece Rum lider, Kıbrıs'ı ateş topuna çevirecek çatışmaların fitilini ateşliyordu. Cumhurbaşkanı Makarios özetle aşağıdaki değişiklikleri talep ediyordu:²³⁰

- Veto hakları kaldırılmalı,
- Temsilciler Meclisi'nin Rum başkanı ile Türk başkan yardımcısı, Meclis'in tümü tarafından seçilmeli,
- Bazı yasalar için Temsilciler Meclisi'nin Rum ve Türk temsilcilerinin ayrı ayrı çoğunluğu esası kaldırılmalı,
- Ayrı belediyeler yerine müşterek belediyeler kurulmalı,
- Kamu görevlileri, güvenlik kuvvetleri ve ordudaki Türk ve Rumların oranı nüfus oranına göre belirlenmeli,
- Cemaat Meclisleri feshedilmeli,
- Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun bütün kararları basit çoğunluk usulüyle alınmalı.

²³⁰ Oberling, s. 66.

Makarios anayasa değişiklikleriyle Türklerin yasama, yürütme ve yargıdaki etkisini azaltmayı amaçlıyordu. Özellikle Türk toplumunun merkezî yönetim üzerindeki veto haklarını kaldırarak, Rum çoğunluğun daha etkin bir şekilde yönetimi ele almasını planlıyordu. Bununla birlikte, devlet kadrolarında ve kamu hizmetlerinde Türk toplumunun temsilini azaltarak, Rum çoğunluğun bu alanlarda daha fazla söz sahibi olmasını tasarlıyordu. Rum lider böylece, Rum çoğunluğun yetkisinde güçlü bir merkezî otorite kurmayı hedefliyordu. Değişiklik önerilerinden de açıkça anlaşılacağı üzere, Makarios'un değişikliklerle varmak istediği nokta, Türklerin etkisini azaltarak Rum çoğunluğun devletin karar alma süreçlerinde daha etkili olmasını sağlamaktı. Makarios'a göre ortada bir hükûmet bunalımı vardı ve bunun sebebi Kıbrıs Türklerine verilen gereksiz haklardı. Değişiklik talepleriyle Kıbrıs Türklerinin egemenlik yetkileri büyük ölçüde daraltılıyordu. Bununla birlikte, anayasal değişikliklerin 13 maddeyle sınırlı kalacağı konusu da oldukça şüpheliydi. Zira bunlar, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını ve siyasî etkisini önemli ölçüde azaltmayı hedefleyen geniş kapsamlı bir dönüşümün sadece bir başlangıcı; Enosis'e yönelik bir stratejinin ilk adımı da olabilirdi. 13 maddelik değişiklik önerisi, Türk toplumunun veto hakkı, ayrı belediyeler ve mahkemeler gibi temel haklarını hedef alıyordu. Bu temel hakların ortadan kaldırılması, daha fazla hak ve yetkinin de kısıtlanabileceğine işaret ediyordu. Türk toplumunun sistematik olarak marjinalleştirilmesi, daha geniş kapsamlı anayasal değişikliklerin yapılabileceği endişesini artırıyordu. Kıbrıs Türkleri ve Türkiye, geçmişte yaşadıkları deneyimler nedeniyle Makarios'a zaten güvenmiyorlardı. Bu güvensizlik, 13 maddenin sadece başlangıç olduğuna ve daha geniş kapsamlı değişikliklerin geleceğine dair şüpheleri besliyordu. Hâl böyle olunca hem Kıbrıs Türk temsilcileri hem de Türk hükûmeti Makarios'un bu önerisini müzakere dahi etmeden reddetmişlerdi. Cumhurbaşkanı Makarios, anayasanın değiştirilmesi konusunda Türkiye'ye verdiği muhtıranın reddedilmesi üzerine yaptığı açıklamada:

*"Kıbrıs Anayasasının tadiline dair tekliflerimle ilgili muhtıra, Kıbrıs Türk liderliğine hitaben hazırlanmış ve Sayın Küçük'e sunulmuştur. Türk Hükûmetine bu konuda teklif sunmadım ki müsbet veya menfi bir cevap bekliyeyim. Sadece, diğer Hükûmetlere olduğu gibi Türk Hükûmetine de haberdar olması için muhtıranın bir suretini gönderdim."*²³¹

Makarios bu konuda ısrarcıydı ve anayasa değişikliğinin adanın bir iç meselesi olduğunu ve bu hususta herhangi bir dış müdahaleye müsaade etmeyeceğini ileri sürüyordu. Türkiye ise Türk-Yunan dostluğunun devamını sağlamak gayesiyle Yunanistan üzerinden Makarios'a baskı yapmaya çalışıyordu. Bu hususta Başbakan İsmet İnönü, görüşmeye çağırıldığı Yunan Büyükelçisine, *"ben, Türk-Yunan dostluğunun devamını gönülden arzu etmekteyim. Fakat Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a dikkat ediniz. Dostluğumuzun bozulmasına âmil olmasın"*²³² sözleriyle gerekli uyarıyı yapıyordu. Makarios'un Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Anayasası'nı tadilata tabi tutma düşüncesi, Türkiye tarafından Kıbrıs Türklerinin hayati hak ve menfaatlerini hedef alan bir teşebbüs olarak görülüyordu. Bu algı nedeniyle, Kıbrıs Türk temsilcileri ile Ankara nazarında böyle bir teklif, "müzakere dahi edilemez" bir öneri şeklinde değerlendirilmişti.

İngiltere de Kıbrıs'ta kurulan düzenin ve dengenin devamından yanaydı. Bu bağlamda İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Anayasası'nın ve antlaşmalarının sadece Makarios'un isteği doğrultusunda değişmeyeceğini belirten açıklamalar yapmıştı. Londra'ya göre değişiklikler ancak Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşması durumunda müzakere edilebilirdi. Buna rağmen Makarios anayasa değişikliğinin bir iç mesele olduğu tezinde ısrar ediyordu ve 1964'ün adada değişim yılı olacağını söylüyordu. Değişiklik önerilerinin Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve ABD'de hükûmet bunalımlarının yaşandığı bir sırada gelmesi ise zamanlama açısından oldukça manidardı. Türkiye'de siyasî ve ekonomik istikrarsızlık sözkonusuydu.

²³¹ Akın, 9 Aralık 1963.

²³² Akın, 9 Aralık 1963.

Ama yine de Ankara, Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini, Rumların takdir ve lütfuna bırakmamak düşüncesiyle diplomatik yolları sonuna kadar kullanarak Rum lideri antlaşmalara riayet etmeye, ahde vefaya davet ediyordu.

Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Dışişleri Bakanları 20 Aralık'ta Paris'te bir araya gelmişlerdi. İttifak Antlaşması'nın kapsamlı bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile Yunan mevkidaşı Sophoklis Venizelos anayasa meselesini kendi aralarında detaylı bir şekilde ele almışlardı. Görüşme sonunda Kıbrıs Anayasası ile ilgili sorunların, anayasa sınırları dâhilinde iki cemaat lideri arasında müzakere edilmesi hususunda bir anlaşmaya varmışlardı. Fakat Paris'te iki ülke arasında varılan mutabakatın Makarios'a bir tesiri olmamıştı. Rum lidere göre adadaki çoğunluğun kararı önemliydi. Çoğunluk değişimden yanaydı ve bu nedenle Türklerin olurlarını almaya gerek yoktu. Makarios ayrıca antlaşmaların uluslararası hukuka aykırı olduğunu, dolayısıyla hükümsüz olduklarını ileri sürmeye başlamıştı. Hatta ilk fırsatta bu antlaşmaların iptali için BM'ye başvuruda bulunacağını ifade etmişti. Aralık 1963'e gelindiğinde Makarios geri dönüşü olmayan bir yola girmek için iyice hazırlanmıştı. Hesabına göre, kendi iç meselelerinin derdine düşmüş Türkiye'nin adaya müdahale etme şansı söz konusu değildi. Takvimler 21 Aralık cumartesi gününü gösterdiğinde Makarios Kıbrıs'ta cehennemin kapılarını ardına kadar açacak hamleyi yapmıştı.

Anayasa'nın uygulanmasına ilişkin üç yıldan beri devam eden tartışmalar sonunda silahlı mücadeleye dönüşmüştü. Anayasa ve antlaşma hükümlerinin Rum makamları tarafından kasten uygulanmamasından doğan güçlükler karşısında Cumhurbaşkanı Makarios devlet başkanlığına uygun bir davranış sergilemediği gibi Rum halkını da antlaşmalara, anayasaya ve Türklere karşı cephe alması yönünde hem tahrik etmiş hem de cesaretlendirmişti. Rum lider, Türkiye'nin anayasaya uyulması yönündeki her ihtarını, adanın içişlerine müdahale olarak tanımlıyordu. Hâlbuki Makarios'un da çok iyi bildiği üzere Kıbrıs Anayasası'nın temel maddeleri Türkiye'nin de

taraf olduğu bir uluslararası antlaşmaya tâbiydi ve Türkiye'nin antlaşmalardan kaynaklanan hak ve yetkileri mevcuttu. Fakat bunlar Makarios'un işine gelmiyordu.

Cumartesi gününden pazartesiye, Lefkoşa sadece iki gün içinde, tam bir savaş alanına dönmüştü. Lefkoşa'nın Rum kesiminde kalan Türkler can güvenliği olmadığı için yoğun bir şekilde Türk tarafına göç etmeye çalışıyordu. Lefkoşa'nın merkezî yerleşim yerlerinden Küçük Kaymaklı'da 17 Türk öldürülürken Lefkoşa ile Çamlıbel arasında bulunan Ayvasıl (Türkeli) köyünde 25 Aralık günü 12 Türk ve bölgenin yakınındaki çiftliklerde yaşayan 9 Türk, kurşuna dizilerek topluca katledilmişti.²³³ Aynı gece Lefkoşa'nın Kumsal bölgesinde yaşayan Kıbrıs Türk Alayı'nın baştabibi Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi ve üç çocuğu, banyo küvetinde vahşice öldürülmüştü. 21-25 Aralık 1963 tarihlerinde sadece 4 gün içinde Kıbrıs'ta toplam 59 kişinin hayatına son verilmişti. İşin tuhaf yanı, yapılan katliamların Kıbrıs hükümeti tarafından dünya basınına, "Türklerin İsyanı" şeklinde duyurulmasıydı.

²³³ Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*, Near East Publishing, Lefkoşa, 2003, s. 129.

Yaralılarından bazıları tedavi edilmek üzere Türkiye'ye getiriliyordu. 29 Aralık 1963'de 10'u ağır yaralı olmak üzere toplamda 25 yaralı Kıbrıslı Türk, tedavi edilmek üzere askerî uçakla Etimesgut Askeri Havaalanı'na getirilmişti. Yaralı kafilesini, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Sağlık Bakanı Kemal Demir, Turizm Bakanı İhsan Göğüş ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel karşılamıştı.²³⁴ Yaralılar arasında bulunan Burhan Galip adındaki Kıbrıs Türkünün uçaktan inerken dile getirdiği sözler, tüm Türkiye'de yankılanmıştı. Şöyle haykırıyordu Burhan Galip:

*"Kıbrıs, Türk askerini bekliyor, Kıbrıs sizi bekliyor, biz moralimizi her an Türk askeri geliyor diye yükseltiyor ve öyle yaşıyoruz. Bu ümit Kıbrıslı Türklerde bittiği gün, Kıbrıs'ta Türk kalmaz."*²³⁵

Kıbrıs Türkleri için Türk askeri, adaya geldiğinde onları Rum baskısından özgürleştirecek bir kurtarıcıydı. Burhan Galip bu durumu bir kez daha dillendirerek Türkiye'ye sorumluluklarını hatırlatmıştı. Kanlı olayların bir numaralı faili Makarios'tu. O, anayasa değişikliğine karşı duran Kıbrıs Türklerini güç kullanarak sindirmeye karar vermişti. Neticede olaylar patlak verir vermez Kıbrıs bir anda anarşinin hüküm sürdüğü bir adaya dönüşmüştü. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında adaya müşterek müdahale müzakeresinden bir sonuç çıkmayınca, Türk Hava Kuvvetlerine ait jetler olayların daha fazla büyümesini önlemek adına Lefkoşa semalarında ihtar uçuşları yapmıştı. İhtar uçuşları Lefkoşa'daki çatışmaları kısmen sonlandırmıştı. Ancak çatışmaların hızlı bir şekilde ada geneline yayılması engellenememişti.

Aralık ayının sonuna gelindiğinde 8.293 Türk, daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı.²³⁶ Başbakan İnönü'nün, 25 Aralık günü TBMM'de yaptığı konuşma sırasında söylediği, "[Kıbrıs'ta]tecavüz edenleri yola getirmek mümkün olmuyor"²³⁷ sözleri,

²³⁴ Milliyet, 29 Aralık 1963.

²³⁵ Milliyet, 29 Aralık 1963.

²³⁶ Oberling, s. 196.

²³⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Aralık 1963, s. 28

Türkiye'nin çaresizliğine işaret ediyordu. Zira diğer iki garantör devlet İngiltere ve Yunanistan ortak bir şekilde adaya müdahale etme çözümünü sürüncemede bırakıyordu. Hatta bu çözüm şekline yanaşmıyorlardı. Bu hâl, olayların büyümesine yol açan en önemli faktördü. Başbakan İnönü mevzu bahis konuşmasının devamında Türkiye'nin tek taraflı kararlı tutumuna şöyle işaret ediyordu:

"Türk Milleti tarihinde çok zaman haksız tecavüzlere uğramıştır. Türk Milleti hiçbir tecavüz önünde yılmayan, gözünü kırpmayan bir millettir. Bütün Meclis ve bütün millet yekpare olarak vazifemizi yapacağız. Vatandaşlarımıza karşı, Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz. Bugün Türk uçakları Kıbrıs'taki mücadele meydanlarına gitmişler, görünmüşler ve ilk ihtar yapmışlardır. Biz Devlet olarak her meselede, iç hayatımızda olduğu gibi, dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir Devlet ve milletiz. Kanun nizamı haricinde bize muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı kuvvetimiz, irademiz sarsılmaz bir surette tesirini gösterecektir."

27 Aralık 1963'te üç garantör ülkenin askerlerinden bir "Barışı Koruma Kuvveti" oluşturularak adada sükûnet sağlanmaya çalışılmıştır. Barışı Koruma Kuvveti'ni İngiliz Tümgeneral Peter Young komuta ediyordu. İngiliz Komutan Başkent Lefkoşa'da güvenliği sağlamak adına yeşil bir kalemle harita üzerinde çizdiği bir çizgiyle Lefkoşa'yı 30 Aralık 1963'te ikiye ayırmıştı. Böylece Başkent Lefkoşa, bu tarihten itibaren "Yeşil Hat" olarak bilinen bu sınır çizgisiyle ikiye bölünmüştü. Ardından bu bölünmeyi, fiilî olarak diğer yerleşim

birimleri takip etmiştir. Bu nedenle, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğü'nün 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile başladığını söylemek, tarihî gerçeklerle bağdaşan bir tespit değildir.

3.1. Türkiye'nin Müdahale Girişimleri

Makarios'un niyeti, Kıbrıs Türklerini kuvvet kullanarak, Türkiye'nin olası müdahalesini ise Birleşmiş Milletler vasıtasıyla durdurarak, Kıbrıs'ta antlaşmalarla kurulan düzeni bir oldubittiyle ortadan kaldırmaktı. Ona göre Ankara'nın Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü ve egemenlik haklarını sürekli tehdit etmesi kabul edilebilir değildi. Hâlbuki Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör ülkelere biriydi ve bu konum ona, adadaki düzeni koruma hakkı veriyordu. Makarios, Türkiye'nin müdahalelerini ve garantörlük haklarını uluslararası arenada meşruiyeti sorgulanan bir mevzu olarak göstermek istiyordu. Böylece uluslararası toplumu, Türkiye'nin müdahalesine karşı pozisyon almaya yönlendirebilirdi. Ayrıca Türkiye'nin garantörlük rolü, Kıbrıs Türk toplumunun haklarının korunması için bir güvence idi. Makarios, Türkiye'nin bu rolünü zayıflatarak, Türk toplumunun haklarını ve etkisini daha da azaltmayı hedefliyordu.

Adadaki anarşiyi sona erdirmek amacıyla Ocak 1964'te Londra'da garantör devletler konferansı düzenlenmişti. Konferansa katılan Makarios, adada kalıcı barışın sağlanabilmesi için Kıbrıs Türklerine yalnızca azınlık haklarının verilmesi gerektiğini savunuyordu. Konferanstan bir sonuç çıkmayınca, İngiltere meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşımıştı. Mart 1964'te toplanan Konsey kabul ettiği 186 nolu kararla, adaya Barış Gücü konuşlandırılmasına karar vermişti. Konsey bu kararı alırken Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın tek meşru otoritesi olduğunu da işaret etmeyi ihmal etmemişti. Bu karar, Türkiye haricindeki bütün BM ülkeleri tarafından kabul edilmişti. Güvenlik Konseyi'nin 186 nolu kararıyla Kıbrıs Cumhuriyeti hızlı bir şekilde Rum devletine dönüşmeye başlamıştı. Çünkü bu karar, adadaki siyasi eşitliği ortadan kaldırıcı bir

etki yaratmıştı ve Kıbrıs'taki sorunların çözümüne katkı sağlamak yerine tersine bir sonuç doğurmuştu. Her şeyden önce, Türk toplumuna karşı 21 Aralık 1963 tarihinden itibaren sürdürülen kapsamlı ve sistematik saldırıları önlemek yerine teşvik edici bir netice sağlamıştı. Rum makamları tarafından Türklerin imhasına veya adadan göç ettirilmesine karşı bu süreçte sadece Türkiye tepki göstermişti. Dünya ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rumlar tarafından anayasanın 1963 yılında tek taraflı feshedilmesi suretiyle yıkılmasını sessizce izlemekle yetinmişti.

Türk hükümetlerinin 1963 yılından itibaren Kıbrıs'a yönelik politikalarının esasını, 1963 yılında meydana gelen yasadışı ve gayri-meşru durumu ortadan kaldırmak oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, Kıbrıs Türklerinin uluslararası antlaşmalardan ve anayasadan doğan haklarının iadesini temin etmektir. Türkiye bu çerçevede, Rumların 1963 yılından itibaren uluslararası hukukun ahde vefa ilkesine aykırı bir şekilde davranarak adanın birlikte yönetilme mutabakatını çiğnediğini ve ortaklık devletini tek başına gasp ederek, bu devleti Rum devletine çevirdiğini öne sürmüştür. 1964 senesi her açıdan Kıbrıs sorununun kördüğümüne dönüştüğü bir yıl olmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin üç temel kaygısı bulunuyordu. Birincisi, adadaki üslerinin güvenliği sağlamak. İkincisi, vatandaşlarının can ve mal emniyeti temin etmek. Üçüncüsü ise Kıbrıs'ta Sovyet etkisinin artmasının önüne geçmek. Amerikan hükümeti ise Kıbrıs diye bir mesele yüzünden Türkiye ve Yunanistan gibi iki stratejik NATO üyesinin karşı karşıya gelmesinden endişe ediyordu. Ayrıca bu sorunu, SSCB'nin bir koza dönüştürmesinden çekiniyordu.

Kıbrıs krizinin ABD ve NATO'nun Akdeniz ve Orta Doğu güvenliğini tehlikeye atma ihtimali yüksekti. Keza Sovyetler Birliği Başkanı Nikita Krusçev, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek Makarios'a açıktan destek vermekten geri durmuyordu. 1964 senesinin ortalarına doğru, bu defa Yunan hükümeti Makarios'un kayığına binmekte gecikmemişti. Şubat 1964'te yapılan seçimleri Georgios

Papandreou'nun liderlik ettiği Merkez Birliği Partisi yüzde 53 oranıyla kazanmıştı. Papandreou, 25 Şubat'ta Makarios'a bir mesaj göndererek Yunan hükûmeti ile ulusunun, Kıbrıs [Rumlar] ile dayanışma içinde olduğunu bildirmişti.²³⁸ Sonrasında Başpiskopos Makarios ile Başbakan Papandreou, Nisan 1964'te Atina'da buluşmuşlar ve Kıbrıs'ta yürütülecek dört ortak strateji konusunda anlaşmışlardı.²³⁹

1. Kıbrıs sorununa BM çatısı dışında herhangi bir çözüm yolu aranmayacak.
2. Kıbrıs'ta her iki ülkenin nihai hedefi Enosis olacak.
3. Türkiye'nin herhangi bir askerî müdahalesi durumunda Yunanistan Makarios hükûmetine her türlü desteği sunacak.
4. Kıbrıs Türklerine karşı kışkırtıcı faaliyetlere girilmeyecek ve onlarla azınlık hakları kapsamında barışı sağlamaya yönelik gözle görülür adımlar atılacak.

Bu ilkeler doğrultusunda Yunan hükûmeti Kıbrıs'a gizlice asker, silah ve mühimmat yollamaya başlamıştı.²⁴⁰ Dahası Başbakan Papandreou Kıbrıs'ta hızlı ve kesin bir çözüme ulaşmak üzere Grivas'ı 14 Haziran'da gizlice adaya göndermişti. Grivas, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde adayı terk etmesi şartıyla İngiliz hükûmeti tarafından affedilmişti. Grivas'ın yeniden adaya gönderilmesi, Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının radikal ve militarist bir çizgiye kaydığını gösteriyordu. Atina'nın bu politikasından dolayı Nisan 1964'ten itibaren Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Yunanistan'ın adaya gizlice asker ve silah göndermesi, Kıbrıs'ta kurulan düzenin ihlali anlamına geliyordu. Keza Yunanistan'ın bu tür müdahaleleri, garantör devlet sorumluluğuyla bağdaşmıyordu. 1964'te BM Güvenlik Konseyinin 186 nolu kararı, Kıbrıs'ta barışı ve güvenliği sağlamak için tarafların

²³⁸ Andreas G. Papandreu, *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Çev. Semih Koray, M. Emin Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1988, s. 163.

²³⁹ Papandreu, s. 164.

²⁴⁰ Papandreu, s. 164.

anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmelerini teşvik ediyordu. Yunanistan'ın adaya gizlice asker ve silah göndermesi, bu kararın da ruhuna ve amacına aykırı bir davranıştı. Zira Yunanistan bu davranışıyla, adadaki mevcut gerilimi artırarak çatışmaları körüklüyordu. Açıkçası, 186 nolu karar, BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) adada konuşlandırılmasını ve barışı koruma görevini yerine getirmesini öngörüyordu. Yunanistan'ın gizli müdahalesi, BM Barış Gücü'nün etkinliğini ve otoritesini zayıflatmış, Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin BM'ye duydukları güveni sarsmıştı.

Atina bir taraftan gizli yollardan Kıbrıs'a asker ve silah yollarken diğer taraftan uluslararası kamuoyuna yönelik yaptığı açıklamalarda, BM çatısı altında adaya barışçıl bir çözüm getirilmesini tavsiye ediyordu. Bununla birlikte Yunan hükûmeti, adada patlak veren hadiselerin Kıbrıs'ın bir iç meselesi olduğu iddiasıyla tarafları adaya müdahil olmaktan kaçınmaya davet ediyordu. Yunanistan'ın adaya gizlice asker ve silah göndermesi, doğrudan bir müdahale anlamına gelirken, resmî olarak adadaki olayların bir iç mesele olduğunu iddia etmesi ve çözüm için BM kararlarını işaret etmesi, Atina'nın iki yüzlü bir politika izlediğini gösteriyordu. Buna karşılık, resmî söylemde adadaki olayların iç mesele olarak değerlendirilmesi ve dış müdahalenin reddedilmesi, Yunan hükûmetinin uluslararası kamuoyunu yanıltmak için kullandığı bir taktikti. Yunan hükûmetinin bu çelişkili tutumu, bir tür propaganda ve manipülasyon stratejisiydi. Yunanistan, uluslararası toplumun tepkisini yumuşatmak için olayları iç mesele olarak nitelendirirken, kendi çıkarlarını korumak adına gizli müdahalelerde bulunmaktan kaçınmıyordu. Bu yüzden Türkiye, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda güvenilir bir ortak olup olmadığını ciddi bir şekilde sorgulamaya başlamıştı.

Yunanistan ve Makarios'un Kıbrıs'ta 1960 Anayasası hükümlerini uygulamak istemedikleri açıklık kazanmıştı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Kıbrıs'ta düzenin yeniden korunması için ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan yardım talep etmişti. Ankara'nın isteği, Makarios'a ve Yunanistan'a baskı yapılmasıydı. ABD Soğuk

Savaş'ın gergin ortamında NATO müttefikleri arasında bir çatışma istemiyordu. Bu süreçte ABD hükûmeti, taraflara itidal ve müzakere tavsiye etmenin ötesine geçememiş, olaylara müdahil olmaktan kaçınmıştı. ABD'den beklediği desteği alamayan Türkiye, 13 Mart 1964'te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a bir mesaj göndererek, Türklere yönelik saldırıların durmaması hâlinde, Türk halkının haklarının, can ve mal güvenliğinin Türkiye tarafından korunacağını bildirmişti.²⁴¹ Bundan da bir netice alamayan Türkiye'nin elinde tek ve en büyük koz olarak askerî müdahale seçeneği kalmıştı. Başbakan İsmet İnönü'nün talebi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 16 Mart 1964 tarihinde hükûmete gerekli görmesi hâlinde Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunma yetkisi vermişti. İnönü, CHP grubunda yaptığı konuşmasında, BM Barış Gücü'nün adada başarı gösterememesi durumunda antlaşmaların Türkiye'ye verdiği hakları kullanacağından söz ediyordu.²⁴² Türk hükûmeti diplomatik ve askerî caydırıcılık unsurlarını etkin bir şekilde kullanarak adada bozulan barışı yeniden tesis etmek istiyordu.

Haziran ayına gelindiğinde Türkiye askerî hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlamıştı. Kamuoyunda Türk ordusunun her an Kıbrıs'a çıkartma yapabileceğinden bahsediliyordu. Böyle bir atmosferde, ABB Başkanı Johnson'dan Başbakan İnönü'ye 5 Haziran 1964'te yollanan bir mektup, Türkiye'nin müdahale fikrinden vazgeçmesine yol açmıştı. Diplomatik nezaketten yoksun bir şekilde kaleme alınan mektupta, ABD Türkiye'yi adaya müdahale etmemesi konusunda sert bir üslupla uyarıyordu. Bu nedenle mektup, 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesinde yayımlanana kadar Türk kamuoyundan saklanmıştı. Johnson, ultimatoma niteliğindeki mektubuyla, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşılık verebileceğini ve böyle bir durumda NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğünü sorgulayabileceğini ifade ediyordu. Bunun birlikte Johnson,

²⁴¹ Fırat, s. 685.

²⁴² Milliyet, 17 Mart 1964.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin, NATO içindeki ittifak ilişkilerini ciddi şekilde zedeleyeceğinden ve ABD'nin de Türkiye'ye olan askerî yardımlarını yeniden gözden geçireceğinden söz ediyordu. Johnson Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirebilmek için bütün kartlarını tek bir zarfa koyup Ankara'ya göndermişti.

Washington, Kıbrıs buhranı nedeniyle iki NATO müttefiki Yunanistan ile Türkiye'nin savaşa girmesinden kaygı duyuyordu. Bu, çok barizdi ve her iki ülkenin zaman kaybetmeden tekrar anlaşmasından yana bir tavır ortaya koyuyordu. Başkan Johnson'un girişimiyle Yunan ve Türk temsilciler, BM Genel Sekreteri U-Thant'ın gözetiminde ve BM temsilcisi Sakari Tuomioja'nın başkanlığında temmuz ayında Cenevre'de bir araya gelmişlerdi. Türk heyetine Nihat Erim başkanlık yapıyordu. Görüşmelere Kıbrıs hükûmeti de davet edilmişti ama Makarios gelmeyi uygun görmemişti. Toplantıda ABD'nin eski dışişleri bakanlarından Dean Acheson da hazır bulunuyordu. Acheson, Başkan adına toplantıya katılmıştı ve hiçbir resmî sıfatı bulunmuyordu. Acheson toplantıya sadece gözlem yapmak için gelmişti. Çantasında Kıbrıs'a ilişkin bir takım çözüm önerileri vardı. Acheson Planı olarak tarihe geçen belgede, Kıbrıs'ın Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılması teklif ediliyordu.

Buna göre Karpaz Yarımadası'nda Türkiye'ye askerî bir üs verilmesi ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde özerk yönetimler kurulması şartıyla Kıbrıs Yunanistan'a bırakılacaktı. Karpaz Üssü, Türkiye'ye ait olacaktı ve burada istediği kadar asker

bulundurabilecekti. Ayrıca Yunanistan'ın egemenliğinde bulunan Meis adası da Türkiye'ye bırakılacaktı. Özerk yönetimlere sahip olacak Kıbrıs Türkleri, azınlık hakları üzerinden merkezî otoriteye bağlı ve sorumlu olacaktı. Acheson Planı, Kıbrıs'taki etnik çatışmalara son vermeyi ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarı sağlamayı hedefliyordu. Plan, aynı zamanda Türkiye'nin güvenlik endişelerini gidermeyi, Yunanistan'ın da Enosis hedefine ulaşmasına imkân tanıyordu. Böylece, iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimlerin azaltılması amaçlanıyordu. Ancak Makarios plana karşı çıkınca müzakerelerden herhangi bir netice elde edilememişti. Makarios, Türkiye'nin Kıbrıs'ta askerî bir üs kurmasının Kıbrıs'ın egemenliğine ve bağımsızlığına ciddi bir tehdit oluşturacağını düşünüyordu. Türk askerî varlığını adanın içişlerine müdahale edebilecek bir unsur olarak görüyordu. Açıkçası Türkiye'nin Kıbrıs'ta daha fazla nüfuz kazanmasından korkuyordu.

Acheson Planı'nın tartışmaları henüz sona ermeden Grivas, Kıbrıs Türkleri ile Türkiye'nin tek irtibat noktası olan Erenköy bölgesine 6 Ağustos'ta yoğun bir saldırı başlatmıştı. Erenköy bölgesi, Kıbrıs'ın kuzey batısında yaklaşık 19 km² yüzölçümü olan, dağlık bir bölgeydi. Bölgede beş Türk köyü bulunuyordu: Erenköy, Mansura, Bozdağ, Selçuklu ve Alevkaya. Dolayısıyla bölge, 5 Türk köyünün birleşmesinden ortaya çıkmıştı. Erenköy ve Mansura deniz kıyısında, diğer üçü de bölgenin dağlık kesimlerinde yer alıyordu. Erenköy ve Mansura'nın Türkler açısından stratejik önemi tartışılmazdı. Erenköy, Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile doğrudan bağlantı kurabildiği, lojistik destek ve silah temini yapabildiği tek bölgeydi. Bölgenin güvenliği, Türklerin adadaki direnişini sürdürmeleri için kritik öneme sahipti. Erenköy, aynı zamanda Kıbrıs Türklerinin moral ve motivasyon kaynağıydı. Buradaki Türk direnişinin kırılması, ada genelindeki Türklerin moralini bozacak ve Rumların psikolojik üstünlük kazanmasına yardımcı olacaktı. Erenköy, Enosis'e karşı Türk direnişinin sembolik ve stratejik üssüydü. Bu bölgenin ele geçirilmesi, Enosis hedefine bir adım daha yaklaşmak anlamına geliyordu.

Grivas, bu bölgeyi ele geçirerek Kıbrıs Türklerinin lojistik hatlarını kesmek ve direnişlerini zayıflatmak istiyordu.

Makarios'a göre Enosis'e giden yol, Erenköy'den geçiyordu ve artık bu uğurda verilen mücadelenin son aşamasına gelinmişti. Rum liderin güvendiği en önemli nokta, uluslararası baskılar karşısında Türkiye'nin adaya askerî müdahale edemeyeceği düşüncesiydi. Fakat evdeki hesap çarşıya uymamış, 8 Ağustos günü Türk jetleri kuşatma altındaki Erenköy'ü çevreleyen Rum mevzilerini bombalamak için Kıbrıs semalarında görünmüştü. Karayla bağlantısı Rumlar tarafından ablukaya alınan Erenköy'ün güvenliği, sadece 200 mücahit ve Türkiye'de okuyan Kıbrıslı öğrencilerden buraya çarpışmaya gelmiş yaklaşık 500 kişi tarafından sağlanıyordu.²⁴³ 8 Ağustos geldiğinde Erenköy dışında diğer 4 köy düşmüştü ve Erenköy'ün de düşmesi an meselesiydi. Durumun ciddiyetiyle TMT Lideri Albay Rıza Vuruşkan, telsiz kanalıyla Ankara'ya son mesajını gönderiyordu: "Gelirseniz kurtuluruz, gelmezseniz vatan sağ olsun."²⁴⁴ Türk jetlerinin müdahalesiyle Erenköy kurtulmuş fakat diğer 4'ü kaybedilmişti. Müdahale sırasında bir Türk jeti Rumlar tarafından düşürülmüştü. Uçağın pilotu Yüzbaşı Cengiz Topel, uçaktan sağ olarak

²⁴³ Rüstem Köken, 64 Kuşağı Bir Kıbrıslı'nın Anıları, Başak Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 58.

²⁴⁴ İhsan Tayhani, Tanıklarıyla Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 58.

kurtulmuştu. Fakat esir alındığı Rumlar tarafından işkence edilerek katledilmişti.

Türkiye'nin askerî müdahalesiyle, TMT'nin kontrolündeki Erenköy-Mansura bölgesinin Rumların eline düşmesine izin verilmemişti. Türkiye'nin Erenköy'e yaptığı müdahale, Kıbrıs sorununda önemli bir dönüm noktasıydı. Türkiye'nin müdahalesi, Kıbrıs Türklerinin moralini ve direniş gücünü önemli ölçüde artırmıştı. Erenköy müdahalesiyle Türkiye, Kıbrıs Türklerini koruma konusundaki kararlılığını göstermiş ve gerektiğinde bu uğurda askerî güç kullanmaktan çekinmeyeceğini ortaya koymuştur. Erenköy müdahalesi, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gelecekteki müdahalelerinin de önünü açmıştı. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın psikolojik ve stratejik temellerinin bu müdahaleyle atıldığı söylenebilir. Yunan Başbakan Papandreou, Türkiye'nin hava saldırısının ardından Ankara'ya yeni bir çözüm teklifi yapmıştı. Buna göre Kıbrıs, Yunanistan ile birleşecek; buna karşılık Türkiye'ye kiralık olarak 30 yıllığına deniz ve hava üssü verilecek ve Kıbrıs Türklerine de vakit kaybetmeksizin azınlık hakları tanınacaktı. Hakkaniyetle bağdaşmayan bu plan Ankara tarafından hemen reddedilmişti. Yukarıda bahsedilen endişelerden dolayı Makarios da planı kabul etmemişti.

Kasım 1967'ye gelindiğinde adada irili ufaklı çarpışmalar hâlâ devam ediyordu. Kıbrıs Türklerinin mukavemetini kırmak adına silahlı saldırıların yanı sıra her türlü ambargo ve taciz hız kesmeden ilerliyordu. Takvimler 15 Kasım 1967'yi gösterdiğinde Grivas komutasındaki birlikler bu defa Larnaka, Limasol ve Lefkoşa şehirlerini birbirine bağlayan kavşak üzerinde yer alan Geçitkale ve Boğaziçi köylerine ağır silahlarla saldırmışlardı. Geçitkale tamamıyla Türk köyü olmasına karşın, Boğaziçi köyü karma bir köydü. Adanın güney kısmında yer alan her iki köy de Türklerin kontrolündeydi ve stratejik açıdan önemliydi. Grivas'ın amacı, stratejik bu iki köyü tamamen kontrol altına alarak Türk direnişini zayıflatmaktı. Esasında tüm bu saldırılar, belli bir stratejinin ürünüydü: Türk toplumunu zayıflatma, izole etme ve siyasî olarak etkisiz hâle getirme.

Makarios, Türklerin ekonomik faaliyetlerini kısıtlayarak, onların geçim kaynaklarını zorlaştırmaya çalışmıştı. Bu, ticaretin ve mal akışının engellenmesi, Türk köylerine yönelik ekonomik ambargolar ve tarımsal faaliyetlerin kısıtlanması şeklinde gerçekleşiyordu. Rumların kontrolündeki bölgelerde yaşayan Türklerin iş bulması ve eğitim olanaklarından yararlanması zorlaştırılıyordu. Tüm bunlar, ekonomik bağımsızlığın ve sosyal hareketliliğin sınırlandırılmasına yol açıyordu. Grivas ve Makarios, Türk köylerini abluka altına alarak bu köylerin dış dünyayla bağlantısını kesmeye çalışıyorlardı. Makarios'un emriyle, Türklerin hareketlerini kontrol altına almak için stratejik geçişlere kontrol noktaları ve barikatlar kurulmuştu. Bu tür uygulamalar, Türklerin serbestçe seyahat etmelerini ve iletişim kurmalarını engellemek kadar savunma ve lojistik imkanlarını zayıflatmak için de yapılmıyordu. Öğleden sonra saat iki sularında başlayan çatışmalar yedi saat sürmüş, akşam saat dokuz civarında iki köyün işgali tamamlanmıştı. Saldırılarda toplam 28 Türk öldürülmüştü. En vahşi olanı ise, köyün yaşlılarından 80 yaşındaki Mehmet Emni'nin üzerine gaz dökülerek diri diri yakılmasıydı.²⁴⁵ BM Barış Gücü'nün gözü önünde tam anlamıyla bir katliam yapılmıştı.

²⁴⁵ Gibbons, s. 283.

Kıbrıs'tan gelen saldırı haberleri üzerine 17 Kasım'da toplanan TBMM, Başbakan Süleyman Demirel'in Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a gönderilmesine dair başbakanlık tezkeresine onay vermişti. Hükûmete Kıbrıs'a asker gönderme yetkisi verilmesinin ardından Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Delivanis'i makamına çağırarak Yunan hükûmetine iletmek üzere kendisine sert bir nota vermişti. Ankara, Yunan hükûmetine verdiği notada yer alan şartların ivedi bir şekilde gerçekleşmesini istiyordu:

1. İttifak Antlaşması'nın dışındaki tüm Yunan askerî unsuru adadan geri çekilecektir.
2. Grivas Kıbrıs'ı derhal terk edecektir.
3. Rumlar silah bırakacaktır.
4. Saldırılarda ölenlere tazminat ödenecektir.
5. Kıbrıs Türklerine uygulanan tüm ekonomik ambargolar kaldırılacaktır.
6. Türklerin meskûn bulunduğu mahallere herhangi bir saldırının yapılmayacağına dair garantiler verilecektir.

Başbakan Demirel kararlı bir duruş sergiliyordu ve geri adım atmaya hiç niyeti yoktu. Türk hükûmeti sunulan şartların kabul edilmemesi hâlinde askerî müdahalede bulunacağını söylüyordu.

Türkiye'nin kararlılığı ABD'yi de endişelendirmişti. Başkan Johnson, Cyrus Vance'yi iki tarafın arasını bulmak üzere özel temsilci olarak görevlendirmişti. Vance'nin başarılı mekik diplomasi sayesinde iki taraf arasında anlaşma sağlanmıştı. Türkiye'nin neredeyse tüm isteklerine Yunanistan boyun eğmişti. Yunan hükûmeti, yaklaşık 12.000 askerini ve Grivas'ı adadan geri çekmeyi kabul ediyordu. Bu çekilme, adadaki Yunan askerî varlığını önemli ölçüde eksilttiği gibi Kıbrıs Rumlarının askerî gücünü de zayıflatmıştı. Bir kez daha Yunanistan'ın Kıbrıs'ı, Türkiye'ye karşı tek başına savunamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştı. Türkiye, bu olaylarla birlikte Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlama konusundaki kararlılığını uluslararası topluma bir defa daha net bir şekilde göstermişti. Yunan askerlerinin ve Grivas'ın adadan çekilmesi, Kıbrıs Türklerinin güvenlik endişelerini bir nebze olsun azaltmıştı. Bu gelişme, Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıların azalmasına ve toplumun moralinin yükselmesine katkı sağladığı gibi Türklere uygulanan tecrit ve ambargonun da yumuşamasına yol açmıştı. Olaylar sonrasında, uluslararası toplumun ve Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs'taki barış çabalarına daha fazla önem vermesi gerektiği anlaşılmış ve bu sayede 1968 yılında başlatılacak barış görüşmelerinin temelleri atılmıştır.

3.2. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin Kurulması

Boğaziçi ve Geçitkale saldırılarının ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan birisi de 28 Aralık 1967 tarihinde Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin kurulmasıydı. Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi, Kıbrıs'taki Türk toplumunun kendi yönetim yapılarını oluşturma ve adadaki haklarını koruma ihtiyacından doğmuştu. Bu adım, Kıbrıs Türklerinin Rum yönetimi altındaki yaşam koşullarını iyileştirme ve kendi toplumsal düzenlerini sağlama amacı taşıyordu. 1963 yılında patlak veren ve "Kanlı Noel" olarak bilinen olaylar, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmiş ve bu olayların ardından Türkler güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı. Rumlar tarafından sürdürülen şiddet, baskı ve izolasyonlar, Kıbrıs Türklerinin kendi

güvenliklerini sağlama ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yönetim yapılarını oluşturma gerekliliğini pekiştirmişti. Nihayetinde 1963 sonrasında Türkler devletten dışlandığı gibi anayasa da askıya alınmıştı. Türklerin güvenlik, savunma ve diğer toplumsal ihtiyaçları büyük ölçüde Türkiye'nin desteğiyle TMT tarafından karşılanıyordu. Ancak bu, toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde sürdürülebilir sağlıklı bir örgütlenme modeli değildi. Tamamen Rumların kontrolüne giren devlet tarafından, Kıbrıs Türklerine yönelik ekonomik ambargolar ve kısıtlamalar uygulanması, Türklerin kendi ekonomik yapılarını kurmak ve toplumsal refahlarını artırmak için bağımsız bir yönetim kurma ihtiyacını daha belirgin bir hâle getirmişti.

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Türkler ve Rumlar arasında eşitliği öngörüyordu, ancak söz konusu eşitlik, Rumların devleti ele geçirmesiyle bozulmuştu. Dahası Kıbrıs Türkleri, Rum yönetimi altında adil ve eşit bir temsilden yoksun bırakılmışlardı. Geçici Yönetim, Türklerin kendi siyasî yapılarını kurarak, kendi haklarını ve çıkarlarını korumayı, toplumun eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerini daha etkin bir şekilde karşılamayı amaçlıyordu. Aslında Geçici Yönetim, Rumların Türkleri dışlamasının bir ürünüydü. Başka bir ifadeyle Rumların dışlayıcı politikaları, Kıbrıs Türklerinin daha iyi örgütlenerek kendi yönetim yapılarını kurmalarına yol açmıştı. Kıbrıs Türk temsilcileri, Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Küçük başkanlığında bir araya gelerek toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi için gerekli tedbirlerin nasıl alınabileceği konusunda bir toplantı yapmışlardı. Toplantıya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kuneralp ile Baş Hukuk Müşaviri Suat Bilge de katılmıştı. Yapılan müzakereler neticesinde Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin kurulmasına karar verilmiş ve bu bağlamda ilk iş olarak Yürütme Kurulu belirlenmişti. Yürütmek Kurulu Başkanı Dr. Küçük, Başkan Yardımcısı da Denktaş olmuştu. Geçici Yönetim, yasama, yürütme ve yargı başta olmak üzere toplumun tüm ihtiyaçlarını,

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın tüm hükümleri tatbik oluncaya kadar karşılamayı planlıyordu.

Geçici Yönetim'i oluşturan temel kurallardan birincisi şöyleydi: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasası'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar Türk bölgelerinde yaşayan Türkler Geçici Türk Yönetimi'ne bağlanmışlardır."²⁴⁶ Beşinci madde de dikkatle hazırlanmıştı: "21 Aralık 1963 tarihine kadar 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasa'ya uygun olarak kabul edilmiş bulunan kanunlar geçerli ve yürürlükte." ²⁴⁷ Yine son maddede yer alan hüküm, kurulan idarenin geçiciliğine vurgu yapıyordu: "Türk bölgelerinde uygulanmak üzere kabul edilen bu temel kurallar, 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasa'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar yürürlükte kalır."²⁴⁸ Temel Kurallar büyük bir titizlikle kaleme alınmıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasası'nın tam anlamıyla uygulanmadığı ve bu durumun Kıbrıs Türklerini olumsuz etkilediği vurgusu dikkatlice yapılıyordu. Ayrıca Kıbrıs Türkleri anayasal haklarına kavuşana kadar Geçici Yönetim'in devam edeceği ilan ediliyordu. Sonuçta fiilî olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin merkezî yönetiminden bağımsız bir Türk yönetimi oluşturulmuştu. Bu, Kıbrıs Türklerinin kendi kararlarını alma ve uygulama yetkisine sahip olduğu anlamına geliyordu.

Geçici Türk Yönetimi, Kıbrıs Türklerine kendi kendilerini yönetme ve idare etme deneyimi kazandırması bakımından ziyadesiyle önemliydi. Türkler kısa zaman zarfında, kendi bölgelerinde bağımsız bir idarî yapı kurmayı başarmışlardı. Bu süreçte oluşturulan idarî yapı ve kurumlarla, daha sonraki yıllarda kurulacak olan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi, Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin altyapısı oluşturulmuştur. Nitekim Türkler, kendi yönetimlerini nasıl organize edeceklerini Geçici Yönetim sayesinde öğrenmişlerdi. Kaldı ki Geçici Türk Yönetimi, Kıbrıs

²⁴⁶ Bozkurt, 29 Aralık 1967.

²⁴⁷ Bozkurt, 29 Aralık 1967.

²⁴⁸ Bozkurt, 29 Aralık 1967.

Türklerinde millî bilincin ve kimliğin güçlenmesine, ayrı bir toplum olarak kendi haklarını ve kimliklerini savunma kararlılığı edinmelerine muazzam bir katkı sağlamıştı. Bu süre zarfında elde edilen tecrübeler ve diğer millî kazanımlar, Türk toplumunda bağımsızlık arzularının ve kendi devletlerini kurma fikrinin pekişmesine neden olmuştu. Sonuç olarak Geçici Türk Yönetimi, Kıbrıs Türklerinin bağımsız bir yönetim oluşturma sürecinde tarihî bir rol oynamıştır. Kıbrıs Türklerine kendi kaderlerini tayin etme, kendi idarî yapılarını kurma ve millî kimliklerini güçlendirme konusunda önemli bir temel sağlanmıştır. Tüm bu faktörler, 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine giden yolun açılmasında belirleyici olmuştur.

ALTINCI BÖLÜM: KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SONUÇLARI

1. 15 Temmuz Yunan Darbesi

1967 yılı, Kıbrıs'taki olayların seyrini etkileme bakımından iki önemli olaya tanıklık etmişti. Bunlardan birincisi, 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da meydana gelen askerî darbeydi. İkincisi ise Geçitkale-Boğaziçi olaylarından sonra Yunan askerleri ile Grivas'ın adadan ayrılmak zorunda kalmasıydı. İkinci hadise bir önceki bölümde genel hatlarıyla anlatılmıştı. O yüzden burada sadece birinci olay üzerinde durulacaktır. Yunan siyasî tarihine "Albaylar Cuntası" olarak damgasını vuran darbe, Albay Yorgios Papadopoulos, Tuğgeneral Stilyanos Pattakos ve Tuğgeneral Nikolaos Makarezos tarafından planlanmıştı. Kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla, Albaylar Cuntası'na neden olan gelişme, yakın bir zamanda yapılacak olan seçimleri, Demokratik Sol Birliği'nin kazanma ihtimalinin yüksek olmasıydı. Bu nedenle askerler, Yunanistan'da komünistlerin işbaşına gelmesini önlemek adına ülkede darbe yapmışlardı. Yaklaşık yedi yıl süren cunta dönemi boyunca Yunanistan'da ciddi bir komünist avı başlatılmış; çok sayıda sol eğilimli siyasetçi, gazeteci ve yazar tutuklanmış ya da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştı.

Darbenin etkileri Yunanistan'la sınırlı kalmamıştı. Darbe ülkenin olduğu kadar Kıbrıs'ın da kaderini derinden etkilemişti. Darbecilerin, Boğaziçi ve Geçitkale saldırılarından sonra Türkiye'nin baskısı üzerine Yunan askerlerini Kıbrıs'tan geri çekmeyi kabul etmesi, Rumlar arasında büyük bir tepkiye yol açmış, hatta bazıları bu kararı, hainlik olarak tanımlamıştı. Cunta yönetimi de Enosis taraftarı olmasına rağmen bu olaydan sonra, Lefkoşa ile Atina'nın arası hızlı bir şekilde bozulmaya başlamıştı. Albaylar Cuntası'nın Makarios'tan duyduğu en büyük rahatsızlık, SSCB ile kurduğu yakın ilişkilerdi. Bu nedenle Makarios'un komünistlerle iş tuttuğu ve Enosis'ten uzaklaştığı söylentileri, Atina ve Lefkoşa sokaklarında rağbet gören dedikoduların başında geliyordu. Aslında bunlar boş iddialar değildi. Makarios, özellikle darbe sonrasında Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesine daha temkinli ve mesafeli yaklaşıyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumak için de Sovyetler

Birliği'yle yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Makarios, Enosis'in kolayca gerçekleşebilecek bir hayal olmadığını, 1960-1967 arasında cereyan eden hadiselerden anlamıştı. Türkiye başta olmak üzere bölgede çıkarı olan birçok devletin Enosis'e sıcak bakmadığını yaptığı ziyaretler sırasında fark etmişti. Türkiye, Enosis'i kesinlikle kabul etmeyeceğini ve böyle bir durumda askerî müdahalede bulunacağını açıkça ortaya koymuştu. Bu tehdit, Makarios'un daha temkinli davranmasına neden olmuştu. Ayrıca BM çatısı altında elini güçlendirmek ve bu çerçevede uluslararası toplumun desteğini alabilmek için Enosis'i değil bağımsızlığı savunması gerekiyordu. Başka bir ifadeyle bağımsızlık, Kıbrıs'a uluslararası alanda daha fazla saygı ve destek kazandırabilirdi.

Kıbrıs sorununa çözüm bulma amaçlı ilk toplumlararası görüşmeler, Geçitkale saldırılarından sonra varılan anlaşma gereği, 3 Haziran 1968 tarihinde Beyrut'ta başlamıştı. Görüşmelerde Türk tarafını 4 yıllık sürgün hayatının ardından Nisan 1968'de adaya dönen Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş²⁴⁹, Rum tarafını da Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides temsil ediyordu. Alınan karar gereği görüşmeler sonraki günlerde Lefkoşa'da devam edecekti. Müzakerelerin temel amacı, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın işleyişi ve toplumlararası ilişkilerin düzenlenmesi konusunda uzlaşmak, iki toplumun eşit haklara sahip olacağı bir yönetim yapısı oluşturmaktı. 1968'de başlayan müzakereler, başlangıçta olumlu bir hava yaratmış ve taraflar arasında doğrudan iletişim kanallarının açılmasına olanak tanımıştı. Rum tarafı ile Türk tarafı arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunuyordu. Rumlar adanın üniter bir devlet olarak kalmasını savunurken, Türk tarafı Türk toplumunun siyasî eşitliğini ve güvenliğini garanti altına alacak bir çözüm istiyordu. Belirli

²⁴⁹ 1963 olaylarından sonra Londra Konferansı ve Birleşmiş Milletlerde Türk halkının haklarını savunan Denktaş'ın Makarios tarafından adaya dönüşü yasaklanmış ve istenmeyen adam ilan edilmiştir. Bu süreçte Ankara'da Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs Dairesi'nde çalışmış ve New York, Londra, Brüksel, Paris gibi merkezlerde konferanslar vererek Kıbrıs'taki olayları anlatmaya çalışmıştır. Denktaş ancak Nisan 1968'de Kıbrıs'a geri dönebilmiştir.

aralıklarla, 2 Nisan 1974'e kadar devam eden görüşmelerden hiçbir sonuç alınamamıştı. Görüşmelerin tek olumlu yanı, Kıbrıs Türkleri üzerinde devam eden baskıları yumuşatmasıydı.

Makarios'un Enosis'ten uzaklaşması, Türkler üzerindeki baskıları yumuşatması ve nihayetinde toplumlararası görüşmelerin başlaması şeklinde cereyan eden olumlu gelişmeler, Yunanistan ve Kıbrıs'ta rahatsızlıklara yol açmıştı. Aslında Makarios Enosis'ten vazgeçmemişti; sadece bu konuda acele edilmemesini, uzun vadeli bir program çerçevesinde hareket edilmesini savunuyordu. Albaylar Cuntası ve EOKA'cılar Enosis'in kısa vadede gerçekleşmesini istiyorlardı. Bu nedenle Makarios'un yaklaşımlarına çok sert tepki göstermeye başlamışlardı. Tepkilerin ciddiyeti, 8 Mart 1970 günü, sabahın erken saatlerinde başpiskoposluk binasından havalanan Makarios'un helikopterine silahlı saldırı düzenlenince anlaşılmıştı. Ağır yaralanan pilot, helikopteri yere indirmeyi başarmıştı. Makarios'un son anda ölümden döndüğü suikast sonrası Kıbrıs'ta işler iyice karışmıştı. Yaklaşık bir hafta sonra 15 Mart 1970'te EOKA'nın kurucularından ve İçişleri eski Bakanı Polikarpos Yorgacis öldürülmüştü. İddialara göre, suikastın arkasındaki isim Yorgacis'ti ve bu yüzden infaz edilmişti. Makarios karşıtları, 1971 yılında Enosis'i gerçekleştirmek üzere EOKA-B adlı silahlı yeraltı örgütünü kurmuşlardı. Yunan hükûmetinin doğrudan desteklediği EOKA-B, Rum Milli Muhafız Ordusunu (RMMO) yöneten Yunanlı subayların yönetimindeydi.

Esas gelişme, 28 Ağustos 1971'de yaşanmıştı. Bu tarihte Grivas gizlice adaya dönmüş ve EOKA-B'nin başına geçmişti. Artık Makarios için zor günler başlamıştı. Grivas, Makarios'un politikalarına karşı çıkıyordu. Ona göre Makarios ihanet içerisindeydi ve bu nedenle iktidardan devrilmeliydi. EOKA-B aynı zamanda anti-komünist bir çizgideydi ve Kıbrıs'ta komünist etkilerin artmasına karşı mücadele ediyordu. Mart 1972'de bu defa, Kilise Meclisinde bulunan üç piskopos Makarios'un dinsel görevlerinden azlini istemişlerdi. Makarios, Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin Başpiskoposu'ydu.

Kendisine yönelik böyle bir adımın atılmasının nedeni, dinî olmaktan ziyade siyasi idi. Üç piskopos, Makarios'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması fikrinden uzaklaşmasını ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni savunmaya başlamasını, millî ve dinî hedeflerden bir sapma olarak nitelendiriyorlardı. Bir başka ifadeyle üç piskopos, Makarios'un bu tutumunu ihanet olarak görüyor ve Enosis'i destekleyen daha radikal bir duruş sergilemesini talep ediyorlardı. Böylece 1971-1974 arası dönemde, Kıbrıs Rum toplumu içinde büyük bir ayrışma ortaya çıkmış, toplum Makariosçular ve EOKA'cılar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bu iki grup arasındaki kutuplaşma, Kıbrıs Rum toplumu içinde derin bir çatışma ve bölünme yaratmıştı. Makariosçular ve EOKA-B destekçileri arasındaki gerilim, beraberinde şiddet ve terör eylemlerini getirmişti. Grivas'ın 27 Ocak 1974'te saklandığı evde ölmesi, biraz olsun Makarios'u rahatlatmış olsa da onu esas tedirgin eden, Yunan hükûmetinin EOKA-B üzerinden bir darbe hazırlığında olduğu istihbaratının kendisine ulaşmasıydı.

Grivas'ın ölümü üzerine örgütte patlak veren iç karışıklığı da fırsat bilen Makarios, 25 Nisan 1974 tarihinde aldığı bir kararla, EOKA-B'nin yasa dışı bir örgüt olduğunu ilan etmişti. Yaptığı duyuruda Makarios ayrıca, EOKA-B mensuplarının ertesi güne kadar teslim olmalarını istemiş, aksi takdirde aleyhlerine kovuşturma açılacağını bildirmişti. Bu tarihten sonra Makarios bir taraftan EOKA-B örgütünü çökertmeye çalışırken diğer taraftan da Yunan subayların komuta ettiği Rum Milli Muhafız Ordusunu Kıbrıs hükûmetinin kontrolü altına alma hazırlıklarını yürütüyordu. Artık sıra Yunanistan'a gelmişti. Makarios, 2 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan Cumhurbaşkanı General Phaidon Gizikis'e içeriği çok sert olan bir mektup göndermişti. Mektubun öne çıkan kısımları şöyleydi:

Sayın Başkan,

Büyük bir üzüntüyle sorumluluğu Yunanistan Hükûmetine ait olduğuna inandığım Kıbrıs'taki bazı kabul edilmez durum ve olayları gözler önüne sermek zorundayım. General Grivas'ın Kıbrıs'a kaçak olarak girmesinin, Atina'daki bazı çevrelerin desteği ve çağrısı üzerine gerçekleştiğine dair söylenti ve kanıtlar var. Ne var ki ilk geldiği

günden itibaren (...) Kıbrıs için birçok kötülüğün kaynağı olan EOKA-B cinayet şebekesini kurdu. Yurtseverlik örtüsü altında ve Enosis sloganlarıyla, siyasal ve bir sürü başka cinayet işleyen bu örgütün faaliyeti bellidir. Yunanlı subaylar tarafından meydana gelen ve denetlenen Milli Muhafız, baştan beri EOKA-B'nin insan ve gereç ihtiyacını karşılayan örgüt olmuştur. (...) Birçok kere, yasadışı ve ulusal çıkarlarımıza zararlı, iç cephede bölünmelere ve uyumsuzluklara yol açıp, Kıbrıs Hellenizmini iç savaşla karşı karşıya getiren, bir örgütün neden Yunanlı subaylar tarafından desteklendiğini kendi kendime sormuşumdur. (...) Ne var ki hiçbir yanıt mantıklı bir nedene dayanmıyordu. Yadsınamayacak tek olaysa, Yunanlı subaylar tarafından EOKA-B'ye sağlanan destektir. Ada'nın değişik bölgelerindeki ordugahlar ve çevrelerindeki bölgeler, Grivas ile "EOKA-B" lehinde, benim ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ise aleyhinde sloganlarla donatılıyor. Milli Muhafız ordugahlarının içindeyse, Yunanlı subaylar tarafından açıkça EOKA-B'nin lehine propaganda yapılıyor. Belli ve yadsınamaz bir başka olaysa, EOKA-B'nin canice faaliyetini destekleyen Kıbrıs'taki Yunan basınının, Atina'dan parasal yardım gördüğü ve izleyeceği çizginin Yunan İstihbarat Teşkilatı (KİP) ve 2. Genelkurmay bürosu tarafından saptandığıdır. (...) Sayın Başkan, kötülüğün kökünün çok derin olduğunu ve Atina'ya kadar vardığını söylemekle üzüntü duyuyorum. (...) Daha da açık olmak için Atina'daki üyelerin, EOKA-B tedhiş Örgütünün hareketlerini destekleyip, yönettiklerini söylüyorum. (...) Yani genel olarak her şey Atina'dan yönetiliyordu. (...) Her Yunan hükümetiyle işbirliği yapmanın hem ülkem hem de kendim için milli bir görev olduğunu birçok kez açıklamışumdur. Milli çıkar, Atina ile Lefkoşa'nın barışçıl ve sıkı işbirliğini şart koşuyor. Yunanistan'da hangi hükümet olursa olsun, benim için Anavatanın hükümeti olduğundan onunla işbirliği yapmam gerekiyor. Askeri rejimlere karşı özel bir sempatiim olduğu denilemez, özellikle bu durumda da işbirliği söz konusundaki ilkemden caymadım. Sayın Başkan, Yunanistan hükümetinin insanların bana karşı devamlı komplo hazırlamalarının ve daha kötüsü, Kıbrıs Hellenizmini bir iç savaş aracılığıyla yıkıma itmelerinin, beni ne kadar üzdüğünü umarım anlıyorsunuzdur. Atina'dan uzanan ve benim varlığımı ortadan kaldırmayı amaçlayan eli birçok ke-reler görüp hissetmeyişimdir. (...) Kıbrıs Kilisesinde büyük bunalmılara yol açıp, sonra da görevlerinden alınan üç Piskopos'a hâkim olan kurnaz kötü niyetin de doğum yeri yine Atina'dır. (...) Ve eğer

bugün Kıbrıs'ta sürmekte olan dramdan tek acı çeken ben olsaydım, Yunan hükümetinin rolü ve sorumluluğu konusunda yine susacaktım. Ama bundan tüm Kıbrıs Hellenizm'i etkilendiği zaman ve Atina'nın emri üzerine Milli Muhafız Kuvvetlerinde görevli Yunan subaylar, EOKA-B'yi, siyasal cinayetleri ve genel olarak Devlet'in dağılmasını da içeren, canice siyasetinde destekledikleri zaman sessizliğe ve saklamalara yer yoktur.

Kıbrıs'taki devlet temellerini yıkmaya çabalarında Yunanistan hükümetinin sorumluluğu büyüktür. Kıbrıs devleti ancak Enosis durumunda dağılmalıdır. (...) Milli Muhafız Kıbrıs Devleti'nin bir organıdır ve Atina'nın değil, Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından denetlenmelidir. (...) Milli Muhafız Kuvvetleri bugünkü yapısı ve üyelerinin niteliği yüzünden amacından sapmış yasadışı hareketlerde bulunan kişilerle, Devlet'e karşı komploların hazırlandığı merkez ve EOKA-B'yi destekleyen kaynak haline gelmiştir. (...) Yunan hükümetinin bir işareti üzerine bu üzücü durum sona erebilirdi. EOKA-B belgelerinde kanıtlandığı gibi bakımı ve gücü için gerekli olanakları Atina'dan sağladığından, Milli Merkez şiddetin sona erdirilmesi için emir verebilirdi. Ne var ki Yunan hükümeti böyle bir harekette bulunmamıştır. Bu kabul edilmez durumun bir başka işareti olarak da, son zamanlarda Atina'da kilise ve Kıbrıs Büyükelçiliği de dâhil olmak üzere başka binaların duvarlarında, benim aleyhime ve EOKA-B'nin lehine yazıların yer alması gösterilebilir. Suçluları tanımasına karşın Yunan hükümeti, bunların yakalanıp cezalandırılması için hiçbir gayret sarf etmemiştir. (...) Ayrıca, Milli Güvenlik Kuvvetlerinde görev yapan Yunanlı subayların geri çağrılmalarını rica ediyorum. Bu subayların Milli Muhafız Kuvvetlerinde kalıp, onları yönetmeye devam etmeleri halinde Lefkoşa-Atina ilişkileri zarar görebilir. Bununla beraber eğer, Kıbrıs Silahlı Kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesinde görev almak üzere Kıbrıs'a eğitici subay ve askeri danışman gönderirseniz mutluluk duyacağım. Sayın Başkan, Yunanistan hükümeti ile işbirliğimi kesmek niyetinde değilim. Ne var ki, benim Yunanistan'ın Kıbrıs'a atadığı vali değil, Hellenizm'in büyük bir bölümünün seçtiği önder olduğum anlaşılmalı. Ulusal Merkezin bana karşı tavrı buna göre ayarlanmalı. Bu mektubun içeriği gizli değildir.²⁵⁰

²⁵⁰ Erol Mütercimler, Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri: Satılık Ada Kıbrıs, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 679-683.

Makarios mektubunda açıkça, Yunan hükûmeti tarafından kendisine karşı bir terör kampanyası yürütüldüğünü söylüyordu. Makarios'a göre bu kampanyanın adresi, Kıbrıs'taki Yunan Alayı'ydı ve bu nedenle Atina'dan buradaki subayları geri çekmesini istiyordu. Bunun üzerine Atina, Makarios'a vakit kaybetmeden darbe yapılması talimatını vermişti. Darbe için 15 Temmuz sabahı planlanmıştı. Darbe, Rum Milli Muhafız Ordusu, Yunan Alayı ve adaya gizlice sokulan Yunanlı subayların iş birliğiyle yapılacaktı. Yunanistan'daki askerî cunta, Enosis hedefini gerçekleştirmek ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için Makarios'u devirmek istiyordu. Dolayısıyla darbenin temel amacı, Makarios'u devirmek ve yerine Enosis yanlısı bir lider getirmektir. Bu şekilde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması hedefleniyordu. Darbeden sonra EOKA üyesi ve Enosis yanlısı Nikos Sampson'un Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak atanması, bu amaçtan ileri geliyordu.

15 Temmuz günü, Yunan subaylarının denetimindeki Rum Milli Muhafız Ordusuna bağlı askerlerin Makarios'un Başkanlık Sarayı'nı tanklar ve silahlı askerlerle kuşatmalarıyla darbenin fitili ateşlenmişti. Yoğun çatışmaların arasından Makarios kaçmayı başarmıştı. Radyolardan yapılan yayınlarda, "Makarios öldü! Yaşasın Milli

*Muhafızlar! Elenizm Kıbrıs'ta yaşamaya devam ediyor!"*²⁵¹ anonsu yapıyordu. Kısa zaman sonra radyodan halka seslenen Makarios, ölmediğini, hayatta ve iyi olduğunu ifade ettikten sonra, darbecilere karşı direniş çağrısında bulunuyordu. Radyo anonsundan sonra İngiliz üssüne sığınan Makarios, burada gerekli uçuş hazırlıklarının tamamlanmasının ardından Malta'ya ardından Londra'ya ve en sonunda BM için New York'a gitmişti.

Sampson'un Cumhurbaşkanı ilan edildiği darbe, Türkiye kamuoyunda soğuk duş etkisi yaratmıştı. Bu tarihe kadar Makarios karşıtı olan Türk kamuoyu, darbeden sonra mecburi olarak tutum değiştirmek durumunda kalmıştı. Kamuoyunun bu bakış açısını, en güzel şekilde Milliyet gazetesindeki köşesinde Mümtaz Soysal kaleme almıştı. Soysal, yazısında şöyle diyordu:

"Makarios'u hiç sevmeydik. Kıbrıs Devleti'nin Cumhurbaşkanı bizim için her zaman cübbesine Türk kanı bulaşmış "kara sakallı papaz" olarak kaldı. Şimdi olaylar Sampson'a karşı Makarios'u tutmamızı, onun "meşru devlet başkanı" olarak görevine geri gelebilmesi için çok şeyi göze almamızı gerektiriyor. Atina cuntasının EOKA-B ile birlikte iş başına getirdiği eski tedhişçi bizim bakımdan ENOSİS'in timsali oldu. Makarios da Türklerin haklarını güvence altına alabilecek bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin savunucusu duruma geldi."²⁵²

1973 yılında Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Başkanlığını Dr. Fazıl Küçük'ten devralan Rauf Denktaş, Nikos Sampson'un devletin başına getirilmesine ilişkin, "Adolf Hitler nasıl İsrail'e Cumhurbaşkanı olamaz ise Sampson'un Cumhurbaşkanlığı da aynı derecede kabul edilemezdi"²⁵³ cümleleriyle, Sampson'un Türklerin zihninde ne anlama geldiğini net bir şekilde ortaya koymuştu.

²⁵¹ Pierre Oberling, *Kıbrıs Faciası*, Çev. Fahir Armaoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 17.

²⁵² Milliyet, 20 Temmuz 1974.

²⁵³ Oberling, *Kıbrıs Faciası*, s. 17.

2. Barış Harekâtı ve Uluslararası Politika

15 Temmuz 1974'te meydana gelen Yunan darbesi, Türkiye ve Kıbrıs'ta büyük bir şaşkınlığa yol açmıştı. Cumhuriyet gazetesi, 16 Temmuz tarihli baskısında, "Atina, Kıbrıs'ta Yunan Cumhuriyeti ilan etti" manşetiyle olayın Atina'yla ilgisini ortaya koyuyordu. Türk hükûmetinin²⁵⁴ de bu konuda şüphesi bulunmuyordu. Başbakan Bülent Ecevit'in Londra'da bulunduğu sırada, 18 Temmuz'da TBMM'de hükûmet adına konuşma yapan Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, "bu hareketin Yunan Hükûmeti tarafından planlandığı, Kıbrıs'taki Yunan alayının iştiraki ve Rum Millî Muhafızlarına kumanda eden Yunan subaylarınca tatbik mevkiine konduğu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıklıkla anlaşılmıştır"²⁵⁵ diyordu. Yunan hükûmetinin Makarios'u devirmek için Kıbrıs'ta darbe yaptığını tüm taraflar biliyordu. Kıbrıslı Rumlar da Makarios'un yaptığı açıklamalardan durumu öğrenmişlerdi. Yukarıda da bahsedildiği üzere zaten Makarios ile Atina arasındaki çatışma Temmuz başında bütün çıplaklığıyla gün yüzüne çıkmıştı. Rum lider, 5 Temmuz'da yaptığı bir konuşmada, Yunan cuntasının kendisini iktidardan uzaklaştırarak Kıbrıs'ta bir dikta yönetimi kurmaya çalıştığını ifade etmişti.²⁵⁶ Makarios darbeyi önlemeye çalışmış fakat başaramamıştı.

Türkiye, Kıbrıs'ta üç garantör ülkeden biriydi. Bir diğer garantör devlet, Yunanistan'dı. Yunanistan'ın darbe girişimi, Garanti Antlaşması'nın açık bir ihlaliydi.²⁵⁷ Bu nedenle Türk hükûmeti, darbenin

²⁵⁴ 37. Türkiye Hükûmeti, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Milli Selamet Partisi'nin (MSP) koalisyonu neticesinde 26 Ocak 1974 tarihinde kurulmuş ve 17 Kasım 1974 tarihine kadar iktidarda kalmıştır. Bu süre zarfında CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Başbakan, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır.

²⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 18 Temmuz 1974.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 6 Temmuz 1974.

²⁵⁷ Garanti Antlaşması'nın dördüncü maddesi şöyleydi: Bu Andlaşmanın hükümlerine bir riayetsizlik halinde, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, bu hükümlere riyeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ederler. Müsterek veya anlaşarak hareket mümkün

faili ve sorumlusu olduğu için Atina'yla görüşmeyi gerekli görmemişti. Erbakan bahsekonu konuşmasında, "*darbeyi yaptıran Yunan Hükûmeti olduğuna göre, onunla istişare şüphesiz bahis konusu değildir*"²⁵⁸ sözleriyle, Yunanistan'la herhangi bir görüşmenin yapılmayacağını vurguluyordu. Zira Yunanistan'la görüşmenin güvenilir ve yapıcı bir sonuç doğurmayacağına inanılıyordu. Darbeci bir yönetimle müzakereye girişmek, Türkiye'nin darbe karşısındaki güçlü tutumunu zayıflatabilirdi. Kaldı ki darbenin meşrulaştırılmadan bertaraf edilmesi için adaya hızlı ve etkili bir şekilde müdahale edilmesi gerekiyordu. Yunanistan'la uzun sürebilecek müzakerelere girişmek, bu acil duruma karşılık vermeyi geciktirebilirdi.

Türkiye, uluslararası hukuk çerçevesinde hareket ederek, Kıbrıs Türk toplumunun güvenliği ve haklarını koruma konusunda destek arayışındaydı. Adadaki meşru yönetimin fiilen ortadan kalktığı bir ortamda, Yunanistan ile müzakere, Türkiye'nin uluslararası toplum nezdindeki pozisyonunu zayıflatabilirdi. Daha açık bir ifadeyle, Yunan hükûmeti tarafından desteklenen darbe, Kıbrıs'ın meşru hükûmetini devirmeyi amaçlamıştı. Türkiye'nin darbecilerle müzakere etmeye kalkışması, bu gayrimeşru hareketi dolaylı yoldan meşrulaştırma anlamına gelebilirdi. Uluslararası hukuk ve normlar çerçevesinde meşru olmayan bir hükûmetle yapılan görüşmeler, Türkiye'nin hukukî ve diplomatik argümanlarını cılızlaştırabilirdi. Garanti Antlaşması, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti altına alıyordu. Yunanistan'ın darbe ile bu antlaşmayı ihlal etmesi, Türkiye'ye meşru bir müdahale hakkı tanıyordu. Darbeci tarafla müzakere, Türkiye'nin bu antlaşma kapsamındaki hak ve yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki kararlılığını gölgeleyebilirdi. Tüm bunların yanında, darbe sonrasında adadaki Türk toplumu da büyük bir tehdide maruz kalmıştı. Yunanistan ile

olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her biri, bu Andlaşma ile ihdas edilen nizamı tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder.

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 18 Temmuz 1974.

müzakereler, zaman kaybına yol açabilirdi ve bu da Kıbrıs'taki Türklerin güvenliğini tehlikeye atabilirdi. Sonuçta Türk hükûmeti, darbecilerle müzakere etmeyerek, uluslararası toplumda güçlü ve kararlı bir duruş sergilemeye çalışmıştı.

Türk hükûmeti, 16 Temmuz'da İngiltere hükûmetine gönderdiği bir notayla, Garanti Antlaşması'nın uygulanması kapsamında Türkiye ile İngiltere'nin istişarelerde bulunmasını teklif etmişti. Ardından Başbakan Bülent Ecevit, İngiltere Başbakanı Harold Wilson ve Dışişleri Bakanı James Callaghan ile görüşmek üzere 17 Temmuz'da Londra'ya gitmişti. Ecevit'in amacı, Kıbrıs'ta bozulan düzeni yeniden tesis etmek için iki garantör ülkenin birlikte hareket etmesini sağlamaktı. Fakat İngiltere, Kıbrıs konusunda tarafsız bir duruş sergilemeyi tercih ediyordu. Türkiye ile ortak müdahale, İngiltere'nin Yunanistan ve diğer Batılı müttefikleriyle olan ilişkilerini zorlayabilirdi. Wilson hükûmeti, Akdeniz bölgesindeki stratejik dengeyi koruma amacındaydı. Tarafsız kalarak hem Türkiye hem de Yunanistan ile ilişkilerini dengede tutmak istiyordu. Ortak bir müdahale, bu dengeyi bozabilir ve İngiltere'yi çatışmanın bir tarafı hâline getirebilirdi. İngiltere'nin Kıbrıs'ta stratejik öneme sahip askerî üsleri bulunuyordu. Müdahale yerine tarafsız kalmak, İngiltere'nin bu üslerin güvenliğini ve operasyonel bağımsızlığını gelecekte de korumasına yardımcı olabilirdi. Ayrıca İngiltere, Türkiye'nin müdahalesinin uluslararası hukuk çerçevesinde tartışılabilir olabileceğini düşünüyordu. Garanti Antlaşması'na göre müdahale hakkı tanınsa da böyle bir eylemin meşruiyeti uluslararası alanda farklı yorumlanabilirdi. İngiliz hükûmeti, askerî müdahale yerine diplomatik yollarla sorunun çözülmesini tavsiye ediyordu; bu yüzden Türkiye'nin de adaya müdahale etmesine taraftar olmadığını söylüyordu. Hatta bu konuda, Ankara'ya diplomatik baskı yapması için ABD hükûmetinden de destek talep ediyordu. İngiliz hükûmetinin müdahale karşıtı tutumunun gerisinde, İşçi Partili Harold Wilson'ın politikaları da etkili olmuş olabilir. İşçi Partisi'nin dış politika anlayışında, askerî müdahalelerden ziyade diplomasi ve barışçıl çözüm yolları, genellikle ön

planda tutulur. Harold Wilson liderliğindeki hükûmet, Kıbrıs meselesinde de benzer bir yaklaşımı benimsemiş olabilir.

Sovyetler Birliği de Kıbrıs'taki darbeden rahatsızlık duymuştu. Moskova zaten Yunanistan'daki askerî cuntaya ideolojik olarak karşıydı. Cuntanın Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkileri olan Makarios'u devirip Kıbrıs'ı etkisi altına alması, Moskova'nın bölgedeki stratejik çıkarları açısından olumsuz bir gelişmeydi. Hâliyle bu vaziyet, NATO'nun Doğu Akdeniz'deki etkisini artırabilirdi. Ayrıca Kıbrıs'ta güçlü bir sol hareket bulunuyordu ve Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve egemenliğini destekleyerek bu hareketlerle ilişkilerini güçlendirmişti. Darbe sonrasında, adadaki sol hareketlerin büyük bir baskıya maruz kalacağı çok açıktı. Nitekim darbeyi gerçekleştiren EOKA-B, aşırı sağcı ve milliyetçi bir örgüttü. İdeolojik olarak komünizme ve sol hareketlere karşı sert bir tutuma sahipti. EOKA-B'nin hedefleri arasında, adadaki sol unsurları bastırmak ve etkisiz hâle getirmek de bulunuyordu. Darbeyi destekleyen Yunanistan'daki askerî cunta da anti-komünist bir rejimdi. Cunta yönetimi, Yunanistan'da olduğu gibi Kıbrıs'ta da sol hareketlere karşı baskıcı politikalar uyguluyordu. Darbe sonrasında Kıbrıs'ta benzer baskı politikalarının uygulanması bekleniyordu. Darbeciler, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini hedefliyordu. Bu hedefe ulaşmak için adadaki muhalefeti, özellikle sol hareketleri bastırmak gerekiyordu. Enosis karşıtı olan sol gruplar, bu nedenle hedef hâline gelmişlerdi. Makarios, Kıbrıs'taki sol hareketlerle, özellikle de AKEL ile iş birliği yapıyordu. Darbeciler, Makarios'a ve onun destekçilerine karşı oldukları için, onunla iş birliği yapan sol grupları da sindirmeye çalışıyorlardı. Darbeciler, Kıbrıs'ta Sovyetler Birliği'nin etkisini kırmak ve adayı Batı yanlısı bir yörüngede tutmak için sol hareketlere karşı sert önlemler almayı vaat ediyorlardı. Bu sayede yapılan darbeye, Batı kamuoyunda meşruiyet kazandırmaya çalışıyorlardı. Sovyet hükûmeti, 16 Temmuz'da Ankara'daki Büyükelçisi vasıtasıyla Türk hükûmetine bildirdiği sözlü beyanında, yapılan darbenin yabancı kuvvetlerin bir müdahalesi olduğunu belirtmiş ve

dışarıdan gelen bu müdahaleyi durdurmak ve adadaki eski durumu geri getirmek için siyasi tedbirler alınmasını söylemişti.²⁵⁹ Böylece Sovyetler Birliği, Türkiye'nin askerî müdahalesine yeşil ışık yakmıştı.

Darbenin olduğu günlerde dünyanın dikkati, ABD'de Başkan Richard Nixon'ın istifasına yol açacak Watergate Skandalı üzerine kilitlenmişti. Kısacası ABD'nin bir numaralı gündemi, Watergate Skandalı'ydı. Bu yüzden Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, her ne pahasına olursa olsun Kıbrıs krizinin diplomasi içinde çözülmesini tavsiye ediyordu. Kissinger, Ankara, Atina ve Londra arasında diyalog kurmak ve krizi yönetmek üzere, Yakın Doğu İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco'yu arabulucu olarak görevlendirmişti. ABD, Soğuk Savaş bağlamında, Doğu Akdeniz'deki stratejik dengeleri korumaya çalışıyordu. Kıbrıs'taki darbenin Sovyetler Birliği'nin lehine sonuç verebilecek bir iç savaşa dönüşmesini istemiyordu. Washington her ne kadar Makarios'un SSCB ile flörtleşmesinden hoşlanmasa da darbe öncesi statükonun devamından yanaydı. Bu nedenle, adadaki istikrarsızlıktan endişe duyuyordu. Soğuk Savaş şartlarında, ABD için istikrar çok önemliydi. Kıbrıs'ta mevcut statükonun devam etmesi, bölgedeki istikrarın korunmasına katkı sağlıyordu. İstikrarsızlık, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini artırması için bir fırsat yaratabilirdi. Makarios'un Sovyetler Birliği ile flört etmesine rağmen, darbe gibi ani ve radikal değişiklikler, ABD'nin kontrolü kaybetme riskini artırabilirdi. ABD, Makarios ile çalışmak zor olsa da onun yapısını, politikalarını ve yönetimiyle başa çıkma yollarını, iyi biliyordu. ABD'ye göre Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesi, bölgede büyük bir istikrarsızlık ve çatışma riski doğurabilir, bölgedeki diğer ülkelerle ilişkileri olumsuz etkileyebilir, çatışma alanlarının genişlemesine ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini artırmasına yol açabilirdi. Benzer şekilde Türkiye'nin tek taraflı askerî eylemi, NATO içinde anlaşmazlıklara ve bölünmelere de

²⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 18 Temmuz 1974.

neden olabilirdi. Bundan dolayı ABD hükûmeti tıpkı İngiltere gibi Türkiye'nin askerî müdahalesini önlemeye çabalıyordu. Billhassa Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirmek için yoğun bir çaba sarf ediyordu.

3. Barış Harekâtı'nın Diplomatik Sonuçları

Başbakan Ecevit liderliğindeki Türk heyeti, Londra'daki görüşmelerden olumlu bir netice elde edemeden 18 Temmuz 1974 akşamı Londra'dan Ankara'ya hareket etmişti. Bu sırada Ankara'da harekât hazırlıkları tüm hızıyla ilerliyordu. 16 Temmuz 1974 Salı günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar tarafından harekâtı icra edecek birliklere gerekli hazırlık ve intikal emri verilmişti. Askerler harekâttan yanaydı. Hükûmet ortağı ve Başbakan Yardımcısı Erbakan da müdahaleye taraftardı. Başbakan Ecevit de meselenin ciddiyetinin farkındaydı ama birinci önceliği krizin sulh ve diplomasi yoluyla halledilmesi idi. Ecevit, 19 Temmuz gününün ilk saatlerinde Ankara'ya vardığında harekât için tüm siyasi, diplomatik ve askerî hazırlıklar tamamlanmıştı. Genelkurmay Başkanlığında ve ardından Bakanlar Kurulunda yapılan toplantılarda hazırlıklar tekrar gözden geçirildikten sonra Bakanlar Kurulu oy birliği ile Kıbrıs'a müdahale kararı aldı. Başbakan Ecevit, harekâtın amacının ve adının "Barış Harekâtı" olmasına karar vermişti. Bakanlar Kurulunun harekâta ilişkin yazılı kararı, 19 Temmuz 1974 sabahı, Genelkurmay Başkanlığına ulaştırılmıştı. TBMM'nin gizli oturumunda hükûmet adına açıklama yapan Erbakan, 15 Temmuz-18 Temmuz arası dönemde cereyan eden hadiseler için şunları söylemişti:

"Bugün burada çok önemli, tarihî ve millî bir konuyu görüşmek ve gereken kararları almak üzere toplanmış bulunuyoruz. (...) Muhterem arkadaşlarım, bildiğiniz gibi Yunan subaylarının yönetimindeki Kıbrıs Millî Muhafızları 15 Temmuz tarihinde gerçekleştirdikleri bir darbe ile Kıbrıs'ın Rum kesimlerinde idareye el koymuş bulunmaktadır. Bu darbeyi, diğer ülkelerde zaman zaman rastlanan hükûmet darbelerine benzetmek vahim bir hata olur. Kıbrıs'taki darbe, Londra ve Zürih anlaşmalarına ve 1960 yılında bütün ilgili

tarafının mutabakatıyla kabul edilen Anayasaya ve nihayet, belki bütün bunlardan da önemli olmak üzere, Kıbrıs'ta teessüs etmiş olan ve bölgenin güvenliği bakımından büyük ehemmiyet taşıyan kuvvetler dengesine son vermeyi gaye edinen bir teşebbüstür. (...) Meclislerde grubu bulunan siyasî partilerimizin sayın genel başkanları, Millî Birlik ve Kontenjan grupları başkanları ile bu millî davamız ayrıntılı biçimde görüşülmüş; kendilerine, Hükümetçe bulunan bilgiler teferruatıyla arz edilmiştir. Şurasını memnuniyetle belirtmek isterim ki, bu görüşmelerde sayın liderler yapıcı bir tutum ve anlayış içinde Hükümetimizin mesaisine yararlı katkılarda bulunmuşlardır. (...) Sayın Başbakanın Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Dışişleri Bakan Vekilimizin de NATO Genel Sekreterine ve İngiltere Dışişleri Bakanına gönderdikleri mesajlarla Hükümetimizin tutumu açıkça belirtilmiştir. Konu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde ve NATO Konseyinde görüşülmüştür. Batı blokuna, Doğu blokuna ve tarafsızlar camiasına mensup pek çok ülkenin hükümetleri ve yayın organları, Kıbrıs'ın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelen bu darbe hareketini takbih ettiklerini bildirmişlerdir. İlk merhalede yeni Kıbrıs Rum Hükümeti ENOSİS ilân etmekte mahzurlar görebilir; fakat bu hal durumu değiştirmeyecektir. Zira hareketi yöneten Yunan subayları ENOSİS'i "de facto", yani fiilen gerçekleştirmişlerdir. (...) Muhterem arkadaşlarım, Büyük Millet Meclisinin bugünkü olağanüstü ve tarihî oturumunda şunu belirtmek isterim ki, bugün Kıbrıs'taki Türk Toplumunun hak ve menfaatleri olduğu kadar, Türkiye'nin de yüksek menfaatleri ciddi bir tehdit altında bulunmaktadır. Olayların gerisinde kalmayarak sorumluluk duygusuyla bugünkü koşulların gerektirdiği kararları zamanında almak durumundayız. (...) Kısa süre içinde çok ciddi kararlar almamız gerekebilir. Yüce Meclis üyelerinin iki hususta emin olmalarını rica ediyorum. Bunlardan bir tanesi bilinsin ki, Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da cereyan etmekte olan olaylar Hükümetimiz tarafından büyük bir titizlikle, dikkatle incelenmektedir. Bu olayların her gerektirdiği anda, Hükümetimizin üzerimize düşen millî vazifeyi ifa edeceğinden hiç bir Yüce Meclis üyesinin şüphesi olmasın.²⁶⁰

ADRES: Nispetiye Caddesi
12. KAT
TELEFON: 22.410 (İstanbul)
YIL: 25, SAYI: 9504

Milliyet
Halk Gazetesi

BUGÜN
12
SAYFA
100
KURUS

12 TEMMUZ 1974

ÇIKARTMA GEMİLERİMİZ AKDENİZ'E AÇILDI

Bakanlar Kurulu savaş için tam yetki istiyor

ANKARA'DA
Bakanlar Kurulu, Kıbrıs'la ilgili son gelişmeleri görüştü. Ankara'daki yabancı ülke temsilcilerinin Türk hükümeti ile temasları devam etti...

NATO'DA
NATO'daki Yunan delegesi, Adana'daki 650 Yunan subayının getirileceğini açıklarken, sonra bundan cayıp, değiştirilme yapıldığını bildirdi. Türk delegesi Atina'ya nakliyi reddetti...

B. MİLLETLER'DE
Ecevit, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Waldheim'e gönderdiği mesajda, «Adana'da tek magpy yollarının Türkiye'de olduğu aydın ve dorbacıların temsil edilmesini reddetti»

ECEVİT - SISCO GÖRÜŞMESİ SABAHİ KARŞI BAŞLADI

ABD YARDIMI
4 yıllık yardım
bilden verilecek

Yunanistan'ın, 650 subayını değiştirme teklifini reddettik

Denktaş: «Türkiye müdahale etmeli»

BU YAZININ ALTINI BİZ DE İMZALADIK

LEFKOŞA SOKAKLARINDA SİMİDİ BASKA BİR TEMİZLİK BAŞLADI

ABD YARDIMI
4 yıllık yardım
bilden verilecek

ABD'nin taahhüd ettiği halde, şimdiye kadar vermediği yardımın yapılacağı Sisco tarafından henüz Ecevit'e bildirildi.

ANKARA'DA
F. C. Çelikkaya, Ankara'da bulunan yabancı temsilcilerle görüştü. Çelikkaya, Ankara'daki yabancı temsilcilerin Türk hükümeti ile temasları devam ettiğini bildirdi.

NATO'DA
NATO'daki Yunan delegesi, Adana'daki 650 Yunan subayının getirileceğini açıklarken, sonra bundan cayıp, değiştirilme yapıldığını bildirdi. Türk delegesi Atina'ya nakliyi reddetti.

B. MİLLETLER'DE
Ecevit, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Waldheim'e gönderdiği mesajda, «Adana'da tek magpy yollarının Türkiye'de olduğu aydın ve dorbacıların temsil edilmesini reddetti»

Yunanistan'ın, 650 subayını değiştirme teklifini reddettik

Atina'da, Yunan delegesi, Adana'daki 650 Yunan subayının getirileceğini açıklarken, sonra bundan cayıp, değiştirilme yapıldığını bildirdi. Türk delegesi Atina'ya nakliyi reddetti.

Denktaş: «Türkiye müdahale etmeli»

«Bütün umudum Ankara'ya» diyen Denktaş, «Türkiye müdahale etmeli» dedi.

BU YAZININ ALTINI BİZ DE İMZALADIK

«Türkler barışa gelsinler» dedi. BM Güvenlik Konseyi kararına Yunanistan'ın kabul etmediğini ve NATO'nun kararına Yunanistan'ın kabul etmediğini bildirdi.

LEFKOŞA SOKAKLARINDA SİMİDİ BASKA BİR TEMİZLİK BAŞLADI

Adana'da, Yunan subayları tarafından yapılan temizlik çalışmaları, sokakların temizliği için başlatıldı.

²⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 18 Temmuz 1974.

başlamak üzere bir ay sürecek Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illerini kapsayan sıkıyönetim ilan edilmişti. Başbakan Ecevit, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco'yla yaptığı görüşmede, “sizden tek beklentimiz, adaya müdahalemiz durumunda olası bir Türk-Yunan savaşının çıkmasını engellemeniz”²⁶¹ demişti. Ecevit konuşmasına şöyle devam etmişti: “Biz, işin böyle bir savaşa dönüşmemesi için elimizden gelen dikkati göstereceğiz. Fakat, Yunanistan'ın bugünkü idarecilerini nerede, ne noktaya kadar tutmak mümkündür, bunu bilemiyoruz.”²⁶² Ecevit, 20 Temmuz Cumartesi günü TBMM’de yapılan gizli oturumda harekâtın kararını şu şekilde açıklıyordu:

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs’a barış, sükûn ve özgürlük getirmek için, Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına ve anayasal düzenine yöneltilen saldırıyı bertaraf etmek için ve adadaki Türklerin, aziz soydaşlarımızın haklarını ve güvenliğini güvence altına almak için giriştiği harekât bu sabahın erken saatlerinde başlamıştır. (...) Sayın üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu oturumunu bekleme olanağı bulamadan harekâtı başlatmak zorunda kaldığımız için bizi anlayışla karşılayacağınızı ve hoş göreceğinizi umuyorum. Şüphesiz daha önce Yüce Meclise gelebilmek isterdik fakat, hazırlıkların saklanamaz hale gelmesi karşısında ilk baskın etkisini kaybetme olanağını göz önünde tutarak bu millî davada Yüce Meclisimizin göstereceği anlayışa güvendik. Esasen değerli parti genel başkanlarımızla ve grup başkanlarımızla yaptığımız görüşmelerde Kıbrıs’a yönelik bir harekât için geçmişteki yetkilerin bugün için de geçerli olduğu yolunda görüş birliği olduğunu gördük. Bunlardan cesaret alarak hareketi daha fazla geciktirmemek üzere bu sabahdan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin duyduğu ihtiyaçtan da tabii öncelikle göz önünde tutarak başlatmış bulunuyoruz. (...) Savaş için değil barış için gitmek kararıyla ve yalnız Türklere değil Ada’nın bütün halkına barış getirme, özgürlük getirme amacıyla, bir devleti ele geçirmek üzere değil, yıkılan bir devleti, adaletli temeller üzerinde yeniden kurmak amacıyla girişilmiş bir harekettir.”

²⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 20 Temmuz 1974.

²⁶² TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 20 Temmuz 1974.

Türkiye, harekâtın ilk günlerinde Kıbrıs'ın kuzeyinde belirli bir bölgeyi kontrol altına almayı başarmıştı. Ancak harekâtın amacı, henüz, tam olarak gerçekleştirilememiş ve ada genelinde Türk toplumunun güvenliği kesin bir şekilde sağlanamamıştı. Türk nüfusun yaklaşık yüzde 65'i hâlâ Rumların denetimindeki bölgede büyük bir tehdit altında bulunuyordu. Girne Limanı'nın doğu ve batı yakası ile Girne-Lefkoşa yolu kontrol altına alınabilmişti. Beşparmak Dağları'nın kuzeyinde kalan Türk askeri, yeteri kadar ilerleyememiş ve dar mevkide sıkışıp kalmıştı. Türkiye'nin adaya askerî müdahalesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi 20 Temmuz 1974 gününün gecesi acil bir toplantı yapmıştı. Toplantı sonunda 353 sayılı karar, kabul edilmişti. Öncelikle, Kıbrıs'taki tüm çatışan taraflardan derhal ateşkes yapmalarını ve askerî faaliyetlere son vermeleri talep ediliyordu. İkinci olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi vurgulandıktan sonra, milletlerarası antlaşmalarla belirlenenlerin dışındaki, bütün yabancı askerî kuvvetlerin adadan derhal geri çekilmesi isteniyordu. Son olarak Kıbrıs'ta barışın ve bozulan düzenin yeniden tesisi için tarafların vakit kaybetmeksizin müzakerelere başlamaları tavsiye ediliyordu.

BM'nin çağrısı üzerine Türkiye, 22 Temmuz'da saat 17.00'den geçerli olmak üzere ateşkesi kabul etmişti. Yunanistan da aynı tarihte ateşkesi kabul ettiğini bildirmişti. Aslında bu çok ilginç bir durumdu. Türkiye ile Yunanistan savaş hâlinde değillerdi ama BMGK kararıyla Kıbrıs'ta ateşkes yapmaları isteniyordu. BMGK'nın 353 sayılı kararı, adada artan şiddeti durdurmak ve barışçıl bir çözüm bulmak amacıyla alınmıştı. Türkiye ve Yunanistan teknik olarak savaş hâlinde olmasalar da adada yaşanan çatışmaların durdurulması ve barışçıl bir çözüm için müzakerelerin başlaması için uluslararası bir müdahale gerekliydi. Türkiye'nin müdahalesi Yunanistan'daki cunta hükûmetini de iktidardan etmişti. Ateşkes kararının alınmasının hemen ardından cunta hükûmeti devrilmişti. Yunanistan'da sivil bir hükûmet kurmak üzere, Paris'te sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis Atina'ya dönerek yönetimi devralmıştı. Böylece

Yunanistan 1967 yılında ara verdiği demokrasiye, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesiyle geri dönmüştü. 24 Temmuz'da da Kıbrıs'taki darbe yönetimi yıkılmış ve Nikos Sampson yerini Klerides'e bırakmıştı.

Milliye
Halk Gazetesi

YIL 25, SAYI: 9597

BU GÜN 12
SAYFA 100
KURUS

23
TEMmuz

ATEŞ, DÜN SAAT 17'DE KESİLDİ

ECEVİT: «ARTIK KİMSE KIBRIS'TA TÜRK'ÜN HAKKINA DOKUNAMAZ»

Başbakan, «Kıbrıs'tan çıkmamız istenirse» sualine: «Bunu kimse düşünemez» dedi

ATEŞ-KES'İN ŞARTLARI CENEVRE'DE ELE ALINACAK

Bugün yapılacak bildirilen toplantı İngiltere'nin istediği üzerine artilendi

DURUMU

ZAMANINDA KESİLEN ATEŞ

Kıbrıs'ta 25 Temmuz 1967 tarihinde başlayan ve 24 Temmuz 1967 tarihinde sona eren ateş, bugün saat 17'de kesildi. Başbakan Ecevit, «Kıbrıs'tan çıkmamız istenirse» sualine: «Bunu kimse düşünemez» dedi.

Yunanistan'da orduların haberleri doğrulanmadı

Ateşin kesilmesi üzerine Yunan ordularının haberleri doğrulanmadı. Yunan ordularının haberleri doğrulanmadı.

Ada'ya silâh getiren Yunan uçaklarını jetlerimiz tahrir etti

Ada'ya yeni parşütçü, tank ve top birlikleri çıkarttık. Barış hareketinin son gününde jetlerimiz bir Rum hücumbotunu daha batırdı.

Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal ya da ilhak etmek gibi bir amacı bulunmuyordu. 1960'tan itibaren Türk hükümetleri, Kıbrıs konusunda uluslararası anlaşmaların Türkiye'ye verdiği yetki ve görev sınırları içinde kalmaya özen gösteriyordu. Bu süre zarfında diplomatik gücünü, adada statükonun korunması ve düzenin bozulmaması için kullanmıştı. Türkiye garantör ülke olduktan sonra karşısındaki en büyük engel, bu hakkın kullanılması icap ettiği vakit, hükümetin

bunu kullanıp kullanamayacağı meselesiydi. Nitekim 1963-1974 arası dönemde hükümetler birçok kez Kıbrıs'a müdahale kararı almış ama birçok nedenden dolayı alınan kararlar uygulanamamıştı. Şimdi ise tüm korku ve endişelerinin üstesinden gelinerek müdahale başarılmıştı. Garantör ülkelerden Yunanistan, antlaşmalara aykırı²⁶³ bir şekilde Kıbrıs'ta asker sayısını artırmıştı. İngiltere'nin adada zaten askerî üsleri bulunuyordu. Asker bakımından tek dezavantajlı ülke Türkiye'ydı. Müdahaleyle birlikte Türkiye'nin dezavantajlı askerî pozisyonu iyileştirilmişti. 1963-1974 arası dönemde Yunanistan ve Rumlar, Türkiye'nin müdahale uyarılarını bir blöf olarak yorumlamışlardı. Zira Türkiye'nin birçok kez çıkarma hazırlıklarını tamamlamış olmasına rağmen son anda geri adım atması, "blöf" düşüncesinin pekişmesine neden olmuştu. Fakat bu defa, Türkiye'nin aslında "blöf" yapmadığı, sadece uygun zamanı ve şartları kolladığı görülmüştü.

Barış Harekâtı ile birlikte adadaki şartlarda köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Artık Türkiye sahanın güçlü bir aktörüydü. Adadaki Türk askerî varlığı sayesinde, pazarlık ve müzakere gücü artmıştı. Belki daha önemlisi, Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatleri ile can ve mal güvenliği, ilk kez fiili bir garantiye alınmıştı. 1963-1974 arası dönemde hukukî garantiler Türkleri korumaya yetmemişti. Adada işin rengi değişmişti. Rumların Türklerin haklarını gasp etme keyfiyeti ortadan kalkmış; Kıbrıs Türkleri, Türk ordusu tarafından fiili koruma altına alınmıştı. Türkiye bu koşullar altında, 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında gerçekleşen Birinci Cenevre Konferansı'na katılmıştı. Konferansa üç garantör ülke dışişleri bakanları düzeyinde katılmıştı. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Yunanistan'ı Dışişleri Bakanı Georgios Mavros ve İngiltere'yi Dışişleri Bakanı James Callaghan temsil ediyordu. Resmî heyetlerin yanı sıra

²⁶³ Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan İttifak Antlaşması'na göre Yunanistan Kıbrıs'ta subay, astsubay ve erden oluşan 950 kişilik bir "Yunan Alayı", Türkiye ise 650 kişilik bir "Türk Alayı" kuracaktı.

ABD, Sovyetler Birliği ve BM de gözlemci statüsünde temsilciler göndererek görüşmeleri yakından takip etmeye çalışmışlardı.

BMGK'nın 353 sayılı kararına göre, Kıbrıs'ta bozulan anayasal düzeninin yeniden kurulması amacıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ivedi bir şekilde görüşmeler yapılmalıydı. Taraflar bu maksatla Cenevre'de bir araya gelmişlerdi. Altı gün süren Cenevre Konferansı'nın sonunda taraflar altı maddeden oluşan bir protokol imzalamışlardı. Protokol incelendiğinde ilk göze çarpan husus, tarafların Kıbrıs Cumhuriyeti'nin mevcut statüsünü ve 1960 antlaşmalarının yürürlükte olduğunu kabul etmeleriydi. Dolayısıyla üç garantör ülke, 1960'ta kurulan düzeninin yeniden ayağa kaldırılması konusunda anlaşmışlardı. Dikkat çeken ikinci nokta, Türkiye'nin söz konusu antlaşmalardan kaynaklanan yetki ve sorumlulukla, Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunduğunun kabul edilmesiydi. Gözden kaçırılmaması gereken bir detay da 30 Temmuz 1974 tarihinin ateşkes hattının sınırı olarak belirlenmesidir. Buna göre taraflar, Cenevre saatiyle gece 22.00 itibarıyla kontrolleri altında bulundurdıkları alanları genişletmeme konusunda mutabık kalmışlardı. Hatırlanacağı üzere adada ateşkes 22 Temmuz'da kabul edilmişti. Ayrıca üç devlet, Kıbrıs'taki yabancı askerlerin geri çekilmesine ilişkin iki

temel prensip kabul etmişti. Bu çerçevede yabancı askerler, bütün tarafların kabul edebileceği adil ve sürekli bir çözümün sağlanması ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde barış, güvenlik ve karşılıklı itimadın tesis edilmesi durumunda kademeli bir şekilde azaltılacaktı. Bu düzenleme, Türkiye'nin adanın güvenliği ve istikrarı için gerekli gördüğü askerî varlığını sürdürme hakkını korumasına olanak tanıyordu. Başka bir ifadeyle, Türkiye adadaki askerî varlığını güvenilir, kalıcı ve adil bir düzen tesis edilene kadar sürdürebilecekti. Türkiye ve Kıbrıs Türkleri açısından önemli bir kazanım da Kıbrıs Cumhuriyeti'nde hâlihazırda Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar (özerk/otonom) idarenin mevcut bulunduğunun taraflarca kabul edilmesiydi. Bu, önemli bir diplomatik başarıydı. Zira adadaki siyasî ve etnik gerçeklik, uluslararası bir belgeyle tescil edilmişti. Kıbrıs Türk toplumu, adanın iki eşit topluluğundan biri olarak tasdik edilmişti. Kıbrıs Türklerinin haklarının ve çıkarlarının korunmasında ve siyasî süreçlerde eşit bir şekilde temsil edilmesinde, bu kararın çok önemli bir katkısı olacaktır.

Cenevre Protokolü, Türk diplomasisi açısından büyük bir başarıydı. Her şeyden evvel, Kıbrıs'a yaptığı askerî müdahalenin hukukî ve meşru olduğunu tüm taraflara kabul ettirmişti. Bunun yanında Türk askerlerini geri çekmeyi, adada bazı koşulların oluşmasına bağlatmıştı. Son olarak Kıbrıs'ta siyasal eşitliğe sahip iki özerk etnik unsurun varlığını onaylatmıştı. Bunlar şüphesiz önemli kazanımlardı. Bugünden bakıldığında Türk tarafı adına göze çarpan en büyük eksikliğin, temsiliyetle ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim görüşmelerin yapıldığı sırada Kıbrıs'ta meşru bir hükûmet söz konusu değildi. Darbeciler devrilmiş ama yeni düzen henüz ihdas edilememişti. Türkler adına, bugün de geçerli olmak üzere, en büyük engel, BMGK'nın 4 Mart 1964 tarihli 186 sayılı kararıydı. Kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti hükûmetinin adanın tamamında yetkili tek meşru siyasî otorite olduğu belirtiliyordu. 1974'te bu düzen yıkılmıştı. Dolayısıyla ateşkes görüşmelerinin yapıldığı Cenevre'de, kalıcı ve adil barış tesis edilinceye kadar adadaki muhtar iki cemaatin kendi siyasî

Türk hükûmetine göre Kıbrıs'ta başta anayasa olmak üzere 1960 yılında kurulan tüm yapı çökmüştü ve bu yüzden yeni bir düzen kurulmalıydı. Açıkçası Kıbrıs'taki yapı, Türklerin üzerine yıkılmıştı. Bundan dolayı Kıbrıs Türk toplumu, siyasî ve ekonomik baskılar altında, Kamu hizmetlerinden dışlanmış bir vaziyette uzun yıllar yaşamak zorunda kalmıştı. Belki daha kötüsü, bu süre zarfında can ve mal güvenliklerini tamamen yitirmişlerdi. Bu nedenle hükûmet, Kıbrıs Türklerinin can ve mal emniyetini tesis edebilecek en etkili çözüm şeklinin coğrafi federasyon olacağını savunuyordu. Fakat Yunanistan ve Rum tarafı, coğrafi federasyon önerisini coğrafi taksim olarak yorumlamış ve bu yüzden de Türk tezini reddetmişlerdi. Dahası Yunanistan, Cenevre Protokolü'nde kabul edilen prensiplerden "U" dönüşü yapmıştı. Yunan Dışişleri Bakanı Georgios Mavros, Kıbrıs meselesinin esastan görüşülmesine gerek olmadığını, ele alınması gereken konunun adadaki Türk askerî varlığı ve onun yol açtığı sorunlar olduğunu ileri sürmeye başlayınca konferans çıkmaza girmişti. Mavros şöyle diyordu:

*"15 Temmuz'daki müessif darbe hareketi Yunanistan'daki tüm siyasî çevrelerce kınanmış ve Kıbrıs'ta çok ciddi bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu durumu Türkiye'nin 20 Temmuz'daki tek taraflı askeri müdahalesi daha da kötüleştirdi. Türkiye, Garanti anlaşmasının 4. maddesine dayanarak bu müdahaleyi haklı göstermeye çalışmıştır. Bilindiği gibi Yunanistan geçmişte olduğu gibi bugün de bu maddenin garantör devletlere askeri müdahale hakkını verdiği inanamakta ve o yönde yorumlamamaktadır."*²⁶⁶

Yunanistan ve Rum tarafına göre Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temelden değiştirecek hiçbir öneri kabul edilemezdi; anayasada bazı küçük düzenlemelerin haricinde köklü bir değişikliğe lüzum yoktu. Rum tarafını temsilen görüşmelere katılan Klerides ve Yunan Dışişleri Bakanı Mavros köklü değişiklikler konusunda tam yetkili olmadıklarını, Türk tarafının önerilerini merkezin onayını almadan müzakere edemeyeceklerini söylemişlerdi. Bu duruma sinirlenen Dışişleri

²⁶⁶ Milliyet, 9 Ağustos 1974.

Bakanı Turan Güneş, karşı tarafın zamana oynadığını ve Türk tarafını oyalamaya çalıştığını yüksek sesle dillendirmeye başlamıştı. Bu sırada Kıbrıs'tan gelen haberler Ankara siyasetini daha da hararetlendirmişti. Siyasî partilerin başkanları, Türk tezinin müzakere edilmemesi durumunda Türk heyetine konferansı terk etmeleri yönünde çağrıda bulunurken Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş şunları söylüyordu:

*"Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra Cenevre'de başlatılan barış görüşmelerinin birinci kısmında alınan ateşkes kararına rağmen Ada'daki Türk varlığını ciddi şekilde tehlikeye sokacak olayların geliştiğine şahit olmaktayız. Yunan-Rum baskısı bir vahşet halini alırken Birleşmiş Milletler Barış Gücü askerleri de bu vahşet tablolarının seyircisi durumuna düşmüşlerdir. Türk hükûmetinin Cenevre'de her şeyden önce Yunan-Rum saldırılarının durdurulması şartını ileri sürmesini ve inandırıcı bir ortam yaratılmadığı takdirde hiçbir meseleyi görüşmeye yanaşmamasını tavsiye ediyoruz."*²⁶⁷

MHP lideri Türkeş, Türkiye'nin adadaki siyasî hedeflerine ulaşabilmesi için adanın tamamının kontrol altına alınmasını ve Yunan-Rum kuvvetlerinin silahtan tecrit edilmesini savunuyordu. Bu yapılmadığı takdirde, Kıbrıs adasının Türkiye için kangren olmaya devam edeceğini iddia ediyordu.²⁶⁸ İkinci Cenevre Konferansı, Kıbrıs'ın anayasal statüsünün ne olacağı konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle büyük bir çıkmaza girmişti. Türk heyeti, son öneri olarak "kantonal federasyon" teklifini muhataplarına iletmişti. Coğrafi federasyondan farklı olarak adanın bir hat boyunca ikiye ayrılmasını değil Kıbrıs Cumhuriyeti içinde, yönetimi Türklere ait olan özerk Türk kantonları kurulması öneriliyordu. Bu teklif üzerine Mavros ve Klerides ülkelerine danışmak üzere kendilerine 36 saatlik ek bir süre verilmesini istemişlerdi. Ancak Dışişleri Bakanı Güneş, bu talebi yeni bir oyalama taktiği olarak değerlendirerek kabul

²⁶⁷ Milliyet, 11 Ağustos 1974.

²⁶⁸ Alparslan Türkeş, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Hamle Basın Yayın, İstanbul, (Tarih-siz), s. 134-135.

devri adada kapanmış oldu. İki toplum arasındaki fiili bölünme, doğrudan karşı karşıya gelme riskini azaltarak Türklerin güvenliğini son derece artırmıştı.

Bu harekât, uluslararası kamuoyunda birinci harekâta kıyasla çok daha sert tepkilere yol açmıştı. Bunun birçok nedeni bulunuyordu. İkinci harekât, ilk harekâta göre daha geniş bir alanı kapsıyordu ve daha fazla askerî güç kullanılmıştı. Bu durum, harekâtın bir işgal olarak değerlendirilmesine neden olmuştu. Birinci harekâttan sonra

uluslararası toplum, sorunun diplomatik yollarla çözülebileceğini düşünüyordu. Ancak, ikinci harekâtın başlatılması, bu umutları yok etmiş ve Türkiye'nin diplomatik çözüme yanaşmadığı izlenimini güçlendirmişti. İkinci harekât sırasında yaşanan sivil kayıplar ve yerlerinden edilen insanların sayısındaki artış, uluslararası kamuoyunda büyük tepki çekmişti. Sivil halkın mağduriyeti, harekâtın meşruiyetine dair şüpheleri kuvvetlendirmişti. Son harekât, Kıbrıs sorununu daha da derinleştirirken uzun süreli çatışma ve bölünme tehlikesini de artırmıştı. Bu nedenle Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, ikinci harekâtın uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek güçlü kınama mesajları yayımlamışlardı. Bu kuruluşların baskıları, uluslararası kamuoyunun tepkisini daha da sertleştirmişti.

Türkiye'nin ilk harekâtı, Makarios'u deviren Yunan darbesinin ardından gerçekleştiği için haklı ve meşru bulunmuştu. Benzer durum ikinci harekât için geçerli değildi. Türkiye'yi haksız bulup ikinci harekâta karşı çıkanlar, Türk ordusunun Kıbrıs'taki askerî varlığını "işgal" olarak değerlendiriyordu. Buna göre Garanti Antlaşması'nın garantör devlete tanıdığı müdahale hakkının amacı, Kıbrıs'ta anayasal düzeni yeniden tesis etmektir. Fakat Türkiye anayasal düzeni tesis etmek yerine yeni bir düzen kurmaya çalışıyordu.²⁷⁰ Türkiye'nin hukukî argümanı ise, Cenevre Protokolü'ydü. Dolayısıyla Türk hükûmeti bir taraftan Garanti Antlaşması'na diğer yandan da Cenevre Protokolü'ne atıfta bulunarak düzenlediği askerî harekâtın meşru ve yasal olduğunu savunuyordu.

²⁷⁰ Fırat, s. 748-49.

Birinci harekâta Yunanistan'ın en büyük dezavantajı cunta hükûmetiydi. Fakat birinci harekâtın hemen sonrasında Cumhurbaşkanlığı Gizikis, millî birlik hükûmetini kurmak üzere Karamanlis'i başkanlığa getirmişti. Kısacası yönetim sivilleşmişti. Bu nedenle Karamanlis hükûmeti, ikinci harekâtın öncesinde ve sonrasında Türkiye'yi uluslararası düzeyde baskı altında tutabilecek girişimleri daha kolay yapabiliyordu. Yunan hükûmeti, Türkiye'nin ikinci harekâtını uluslararası hukuka aykırı bir işgal olarak nitelendirmiş ve bir tepki olarak uluslararası toplumu Türkiye'yi kınamaya ve yaptırımlar uygulamaya davet etmişti. Yunanistan, NATO üyelerinin Türkiye'yi durdurması ve Kıbrıs'ta barışın sağlanması için daha aktif bir rol oynaması gerektiğini savunuyordu. NATO ve ABD ikinci harekâtı önlemede başarısız olunca, Karamanlis hükûmeti tepki olarak Yunanistan'ı NATO'nun askerî kanadından çekmiş, Rumlar da ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisini öldürmüştü.

3.2. Atlılar, Muratağa ve Sandallar Katliamı

Kıbrıs Barış Harekâtı, 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs Türk toplumuna karşı başlatılan kapsamlı ve sistematik saldırıların bir sonucu olarak doğmuştu. Bu saldırıların gerisinde Akritas Planı olduğundan bahsediliyordu. Ani bir baskınla Türklerin imhasını ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını öngören Akritas Planı, ilk defa 21 Nisan 1966 tarihinde Patris gazetesinde yer alan bir haberle duyurulmuştu. Plan, Makarios tarafından destekleniyordu. "Akritas", İçişleri Bakanı Yorgacis'in takma adıydı ve bu gizli planın yürütücüleri devlet içerisindeki EOKA'lılardı. Akritas Planı, 21 Aralık 1963'te yürürlüğe konmuştu. Planın neticesinde, 1963-1974 arası dönemde yaklaşık 30 bin Türk, yaşadığı 103 köyü terk etmek zorunda kalmıştı. Harekât öncesinde ise Kıbrıs Türk nüfusu, adanın yalnızca yüzde 3'ünü oluşturan, muhasara altında ve birbiriyle bağlantısı olmayan küçük bölgelerde yaşıyordu.

Milliyet
Halk Gazetesi

ADRES: Nispetiye Caddesi
No: 55 KATLILAR
TELEFON: 224400
YIL: 25. SAYI: 9426

BUGÜN
10
SAYFA
100
KURUS

tarom
ROMAN HAVA YOLU
TAROM
Her saatleri ve cema İstanbul
İstanbul Avrupa Havalimanı ve her saat
New York'a İstanbul'dan direkt uçuş
Haber Türk Hava Yollarına katılıp
sevdiğiniz uçuşunuza.

21
AGUSTOS
1974

**KATLIAM:
RUMLAR 57
TÜRK
KÖYLÜSÜNÜ
ÖLDÜRDÜ**

Toprağın altından 2 yaşındaki kızına sarılmış bir anne çıkarıldı.

Güngör Gönültaş'ın yazısı son sayfa

KONFERANS İÇİN İLK TEMASLAR BAŞLADI

DURUM

İĞRENÇ HOŞGÖRÜ

Kıbrıs'ta 3 Türk gazetecisi kayıp

İşte katliamdan bir görünüş. Öldürülmüş anasının bağında iki yaşında ölü çocuk

Daha önce de bahsedildiği üzere birinci harekât, Girne bölgesiyle sınırlı kalmıştı. Türklerin büyük kısmı, Rumların kontrolü altında yaşamaya devam ediyordu. Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun maruz kaldığı şiddet olayları, katliam tehditleri ve insan hakları ihlalleri, Türkiye'nin müdahale kararını etkileyen temel faktörlerdi. Rum tarafının Kıbrıs Türkleri üzerindeki baskı ve şiddet politikaları, Türkiye'nin askerî müdahalesini meşrulaştıran ana gerekçelerden biriydi. Uluslararası toplumun olaylara müdahale etmemesi ve çözüm bulmada yetersiz kalması, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerini koruma sorumluluğunu daha da ön plana çıkarmıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının değiştirilmesi ve Kıbrıs Türklerinin haklarının

ihlal edilmesi, Türkiye'nin uluslararası hukuk çerçevesinde harekete geçmesini meşru kılan bir diğer faktördü. Rumların iflah olmaz Enosis arzusu, Kıbrıs Türklerinin varlığını tehdit eden bir durum oluşturmuştu. Maalesef bu hedef, Kıbrıs Türk toplumunu etnik temizlik ve soykırım gibi trajik sonuçlara sürükleyebilecek bir nitelikteydi.

Kıbrıs Harekâtı, Rumlar tarafından onur kırıcı bir durum olarak görülmüştü. Bu nedenle Türkiye'ye ve Kıbrıs Türklerine yönelik nefret had safhaya ulaşmıştı. İkinci harekâtın başladığı gün, Rum kuvvetleri büyük bir intikam duygusuyla hareket etmeye başlamıştı. Bu intikam duygusuyla, Rum kuvvetleri, Kıbrıs Türklerine karşı koordineli saldırılar düzenlemiş ve birçok Kıbrıs Türk köyünde toplu katliamlar gerçekleştirmişti. Sivil halkın evlerine baskınlar düzenlenmiş, kadın, çocuk ve yaşlıların da aralarında bulunduğu birçok insan öldürülmüştü. Bu acımasız saldırılar, Kıbrıs Türk toplumu içinde derin travmalara ve uzun süreli acılara yol açmıştı. Rum Milli Muhafız Ordusu, 14 Ağustos günü Mağusa'nın kuzeybatısında Mağusa-Lefkoşa karayolunun ve bugünkü Dört Yol köyünün kuzeydoğusunda yer alan Atlılar köyüne düzenlediği baskın sonucunda 57 Türk'ü kurşuna dizmişti.²⁷¹ Bu kişilerin tamamına yakını yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşuyordu ve genç kadınlar katledilmeden evvel tecavüze uğramıştı. Rumlar geride iz bırakmamak adına

²⁷¹ Milliyet, 21 Ağustos 1974.

öldürdükleri kişileri topluca bir çukura gömmüşlerdi. Elleri arkaya bağlanmak suretiyle kurşuna dizilmiş zavallı insanlar, eli silah tutabilecek erkeklerin daha evvel tutsak alınarak Mağusa'ya götürülmesinden dolayı savunmasız bir şekilde can vermişlerdi. Yapılan ihbar üzerine katledilenlerin gömülü olduğu çukur, 20 Ağustos'ta tespit edilebilmişti.

Atlılar köyü ile aynı yol istikâmetinde bulunan Sandallar ve Muratağa'nın sakinleri de benzer vahşete kurban gitmişlerdi. Atlılar köyünden hemen sonra Sandallar ve ardından da Muratağa geliyordu. Bu köyler, Rum kontrolü altındaydı. Atlılar köyündeki katliamdan sonra Rum birlikleri bu iki Türk köyüne yönelmişti. Rum askerleri, önce Sandallar köyünde yaşayan Türkleri, sonra da Muratağa köyündekileri toplayıp yaşlı, genç, çocuk demeden herkesi önce bağlamışlar sonra da kurşuna dizmişlerdi. Öldürülen kişiler iki köy arasındaki bir çöplüğe topluca gömülmüştü. 15 günlük bebetken yürüyemeyecek kadar yaşlılara kadar toplamda 88 sivil katledilmişti.²⁷² Başlangıçta bu kişilerin bir katliama maruz kaldığı düşünülmeyişi için savaş kayıpları listesine yazılmışlardı. Kayıp kişilerin esir alındığı varsayılıyordu. Gerçek, bir çobanın toprak üzerindeki bir eli fark etmesiyle ortaya çıkmıştı. 1 Eylül 1974 tarihinde toplu mezarlar, Birleşmiş Milletler yetkilileri, yerli ve yabancı basın önünde açılmıştı. Muratağa ve Sandallar köylüleri aynı toplu mezara gömülmüştü. Bu kişilerin kimlik tespitleri, Kayıp Şahıslar Komitesi (KŞK) tarafından yapılmaya devam etmektedir. 2020 yılında bu kapsamda yapılan DNA testleri sonucunda 14 Kıbrıs Türkünün kimlikleri tespit edilmişti. Kimlikleri açıklananların tamamı, bebek ve çocuk yaştaki kişilerden oluşuyordu. Bunlar arasında en küçüğü 4 aylık Hayriye Arif iken en büyüğü 15 yaşındaki Ayşe Hasan'dı. Kimliği tespit edilen 14 kişinin yaş ortalaması 8'di. 4 aylık bir bebetken 15 yaşındaki bir çocuğa kadar uzanan sivililerin öldürülmesi, uluslararası hukuka göre savaş suçudur. Sivil nüfusa, özellikle çocuklara yönelik bu

²⁷² Milliyet, 2 Eylül 1974.

tür saldırılar, uluslararası insancıl hukuk ve savaş kurallarına aykırıdır. Bu tür eylemleri yapan, planlayan, emreden veya göz yumanların yargılanması uluslararası hukukun bir gereğidir. Ancak Rum tarafı, katliamların Türkler tarafından yapıldığını ileri sürerek kendini aklamaya çalışmıştır.

3.3. Taşkent, Terazi ve Tatlısu Katliamı

Kıbrıs'ın kuzeyindeki Rum askerî birlikleri Atlılar, Muratağa ve Sandallar köyünde Türkleri katlederken adanın güneyindeki Rum askerleri de kuzeydekilere nazaran daha savunmasız durumda olan Türk köylerine saldırılar düzenliyorlardı. Kıbrıs'ın güneyinde, Larnaka-Limasol anayolu üzerinde, aşağı yukarı bu iki şehrin tam ortasında bulunan Taşkent, Terazi ve Tatlısu'da yaşayan Türkler de canice öldürülmüştü. 14 Ağustos sabahı, Taşkent, Tatlısu ve Terazi köyünün bütün erkekleri, Rum askerleri tarafından esir alınmıştı. Ertesi gün Türk esirler, otobüslerle Limasol esir kampına götürülmek üzere yola çıkarılmıştı. Otobüslerde toplam 89 Türk bulunuyordu. Limasol esir kampına doğru hareket eden otobüsler, aniden rotalarını değiştirmiş ve boş bir araziye yönelmişlerdir. Burada 89 kişi kurşuna dizilerek öldürülmüştür.²⁷³ Taşkent'de esir toplayanlar arasında bulunan EOKA-B üyesi Andreas Dimitriu, Rum Alithia gazetesiyile yaptığı 22 Kasım 2004 tarihli röportajında, Taşkent'teki Türk erkeklerini topladıklarını, ancak bunların esir değişiminde kullanılabileceğini, Türk erkeklerin öldürüleceklerini bilmediğini, söz konusu Türk erkeklerin Hirokitia'dan gelen askerler tarafından götürüldüğünü, aynı askerlerin intikam için bazı Türk genç kadınlara da tecavüz ettiğini anlatmıştı.²⁷⁴ Olayın canlı tanığı ve katliamdan kurtulan tek kişi olan Suat Hüseyin Kafadar yaşadıklarını şöyle anlatmıştı:

"Açık bir araziye geldik. Otobüslerden çıkmamız emredildi. Rumlar saatlerimizi ve kimliklerimizi istediler. Verdik. Sigara içebileceğimizi söylediler. Aniden hiçbir uyarıda bulunmadan üzerimize otomatik silahlarla ateş açtılar, bizi kırıp geçirdiler. İnsan kümelerinin üzerine

²⁷³ Gibbons, s. 393.

²⁷⁴ Milliyet, 23 Kasım 2004.

*yığılıp kaldım. Hâlâ kendimdeydim. Rumların, cesetlerin arasında gezindiğini ve ölmeyenlerin kafalarına siktiklerini gördüm. Kafamın üstü beyin parçalarıyla sıvanmış olduğundan beni ölü zannettiler. Bir Türk köyüne ulaşmak için, gündüzleri saklanmak suretiyle, geceleri yol aldım. Taşkent katliamından kurtulan tek kişi bendim."*²⁷⁵

Taşkent katliamı olarak tarihe geçmiş olan bu vahşet sonucunda 88 Türk, insanlık dışı bir şekilde katledilmişti. Rumlar bu kişileri öldürmeden evvel kimliklerini ve diğer özel eşyalarını almışlardı, bu sayede bu insanların teşhislerinin önüne geçmek istiyorlardı. Kıbrıs'ta Türklere karşı dünya kamuoyu önünde, tıpkı yıllar sonra Bosna'da, Karabağ'da olduğu gibi, birçok katliam yapılmıştı. Burada bahsedilenler sadece tespit edilebilmiş toplu katliamlardır. Bunun haricinde bireysel şiddete maruz kalan Kıbrıs Türklerinin sayısı hiç de az değildir. Bir gün köyünden çıkıp da geri dönmeyenlerin, kocasının gözü önünde tecavüze uğrayanların, ailesi önünde diri diri yakılanların dikkate değer bir sayısı vardır. Örneğin 13 Mayıs 1964 tarihinde İngiliz üssü Dikelya'ya çalışmak için Larnaka'dan ayrılan 11 Türk işçisi, otobüsleriyle birlikte kaybolmuş ve bu kişilerin izlerine uzun süre ulaşılamamıştır. Ancak aradan 43 yıl geçtikten sonra bu 11 kişinin Larnaka'nın Voroklini köyünde öldürülüp, kör bir kuyuya atıldığı tespit edilebilmiştir.

3.4. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kurulması

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ikinci harekâta en sert tepki gösteren kurumların başında geliyordu. Genel Kurul, 1 Kasım 1974 tarihli ve 3212 sayılı kararıyla, bütün devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye davet ediyordu. Bunun yanında Genel Kurul, adadaki tüm yabancı askerî kuvvetlerin geri çekilmesi ve askerî müdahalelerin durdurulması, bütün göçmenlerin güvenlik içinde evlerine dönmeleri ve bunun için ilgili tarafların gerekli acil önlemleri almalarını istiyordu.²⁷⁶ Güvenlik Konseyi de benzer içerikte kararlar almıştı. Fakat

²⁷⁵ Gibbons, s. 393-394.

²⁷⁶ Fırat, s. 748.

kararlarda dikkat çeken husus, BM Genel Sekreteri gözetiminde iki toplumun eşitlik temelinde vakit kaybetmeksizin görüşmelere başlamasının tavsiye edilmesi idi. Kıbrıs Barış Harekâtı, meseleyi yeni bir boyuta taşımıştı. Artık Kıbrıs'ta şartlar kökten değişmiş ve adada yeni bir dönem başlamıştı. Kıbrıs Türkleri ve Türkiye açısından ada'nın ikiye bölünmesiyle, Türk tezi olarak savunulan coğrafi federasyon fiilen gerçekleşmişti. Geriye tek bir mesele kalmıştı: Mevcut durumun hukukileştirilmesi. Bundan sonraki süreçte Kıbrıs müzakere-leri için başlangıç artık 1974'ten sonra oluşan fiilî durum olacaktır. Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin 1974'te oluşan fiilî durumu hukukileştirmek için attığı ilk adım, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) kurulmasıdır.

Kıbrıs Türkleri, adada Rum yönetimi altında yaşamayı güvensiz ve sürdürülemez buluyordu. Kıbrıs Türk toplumunun güvenliği, haklarının korunması ve kendi kendini yönetme ihtiyacı, federe devletin kurulmasının temel nedenleriydi. Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığı, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana süregelen bir gerçektir. KTFD'nin kurulması, bu iki toplumun ayrı ayrı varlığını ve yönetim yapısını kurumsallaştırmayı amaçlıyordu. Esasında KTFD'nin kuruluşunda, Cenevre Protokolü'nde alınan kararların etkisi büyüktü. Kıbrıs Türk tarafı KTFD'nin ilanı, Kıbrıs'ta federasyon temelli bir çözüme hazırlık yaptığını duyurmuştu. Aslında KTFD'nin temeli, 1 Ekim 1974'te Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin kurulmasıyla atılmıştı. Nihayet Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Yürütme Kurulu ve Meclisi birleşik olarak yaptıkları, 13 Şubat 1975 tarihli toplantıda KTFD'nin kurulma kararını oybirliğiyle almışlardı. Alınan karar şöyleydi:

*"1960 Anayasasının Türk topluma tanıdığı hakların kullanılması-
nın Kıbrıslı Rumlar tarafından devamlı olarak engellenmesi, yıllarca
tehdit ve baskı altında can ve mal güvenliklerini sağlamak amacıyla
Ada'nın çeşitli yerlerinde her türlü iktisadî olanaklardan mahrum bi-
rakılarak, sırf hayatlarını idame gayesiyle dayanılmaz şartlar altında
yaşamaya mecbur edilmeleri, 1963, 1967 ve 1974 yıllarında kendile-
rinin de kurucusu oldukları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına*

*son vermek teşebbüs ve tehditlerine ağır fedakârlıklara katlanarak di-
renme zorunda bırakılmaları sonunda, Devletin kuruluşunda ortak-
ları olan Rum toplumu ile bir arada yaşamalarına olanak kalmadı-
ğına,*

*Ve iki tarafa da huzur, güvenlik ve sürekli barış sağlayacak tek
yolun, yan yana fakat ayrı bölgelerde kendi iç bünyelerini oluşturmak
olduğuna kani olarak, Bağımsız Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'nin ku-
rulması yolunda yukarıdaki esaslardan esinlenen makûl tekliflerinin
Rum toplumu tarafından şimdiye kadar karşılık görmediği ve Türk
toplumunun sosyal ve ekonomik yaşamını süratle yeni ve sağlıklı bir
düzene kavuşturma zorunluğunu dikkate alarak Kıbrıs'ın bağımsız-
lığına yönelebilecek her türlü girişimlere ve Ada'nın taksim veya il-
hakına kesinlikle karşı çıkmak hususundaki inanç ve azimlerini teyid
ederek, Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'nin bağımsızlık statüsünün gere-
ğine inanarak ve Ada'nın hiç bir yabancı amaca alet edilmemesi yo-
lundaki azim ve kararlılıklarını belirterek,*

*Ve biran evvel kendi bölgelerinde müstakbel bağımsız federal
cumhuriyete götürücü yasal düzenlemeleri oluşturma zorunluğunu
hissederek, Nihai gayelerinin iki bölgeyi coğrafi esasa dayalı federas-
yon bünyesi içinde Kıbrıslı Rum toplumu ile birleşme olduğunu tek-
rarlayarak: Temel maddeleri Milletlerarası andlaşmalarla tesbit edi-
len 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının, aynı yolla Milletlerarası
hukuka uygun biçimde Kıbrıs Federal Cumhuriyeti Anayasası olarak
değiştirilmesine ve Federal Cumhuriyetin kurulmasına değin, Türk
bölgesindeki Otonom Türk Yönetiminin, demokrasi, insan hakları,
sosyal adalet, hukukun üstünlüğü ilkelerine ve laik ve federe devlet
esasına göre düzenlenmesini ve bu amaçla, Kıbrıs Otonom Türk Yö-
netimi Meclisinin Üyeleri, Sendika, Parti, Birlik, Baro, Ticaret
Odası, Kooperatif teşekkülleri gibi temsili kuruluşların kendi bünye-
lerinden seçecekleri üyeler ve toplumsal faaliyet ve görevlerde uzun
hizmet ve geniş tecrübesi olan kişilerle birlikte 50 üyeli bir Kurucu
Meclis haline getirilerek bu Meclisin Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi
Başkanı'nın Başkanlığında yasama görevini de yapması kararlaştır-
ılmıştır."*²⁷⁷

Coğrafi federasyon konusunda atılan ikinci önemli adım, BM göze-
timinde 2 Ağustos 1975 tarihinde Rauf Denktaş ile Glafkos Klerides

²⁷⁷ Bozkurt, 14 Şubat 1975.

arasında Viyana'da imzalanan nüfus mübadelesi anlaşmasıydı. Anlaşmayla, adanın kuzeyinde kalan Türklerle adanın güneyinde kalan Rumlar mübadeleye tabi tutulmuştu. Böylece BM Barış Gücü aracılığıyla yaklaşık 120 bin Rum kuzeyden güneye, 65 bin Türk de güneyden kuzeye geçmişti. Anlaşmayla adada oluşan fiilî durum kabul edilmişti. Nüfus mübadelesiyle adadaki karma nüfus yapısı ortadan kaldırılırken adada nüfus bakımından homojen iki bölge oluşturulmuştu. Etnik olarak homojen bölgelerin oluşturulması, çatışmaların azalmasına ve her iki toplumun da güvenliğinin artmasına katkıda bulunmuştur. Zaten ikinci harekât sonunda kuzey ile güney arasında yaklaşık 180 kilometre boyunca uzanan Yeşil Hat olarak da bilinen "ara bölge" oluşturulmuştu. Ortalama genişliği 6 kilometre olan bu bölgenin kontrolü, BM Barış Gücü'ne bırakılmıştı. Ara bölge, iki kesimi birbirinden ayıran tampon bir alan olarak düşünülmüştü. Adanın kuzeyi ile güneyi arasında fiziksel bir ayrım sağlayarak karşılıklı provokasyonları ve silahlı çatışmaları engelliyordu. Bölgenin kontrolü ve denetimi BM Barış Gücü'nün yetkisindeydi. Barış Gücü, ara bölgede devriye gezerek ve güvenlik önlemleri alarak, adada barışın ve güvenliğin korunmasına yardımcı olacaktı.

Başpiskopos Makarios, 7 Aralık 1974 tarihinde Kıbrıs'a geri dönmüş ve Cumhurbaşkanlığı görevine kaldığı yerden devam etmeye başlamıştı. Makarios'un dönüşü, müzakerelerde ciddi bir ilerlemeye yol açmasa da adada kalıcı çözüm arayışlarını canlandırmıştı. Taraflar arasındaki güvensizlik ve karşılıklı talepler, anlaşmaya varılmasını zorlaştıran en önemli faktördü. Makarios başından beri Türkiye'nin garantör devlet olmasına ve Kıbrıs'ta askerî varlık bulundurmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Yunan cuntasına, Türkiye'nin askerî müdahalesine yol açtığı için nefretle bakıyordu. Adanın üçte birini elinden alan fiilî durumu da kabullenmek istemiyordu. Bu nedenle coğrafi federasyon tezine sıcak bakmıyordu. En büyük endişesi ve korkusu, Türkiye'nin adadaki kontrolünün tüm adayı kapsayacak şekilde genişlemesiydi. Nihayetinde adanın kuzeyinde on

binlerce Türk askeri hazır bir vaziyette bekliyordu. Tek güvendiği sığınak, Birleşmiş Milletlerdi. Lakin ne ABD ne SSCB ne de Yunanistan, Türkiye'nin askerî müdahalesini önleyememişti. Makarios'un bu dönemde sevindiren tek gelişme, Amerika'daki Yunan lobisinin de etkisiyle ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu.

Amerikan Kongresi, Türkiye'ye verilen silahların, amaçları dışında kullanıldığı gerekçesiyle 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar vermişti. Türkiye, Kıbrıs Harekâtı sırasında Amerikan yapımı silahları kullanmıştı. Amerikan Kongresi, bu silahların Kıbrıs'ta kullanılmasıyla, Türkiye'nin ABD'den aldığı silahları savunma amacı dışında kullandığını iddia ediyordu. Bu durum, aynı zamanda, Türkiye'nin NATO müttefikliği çerçevesinde edindiği silahları NATO kapsamı dışında kullandığı anlamına geliyordu. Ayrıca Türkiye'nin ikinci müdahalesi, birçok ülke tarafından uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilmişti. BM de bu yönde kararlar almıştı. ABD Kongresi de bu görüşü benimseyerek Türkiye'ye yaptırım uygulanmasına karar vermişti. ABD'de güçlü bir Yunan/Rum lobisi bulunuyordu. Bu lobiler, Kıbrıs Harekâtı sonrasında Türkiye'ye karşı daha sert önlemler alınması için yoğun bir kampanya yürütmüşlerdi. Özellikle askerî müdahale sonrasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve sivil kayıplar üzerinden yapılan propagandalar Amerikan kamuoyunda ve Kongre

üyeleri arasında Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutumun oluşmasına neden olmuştu. Tüm bunlar Kongre'nin ambargo kararı almasında etkili olmuştu. 5 Şubat 1975'te silah ambargosu yürürlüğe girmişti. Bu sırada, Türkiye'de, Sadi Irmak başkanlığında kurulmuş ve güvenoyu alamadığı halde işbaşında bulunan bir hükûmet olmasına rağmen, Türkiye'nin ABD'nin silah ambargosuna cevabı, 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması olmuştur.

Türkiye bununla da yetinmemişti. 17 Haziran 1975 tarihinde ABD hükûmetine verdiği bir notayla, silah ambargosu kararının gözden geçirilmemesi hâlinde Türkiye'deki 20 kadar Amerikan üssünün statüsünün değişebileceğini bildirmişti. Türkiye'nin bu notası üzerine, Temsilciler Meclisi 24 Temmuz'da ambargo meselesini yeniden ele almış fakat yine ambargonun devamı yönünde bir karar alınmıştı. Bunun üzerine Türk hükûmeti²⁷⁸ 25 Temmuz tarihinde ABD hükûmetine verdiği bir notayla, 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nı 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırdığını, Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrol ve gözetimi altına gireceğini bildirmişti.²⁷⁹ Silah ambargosu, Türkiye'nin Kıbrıs politikasında ciddi bir değişikliğe sebebiyet vermemişti.²⁸⁰ Makarios, ABD'nin tüm baskısına rağmen Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlı tutumuna yakından şahit olmuştu. Makarios'un görüşmelere devam etmekten başka seçeneği kalmamıştı. Bu çerçevede, KTFD Başkanı Denktaş ile Makarios, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim gözetiminde Lefkoşa'da 12 Şubat 1977'de bir araya geldi. İki lider daha önce 27 Ocak'ta bir araya gelmiş ve federasyon tezini müzakere etmişlerdi. Bu görüşmede Makarios, Kıbrıs'ta iki bölgeli ya da çok bölgeli (kantonal) bir federasyonu ancak

²⁷⁸ I. Milliyetçi Cephe Hükûmeti, Süleyman Demirel'in başkanlığında, Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin koalisyonuyla 31 Mart 1975 tarihinde kurulmuştu. Hükûmet, 21 Haziran 1977 tarihine kadar iktidarda kalmıştır.

²⁷⁹ Gönübol, s. 590-591.

²⁸⁰ Silah ambargosu 26 Eylül 1978 tarihinde kaldırılmıştır.

bazı şartların yerine getirilmesi hâlinde kabul edebileceğini belirtmişti. Makarios'un ileri sürdüğü koşulların başında, dolaşma ve yerleşme serbestisi ile mülkiyet hakkının tanınması geliyordu. Ele alınan konulardan birisi de toprak meselesiydi. Görüşmede Denktaş, Türk tarafına düşmesi gereken toprak oranını yüzde 32,8 olarak ifade etmişti. Bunun üzerine Makarios alaycı bir şekilde, "*adanın yarısını da isteyebilirsiniz*"²⁸¹ yanıtını vermişti. Denktaş ise buna karşılık olarak, "*endişe etmeyiniz, biz sadece bize ait olanı zor kurtardık*"²⁸² cevabını vermişti. Makarios'un düşüncesi, Türk tarafına yüzde 20 oranında toprak bırakmaktı. Görüşmede tartışılan meselelerden bir diğeri, kayıp şahıslar konusuydu. Burada da ilginç bir diyalog yaşanmıştı. Makarios, kayıp Rumlar konusunu açınca, Denktaş bunun, "*çirkin bir propagandaya alet edildiğini*" söylemiş; Makarios ise "*elimizde bıraktığınız yegâne güç bu. Bundan başka çaremiz yok*"²⁸³ şeklinde bir karşılık vermişti.

12 Şubat'ta başlayan Denktaş-Makarios Zirvesi olumlu sonuçlanmıştı. Liderler toplumlararası görüşmelerin çerçevesini oluşturacak dört ilkeden oluşan bir belge üzerinde anlaşmışlardı. Belirlenen ilk ilke, Kıbrıs'ın federal esaslara dayalı, bağımsız ve bağlantısız bir devlet olmasıydı. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti üzerinden bir çözüm arayışına gidilemeyeceği taraflarca kabul edilmiş oluyordu. Rum tarafının üniter devlet ısrarı ortadan kaldırılmış, coğrafi federasyon tezi "ortak çözüm modeli" olarak benimsenmişti. Zira Makarios'un görüşme sonrası yaptığı basın toplantısında, "*iki toplumlu sistemi kabul etmekle ciddi ödün verdik*"²⁸⁴ açıklaması, bu duruma işaret ediyordu. Kabul edilen ikinci ilke toprak meselesine ilişkindi. Bu bağlamda her toplumun yönetimi altındaki topraklar, ekonomik yeterlilik ve toprak verimliliği ile toprak mülkiyeti esasları ışığında ele alınacaktı. Üçüncü ilke serbest dolaşım ve mülkiyetle ilgiliydi.

²⁸¹ Milliyet, 12 Şubat 1977.

²⁸² Milliyet, 12 Şubat 1977.

²⁸³ Milliyet, 12 Şubat 1977.

²⁸⁴ Milliyet, 14 Şubat 1977.

Dolaşma, yerleşme serbestisi, mülkiyet hakkı gibi konuların görüşülmesinde iki toplumlu federal sistem yanında Türk toplumuna yönelik doğabilecek güçlüklerin de dikkate alınması kabul edilmiştir. Son ilke ise federal merkezî hükûmetin görev ve yetkilerinin, devletin birliğini ve devletin iki toplumlu karakterini koruyacak şekilde düzenlemesi kararlaştırılmıştı. Açıkçası iki taraf da ciddi ödünler vermişti. Rum tarafı, coğrafi federasyonu kabul ederek tarihî bir ödüne imza atarken Türk tarafı ise kendi topraklarında Rumlara toprak edinme ve yerleşme serbestisi tanıyarak iki bölgeliliğin katılığını yumuşatmıştı.

Taraflar ilk kez Kıbrıs'ın anayasal statüsünün ne olacağı konusunda anlaşmış ve dört ilkeli bir yol haritasında mutabakata varmışlardı. Makarios görüşmelerden iyimser ayrılmıştı. Ona göre 1977 yılı Kıbrıs için bir çözüm yılı olabilirdi. Fakat Makarios'un 3 Ağustos 1977'deki ani ölümü, müzakere sürecinin uzamasına ve zorlaşmasına yol açmıştı. Makarios, Kıbrıs Rum toplumunda büyük bir karizmaya sahipti. Hem siyasî hem de dinî lider olarak, geniş bir destek tabanı vardı. Türk toplumuyla müzakerelerde bulunabilecek bir lider olarak onun otoritesi ve liderlik yetenekleri çok önemliydi. Onun yokluğunda, aynı düzeyde saygı ve otoriteye sahip bir lider bulmak zordu. Makarios, Kıbrıs sorununu şekillendiren tarihî süreçlerin bir parçasıydı ve müzakerelerde derin bir tecrübe sahibiydi. Hem yerel hem de uluslararası arenada geniş bir diplomatik tecrübesi vardı. Bu yüzden Türk toplumuyla müzakerelerde pozitif bir gündem oluşturabilirdi. Kısacası Rum toplumu içinde risk alabilecek, partiler üstü tek kişi, Makarios'tu. Yeni bir liderin bu düzeyde deneyim ve bilgi birikimine sahip olması zaman alacağı gibi Rum toplumunu ve Yunanistan'ı etkileme kapasitesi de bir hayli düşük olacaktı.

Makarios'tan sonra, Cumhurbaşkanlığı görevini Spiros Kipriyanu üstlenmişti. Kipriyanu, 1960-72 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış, Makarios'un yakın bir müttefikiydi. Ancak, Kipriyanu'nun liderlik tarzı ve siyasî duruşu, Makarios'tan çok farklıydı. Kipriyanu, Kıbrıs sorununda daha katı bir tutum

benimsiyordu. Türk tarafının taleplerine karşı daha sert bir duruş sergiliyordu. Başlangıçta Kipriyanu, Kıbrıs Rum toplumunun siyasî üstünlüğünü pekiştirmek amacıyla Kıbrıs Türk toplumunu azınlık statüsüne indirgemeye çalışmıştı. Bu nedenle Kıbrıs Türklerini eşit bir taraf olarak kabul etmemiş ve gerçek muhatabının Türkiye olduğunu ileri sürmüştü. Denktaş'ı kendisine denk görmediği gibi başta BM olmak üzere diğer uluslararası platformlarda da Denktaş'ın Türkleri temsilen söz almasını engellemeye çabalamıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti, uluslararası alanda Kıbrıs Rumlarının kontrolünde bir devlet olarak tanınıyordu. Kipriyanu, bu durumu pekiştirmek ve Kıbrıs Türk toplumunu uluslararası arenada daha az tanınır kılmak için uğraşıyordu. Kıbrıs Türklerinin uluslararası platformlarda temsil edilmesini engelleyerek Kıbrıs Türk toplumunun meşruiyetini zayıflatmayı planlıyordu. Kipriyanu'nun amacı, Kıbrıs Türk toplumunun müzakere gücünü zayıflatmaktı. Bunu yaparak Rum tarafına müzakerelerde daha avantajlı bir konum kazandırmayı hedefliyordu. Kipriyanu, uluslararası toplumun baskısından kurtulmak için zoraki bir şekilde Denktaş'la görüşmeyi kabul etmişti.

Sonunda, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim gözetiminde Denktaş- Kipriyanu görüşmesi, 19 Mayıs 1979 tarihinde gerçekleşmiş ve iki lider 10 maddelik bir çerçeve belge üzerinde anlaşmışlardı. 10 maddelik bu anlaşmaya göre, toplumlararası görüşmeler, Birleşmiş Milletlerin gözetimi altında 15 Haziran 1979'da Lefkoşa'da başlayacaktı ve 1977 Denktaş-Makarios Anlaşması ile Birleşmiş Milletlerin kararları doğrultusunda ilerleyecekti. Görüşmelerde toprak ve anayasa meseleleri ön planda tutulacak, ancak Maraş'a iskân konusu öncelikli olarak ele alınacaktı. Maraş konusunda bir anlaşmaya varılırsa, esas anlaşmadan önce BM himayesinde Maraş'ın yeniden yerleşime açılmasına öncelik verilecekti. Ayrıca, Kıbrıs'ın askerden arındırılması konusu da görüşmelerde ele alınacaktı. Denktaş ve Kipriyanu arasında temel noktalarda derin anlaşmazlıklar bulunduğu sağır sultan biliyordu. Denktaş, adada iki toplumun siyasî eşitliği ve federatif bir yapının kurulmasını savunurken, Rum lider daha

merkeziyetçi bir devlet yapısı istiyordu. Kipriyanu, Rum toplumunun daha radikal kesimlerinin baskısı altındaydı ve bu da onun ulaşmacı bir tutum benimsemesini zorlaştırıyordu. Aynı şekilde, Denктаş da Türk toplumunun güvenliğini ve haklarını koruma baskısı altındaydı. Maraş'ın iskânı gibi kritik konular üzerinde anlaşma sağlanamaması da önemli bir engel oluşturunuyordu. Her iki taraf da bu tür hassas konularda taviz vermekte isteksizdi ve bu da görüşmelerin tıkanmasına neden oluyordu. Kıbrıs'ın askerden arındırılması gibi güvenlik meselelerinde de taraflar arasında büyük görüş ayrılıkları söz konusuydu. Denктаş, güvenlik kaygıları nedeniyle adada Türk askerî varlığının devam etmesi gerektiğini savunurken, Kipriyanu tam bir askerden arındırma talep ediyordu. Bu faktörler, kalıcı bir çözüm bulunmasını zorlaştırmış ve Kıbrıs sorununu çözümsüz bırakmaya devam etmişti.

YEDİNCİ BÖLÜM:

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN

KURULUŞU

1. KKTC'nin Kuruluşunu Doğuran Şartlar

Denктаş-Kipriyanu görüşmeleri zor koşullar altında ilerliyordu. Kipriyanu, Kıbrıs'a kapsamlı çözüm getirmek yerine kafasında planladığı hedeflere ulaşmak için görüşmeleri bir araç olarak kullanıyordu. Bu bağlamda hızlıca ulaşmak istediği iki hedef bulunuyordu. Bunlardan birincisi, Maraş'a yeniden Rumların dönüşünü sağlamaktı. Rum lider, gündeminin büyük bir kısmını bu konuya ayırmıştı. İkincisi ise, Kıbrıs'taki Türk askerî varlığını sonlandırmaktı. Kipriyanu, Türk askerinin hızlı bir şekilde adadan geri çekilmesini istiyordu. Uluslararası toplantılarda, BM gibi uluslararası platformlarda bu iki hususta yoğun bir diplomatik mesai harcıyordu. Kipriyanu'ya göre, *“istila ve işgalin yol açtığı oldu-bittileri kabul etmek”* büyük bir hata olurdu. BM çatısı altında diplomatik faaliyetleri artıran Rum yönetimi, Bağlantısızlar Hareketi ile Doğu Bloku ülkelerinin desteğiyle kendi görüşlerini ve tezlerini yansıtan bir Kıbrıs karar tasarısını, Mayıs 1983'te BM'nin gündemine getirmeyi başarmıştı. Kıbrıs Rum Yönetimi Dışişleri Bakanı Nikos Rolandis, BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında, Türkiye'yi ağır dille suçladıktan sonra, üye ülkelerden *“adanın işgaline son verilmesi”* için yardım çağrısında bulunmuştu.²⁸⁵ Rum yönetimi, açık bir şekilde, toplumlararası görüşmeleri baltalamak ve sorunu uluslararası bir meseleye dönüştürmek için hiçbir girişimden geri durmuyordu.

Bağlantısızlar Hareketi'nin *“yedi üyeli temas grubu”*²⁸⁶ tarafından 11 Mayıs'ta BM'ye sunulan Kıbrıs'la ilgili karar tasarısı, *“tüm yabancı işgal kuvvetlerinin”* derhal adadan çekilmesini talep ediyor ve bunun Kıbrıs sorununun çözümünde bir *“temel unsur”* olduğunu belirtiyordu. Tasarıda adanın kuvvet zoru ile işgalinin kabul edilemeyeceği, Kıbrıs'la ilgili uluslararası bir konferansın gereği, adada oldubittilerin yaratılmasının BM ilkelerine aykırı olduğu, Kıbrıs'ın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının ve

²⁸⁵ Milliyet, 12 Mayıs 1983.

²⁸⁶ Bu ülkeler şunlardı: Küba, Hindistan, Mali, Sri Lanka, Yugoslavya, Guyana ve Cezayir.

birleşikliğinin korunması şeklinde başlıklar öne çıkıyordu. Tasarının en can alıcı noktalarından biri de Kıbrıs'ta tek bir halktan söz etme-siydi. Bu, Türklerin self-determinasyon hakkına gölge düşüren bir bakış açıydı. Aslında tasarıda geçen başlıklar yeni değildi. Mart 1983'te Yeni Delhi'de toplanan Bağlantısızlar Zirvesi'nde yayımlanan bildirinin neredeyse kopyasıydı. Nitekim her ikisinde de Rum tezleri ön plana çıkarılmıştı. Bağlantısızlar Hareketi içinde Makarios'un özel bir yeri bulunuyordu. Onun döneminde kurulan bağlar, Rum tezlerinin BM nezdinde itibar görmesini sağlıyordu. Nihayetinde BM Genel Kurulunda yapılan oylamada, tasarıya ABD ve Batı Bloku ülkeleri çekimser kalırken SSCB başta olmak üzere Doğu Bloku ülkeleri ile Bağlantısızlar Hareketi üyeleri lehte oy vermiş ve sonuçta 37/253 sayılı karar tasarısı, 5'e karşı 103 oyla 13 Mayıs'ta kabul edilmişti. Bu tarihte BM'ye kayıtlı 157 devlet olduğu dikkate alındığında, Rum tarafının BM katında ne denli büyük bir diplomatik güce sahip olduğu bir kez daha anlaşılabilir.

1980 ve sonrasında Kıbrıs sorunuyla ilgili taraflarda meydana gelen ciddi değişimler de Rum tarafının toplumlararası görüşmelere bakış açısını değiştirmişti. Bu olayların başında, 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen askerî darbe geliyordu. Darbe, Türkiye'nin uluslararası imajını olumsuz etkilemişti. Bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda uluslararası destek bulmasını zorlaştırırken Rum tarafının elini güçlendirmişti. Dahası, demokrasi dışı bir yönetim biçiminin iktidara gelmesi, Türkiye'nin Kıbrıs'taki askerî varlığının savunulmasını zorlaştırmıştı. Rum tarafı bu gelişmeyi fırsata çevirmeye çalışıyordu. İkinci olay, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'in onay vermesiyle, 20 Ekim 1980'de Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına geri dönmesiydi. Kenan Evren darbeden sonra ABD'nin siyasî desteğini yanına çekebilmek için NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Bernard Rogers ve ABD Başkanı Jimmy Carter'ın ricası üzerine bu kararı vermişti. Böylelikle Türkiye'nin daha önceki yıllarda savunduğu, *“öncelikle Ege'deki komuta kontrol meseleleri halledilsin,*

Yunanistan ondan sonra askeri kanada dönsün” tezi terk edilmişti. Bu, Ankara’nın en büyük kozlarından biriydi. Türkiye, Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına geri dönmesi karşılığında belirli tavizler alabileceği düşüncesiyle bu duruma izin vermişti. Ancak, beklenen tavizler veya diplomatik kazançlar gerçekleşmeyince, Türkiye’nin Atina karşısındaki müzakere gücü giderek zayıflamıştı. Buna mukabil Yunanistan, Ege Denizi’nde ve Kıbrıs’ta süregelen anlaşmazlıklarda, Türkiye üzerindeki baskıyı artırmak için daha güçlü bir pozisyon elde etmişti.

Üçüncü olay, 1 Ocak 1981’de Yunanistan’ın Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) bugünkü adıyla Avrupa Birliği’ne (AB) üye olmasıydı. Yunanistan, AB üyesi olduktan sonra, Kıbrıs sorununu Avrupa’nın gündemine taşımak ve kendi lehine çözüm arayışlarına destek bulmak için AB içindeki etkisini kullanmaya başlamıştı. Bu noktada Atina’nın öncelikli meselesi, Kıbrıs sorununu bir Avrupa meselesine dönüştürmekti. Ayrıca AB üzerinden Türkiye’ye baskı yapmak gibi önemli bir avantaj elde etmişti. Dördüncü olay, PASOK’un (Panhelenik Sosyalist Hareket) 18 Ekim 1981 tarihinde Yunanistan’da yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelmesiydi. Yunanistan’da ilk kez sosyalist bir parti güçlü bir şekilde iktidara geliyordu. Andreas Papandreou liderliğindeki PASOK, Kıbrıs’ın bağımsızlığına ve egemenliğine güçlü bir şekilde destek veriyordu. Bununla birlikte PASOK, Türkiye’nin 1974’te gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtı’nı bir “işgal” olarak nitelendiriyordu. Parti, Türk askerlerinin adadan çekilmesini ve Türkiye’nin adadaki askeri varlığının sona erdirilmesini güçlü bir şekilde talep ediyordu. Bu çerçevede Kıbrıs Rum toplumuna güçlü bir destek veriyordu. Son olay ise, 13 Şubat 1983’te Güney Kıbrıs’ta yapılan başkanlık seçimleri sonucunda Komünist AKEL Partisi’nin de desteğiyle Kipriyanu’nun beş yıllık dönem için tekrar başkan seçilmesiydi. Kipriyanu’nun yeniden seçilmesi, müzakerelerde esneklik ve uzlaşma arayışlarını zorlaştırmış; Kıbrıs sorununun çözümünde daha sert ve katı bir tutum sergilemesine yol açmıştı. AKEL, ideolojik olarak Kıbrıs’ın birleşik ve

bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesini savunuyordu. Bu bağlamda, AKEL, Türkiye’nin adadaki varlığına karşı sert bir tutum benimsiyordu.

1981 yılının sonunda Kurt Waldheim’in²⁸⁷ yerine Genel Sekreter olarak Perez de Cuellar atanmıştı. 1 Ocak 1982’de göreve başlayan Perulu diplomat, Temmuz 1974’te Güvenlik Konseyi Başkanlığı, 1975-77 arası dönemde de Genel Sekreter’in Kıbrıs Özel Temsilcisi olarak görev yapmıştı. Bu yüzden Kıbrıs konusuna vakıf bir diplomattı. Cuellar tıpkı selefi Waldheim gibi Kıbrıs’ta toplumlararası görüşmelerin devam etmesinden yanaydı. Görüşmeler yukarıdaki nedenlerden dolayı zor bir döneme girmişti. Cuellar, Kıbrıs sorununun adil ve hakça çözüme ulaşması için yoğun bir çaba sarf ediyordu. Bu kapsamda 4 Nisan 1982’de Roma’da Kipriyanu’yla, 9 Nisan’da da Cenevre’de Denktaş’la bir araya gelmişti. Fakat 1982 yılı boyunca devam eden çabalardan somut bir netice elde edilememişti. Rum tarafı, sorunu uluslararasılaştırma gayreti içerisindeydi ve Türk askerinin adadan derhal çekilmesini şart koşuyordu. Yukarıda da bahsedildiği üzere, 13 Mayıs 1983’te 37/253 sayılı kararın BM’de kabul edilmesi toplumlararası görüşmeleri bir kez daha çıkmaza sürüklemişti. Zira karar tamamen Rumların lehine, Türklerin aleyhineydi. KTFD Meclisi, Kıbrıs Türk halkının kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon) hakkını vurgulayan bir kararı, 17 Haziran 1983 tarihinde kabul ederek BM’de alınan karara yüksek düzeyde tepkisini göstermişti.

2. KKTC’nin İlanı

Kıbrıs Türk toplumu, adanın geleceğine ilişkin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu savunuyordu. BM kararlarının Kıbrıs Türk toplumunun self-determinasyon hakkını göz ardı etmesi üzerine, KTFD Meclisi’nin kabul ettiği 17 Haziran 1983 tarihli karar, bu

²⁸⁷ Kurt Waldheim 1972’den 1982’ye kadar Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği görevini üstlenmiş, 1986’dan 1992’ye kadar Avusturya Cumhurbaşkanı görevini yürütmüştü.

Kıbrıs Türklerine güvenlik sağlamakta yetersiz kalmıştı. Bu nedenle, Kıbrıs Türkleri kendilerini korumak için ayrı bir yönetim ve güvenlik yapılanmasına ihtiyaç duymuşlardı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yaşanan olaylar, Kıbrıs Türk toplumunu adada azınlık konumuna düşürmüş ve toplumsal ayrışmayı derinleştirmişti. 1968 yılından itibaren devam eden toplumlararası görüşmeler, Kıbrıs sorununa kalıcı ve adil bir çözüm getiremeyince Kıbrıs Türkleri, kendi kimliklerini ve kültürlerini korumak için KKTC'nin kurulmasını bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Bu gerçekliklerden hareket eden Kıbrıs Türk Federe Meclisi, 15 Kasım 1983 tarihinde oybirliği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu tüm dünyaya ilan etmişti. Alınan kararda şu ifadeler yer alıyordu:

Kıbrıs Türk halkının özgür iradesini temsil eden, doğuştan hür ve eşit olan bütün insanların hür ve eşit yaşamalarına inanan, bu inanç içinde, Kıbrıs Türk Halkının kendi kaderini tayin etme hakkını 17 Haziran 1983 tarihli kararıyla dünyaya ilan etmiş olan, ırk, milli menşe, dil ve din gibi farklara dayalı olarak insanlar arasında ayırım gözetilmesini, her türlü sömürgeciliği, ırkçılığı, baskı ve tahakkümü reddeden, Kıbrıs'ta, Doğu Akdeniz'de, Orta Doğu'da ve dünyada tam bir barış ve istikrarın, huzur ve güven içinde yaşama ve kendi kendilerini yönetmeye hakları olduğuna inanan, aynı adada yan yana yaşamaya mecbur bulunan bu iki halkın aralarındaki bütün sorunları, eşit düzeyde müzakerelerle, barışçı, adil ve kalıcı bir çözüme ulaştırmanın mümkün ve zorunlu olduğu görüşüne sınıksız bağlı bulunan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanının iki eşit halk arasında ortaklığının bir federasyon çatısı altında yeniden kurulmasını ve sorunların çözümlenmesini engellemeyip, kolaylaştırabileceğine kani olan, iki halk arasındaki bütün sorunların barışçı ve uzlaşmacı bir politika ile çözümlenebileceğine inanan ve bu amaçla müzakereler yürütülmesini yüreктen dileyen ve önerilmiş bulunan zirve toplantısının bu açıdan yarar sağlayacağına inanan Meclisimiz, Kıbrıs Türk Halkı adına, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve 'bağımsızlık bildirisini' onaylar.²⁸⁸

²⁸⁸ KKTC'nin Kuruluş Bildirgesi.

Görüldüğü üzere Türk tarafı, bağımsızlık ilanına rağmen federasyon tezini terk etmemişti. İki halkın aralarındaki bütün sorunların eşit düzeyde yürütülecek müzakerelerle çözülebileceğini söylüyorlardı. Fakat başta Rum tarafı olmak üzere uluslararası toplumun KKTC'nin ilanına tepkisi çok sert olmuştu. İngiltere'nin çağrısıyla BM Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983 günü KKTC'nin bağımsızlığı gündemiyle toplanmıştı. İngiltere Konseye sunulmak üzere bir karar tasarısı hazırlamıştı. Tasarıda ilk olarak, Kıbrıs Türk makamlarının Kıbrıs'ı bölmeye kalkışan bildirisi kınandıktan sonra bu bildirinin geri alınması isteniyordu. İkinci istek, adadaki yabancı askerlerin geri çekilmesini öngören daha önceki BM kararlarının uygulanmasıydı. Üçüncüsü, BM Genel Sekreteri nezaretinde Kıbrıs'ta erken çözüm sağlayacak bir biçimde toplumlararası görüşmelerin yeniden başlatılmasıydı. Dördüncüsü ise, bütün devletlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi ve bu doğrultuda Kıbrıs Cumhuriyeti dışında adada başka hiçbir hükümetin tanınmamasıydı. İngiltere'nin tasarısı, BM Güvenlik Konseyi'nin 541 sayılı kararıyla 18 Kasım 1983 tarihinde kabul edilmişti.

541 sayılı karar, Türk tarafında şaşkınlıkla karşılanmamıştı. Hatta daha ağır bir karara bile hazırlanılmıştı. Görünüşte, Rum tarafı diplomatik bir başarı elde etmiş gibi duruyordu. KKTC yasadışı ilan edilmiş, bağımsızlığın iptali istenmiş ve tanınmaması için gerekli çağrı yapılmıştı. Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi Coşkun Kırca, 541 sayılı kararla ilgili toplantıda yaptığı konuşmada, "karşı taraf bize kararımızı geri almamızı söylüyor. Ortada bir bilgisizlik olduğu anlaşılıyor. Zira Türk'ün lügatinde geri çekmek, diye bir şey yoktur"²⁸⁹ demişti. Rum tarafı, BM Güvenlik Konseyi'nden Rodezya gibi Kıbrıs Türklerine ve Türkiye'ye de yaptırım ve ambargo kararı almasını bekliyordu. Bunun yanında Türkiye'nin alenen suçlanıp kınanmasını istiyordu. Kipriyanu bu konuda İngiltere Başbakanı

²⁸⁹ Milliyet, 20 Kasım 1983.

Margaret Thatcher'dan destek talep etmişti. Kipriyanu'ya göre KKTC'yi tanıma kararını belli bir süre içinde geri almadığı takdirde, Türkiye'ye karşı ekonomik ve siyasî yaptırımlar uygulanmalıydı. Ancak Rum yönetimi, Kıbrıs Türklerine ve Türkiye'ye yönelik ambargo ve yaptırımlar konusunda yeterli uluslararası desteği sağlayamamıştı. Kipriyanu, KKTC'nin uluslararası alanda tanınmasını önlemek istiyordu. KKTC'nin tanınması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm ada üzerindeki egemenlik iddiasını ciddi şekilde zayıflatacaktı. Bu nedenle, Kipriyanu, KKTC'yi tanıyan ülkelere karşı sert önlemler alınmasını savunuyordu. Bunun yanında, Türkiye'ye uygulanacak yaptırımlar, aynı zamanda Türkiye'yi Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik müzakerelere dönmeye zorlamak için bir araç olarak görülmüyordu. Yaptırımlar ve baskılar sayesinde, Türkiye Kıbrıs'ta taviz vermeye zorlanabilirdi.

KKTC'nin ilanı, Rum toplumunda ve dünyada büyük bir şaşkınlığa yol açacak düzeyde, cesurca bir hamleydi. Kıbrıs Türkleri, kendilerine dayatılan statükoyu dünya kamuoyu önünde bozmuştu. Bu nedenle Amerikan Kongresi, Birleşmiş Milletler, AET ve Bağlantısızlar Hareketi gibi uluslararası toplumun önde gelen aktörlerinin sert tepkisine neden olmuştu. Açıkçası KKTC'nin ilanı, tüm dünyaya bir meydan okuma olarak değerlendirilmişti. Çünkü bu adım, uluslararası hukuka, BM kararlarına, Kıbrıs sorununun barışçıl çözümüne ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik bir saldırı olarak algılanmıştı. Hâlbuki temel problem, sorunun algılanmasında ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanıyordu. Kıbrıs Barış Harekâtı, 1963-1974 arası dönemde Kıbrıs Türklerine yapılan haksızlıkları ve zulümleri unutturmuştu. Bu olaydan sonra uluslararası toplum, Kıbrıs meselesinin başlangıç çizgisini 1963'ten 1974'e çekmişti. Çünkü Türkiye'nin askerî müdahalesi, uluslararası toplumun dikkatini çeken ve Kıbrıs sorununu daha görünür kılan bir olaydı. 1963-74 arasındaki olaylar, tüm şiddetine ve haksızlıklarına rağmen uluslararası kamuoyunda basit bir iç çatışma şeklinde görülmüyordu. Zira dünyanın farklı coğrafyalarında da benzer olaylar

cereyan ediyordu. Fakat Türkiye'nin garantörlük hakkına dayanarak icra ettiği askerî müdahalesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik bir dış müdahale olarak takdim edilmiş ve böylece dünya kamuoyunun daha fazla ilgisini çekmişti. Dahası Türkiye'nin askerî müdahalesi üzerinden yürütülen Rum/Yunan propagandası sayesinde oluşturulan mağdur algısı, Türklerin çektiği çileleri ve maruz kaldıkları zulmü hafızalardan silmişti. Bundan dolayı, Rum tarafı uluslararası toplumdan daha fazla destek görmeye başlamıştı. Şurası bir gerçektir ki Kıbrıs meselesi, Rumların 1963 yılında tek taraflı olarak güç kullanımıyla anayasayı feshetmeleri, Kıbrıs Türklerini Kıbrıs Cumhuriyeti'nden dışlamaları, Londra ve Zürih Antlaşmaları ile oluşturulan adada birlikte yaşama ve adayı birlikte yönetme mutabakatını terk etmeleriyle ortaya çıkmıştı. Fakat uluslararası toplum, bu hakikati kabule yanaşmıyordu. KKTC Devlet Başkanı Rauf Denktaş, 18 Kasım 1983 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kıbrıs özel oturumunda yaptığı tarihî konuşmada, bu konudaki itirazlarını şöyle anlatmıştı:

Tam 20 yıldır bu Türk toplumu öldürülüyor, eziliyor ve hırpalanıyordu. Kıbrıs'ın yüzde iki oranındaki bir parçasına sıkıştırılmıştık. Sizlere yardım etmeniz için yalvardık, neredeydiniz? 20 yıldır ne yapıyordunuz? Bugün karşımıza birdenbire 1963 Anayasası'nı ve garanti andlaşmasını çıkartıyorsunuz. Biz öldürülürken, ezilirken, garantörler neredeydiler. Çöp tenekesine attığınız garanti andlaşmasının şimdi mi farkına vardınız? Öldürüldüğümüz sırada garantörler neredeydi? Eğer Türkiye olmasaydı bugün bizden iz bile bulamazdınız. Bütün bunlar olurken yoksunuz ve ne zaman ki Türkiye, Yunanistan'ın adayı istila edip Makarios'u öldürmeye kalktığında müdahale etti, herkes ayaklandı. Bugün biz haklarımızı korumak için bir adım attık. Biz ne yaptık da böylesine hepiniz üzerimize geliyorsunuz? Neden dünya ayaklanıyor? Haklarımızı korumaktan başka ne yaptık? Bugün aldığınız karar, benim halkımı Rum'un esiri yapmaktır. Tam 20 yıldır olayları ters gördünüz, gelişmelerin gerçek yüzünü görmemezlikten geldiniz. Artık yeter. Benim halkım kendi hakkını kendisi kararlaştırır. Buna da kimse karışamaz. Siz bizi Rumlara tâbi bir toplum yapmak istiyorsunuz. Buna ne hakkınız vardır, ne de gücünüz. Kararı benim halkım aldı, bundan dolayı iftihar ediyoruz ve

siz geri alamazsınız. Zira biz hakkımızı aldık. Burada bana eşitlikten, insan haklarına saygıdan söz ediyorsunuz. Biz öldürülürken neredeydiniz? Mezarlarımız kazılıp ölülerimiz çıkarılırken neden görmezlikten geldiniz? Şunu çok iyi bilin ki, Kıbrıs'ın Helenleştirilmesine izin vermeyeceğiz. Zira Kıbrıs'ta onlar kadar bizim de hakkımız vardır. Kıbrıs'ta bir Türk, bir de Rum toplumu vardır. Kıbrıs'ı sadece Rum toplumunun temsil edeceğini söylediğiniz sürece bir sonuç alamazsınız. Siz istediğiniz kadar Rum toplumunu tanıyın. Biz tanımıyoruz. Silahlı soygunculara meydanı boş bırakmayacağız. Bu adımı atmamıza da kendileri neden oldu. Bize başka bir seçenek bırakmadılar. Çin ve Doğu Almanya'yı 20 yıl süreyle tanımadınız. Bakın bugün aramızda oturuyorlar. Biz de bekleriz. Biz Kıbrıs'tan ayrılmıyoruz. Tam tersine bağımsız, iki bölge, iki federal devletli, bağlantısız bir Kıbrıs'ın gerçek güvencesi biziz. Şimdi önünüzde Rum topluma çağrıda bulunuyorum. Gelin eşit şekilde ve iki bölge, iki federe devletli bir Kıbrıs yapalım. Biz buna hazırız. Ama, Rum'un esiri olmaya değil.²⁹⁰

Denktaş, BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı bu konuşmayla, Kıbrıs Türk toplumunun yaşadığı mağduriyetleri ve uluslararası toplumun bu durum karşısındaki kayıtsızlığını sert bir şekilde eleştirmişti. Denktaş, haklı ve yerinde bir konuşma yapmıştı. Kıbrıs Türklerinin yıllardır uluslararası topluma yardım çağrısında bulunduğunu, ancak bu çağrılarının yanıtsız kaldığını dile getirmişti. Konuşmada en büyük vurgu, uluslararası toplumun Kıbrıs'ta uyguladığı çifte standarda ilişkindi. Kıbrıs Türklerine yapılan zulümlere karşı sessiz kalan uluslararası toplumun, Türkiye'nin müdahalesini kınaması ve Türkleri suçlaması, Denktaş'a göre büyük bir çelişki ve adaletsizlikti. Açık bir biçimde Denktaş, uluslararası toplumun aldığı kararların, Kıbrıs Türk toplumunu Rumların egemenliği altına sokmaya yönelik olduğunu söylüyordu. Dahası bu kararların, Türk toplumunun kendi kaderini tayin etme hakkını ihlal ettiğini belirtiyordu. Konuşmasında Denktaş, diplomatik bir lisanla yuvarlak laflar kullanmaktan kaçınmıştı. Düşüncelerini gayet yalın bir şekilde aktarmıştı. Bu bağlamda, Kıbrıs Türklerinin kendi haklarını ve

kaderlerini belirleme konusunda kararlı olduklarını, dışarıdan gelen baskılara boyun eğmeyeceklerini ifade etmiş ve vurgulu bir tonla Türk toplumunun, Rumlara tabi bir toplum olmayı asla kabul etmeyeceğini tabiri yerindeyse haykırmişti.

3. Federasyon Tezinin İflası ve İki Devletli Çözüm Önerisi

Çeşitli müzakerelere ve planlara rağmen, Kıbrıs sorununa kalıcı çözüm bir türlü bulunamamıştı. Taraflar arasındaki ilk görüşmelerin 1968'de başladığı dikkate alındığında, müzakere sürecinin yarım asırdan fazla bir süredir devam ettiği hemen fark edilecektir. Rum tarafının Kipriyanu ile başlayan yeni stratejisi, Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırmak ve bu sayede KKTC ve Türkiye üzerinde baskı oluşturmaktı. Rum tarafı bu strateji doğrultusunda zaman içerisinde önemli adımlar atmıştır. BM'de gündem oluşturma, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvuru ve Avrupa Birliği'ne üyelik gibi gelişmeler, sorunun uluslararası platformlarda tartışılmasını sağlamak, uluslararası toplumun desteğini kazanmak ve Türkiye'nin ve KKTC'nin adadaki varlığını meşruiyet açısından zayıflatmak amacı taşıyan hamlelerdi. Rum tarafı atılan bu adımlarla, Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye aleyhine kararlar çıkartarak uluslararası hukukî zeminde, Türkiye ve KKTC'yi zor duruma düşürmeye çalışmıştır. Burada görülmesi gereken nokta, Rum tarafının Kıbrıs sorununu siyasi bir mesele olmaktan uzaklaştırıp onu bir insan hakları sorununa dönüştürme gayretidir.

Bilindiği üzere, insan hakları ihlalleri, uluslararası toplumun duyarlı olduğu ve hızlı bir şekilde tepki verdiği konular arasında yer almaktadır. Rum tarafı, Kıbrıs meselesini bir insan hakları sorunu olarak çerçeveleyerek, uluslararası toplumun ve özellikle Batılı ülkelerin desteğini daha kolay kazanmayı hedeflemiştir. Bu yaklaşım, devletlerin ve uluslararası kuruluşların konuya daha fazla ilgi göstermesini ve Kıbrıs Rum tarafına destek vermesini sağlamaktadır. İnsan hakları ihlallerine dair suçlamalar, Kıbrıs Rum tarafına, ahlaki bir üstünlük kazandırmakta ve böylece onun müzakerelerdeki

²⁹⁰ Milliyet, 19 Kasım 1983.

pozisyonunu güçlendirmektedir. İnsan hakları ihlalleri üzerinden yürütülen propaganda, Kıbrıs Türk toplumunu uluslararası alanda tecrit etme amacını taşımaktadır. Rumlar, bu sayede, Türklerin adadaki varlığını ve yönetim iddialarını gayrimeşru göstermeye çalışarak, onların haklarını ve taleplerini göz ardı etmeyi ve Kıbrıs Türk toplumunu uluslararası destekten mahrum bırakmayı planlamaktadır. Müzakerelerde masaya gelmeyen, konuşulmayan herhangi bir konu olmamasına rağmen toplumlararası görüşmelerden somut bir netice elde edilememesinin temel nedenlerinden biri de bu anlayıştır.

Kıbrıs sorununun insan hakları eksenine kaydırılmasıyla birlikte, 1963 yılından bu yana adada devam eden yasadışı ve gayrimeşru duruma yeni bir meşruiyet alanı açılmıştır. Bu vaziyet Rumların, Türkleri adanın eşit siyasi ortağı olarak görmeme ısrarını güçlendirmiştir. Mevcut koşulların kendi lehlerine değiştiğini gören Rum tarafı, çözüm sürecini ağırdan almaya başlamışlardır. Adada, siyasi eşitliğe dayalı, iki bölge, iki toplumlu ve eşit statüde iki kurucu devleti öngören siyasi bir çözüme, Annan Planı olarak bilinen 2004 yılındaki müzakere sürecinde yaklaşmıştı. Annan Planı, Kıbrıs'taki iki toplum arasında federatif bir yapıda birleşmeyi öneriyordu. Plan, Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları arasında uzlaşmayı sağlamak ve adanın birleşik bir federal devlet olarak Avrupa Birliği'ne katılmasını mümkün kılmak amacıyla geliştirilmişti. 24 Nisan 2004 tarihinde adanın kuzeyinde ve güneyinde yapılan eş zamanlı

referandumlarla Kıbrıs'taki iki halkın onayına sunulan çözüm planı, Rum halkının yüzde 75 oranında "hayır" oyu vermesiyle reddedilmiştir. Çözüme, Kıbrıs Türk toplumunun yüzde 64 oranında "evet" oyu vermesi, adanın ülkesel ve uluslararası koşullarında herhangi bir değişim getirmemiş, BM, AB ve ABD'nin tüm vaatlerine rağmen Kıbrıs Türklerine uygulanan uluslararası ambargolar ve tecrit yu- muşamadan devam etmiştir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, Annan Planı'nın BM gözetimi altında Kıbrıs'ta bir referandumla sunularak hem Kıbrıs Rumları hem de Kıbrıs Türkleri tarafından ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Bu durum, adada eşit siyasi statüye sahip iki toplumun varlığına hukukî bir delildir. Başka bir ifadeyle referandum, adada self-determinasyon hakkına sahip iki toplumun varlığını gözler önüne sermiştir. Nitekim self-determinasyon, bir halkın kendi politik statüsünü ve geleceğini belirleme hakkını ifade eder. Maalesef BM siyasi ve jeopolitik kaygılarla, Türklerin bu hakkını yine görmezden gelerek, KKTC'nin meşru ve yasal uluslararası bir statü kazanmasının yolunu açmamıştır.

Rum tarafının güçlü bir şekilde "hayır" oyu vermesi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) 1 Mayıs 2004 tarihinde, "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında tüm adayı temsilen AB'ye tam üye olmasını engellememişti. Bu durum, Kıbrıs Türkleri arasında hayal kırıklığına ve güvensizliğe yol açmıştı. Annan Planı, Kıbrıs'ta birleşmeyi öngörü-yordu ve Rumların "hayır" oyuyla reddedilmişti. Fakat buna rağmen Rumlar, AB üyeliğiyle ödüllendirilirken Kıbrıs Türklerinin izolasyonunu derinleştirilmişti. Doğal olarak bu manzara, Kıbrıs Türklerinin çözüm umudunu ziyadesiyle azaltmıştı. GKRY'nin AB üyeliği, Kıbrıs müzakerelerinde Rumların pozisyonunu güçlendirirken, Kıbrıs Türklerinin konumunun daha da zayıflamasına yol açmıştı. Bu aşamadan sonra, Kıbrıs sorunu daha da karmaşık bir safhaya geçmiştir. Bunun nedenlerinden birisi, Kıbrıs meselesinin bu tarihten sonra Türkiye-AB ilişkilerini doğrudan etkileyen bir konuya dönüşmesidir. Diğer yandan ise AB üyeliği, Rum tarafını çözümden daha da uzaklaştırmıştır. AB'nin siyasi gücüne güvenen Rum tarafı,

üyelikle birlikte kendisini daha da güçlü ve güvende hissetmeye başlamıştır. Rum tarafının AB üyeliğinden sonra Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin geliştirdiği tezler şöyle şekillenmiştir:

*Kıbrıs'taki tek yasal ve meşru otorite Kıbrıs Cumhuriyeti'dir ve bu devlet adanın tümü üzerinde işlem yapmaya yetkili tek anayasal kurumdur. Adanın kuzeyi, 1974 yılından bu yana işgal altındadır. KKTC ne yasal ne de meşru bir devlettir. Kıbrıs'ta tek egemenlik, tek uluslararası kimlik, iki bölge ve iki toplumun siyasi eşitliğe dayalı federal bir çözümün dışında, hiçbir çözüm modeli müzakere edilemez. 1960 antlaşmalarıyla kurulan garantörlük sistemi ve yabancı askerlerin adadaki varlığı sonlandırılmalıdır. Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarını ihlal etme politikasını terk etmelidir.*²⁹¹

Avrupa Birliği 2004 yılına kadar Kıbrıs meselesinde kendisini doğrudan bir taraf olarak görmezken, üyelikle başlayan süreçte, “Kıbrıs'ın tamamı AB toprağıdır” iddiasıyla, Kıbrıs sorunda aktif bir taraf gibi hareket etmeye başlamıştır. Elbette AB'nin bu noktaya gelmesinde kendi jeopolitik ve stratejik hedefleri kadar GKRY ve Yunanistan'ın AB içerisinde yürüttüğü lobi faaliyetlerinin de önemli bir payı söz konusudur. Nitekim AB'nin Kıbrıs sorununa bakış açısıyla, Rum ve Yunan görüşü arasındaki ciddi bir benzerlik, bu durumu gözler önüne sermektedir. Kıbrıs müzakerelerine gözlemci statüsüyle katılan AB, adada “tek çözüm modeli” olarak, “toplumların siyasi eşitliğine dayalı iki bölge, iki toplumlu federasyon” tezini kabul etmektedir. AB'nin tek çözüm yolu olarak gördüğü federasyon önerisi kapsamında, 2004 yılından bu yana adada iki toplumlu ortak projeler yürüttüğü, Kıbrıs Türk toplumunu AB'ye yakınlaşması, AB vatandaşlığına geçmesi için teşvik edici adımlar attığı ve nihayetinde adanın genelinde AB'ye yönelik güçlü aidiyet bağlarının kurulmasına önem verdiği bilinmektedir. AB nazarında KKTC toprakları, “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükûmeti'nin etkin kontrol sahibi olmadığı topraklar” statüsündedir. Buna göre bu topraklar, AB'nin gümrük ve mali alanının dışında kalmakla beraber, AB vatandaşları olarak görülen Kıbrıs Türklerinin kişisel haklarını etkilememektedir.

²⁹¹ Rum tarafının tezleri, çeşitli resmi açıklamalardan derlenmiştir.

Başka bir ifadeyle Kıbrıs Türkleri, KKTC topraklarında yaşıyor olsalar dahi bir AB ülkesinin vatandaşları olarak görülmektedir. Bu uygulamadan sadece, 1974 sonrası Türkiye'den Kıbrıs'a gelip yerleşen KKTC vatandaşları yararlanamamaktadır. Bu insanların Kıbrıs ile kurduğu ilişkisi, KKTC devletinin veya selefi Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin verdiği haklar kapsamında görüldüğünden, Rum tarafına ve dolayısıyla onun tezlerini benimseyen AB'ye göre yasadışıdır. Bu bakış açısından dolayı bu insanlara ara bölgenin dışında adanın güneyine geçme izni, Rum otoritelerince verilmemektedir.

Yukarıda sözü edilen nedenlerden dolayı, AB'nin KKTC'de yürürlük kazandırdığı iki toplumlu projelerin hedef kitlesinde, Kıbrıs Cumhuriyeti ile bir şekilde ilişkisi bulunan Kıbrıs Türkleri bulunmaktadır. Hâliyle bu durum, KKTC içerisinde kimlik krizleriyle birlikte önemli kimlik çatışmalarına da sebebiyet vermektedir. Her şeyden önce, KKTC'nin Kıbrıs kökenli halkının AB'ye, Anadolu kökenli halkının da Türkiye'ye yönelmesini sağlayarak KKTC'ye duyulan aidiyet bağlarını çift yönlü zayıflatmaktadır. Bu, ciddi toplumsal sorunlara yol açabilecek potansiyele sahip mühim bir tehlikedir. İkinci olarak AB'nin bu politikaları, KKTC'de “Türkiyeli-Kıbrıslı Türk” ayrımcılığını körüklemekte ve böylece KKTC'de siyasal bir uluslaşma sürecini baltalamakta; KKTC'de toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır. Nitekim Kıbrıs Türkleri, AB vatandaşlığı olarak AB'nin sunduğu çeşitli haklardan ve avantajlardan yararlanabilirken, Türkiye'den gelenler bu haklardan mahrum bırakılmaktadır. Sosyolojik olarak ortaya çıkan bu tablo, KKTC sınırları içerisinde kimlik ve aidiyet sorunlarına dayalı ayrımcılığa yol açarak toplumsal gerilimlere neden olabilir. Burada gözlemlenen önemli bir diğer husus da AB'nin Kıbrıs Türklerine sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal fırsatların, Kıbrıs Türk halkının Türkiye'ye duyduğu bağlılığı zayıflatmasıdır. AB fonları, hibe programları, ticaret olanakları, Avrupa'da serbest dolaşım, eğitim, çalışma imkanları, Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılım hakkı, uluslararası platformlarda daha fazla kabul görme, AB'nin demokratik ve hukukî standartları gibi etkenler,

Kıbrıs Türk halkının AB'ye daha fazla aidiyet duymasına ve Türkiye'ye olan bağlılıklarını sorgulamalarına yol açmaktadır. Uluslararası toplumun ve AB'nin tüm tecrit edici politikalarına rağmen, Türkiye ve KKTC'nin benimsediği Kıbrıs politikasının temel esasları şöyle belirlenmişti:

*Rum tarafının, hangi nam altında olursa olsun, Kıbrıs Türklerini veya Kıbrıs'ın tamamını temsil etme yetkisi söz konusu değildir. Adada eşit siyasî statüye sahip iki toplum bulunmaktadır. Bunlardan birinin diğerine hükmetme yetkisinden bahsedilemez. Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Türklerini veya Kıbrıs'ın tamamını temsil eden yasal ve meşru bir otorite veya hükümet olarak kabul edilemez; bu devlet 1963 yılından itibaren meşruiyetini ve yasallığını yitirmiştir. Israrlı bir şekilde görmezden gelinmeye çalışılsa da adanın kuzeyinde ve güneyinde kendi ülke sınırları ve anayasal düzenleri içerisinde, örgütlenmiş iki halk ve iki devlet söz konusudur; bu bağlamda Rum tarafı, adanın tek sahibi gibi hareket edemez. Uluslararası toplum tarafından Kıbrıs Türk halkına uygulanan izolasyonlar ve diğer çağ dışı kısıtlamalar kabul edilemez. Kıbrıs meselesine ancak diyalog ve diplomasi yoluyla adil, kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm bulunabilir. Adada, siyasî eşitliğe dayalı, iki bölge, iki toplumlu ve eşit statüde iki kurucu devletin bulunduğu bir federasyon temelinde çözüm sağlanmalıdır. Şayet böyle bir çözüme ulaşılamazsa o zaman adadaki gerçeklikten hareketle iki devletli çözüm müzakere edilmelidir.*²⁹²

Taraflar arasında federasyon tezi temelinde kapsamlı çözüm müzakerelerin sonuncusu, İsviçre'nin Crans-Montana kasabasında 28 Haziran-7 Temmuz 2017 tarihlerinde yapılmıştı. Yönetim-Güç Paylaşımı, Güvenlik ve Garantiler, Avrupa Birliği, Mülkiyet, Toprak ve Ekonomi temel başlıkları altında yürütülen müzakerelerden Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres'in tüm çabasına rağmen bir sonuç elde edilememişti. Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni, "Yönetim-Güç Paylaşımı" ile "Güvenlik ve Garantiler" konusunda yaşanan anlaşmazlıktı. Özellikle Rum lider Nikos Anastasiadis'in²⁹³ garantörlük ve Türk askerî

²⁹² Türk tarafının tezleri, çeşitli resmi açıklamalardan derlenmiştir.

²⁹³ Nikos Anastasiadis, 2013-2023 yılları arasında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı olarak görev yapmıştır.

varlığı konusundaki ısrarı, çözüm sürecini tıkamıştı. Anastasiadis garantörlük sisteminin ortadan kaldırılmasını ve Türk askerinin adadan çekilmesini istiyordu. Bunun yerine, çözümden sonra ortaya çıkacak yeni devletin (Birleşik Kıbrıs Devleti) güvenliğini, AB ve BM tarafından oluşturulan uluslararası bir mekanizmanın korumasını öneriyordu. Anastasiadis başlangıçta, iki devletli çözümden yayanaydı. Federasyon tartışmalarının zaman kaybı olduğunu düşünüyordu. Hatta bu görüşlerini Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'na bizzat iletmışti. Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos da bir konuşmasında, Anastasiadis'in iki devlet çözümü istediğini kendisine söylediğini ifade etmişti. Ancak Rum lider, sonradan çark etmiş ve "Yönetim-Güç Paylaşımı" ile "Güvenlik ve Garantiler" konusunda sergilediği uzlaşmaz tutumuyla müzakere masasını dağıtmıştı.

3.1. Federasyon Tezinin Fiili Zorlukları

Daha önce bahsedildiği üzere federasyon önerisini ilk getiren taraf Türkiye'ydi. Zira 1960-63 yılları arasında yaşanan tecrübe, anayasanın, yasaların ve hatta uluslararası antlaşmaların barış için ne kadar kifayetsiz kaldığını göstermişti. Bu nedenle Türkiye, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak üzere coğrafi federasyon tezini ileri sürmüştü. Ankara tarafından ortaya atılan ve Kıbrıs Türkleri tarafından da desteklenen siyasî eşitliğe dayalı, iki bölge, iki toplumlu federatif bir çözüm modelinin çıkış noktası, Kıbrıs Türklerinin güvenliğiydi. Coğrafi federasyon önerisi, esasında Taksim tezinin geliştirilmiş bir versiyonuydu. Taksim tezi de güvenlik kaygılarından doğmuştu. Her iki tezin ortak noktası, fiziksel ayrım ve güvenlikti. Bu, adanın fiziksel olarak ikiye bölünmesi ve Türk toplumunun kendi güvenliklerini sağlamak için kontrolü ele alabilecekleri bir alan yaratmak anlamına geliyordu. Dolayısıyla Türk tarafının Kıbrıs'taki asli tezi, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini tesis edebilecek fiziksel bir alan oluşturmaktı. Sürekli tehdit altında yaşamak, Kıbrıs Türklerinin psikolojik ve sosyal durumunu olumsuz etkilemişti.

Toplum, güvenliklerini sağlamak için fiziksel bir koruma alanına ihtiyaç duyuyordu. Dolayısıyla federasyon önerisi, güvenlik ihtiyacından ileri gelmişti.

Federalizm, Kıbrıs'ta iki kurucu devlet ve iki halk arasında toplumsal güven inşa etmenin ötesinde siyasal açıdan herhangi bir denge fren sistemi oluşturmuyordu. Teknik açıdan ele alındığında, federal sistemlerin başarılı olabilmesi için üniter sistemi kabul etmeyen çoğulcu bir siyasî maziye sahip olması gerekiyor. Federal sistemler, farklı etnik, dilsel, dinî veya bölgesel grupların varlığını ve temsilini gerektirir. Çoğulcu bir siyasî geçmişe sahip olan ülkeler, bu çeşitliliği tanır ve temsil eder. Federal sistemler, yerel yönetimlerin güç paylaşımı yoluyla çatışmaları yönetmesine olanak tanır. Çoğulcu bir siyasî mazi, bu tür güç paylaşımına ve çatışma çözme mekanizmalarına alışık olmayı gerektirir. Çoğulcu geçmişe sahip toplumlar, yerel yönetimlerin özerkliğini ve yetki devrini kabul etmeye daha yatkındır. Bu, federal sistemlerin başarılı olmasında kritik bir rol oynar. Daha açık bir ifadeyle, federalizmin arzu edilen birlik ve uyumu sağlayabilmesi için ortada çok sayıda parçaya ayrılmış toplumsal bir yapı olmalıdır. Dolayısıyla federal sistemler, kültürel çeşitliliği ve yerel kimlikleri koruma ve teşvik etme eğilimindedir. Çoğulcu geçmiş, bu çeşitliliği ve kimlikleri tanımayı ve desteklemeyi öğretir ve böylece federal sistemlerin toplumsal kabulünü ve sürdürülebilirliğini artırır.

Dolayısıyla Kıbrıs'ta federalizme temel oluşturabilecek etnik olarak çeşitlilik gösteren ve kati şekilde bölgesellik arz eden bir toplum yapısından pek söz edilemez. Bunun aksine adada, ulus devletin en katı şekliyle perçinleşmiş iki toplum/devlet bulunmaktadır. Her iki vaziyet daima, federal yapının bir tehdidi olarak yönetsel bölünme taraftarlığına kapı aralayacak ve nihayetinde birleşmeden ziyade ayrışmaya dönük çözülmeci baskıları güçlendirecektir. Toparlanacak olursa, Kıbrıs'ta temel olarak iki ana etnik grup bulunmaktadır: Rumlar ve Türkler. Bu ikilik, diğer azınlık grupların varlığına rağmen, adanın sosyal ve siyasî yapısını büyük ölçüde belirler.

Federalizm, genellikle daha fazla etnik çeşitliliğin ve gruplar arası daha fazla etkileşimin olduğu toplumlarda uygulanan bir modeldir. Kaldı ki, geçmişten günümüze Rumların büyük çoğunluğu, siyasî eşitliğe dayalı federasyon temelli bir çözüme sıcak bakmıyordu. Onlar için en ideal çözüm modeli, Türklerin azınlık haklarına sahip olacağı üniter bir devlettir ve bu devletin tek bir kimliği olmalıydı. Başka bir ifadeyle, Rum tarafı hiçbir vakit, ele geçirdikleri güç ve yetkiyi eşit bir şekilde, Türklerle paylaşmaya istekli olmamışlardır. Federasyon görüşmeleri bu nedenle herhangi bir sonuç getirmemişti.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos, 23 Mart 1998 tarihinde CNN'de yaptığı Kıbrıs'a ilişkin konuşmasında, "iki cemaatli, iki bölge, bir azınlık olan Türk cemaati için geniş özerklik tanınmış bir federasyondan bahsetmekteyiz" diyordu. Aslında Pangalos bu açıklamasıyla federasyon önerisinden ne aldıklarını açık bir şekilde ifade ediyordu. Geçmişte olduğu gibi 1998-2017 arası dönemde de Rum tarafının büyük kısmı Pangalos'un ifade ettiği federasyon tanımından öteye pek geçememişti. Rumlar, siyasî eşitlik konusuna iki ana noktada itiraz etmişlerdir. Birincisi, nüfusça daha az olan, çoğunluğun kaderini belirleyemez görüşüdür. Buna göre Kıbrıs'ta azınlık durumunda bulunan Türkler, Rum çoğunluğa hükmedemez. İkincisi, Türkiye'nin yeni kurulacak devletin tamamını, Kıbrıs Türkleri üzerinden kontrol etmeye çalışacağı iddiasıdır. Her iki iddiadan dolayı, Rumlar ne bağımsız iki devletli çözüme ne de eşit siyasî statüdeki iki devletli federasyon formülüne yeşil ışık yakmıştır. Mesela Rum lider Anastasiadis, Kıbrıs Türklerinin yönetime etkin katılımıyla düzgün çalışan bir devlet kurulamayacağını öne sürerek bu teklife sıcak bakmadığını, tüm platformlarda dillendirmekten geri durmamıştır. Burada da görüldüğü üzere, Kıbrıs'ta özerkliklerin korunması hâli, federatif çözüm sınırını çoktan aşarak ulusal örgütlenmesini tamamlamış bir evrededir. Ulusları, bu evreden geri döndürmek ve yeniden güç ve yetki paylaşımına tabi tutmak oldukça güç bir durumdur.

Federatif uygulamalar, tarihsel süreç içerisinde genellikle tek millet ve tek egemenlik kuralına dayalı merkezî idarenin üstünlüğünü esas alan üniter sistem yoluyla çözüme kavuşturulmayacak, güçlü bölgesel geleneklerin var olduğu, kültürel ve etnik farklılıkların kendini hissettirdiği, büyük coğrafyalarda iş birliği ve uzlaşmaya duyulan ihtiyacın bir ürünü olarak doğmuştur. Nitekim coğrafi, kültürel ve siyasi açıdan çeşitlilik gösteren toplumsal yapılarda, yerinden yönetim ve siyasal gücün uzlaşısı temelinde paylaşılması önem arz eder. Bilindiği üzere Kıbrıs ne federasyon modelini kaldırabilecek ölçüde büyük bir coğrafyadır ne de siyasal gücün uzlaşısı temelinde paylaşılmasını arzulan etnik yapılara sahiptir. Kıbrıs, toplam yüzölçümü bakımından oldukça küçük bir adadır. Federasyonlar genellikle daha geniş coğrafi alanlarda uygulanır, çünkü büyük alanlar daha fazla bölgesel çeşitlilik ve özerklik sağlar. Kıbrıs'ın nüfusu da federatif bir yapı için sınırlıdır. Federasyonların başarılı olması için genellikle daha büyük ve çeşitlilik gösteren nüfuslara ihtiyaç vardır. Kıbrıs'taki iki ana etnik grup, adanın küçük nüfusuna oranla yeterli bölgesel veya demografik çeşitliliğe sahip değildir. Rumlar ve Türkler, tarihsel olarak birbirinden ayrılmış ve çeşitli çatışmalar yaşamıştır. Bu gruplar arasında derin güvensizlik ve düşmanlık vardır. Bu durum, siyasal gücün uzlaşısı temelinde paylaşılmasını zorlaştırmaktadır. Kıbrıs'taki iki toplumun politik ideolojileri ve beklentileri de farklıdır. Rumlar genellikle üniter bir devlet isterken, Türkler daha çok bağımsızlık veya iki devletli çözüm talep etmektedir. Bu farklılıklar, federatif bir yapının kurulmasını ve sürdürülebilirliğini güçleştiren faktörlerdir.

Federasyon tipi siyasal örgütlenmelerin büyük bir dış tehdide karşı koymak üzere özerkliklerini korumak suretiyle, bütünleşme sürecine girdikleri görülür. Federasyonlar, dış tehditlere karşı birleşerek daha güçlü bir savunma oluştururlar. Aynı ayrı küçük ve zayıf olan devletler veya özerk bölgeler, bir federasyon çatısı altında birleşerek askerî ve ekonomik kaynaklarını bir araya getirirler, bu da onları dış tehditlere karşı daha dirençli kılar. Federatif yapılar, ortak

savunma politikaları ve stratejileri geliştirerek, dış tehditlere karşı daha etkili bir koruma sağlarlar. Bu tür örgütlenmeler, savunma harcamalarını koordine eder ve askerî güçlerini birleştirirler, bu da onları daha güçlü hâle getirir. Savunmanın yanında özerk yapılar, dış tehditlere karşı koymak için dış politika konularında da birlikte hareket ederler. Bu denge, iç özerkliği koruyarak, dış tehditlere karşı birleşik bir cephe oluşturmalarına olanak tanır. Tarih boyunca, birçok federasyon, dış tehditlere karşı birleşme kararı almıştır. Bu tarihsel bağlar, federasyonların oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Tahmin edileceği üzere, Kıbrıs'ta böyle bir dış tehdit olmadığı gibi, her iki halk birbirlerini tehdit olarak tanımlamaktadır. Türk ve Rum toplumları, birbirlerini tarihsel olarak tehdit olarak algılamaktadır. Bu, federasyon modelinin başarısı için gerekli olan iş birliği ve güven ortamını ciddi şekilde zedeler. İki toplumun birbirini tehdit olarak algılaması, federasyon modelinin temel mantığına ters düşer. Federasyonlar iç tehditlerden çok dış tehditlere karşı bir araya gelirler. Kıbrıs'ta federasyon modelinin uygulanamaması, iki toplumun birbirini tehdit olarak algılaması ve büyük bir dış tehdidin bulunmaması gibi nedenlerle ilişkilidir. Bu güvensizlik ve iç tehdit algısı, federasyonun gerektirdiği iş birliği ve güven ortamını ciddi şekilde zedelemekte, bu da federasyon modelinin başarılı olmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, Kıbrıs'ta daha gerçekçi ve sürdürülebilir bir çözüm için alternatif modellerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2. İki Devletli Çözüm Önerisinin Politik Mantığı

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, uluslararası arenada Kıbrıs'ın tek meşru hükûmeti olarak tanınmaktadır. Bu tanınma, onlara diplomatik ve politik avantajlar sağlamaktadır. Uluslararası hukuk çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında tüm adanın yasal hükûmeti oldukları iddiasını sürdürebilmektedirler. Kuzey Kıbrıs'taki topraklar üzerindeki kontrolünü artırmak ve kaybedilen bölgeleri geri almak, Rum tarafının uzun vadeli hedefidir. Avrupa Birliği ile birlikte adanın kuzeyinde bir otorite boşluğu meydana getirmek ve ardından bu

boşluğu doldurarak bu bölgedeki Türk siyasi ve askerî varlığını sonlandırmak, Rum tarafının elde etmek istediği bir başka neticedir. Rum tarafı bu stratejiden hareketle, bazen doğrudan bazen de AB örtüsü altında kendi otoritesini KKTC topraklarına yaymaya çalışmaktadır. Rum tarafını bu noktada engelleyen üç asli unsur söz konusudur. Birincisi, Türkiye'nin garantör ülke olması. İkincisi, adadaki Türk askerî varlığının caydırıcılığı. Üçüncüsü ise KKTC'nin mevcudiyeti. Bu üçlünün varlığı, Rumların millî hedeflerine ulaşmayı engellemektedir.

Rum tarafının iddiaları ve BM kararları bir kenara bırakılıp Kıbrıs'taki fiilî duruma bakıldığında, adada iki devletin, iki toplumun ve iki hukukî düzenin varlığı hemen görülebilir. Her iki taraf da kendi güvenlik güçleri ve idarî yapılarıyla işleyişini sürdürmektedir. Kıbrıs'ın her iki tarafında da insanlar kendi hükûmetlerinin sağladığı hizmetlerden faydalanmakta ve günlük hayatlarını kendi kuralları çerçevesinde devam ettirmektedirler. BM kararları ve uluslararası toplum, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adanın tek meşru hükûmeti olarak tanımaktadır. Ancak, adadaki fiilî durum bu kararlarla tam olarak örtüşmemektedir. Bu realitenin kabul edilmesi, Kıbrıs sorununun çözümü için daha somut ve uygulanabilir bir zemin oluşturabilir. Sahadaki gerçeklikten hareketle, KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar egemen eşitlik temelinde iki devletli çözüm önerisini, Ekim 2020'de uluslararası kamuoyunun gündemine getirmiştir. Türkiye'nin de bu öneriye destek vermesi üzerine Türk tarafı, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in gözetiminde 27-29 Nisan 2021 tarihlerinde Cenevre'de gerçekleşen gayriresmî Kıbrıs görüşmelerinde²⁹⁴ Kıbrıs Türk toplum lideri Ersin Tatar, BM Genel Sekreteri Guterres'e 6 maddelik bir yol haritası sunarak iki devletli çözüm planını somutlaştırmıştı. İki tarafın eşit uluslararası statüsünün ve egemen

²⁹⁴ BM'nin çözüm için yaptığı son girişimden 4 yıl sonra gerçekleşen Cenevre'deki toplantıya, GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis ve KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ile 3 garantör ülke Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları, Mevlüt Çavuşoğlu, Nikos Dendias ve Dominic Raab katılmıştı.

eşitliğinin kabulüne dayanan plan, Rumların Türklerle güç ve yetki paylaşımını içeren hiçbir formüle sıcak bakmamasının bir eseri olarak doğmuştu. Cenevre'deki görüşmelerde taraflar, ortak bir zeminde buluşamayınca, toplantı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Cenevre sonrası katıldığı bir toplantıda iki devletli çözüm önerisi için şunları söylüyordu:

*Yeni siyasetimiz iki devletli çözümdür. Eşitlik temelinde bir anlaşmaya taraftarız. Yan yana yaşayan iki egemen devlet temel tercihimizdir. Bu çizgimiz adanın mevcut siyasi şartlarına uygun gerçekçi bir istektir. Adada iki devlet, iki toplum ve iki hukukî düzen mevcuttur. Bu sosyolojik, siyasi ve hukukî şartlardan hareketle yeni siyasetimizi belirledik. Hayalleri değil gerçekleri referans aldık. Bu husustaki kararlılığımıza tüm dünya şahit olacaktır. Dolayısıyla yeni siyasetimizi kökleştirmek için gençlerimize tarihimizi, yaşadığımız olayları ve çektiğimiz sıkıntıları anlatacağız. Gençlerimize federasyonla bizi nasıl yıllarca kandırdıklarını ve oyaladıklarını bir bir aktaracağız. Hem sahada hem de masada tüm gücümüzle mücadelemize devam edeceğiz.*²⁹⁵

Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumları arasında tarihsel olarak derin bir güvensizlik ve çatışma geçmişi bulunmaktadır. 1963-1974 yılları arasında yaşanan şiddet olayları ve Kıbrıs Barış Harekâtı, iki toplum arasındaki düşmanlığı artırmıştır. Bu geçmiş, ortak bir federatif yapı kurmayı zorlaştırmaktadır. Kıbrıs Türkleri ve Rumları, dil, din ve kültürel açıdan farklı toplumlardır. Bu farklılıklar, federal bir yapının işleyişinde uyum sağlanmasını zorlaştırabilir. İki devletli çözüm, her toplumun kendi kimliğini korumasını ve kendi yönetiminde olmasını sağlaması bakımından önemli avantajlar sunar. Federal sistemlerde, iki tarafın ortak karar alma mekanizmaları kurması gerekmektedir. Ancak, Kıbrıs'ta taraflar arasında bu tür bir güç paylaşımı konusunda ciddi anlaşmazlıklar bulunmaktadır. İki devletli çözüm, her tarafın kendi egemenliğini ve yönetimini bağımsız olarak sürdürmesini sağlayarak bu sorunu ortadan kaldırır. Kıbrıs'ta uzun

²⁹⁵ İsmail Şahin, "Kıbrıs Notları: Ersin Tatar ve iki devletli çözüm", *Diriliş Postası*, 27 Ağustos 2021.

yıllardır, iki ayrı yönetim fiilen varlığını sürdürmektedir. Bu durum, iki toplumun farklı coğrafi bölgelerde ve yönetimlerde yaşamasına neden olmuştur. Mevcut durumun kabul edilmesi, çözümün daha gerçekçi ve uygulanabilir olmasını sağlayabilir.

KKTC, 15 Kasım 1983'te ilan edildiğinde başta Rum tarafı olmak üzere çoğu devlet, bağımsızlığını ilan eden bu devletin çok uzun süreli olmayacağını düşünüyordu. Buna göre, bağımsızlık ilanı Rumları masada ikna etmek için başvurulmuş bir blöftü. KKTC'nin ilanından sonra çözüme yaklaşan tüm görüşmelerde, KKTC'nin varlığını sona erdiren iki toplumlu, iki bölgeci federasyon modelinin kabul edilmesi, KKTC'nin varlığına ve geleceğine ilişkin şüphelerin daha da artmasına yol açmıştı. İki toplumlu, iki bölgeci federasyon modeli, KKTC'nin bağımsız varlığını sona erdirerek, Kıbrıs Türklerini yeniden Rumlarla ortak bir devlette yaşamaya zorlayacaktı. Bu gelişmeler, Kıbrıs Türkleri için KKTC'nin egemenlik iddiasının ortadan kalkması anlamına gelirken, gelecekteki güvenlik ve varlık garantileri konusunda ciddi şüphelerin doğmasına neden olmuştu. Açıkçası KKTC'nin en zayıf yanı buydu. Devlet doğmuştu ama akıbeti meçhuldü; bir mefkûresi yoktu. Bu belirsizlik hem KKTC halkını hem de kurumlarını ziyadesiyle olumsuz etkiliyordu. Belki daha önemlisi, Rum tarafının müzakerelerdeki elini fazlasıyla güçlendiriyordu.

KKTC adına dönüm noktası, 27 Nisan 2021'deki Cenevre Konferansı oldu. Türk tarafı ilk kez, geçmişteki görüşmelerden farklı olarak masaya Birleşmiş Milletler parametreleri dışında yeni bir planla oturarak alışagelmış tekliflerin dışında yeni bir çözüm önerisi sunmuştu. Türk tarafı, yarım asırdır "iki kesimli, iki toplumlu federasyon" için yapılan müzakerelerin bir sonuç getirmediğini öne sürerek artık federasyon tezini müzakere etmeyeceğini resmen ilan etmişti. KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar haklı olarak Kıbrıs Türk halkının özünde var olan egemen eşitlik ve eşit uluslararası statünün tanınmasını istiyordu. Kısacası Kıbrıs'ta var olan iki devletin eşit haklara sahip olduğunu ve bu nedenle adada iki ayrı devletin varlığının

kabul edilmesini ve bu iki devletin iyi komşuluk ve iyi niyet kuralları çerçevesinde yan yana yaşamasını öneriyordu. Çoğu kimse Cenevre'de resmiyete kavuşturulan "iki devletli çözüm" teklifine, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Eylül 2022'de düzenlenen Birleşmiş Milletler 77. Genel Kurul toplantısındaki konuşmasına kadar şüpheyile yaklaşmıştı. Zira o vakte kadar birçok uzman, bu önerinin gelip geçici olduğunu ve bir devlet politikası hüviyeti taşımaktan uzak olduğunu ifade etmekten kaçınıyordu. Fakat Erdoğan'ın konuşması bu havanın kısa zamanda dağılmasına yol açmıştı. Erdoğan, BM kürsüsünden şöyle sesleniyordu: "*Uluslararası toplum, Birleşmiş Milletler prensipleriyle çelişir şekilde, ambargolarla dünyadan koparılmaya çalışılan Kıbrıs Türklerine yönelik zulme son vermeye ve bir an önce Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen tanımaya davet ediyoruz.*" Bu, bir ilkti. Erdoğan, BM Genel Kurulu kürsüsünden bütün dünyaya yaptığı bu çağrıyla, "iki devletli çözüm" önerisinin artık bir devlet politikasına dönüştüğünü ilan ediyordu.

Erdoğan'ın BM'deki bu çağrısı, Türkiye'nin KKTC'nin tanınması için uluslararası alanda daha aktif ve agresif bir diplomatik politika izlemeye karar verdiğinin bir göstergesiydi. Bu sayede ilk kez, KKTC'nin varlığı ve geleceği konusunda o vakte kadar bulanıklaşan zihinler, bu denli berraklaşıyordu. Tarihî bir eşik geride bırakıldığı gibi KKTC'nin varlığı da psikolojik bir yük olmaktan çıkartılarak moral bir dengeye kavuşuyordu. Daha açık bir ifadeyle KKTC ilk defa, Rumlar karşısında psikolojik yönden savunma pozisyonunu terk ediyordu. Erdoğan'ın BM Genel Kurulunda KKTC'nin tanınması için yaptığı çağrı, Kıbrıs Türk tarafına moral ve motivasyon sağlamış, KKTC'nin kendine olan güvenini artırmış ve uluslararası alanda daha cesur adımlar atmasına olanak tanımıştı. Daha açık bir ifadeyle, KKTC'nin kendisini bağımsız ve eşit bir devlet olarak görme duygusunu daha da pekiştirmiştir. Rum tarafının stratejik hataları ve uzlaşmaz tavrı, KKTC'nin kendi haklarını daha güçlü bir şekilde savunma ihtiyacını doğurmuştu. Rumların uzun yıllardır sergilediği uzlaşmaz ve saldırgan tutum karşısında, KKTC'nin

sürekli savunma pozisyonunda kalmasının uzun vadede bir çözüm getirmeyeceği anlaşılmıştır.

Yukarıdaki gelişmelerin üzerinden az bir süre geçtikten sonra, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Devlet Başkanları 9'uncu Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye yapılması, önemli bir siyasî gelişme olarak kayıtlara geçmişti. KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, uluslararası tanınma ve meşruiyet yolunda atılmış mühim bir adımdı. Bu, KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak kabul görmesi ve siyasî varlığının tanınması anlamında dikkate değer bir gelişmeydi. Nitekim atılan bu adım, KKTC'nin Türk dünyası ile entegrasyonunu güçlendirmesine; KKTC'nin Türk devletleri ile siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi için yeni fırsatlar sunabilir. Ayrıca bu tür siyasî gelişmeler, Kıbrıs Türklerinin uluslararası alanda daha aktif ve etkili bir şekilde yer almasına olanak tanıyabilir. KKTC, TDT'ye "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" adıyla gözlemci üyeyken, İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT), "Kıbrıs Türk Devleti" ismiyle gözlemci ülke olarak katılmıştır. KKTC'nin TDT ve İİT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, KKTC'nin uluslararası tanınma ve meşruiyet yolunda önemli bir adım atmasına, Türk ve İslam dünyası ile entegrasyonunu güçlendirmesine, ekonomik ve siyasî destek kazanmasına, Türkiye'nin stratejik desteğini göstermesine ve Kıbrıs sorununu uluslararası bir platforma taşımasına olanak tanımaktadır. Bu tür gelişmeler, KKTC için hem siyasî hem de psikolojik açıdan önemli bir ilerlemedir.

Rum tarafı, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası organizasyonlara gözlemci üye yapılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Rum tarafının amacı, KKTC'nin uluslararası platformlarda tanınmasını önlemektir. KKTC'nin uluslararası organizasyonlara gözlemci üye olarak kabul edilmesi, bağımsız bir devlet olarak tanınmasına yönelik önemli bir adım olarak algılanmaktadır. Rum tarafı bu durumun, Kıbrıs sorununun çözüm sürecinde kendi pozisyonlarını zayıflatabileceğinden endişe duyarak KKTC'nin bu tür adımlarını engellemeye çalışmaktadır.

KKTC'nin uluslararası platformlarda yer alması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm ada üzerindeki egemenlik iddiasını zayıflatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak uluslararası platformlarda yer alması, Rum tarafının egemenlik iddialarını zayıflatacağı gibi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sadece güneyde etkin olduğu gerçeğini de daha da belirgin hâle getirecektir. Bunun doğal bir sonucu olarak, KKTC'nin uluslararası alanda tanınması, Rum tarafının müzakerelerdeki pazarlık gücünün de azalmasına yol açacaktır. Benzer şekilde, Rum tarafı Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında uluslararası toplumdaki geniş destek almaktadır. KKTC'nin tanınması ve uluslararası organizasyonlarda yer alması, bu desteğin bir kısmını kaybetmelerine ve uluslararası alandaki statüsünün ve pozisyonunun zayıflamasına neden olabilir. Bilindiği üzere KKTC, uzun yıllardır ekonomik ve siyasî izolasyonlara tabi tutulmaktadır. Uluslararası organizasyonlara üyelik, KKTC'nin bu izolasyonu kırmasına ve uluslararası alanda daha aktif bir rol oynamasına olanak tanıyacaktır. GKRY, KKTC'nin bu izolasyonu kırmasını ve ekonomik olarak güçlenmesini istememektedir. Sonuç olarak Rum tarafı, KKTC'nin uluslararası organizasyonlara gözlemci üye olarak kabul edilmesine karşı çıkarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik iddialarını korumak, müzakere gücünü ve uluslararası desteğini sürdürmek, KKTC'nin izolasyonunu devam ettirmek ve iki devletli çözüm modelinin güçlenmesini engellemek istemektedir. Bu nedenlerle, KKTC'nin uluslararası platformlarda tanınmasına yönelik her türlü adımı engellemeye çalışmaktadır.

3.3. Millî Dava Perspektifi

Şimdiye kadar anlatılanlardan çıkarılacak ilk sonuç, Kıbrıs'ın bir millî dava olduğudur. Türkiye ile Kıbrıs arasında güçlü tarihî, kültürel ve jeopolitik bağlar vardır.

Geniş bir perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin güvenliğinin KKTC'nin bekâsının temin edilmesine sımsıkı bağlı olduğu söylenebilir. Zira KKTC'nin güvenliği sağlandığında, Türkiye'nin Doğu

Akdeniz'deki güvenliği, hak ve menfaatleri de büyük ölçüde güvence altına alınmış olacaktır. O nedenle Kıbrıs'ın bölgesel güvenlik bakımından Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejileri içerisinde tartışılmaz bir yeri bulunmaktadır.

Türkiye, uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları çerçevesinde Kıbrıs'ta askerî varlık bulundurarak hem Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini koruma sorumluluğunu yerine getirmekte, hem de Türkiye'ye Doğu Akdeniz'den yönelebilecek tehditlere karşı caydırıcı bir unsur meydana getirmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'taki Türk askeri varlığı, Türkiye'nin güney sınırlarının korunması ve bölgedeki istikrarın sağlanması açısından bir hayli ehemmiyet arz eder. Bu jeopolitik yaklaşım nedeniyle Kıbrıs Türklerinin güvenliği, Türkiye'nin savunma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilir.

Kıbrıs, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Doğu Akdeniz stratejisinin merkezinde yer alan bir meseledir. Bu itibarla, mevzu sadece Türk-Yunan ilişkileri kapsamında ele alınamaz. Türkiye'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımı, her daim Doğu Akdeniz ölçeğinde olmalıdır. Nitekim son yirmi yıldır, uluslararası gündemi meşgul eden Doğu Akdeniz Krizi, Kıbrıs'ın Türkiye açısından ne denli hayati bir role sahip olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın jeopolitik derinliği bu çerçevede sağlıklı bir şekilde tetkik edilmelidir. Zira Türkiye, 1974 yılında sadece Kıbrıs'a değil aynı zamanda Doğu Akdeniz'e bir çıkarma gerçekleştirmiştir. Nihayetinde Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ve deniz haklarını koruma ve savunma politikasını ifade eden Mavi Vatan Doktrini, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın bir neticesi olarak doğup gelişmiştir. Harekât, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki stratejik dengeleri de değiştirmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin denizlerdeki haklarını ve çıkarlarını koruma gerekliliğini daha da belirgin bir hale getirmiştir.

Kıbrıs'ın jeopolitik rolü değerlendirilirken bölgedeki gelişmelerden bağımsız ele alınamaz. İsrail-Filistin çatışması, Suriye İç Savaşı,

Lübnan Bunalımı ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları gibi birçok konu ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Kıbrıs'ı da içerisine almaktadır. Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ulusal güvenlik çizgisini "Yeşil Hat" olarak belirlemiştir. Bu hattın kuzeyinde baş gösterecek herhangi bir huzursuzluk, Kıbrıs Türkleri kadar Türkiye'yi de tedirgin edecektir. Son yıllarda Türkiye ve Kıbrıs Türklerine dayatılmaya çalışılan, "sıfır asker, sıfır garanti" formülü, sadece Kıbrıs'ı değil aynı zamanda Batı Asya (Orta Doğu) kıyılarını da kapsayacak şekilde planlanmış bir öneri olarak da analize tabi tutulmalıdır. Öyle ki adadaki Türk askeri varlığı, bölgedeki yayılmacı aktörlere karşı en büyük caydırıcı güçtür. Daha açık bir ifadeyle, PKK/PYD üzerinden Suriye'de inşa edilmeye çalışılan siyasî yapıların önündeki en etkin caydırıcı unsurlardan birisi de Kıbrıs'ta Türk askeri varlığıdır. Türk askerinin adadan çekilmesi durumunda, Türkiye'nin bölgesel caydırıcılık gücü de aşağıya çekilmiş olacaktır.

Şayet Kıbrıs küresel ve bölgesel politikalar bakımından önemsiz bir ada olsaydı, İngiltere 1878 yılında yerleştiği bu adadan şimdiye kadar çoktan ayrılmış olurdu. İngiltere'nin egemenliğindeki Dikelya ve Ağrotur üs bölgeleri hem Soğuk Savaş Dönemi'nde hem de sonrasında ABD'nin İngiltere ile birlikte düzenlediği askerî operasyonlarda ciddi roller üstlenmiştir. Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki askerî operasyonlarda silah, mühimmat ve istihbarat desteği sağlamasından dolayı "İngiltere'nin batmayan savaş gemisi" olarak nitelendirilmiştir. Mesela yakın tarihlerde bu üslerden yapılan bazı operasyonlar, Kıbrıs'ın bölgesel statüsünü anlamamıza yardımcı olabilir. Bunlardan ilki, ABD, Fransa ve İngiltere ortaklığında Nisan 2018'de Suriye'ye karşı düzenlenen askerî operasyonlarda Kıbrıs'taki üslerin kullanmasıdır. İkincisi, İngiliz ve Rum basınında da yer aldığı üzere, İngiltere'nin 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail'in Gazze saldırılarına Kıbrıs'taki üslerinden mühimmat ve istihbarat desteği vermesidir. Üçüncüsü ise, Kızıldeniz yoluyla İsrail'e yardım götüren gemilere, Filistinlilere destek amacıyla saldıran Yemen'deki Husileri, İngiltere'nin yine Kıbrıs'taki

üslerinden havalanan uçaklarla bombalamasıdır. Her üç örnek, Kıbrıs'ın jeopolitik derinliğini kavramak açısından oldukça kıymetlidir.

Dünyanın stratejik açıdan en önemli bölgelerinden biri olan Doğu Akdeniz'in güvenliğinde Kıbrıs'ın belirleyici bir rolü vardır ve bu nedenle bütün büyük güçler, Kıbrıs'taki gelişmeleri yakından takip etme ihtiyacı hisseder. Doğu Akdeniz, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği noktada yer alır. Bu stratejik konum, bölgeyi uluslararası ticaret yolları, enerji nakliyesi, deniz ulaşımı ve askeri stratejiler açısından kritik bir hale getirmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği, GKRY üzerinden bu bölgedeki varlığını artırma ve bu sayede jeopolitik etkisini güçlendirme çabası içerisinde. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de hidrokarbon (petrol ve doğal gaz) kaynaklarının keşfi, bölgenin stratejik önemini daha da artırmıştır. AB, enerji güvenliğini sağlamak ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına erişim sağlamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte AB, Yunanistan ve GKRY üzerinden Doğu Akdeniz'deki hâkimiyet alanını genişleterek, stratejik konumunu güçlendirme, deniz yetki alanları anlaşmazlıklarında etkili olma, güvenlik ve savunma politikalarını geliştirme ve İsrail ve Mısır gibi bölgedeki diğer aktörlerle ilişkilerini güçlendirmek amacıyla, Yunanistan ve GKRY'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz tezlerini desteklemektedir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki kavganın temel nedeni, enerji kaynaklarının paylaşımından ziyade egemenlik mücadelesidir.

Kıbrıs adası bir bütün olarak AB üyesi kabul edildiğinden, kuzey ile güneyi birbirinden ayıran Yeşil Hat, AB'nin dış sınırı olarak kabul edilmez. Bu doğrultuda AB'nin temel politikalarından birisi, "Kıbrıs Cumhuriyeti" vasıtasıyla, kendi kural ve standartlarını adanın kuzeyine yaymaya çalışmak ve böylece bu bölgenin kendisinden uzaklaşmasının önüne geçmektir. AB açısından adada beklenen çözüm, federasyon temelinde yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'tır. Bu doğrultuda, adadaki bölünmüşlüğün kalıcı hale gelmemesi için AB hukukunun Kıbrıs Türklerinin yaşadığı topraklarda da geçerlilik

kazanmasına özel önem vermektedir. Bu hedef doğrultusunda Yeşil Hat Tüzüğü kabul edilmiştir. Görünürde tüzüğün iki önemli amacı bulunmaktadır. Birincisi, "Kıbrıs Cumhuriyeti" hükümetinin etkili kontrolü altındaki topraklar ile "etkili kontrolü dışındaki topraklar" arasındaki ticarî ve diğer ilişkileri güçlendirmek ve kolaylaştırmaktır. İkincisi ise, AB müktesebatını tüm adada etkin hale getirmek ve bu sayede adanın AB çatısı altında yeniden birleşmesine uygun bir zemin oluşturmaktır.

Aslında tüzüğün içeriği ve uygulamaları dikkatlice incelendiğinde tüm kurgunun, AB şemsiyesi altında Kıbrıs Türklerini, Rumların kontrolündeki yasallığını ve meşruiyetini yitirmiş Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ısındırmak, yakınlaştırmak ve nihayetinde bütünleştirmek olduğu anlaşılmaktadır. O halde uygulamalardan hareketle, AB'nin adadaki nihai amacının siyasî eşitliğe dayalı, yeni bir ortaklık devleti kurulmasından ziyade Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adada yeniden etkin bir otoriteye dönüştürmek olduğu ileri sürülebilir. GKRY, AB tarafından Kıbrıs'ın tamamını temsil eden tek meşru hükümet olarak tanınmaktadır. AB, GKRY'nin uluslararası alanda tanınmış bir devlet olarak konumunu güçlendirmek ve Kıbrıs Türk tarafının ayrı bir devlet olarak tanınmasını engellemek amacıyla hareket etmektedir. Bu yüzden AB, GKRY'nin adadaki otoritesini artırma ve yayma çabası içerisinde. Örneğin AB, Kıbrıs Türk tarafına yönelik ambargolar ve yaptırımlar uygularken, GKRY'ye mali ve siyasî destek sağlamaktadır. Bu tür tek taraflı politikalar, adadaki güç dengesini GKRY lehine çevirmeyi ve onun otoritesini pekiştirmeyi amaçlamaktadır. AB'nin bu politikaları, yeni bir ortaklık devleti kurulmasından ziyade mevcut yapıyı destekleme amacıyla olduğunu göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle AB, meşruluğunu yitirmiş ve bir Rum devletine dönüşmüş Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kıbrıs Türklerine zorla empoze etmeye çalışmaktadır.

Türkiye, Doğu Akdeniz Krizi sürecinde, KKTC'nin egemenlik haklarını olabildiğince konsolide ederek GKRY'nin adanın deniz yetki alanları üzerinde tek başına otorite kurmasının önüne

geçmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı, yapmış olduğu tüm resmi açıklamalarda, Kıbrıs'ta iki eşit halk ve iki egemen devlet bulunduğunu sürekli vurgulamıştır. Bununla birlikte Türk hükümeti Rumların, Kıbrıs Türklerini veya Kıbrıs'ın tamamını temsil etmeye yetkili olmadıklarını, eşit statüye sahip Kıbrıs Türkleri veya Kıbrıs adasının tamamı üzerinde yetki veya egemenliklerinin bulunmadığını tüm uluslararası platformlarda yazılı olarak kayıtlara geçirmiştir. Türkiye, adanın tamamının tek bir otorite (yani Kıbrıs Cumhuriyeti) tarafından temsil edildiği yönündeki iddiaları ve uygulamaları tanımamaktadır. Ankara, Kıbrıs Türklerinin siyasî, sosyal ve ekonomik haklarını korumak amacıyla, adanın tamamının tek bir otorite tarafından temsil edilmesini kabul etmemektedir. Kıbrıs Türk toplumu, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortak kurucusudur ve eşit haklara sahiptir. Türk halkı ve siyaseti, bu hakların ihlal edilmemesi ve Kıbrıs Türklerinin eşit bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Kıbrıs'ta iki ayrı halk ve yönetimin bulunduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Rum yönetimini uluslararası hukuka aykırı bir şekilde meşru hükümet olarak empoze eden yaklaşımlar, şimdiye kadar Kıbrıs sorununun çözümüne hiçbir şekilde yardımcı olmamıştır. Kıbrıs Türk tarafının eşit siyasî ve hukukî statüsünün kabul edilmesi ve KKTC'ye karşı uluslararası alanda uygulanan tecridin kaldırılması, adaya yönelik çözüm çabalarını kolaylaştıracak ve güçlendirecektir. Kapsamlı, sürdürülebilir ve adil bir çözüm için Kıbrıs Türk tarafının siyasî, hukukî ve egemenlik hakları ile meşru hak ve menfaatlerinin güvence altına alınması olmazsa olmaz bir koşuldur. Bunu sağlayabilecek yegâne formül ise Türkiye'nin etkin ve fiili garantisinin devam etmesidir. Kıbrıs Türk halkı, 1960-1974 yılları arasında yaşanan şiddet olayları ve saldırılar nedeniyle ciddi travmalar yaşamıştır. Bu dönemde cereyan eden Rum saldırıları, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini tehdit etmiş ve ciddi kayıplara neden olmuştur. Türkiye'nin etkin garantörlüğü, Kıbrıs Türk halkının

geçmişte yaşadığı acıların tekrarlanmasını önlemek için önemli bir güvence olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'nin garantörlüğü, Kıbrıs Türklerinin egemenlik haklarının korunması, siyasî ve hukukî varlıklarının güvenceye alınması ve meşru hak ve menfaatlerinin temini için son derece önemlidir. Ayrıca belirtilmelidir ki, Türkiye'nin garantörlüğü sadece Kıbrıs adası için değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz bölgesinin barış ve istikrarının devamı için de kritik bir ehemmiyet arz eder. Bu nedenle, Türkiye'nin etkin ve fiili garantisinin devamı, Kıbrıs'ta ve bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanması için kritik bir unsurdur. Kıbrıs Türkleri için Türkiye'nin askeri varlığı ve garantörlük hakları, güvenlik, siyasî haklar, egemenlik, stratejik çıkarlar ve toplumsal güven açısından vazgeçilmezdir. Bu unsurlar, Kıbrıs Türk halkının geçmişte yaşadığı acı tecrübelerin tekrarlanmaması ve gelecekte de barış ve istikrar içinde yaşayabilmeleri için hayatî bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Kıbrıs Türkleri Türkiye'nin askerî varlığından ve garantörlük haklarından vazgeçemezler.

SONUÇ

Kıbrıs meselesinin uzun bir tarihî geçmişi bulunmaktadır. Tarihî olayları ve kararları genel hatlarıyla ele alan bu çalışmada, Kıbrıs meselesini şekillendiren zorlu dönemeçler, sonuçsuz müzakereler, çatışmalar ve barış girişimleri değerlendirilmiştir. Bu kitap, adadaki siyasî, sosyal ve kültürel dinamiklerden hareketle adada iki devletli çözümün gerekliliğini ve gerçekçiliğini savunmuştur. Nitekim 1963 yılında başlayan toplumlararası çatışmalar, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve ardından gelen dönemde adada oluşan fiilî durum, Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasında kalıcı bir ayrılığın kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Adadaki iki ayrı siyasî yapının varlığı, Kıbrıs Türklerinin ve Rumlarının birbirinden farklı kimliklere, beklentilere ve geleceğe dair vizyonlara sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu farklılıklar, ortak bir devlet çatısı altında birleşmenin zorluklarını ve iki toplumlu, iki bölgeli federasyon modelinin aday, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin akıbetinden öteye taşıyamayacağını göstermektedir. Zira Kıbrıs adası siyasî, ekonomik ve toplumsal yapı olarak federasyon modelinin temel şartlarını sağlamaktan çok uzaktır.

Bu bağlamda iki devletli çözüm, Kıbrıs'ın mevcut fiilî durumunu ve tarihî gerçeklerini dikkate alarak daha gerçekçi ve sürdürülebilir bir çözüm yolu sunmaktadır. Bu çözüm modeli, Kıbrıs Türklerinin ve Rumlarının kendi siyasî yapıları içinde bağımsızlıklarını koruyarak barış ve istikrar içinde yaşamalarını sağlayabilir. İki ayrı devletin varlığı, her iki tarafın da kendi kimliklerini, kültürlerini ve siyasî tercihlerini koruyarak birlikte var olabilmelerine imkân tanıyabilir. Adadaki mevcut durumu uluslararası toplumun da kabul etmesi, Kıbrıs'ta kalıcı barışın sağlanması için önemli bir adım olacaktır. Uluslararası toplumun, özellikle de Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin, Kıbrıs Türklerinin ve Rumlarının haklarını ve güvenlik endişelerini dikkate alarak daha dengeli bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir.

Kıbrıs Türklerine uygulanan ekonomik ve siyasî izolasyonlar, adada barış ve istikrarın önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası toplum tarafından tanınmayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ambargolar ve izolasyon politikaları nedeniyle büyük bir ekonomik ve sosyal haksızlığa maruz kalmaktadır. Bu durum, Kıbrıs Türklerinin uluslararası ticaret, ulaşım ve diplomatik ilişkiler gibi temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarına yol açmıştır. Aynı zamanda, Kıbrıs Türk halkının kendi kaderini tayin hakkını engelleyerek, adada kalıcı ve adil bir çözüm bulunmasını zorlaştırmaktadır. Bu haksız izolasyonlar, Kıbrıs Türklerinin ekonomik kalkınmasını engellemekte ve onları dünya ile bütünleşmekten alıkoymaktadır. Adada kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için Kıbrıs Türklerine uygulanan bu haksız izolasyonların sona erdirilmesi gerekmektedir. Uluslararası toplumun Kıbrıs meselesinin çözümünde adil, eşit ve sürdürülebilir bir yaklaşımı benimsemesi, adadaki barış ve istikrarın geliştirilmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Şurası bir gerçektir ki Kıbrıs'ın geleceği, adadaki iki halkın karşılıklı saygı ve anlayış içinde, kendi kimliklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak birlikte yaşayabilecekleri bir çözüme ve uluslararası toplumun bu sürece, adil ve yapıcı bir şekilde katkı sağlamasına bağlıdır. Ne var ki, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin iki devletli çözüm yaklaşımının uluslararası kamuoyu tarafından (en azından şimdilik) desteklenmediği de bir gerçektir.

Diğer taraftan, Türk tarafının bu politikasına henüz taraftar bulamamış olmasının, bu tezin gerçekçi ya da erişilebilir olmadığı anlamına gelmediği de vurgulanmalıdır. Zira Kıbrıs'ın tarihî gerçekleri ve mevcut siyasî durumu dikkate alındığında, adadaki barış ve istikrarın Kıbrıs Türklüğünün bekâsının temininden geçtiği, Doğu Akdeniz'in barış ve istikrarı için de tek çıkış yolunun iki devletli çözüm şekli olduğu, tarihî bir hakikat olarak uluslararası toplumun önünde durmaktadır. Bu tarihî gerçekliğin er ya da geç idrak edileceğini savunmak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Resmî Kaynaklar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), 5 Mayıs 1964.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Yayın No: 43, Ankara, 2000.

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Belge No: 030.10.124.887.3, 14 Eylül 1938.

TBMM Tutanak Dergisi, 23 Ocak 1950.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Aralık 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1 Şubat 1974.

TBMM Tutanak Dergisi, (Gizli Oturum), 18 Temmuz 1974.

KKTC'nin Kuruluş Bildirgesi, 15 Kasım 1983.

Gazeteler

Hür Söz (Kıbrıs), Akın (Kıbrıs), Bozkurt (Kıbrıs), Nacak (Kıbrıs), Cumhuriyet (Kıbrıs), Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Reuters.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, C. I, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1972.

An, Ahmet, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Armaoğlu Fahir H., "1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu", *SBF Dergisi*, (1959), 14/2, ss. 57-86.

ATASE (Haz.), *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Avcı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Ayaz, Fatih Yahya, *Memlik-Kıbrıs İlişkileri, Kıbrıs'ta İlk Türk Hakimiyeti*, TTK Yayınları, Ankara, 2016.

Beaton, Roderick, *Greece: Biography of a Modern Nation*, University of Chicago Press, Chicago, 2019.

Birmeç, Meryem, "Kıbrıs Türk Basını'nda Lozan Barış Antlaşması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Bostan, İdris, "Fetvanın Osmanlı Yönetimi ve Toplum Üzerindeki Etkisi: Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs ve İnebahtı Fetvaları", *Tarih Dergisi*, (2022), S. 76, ss. 35-62.

Clogg, Richard, *A Coincise History of Greece*, Cambridge University Press, New York, 2013.

Cobham, Claude Delaval, *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908.

Cypriot National Delegation, *The Cyprus Plebiscite and The Greek Parliament*, London, 1950.

Çavuşoğlu, Mustafa, "İlk Dönem İslâm Tarihinde Deniz Seferleri ve Donanma", *Tokat İlmiyat Dergisi*, (2023), 11/2, ss. 552-574.

Çelik, Ali, *Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan*, Işık Yayınları, İzmir, 2005.

Çevikel, Nuri, "Değişim Döneminde Bir Osmanlı Eyâleti Kıbrıs (1750-1800), *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu (Haz.), Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2001.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Akademik Bakış*, (2012), 6/11, ss. 85-101.

Demirağ, Fikret, *Şu Müthiş Savaş Yılları*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1999.

Denктаş, Rauf R., *Karkot Deresi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Denктаş, Rauf R., *Rauf Denктаş'ın Hatıraları*, Cilt 4, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

Denктаş, Rauf R., *Kıbrıs: Elli Yılın Hikayesi*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2008.

Dinç, Güven, "Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816)", *XVI. Türk Tarih Kongresi (20-24 Eylül 2010)*, Cilt 4, 1. Kısım, Ankara, ss. 423-437.

Djuvara, Trandafir G., *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, Çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Duckworth, H. T. F., *The Church of Cyprus*, Elibron Classics, London, 1900.

Durrell, Lawrence, *Kıbrıs'ın Acı Limonları*, Çev. Ülker İnce, Can Yayınları, İstanbul, 2007.

Eksertzoglou, Haris, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912*, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.

El-belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

- Emecen, Ferudun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Eyice, Semavi, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşünün Başlangıcı", *DİVÂN İlmî Araştırmalar*, (2004), 16/1, ss. 183-208.
- Fallmerayer, Jakob Philip, *Doğu'dan Fragmanlar*, Çev. Hüseyin Salihoğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Fırat, Melek, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Gazioğlu, Ahmet C., *Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.
- Gazioğlu, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.
- General Grivas, *Hayatım*, (Ed.) Charles Foley, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gibbons, Harry Scott, *Kıbrıs'ta Soykırım*, Near East Publishing, Lefkoşa, 2003.
- Gönlübol, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Greene, Molly, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2018.
- Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1945.
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Cilt I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Cilt II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
- Helmreich, Paul C., *Sevr Entrikaları*, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.
- Heraclides, Alexis, *Yunansitan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye*, Çev. Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Hill, George, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Hitchens, Christopher, *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger*, Verso, London, 1997.
- Hitti, Philip K., *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi I*, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.

- Holland, Robert, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Oxford University Press, New York, 1998.
- İlgaz, Hasene, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1949.
- İrkıçatal, Eftal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin 'Çifte Self Determinasyon' Teklifi", *History Studies: Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, (2012), ss. 195-213.
- İbn Cerir et-Taberî, *Tarihu't-Taberî (Taberî Tarihi- Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi)*, Çev. Cemalettin Saylık, C. 4, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021.
- İnalçık, Halil, *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ümmü Harâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Keser, Ulvi, *Kıbrıs 1914-1923: Fransız Ermeni kampları İngiliz esir kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa 2000.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Köken, Rüstem, *64 Kuşağı Bir Kıbrıslı'nın Anıları*, Başak Matbaacılık, Ankara, 2005.
- Kurat, Yuluğ Tekin, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.
- Luke, H. C., *Cyprus Under The Turks*, C. Hurst & Company, London, 1969.
- Macar, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- MacMillan, Margaret, *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ay*, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Maier, Franz G., *Cyprus From Earliest Time to the Present Day*, London, Elek Books Limited, 1968.
- Mallinson, William, *Cyprus: A Modern History*, I. B. Tauris, London, 2005.
- Mavratsas, Kaysar V., *Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs'taki Yönleri*, Çev. Öztürk Yıldırımboza, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2000.
- Millas, Herkül, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Muslu, Cihan Yüksel, *Osmanlılar ve Memluklar; İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Mütercimler, Erol, *Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Newman, Philip, *A Short History of Cyprus*, Longmans, Green & Co., London, 1953.
- Ntokme, Outkou Kırılı, "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (2010), S. 46, ss. 401-424.
- Oberling, Pierre, *Bellapais'e Giden Yol*, Çev. Mehmet Erdoğan, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1987.
- Oberling, Pierre, *Kıbrıs Faciası*, Çev. Fahir Armaoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- O'malley, Brendan, Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B. Tauris, New York, 2007.
- Oran, Baskın (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971.
- Önal, Tekin, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasî Mücadelesi (Mayıs 1954-Mayıs 1960)", *Gazi Akademik Bakış*, (2014), 8/15, ss. 181-188.
- Özkaya, Hakan, "İlk İslâm Donanması ve Hz. Osman'ın Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2020), S. 69, ss. 485-498.
- Özoran, Beria Remzi, "İstiklâl Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası", *Kıbrıs Mektubu*, (2001), 14/6, ss. 42-45.
- Öztoprak, İzzet, *Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları*, *Belleten*, (1998), 62/233, ss. 207-232.
- Öztürk, Murat, "Hz. Osmân (23-35/644-656) Döneminde Denizcilik Faaliyetleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2021), S. 18, ss. 195-230.
- Papandreu, Andreas G., *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Çev. Semih Koray, M. Emin Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1988.
- Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. I, Ankara, 1981.
- Sadrazam, Halil, *Kıbrıs Türkünün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1996.

- Shaw, Malcolm N., *Uluslararası Hukuk*, Çev. İbrahim Kaya vd., Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018.
- Siammas, Marios, *Cyprus and its Regiment in the Second World War*, Palgrave Macmillan, London, 2023.
- Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.
- Sonyel, Salahi, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt I (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Storrs, Sir Ronald, *The Memoirs of Sir Ronald Storrs*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1937.
- Şahin, Cemile, Şahin, İsmail, "Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Kıbrıs'ta Komünizm Kaygısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (2023), 19/45, ss. 299-332.
- Şahin, İsmail, "Düşünceden Eyleme EOKA", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (2020), 37, ss. 21-49.
- Şahin, İsmail, "Kıbrıs Notları: Ersin Tatar ve iki devletli çözüm", *Diriliş Postası*, 27 Ağustos 2021.
- Şahin, İsmail, "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi", *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2023), 12/39, ss. 258-278.
- Şahin, İsmail, "Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi", Ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Sentez Yayınevi, Bursa, 2023.
- Tanman, M. Baha, "Hala Sultan Tekkesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tansel, Ömer, "Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2010.
- Tansu, İsmail, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Minpa Matbaacılık, Ankara, 2002.
- Tayhani, İhsan, *Tanıklarıyla Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009.
- Tolgay, Ahmet, *Fırtına ve Şafak*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayınları, Lefkoşa, 1998.
- Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- Turan, Orhan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2013.

- Turan, Osman, “Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”, *Belleten*, (1964), 28/110, ss. 209-228.
- Tülümen, Turgut, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Türkeş, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Hamle Basın Yayın, İstanbul, (Tarihsiz).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Yıldırım, Münir, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2008.
- Yıldız, Nezire, “1955 Kıbrıs Krizi ve Türkiye Kamuoyunun Tepkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Çankırı, 2019.
- Yiangou, Anastasia, *II. Dünya Savaşı’nda Kıbrıs*, Çev. Kıyal Eresen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2016.
- Zeydân, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Çev. Nejdî Gök, Cilt I, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Zia, Nasim, *Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçiş ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1975.

TÜRK AKADEMİSİ
Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı

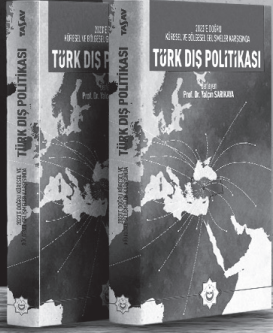

100*
CUMHURİYETİN
YÜZÜNCÜ YILI

CUMHURİYETİN YÜZÜNCÜ YILI DİZİSİ

Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı olarak Cumhuriyetimizin 100. yıldönümü münasebetiyle hazırladığımız bu kitapların Türk bilim dünyasına katkı sunmasını ve okuyuculara yeni ufuklar açmasını diliyoruz.

Cumhuriyetin 100. yılını kutluyor ve başta Cumhuriyetimizin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm kurucu kahramanları ve aziz şehitlerimizi rahmet ve saygıyla anıyoruz.

**2023'E DOĞRU
KÜRESEL VE BÖLGESEL GELİŞMELER KARŞISINDA
TÜRK DİŞ POLİTİKASI**

Derleyen,
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA

**KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE
SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ**

EDITÖR
Dr. Abdulkadir BEKTAŞ

